

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

VIII. évfolyam, 4. szám

Volume VIII., Issue 4.

2008. október – december / October – December 2008

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományából tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2008, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editors	11
CZIGÁNY, Lóránt : Péter László (1929-2008) és a Mikes.....	12
FRIGYESY, Ágnes : „A hazáért mindhalálíg”.....	15
LISZKAY, István : Versek	17
SAJÓ, Sándor : Magyaroknak lenni.....	19
MARÁCZ, László : A magyar lobbypártok történelmi szerepe	21
HUNGARIAN LOBBY IN HISTORICAL CONTEXT	22
TÓTH, Miklós : A magyarság jövője életmezői	23
THE FUTURE FIELDS OF LIFE FOR HUNGARIANS.....	25
PHILOSOPHIA PERENNIS	26
FARKAS, Flórián & TÓTH, Miklós : Böhm-Bartók Díj 2007. — Jelentés.....	26
LACZKÓ, Sándor : Bartók György és a ‘Szellem és Élet’	28
MÁLNÁSI BARTÓK, György : Szellem és Élet — Beköszöntő	31
TÓTH, Miklós : Proto-Theológiai gondolatok	32
THOUGHTS ON PROTO-THEOLOGY.....	34
VERES, Ildikó : The Philosophical-Ethical Problems of Minority Existence and their Possible Theoretical Solutions in the Life of Transylvanian Hungarians after 1920	35
HUNGAROLOGIA	39
ARADI, Éva : The History of the White Huns	39
FARKAS, Flórián : Tájékoztató a II. Magyar-Madjar Kurultaj-ról	50
OBRUSÁNSZKY, Borbála : Vajda és bojla.....	54
CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ — CIVILIZATION OUTLOOK.....	63
CS. SZABÓ, László : Római muzsika	63
FARKAS, Flórián : Jiang Rong — Farkastotem	65
OBRUSÁNSZKY, Borbála : Amazonok nyomában.....	69
OBRUSÁNSZKY, Borbála : Hunok a Selyemúton.....	73
OBRUSÁNSZKY, Borbála : Huns on the Silk Road.....	76
OBRUSÁNSZKY, Borbála : F. W. Mote — Birodalmi Kína (900-1800)	82
GEOSTRATÉGIAI & VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ — GEOSTRATEGIC & WORLD ECONOMIC OUTLOOK.....	84
SEGESVÁRY, Viktor : Az emberi jogok európai gyakorlatának tragikus érvénytelensége.....	84

SEGESVÁRY, Viktor : The Tragic Irrelevance of Human Rights Practice in Europe	89
SEGESVÁRY, Viktor : Grúzia: A 'demokratikus imperializmus' példája.....	94
SEGESVÁRY, Viktor : Georgia: The Politics of 'Democratic Imperialism'.....	100
<i>ÍGY ÍRTUNK MI</i>	105
ILLYÉS, Elemér : Románia — Tudományosság és megmaradás.....	105
ILLYÉS, Elemér : Románia — Epilógus a 15. Történettudományi Világkongresszushoz	108
ILLYÉS, Elemér : Egy felbecsülhetetlen értékű könyv új kiadása	110
ILLYÉS, Elemér : Orbán Balázs: A Székelyföld leírása	111
ILLYÉS, Elemér : Az emberi jogok és a romániai magyarság.....	114
ILLYÉS, Elemér : Valami elindult Erdélyből.....	118
ILLYÉS, Elemér : Erdély: Egy vállalkozás távlatai	121
ILLYÉS, Elemér : Erdélyi krónika	126
ILLYÉS, Elemér : Újabb jelentések Erdélyből.....	127
ILLYÉS, Elemér : Értelmiség és sorsvállalás.....	129
ILLYÉS, Elemér : Román Történeti Atlasz	132
ILLYÉS, Elemér : « Erdély története ».....	137
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	141

Kedves Olvasó!

Az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár munkatársai az idei év első felében elkészítették a SZELLEM ÉS ÉLET című folyóirat digitális facsimile változatát, amely az Elektronikus Periodika Adatbázis Archívumban a következő címen érhető el:

http://epa.oszk.hu/szellem_es_elet

Számunkkal egyidőben egy különszámot adunk ki, amelyben szerepel egy történelmi áttekintés Laczkó Sándor tollából, valamint a folyóirat repertórium, amelyet Tóth János készített. A különszámot a Mikes International folyóirat honlapján lehet elérni: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Ugyancsak számunkkal egyidőben kiadjuk a 2007. évi Mikes Tanulmányi Napok, valamint a 2007. évi Mikes International Philosophiai Symposium előadásainak anyagát gyűjteményes formában, különlenyomatban. Az első kötet címe: *MAGYAR KULTÚRA II. — MAGYAR SZELLEMI MŰHELYEK WORLDWIDE — Három pólus: Magyarország, Utódállamok, Nyugat* —; a másodiké: *TEENDŐINK A MAGYAR FILOZÓFIA ÜGYÉBEN* —. Mindkét kötetet a Bibliotheca Mikes International címről lehet letölteni: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Az elmúlt negyedévben a *Bibliotheca Mikes International* keretében a következő könyveket jelentettük meg:

- **Mariska Zoltán:** A badeni és a kolozsvári iskola történeti és kritikai összevetése
- **Cs. Szabó László:** Római muzsika
- **Dzsingisz Kán & Obruszánszky Borbála:** A bölcsesség kulcsa

Könyveink a következő címről tölthetők le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

A Szerkesztőség

Hága, 2008. október 12.

Dear Reader,

In the first half of 2008 the co-workers of the National Széchényi Library's Hungarian Electronic Library have created the digital facsimile of the periodical SPIRIT AND LIFE (SZELLEM ÉS ÉLET). The periodical can be accessed at the following address:

http://epa.oszk.hu/szellem_es_elet

In the same time with our periodical we publish a special issue that contains a historical overview written by Sándor Laczkó, professor of philosophy at the University of Szeged. The special issue also contains a repertory of the journal, created by János Tóth.

In the same time we also publish the material of the Mikes Study Week international conference of 2007, entitled *HUNGARIAN CULTURE II. — CENTERS OF HUNGARIAN CULTURE WORLD-WIDE — Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West* —. In the same way we also publish the material of the Mikes International Philosophical Symposium, entitled *OUR TASKS REGARDING THE HUNGARIAN PHILOSOPHY*. The volumes can be downloaded from the following address: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

In the past quarter we published the following volumes:

- **MARISKA, Zoltán:** A HISTORICAL AND CRITICAL COMPARISON OF THE BADEN AND KOLOZSVÁR SCHOOL OF PHILOSOPHY (in Hungarian)
- **CS. SZABÓ, László:** ROMAN MUSIC (in Hungarian)
- **GENGHIS, Khan & OBRUSÁNSZKY, Borbála:** THE KEY OF WISDOM (in Hungarian)

The publications of Bibliotheca Mikes International can be downloaded from: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

The Editors

The Hague, October 12, 2008

Szerzőink / Our authors**ARADI, Éva**

M.A. fokozatot szerzett magyar és angol nyelv- és irodalomból (1969-ben) az Eötvös Loránd Egyetemen, majd 8 évet élt Bombayban, Indiában, ahol elvégezte a Bombay-i Egyetem Indiai Tudományok Főiskoláján a hindi nyelv- és irodalom szakot. 1979-ben Ph.D.-t szerzett hindi irodalomból. Indiában sokszor járt, nyolc nemzetközi konferencián vett részt és tartott előadást. A Pécsi Egyetem Természettudományi Karán, az Ázsia Központban hindi nyelvet, kultúrát és irodalmat tanított 1999-től 2008-ig. Az indiai államtól három alkalommal kapott kormánykitüntetést a hindi nyelvért tett szolgálataiért: 1975-ben India államelnök helyettesétől, 1992-ben India államelnökétől: Dr. Shankar Dayal Sharmától és 2007 júliusában, New Yorkban a 8-ik nemzetközi hindi konferencián India külügyminiszterétől. Számos tanulmánya jelent meg mind magyar, mind indiai tudományos folyóiratokban (hindi és angol nyelven), ezidáig egy könyvet publikált: „A hunok Indiában” címmel, a heftalitákról. Több regényt és novellát fordított hindi nyelvről magyarra, ezek megjelentek az Európa Kiadónál. 2004-ben a Magyarok Világszövetsége által szervezett első Nemzetközi Őstörténeti Konferencia elnöke volt, úgyszintén a 2008 augusztusában rendezett második Őstörténeti Konferenciájé is. Kutatási területe: a magyarok őstörténete, ázsiai kapcsolatai.

She received her M.A. degree at the Eötvös Lóránd University in the field of Hungarian and English language and literature. Following this she stayed in India (Bombay) for 8 years and studied Hindi language and literature at Bharatiya Vidhya Bhavan from 1971-1976. Took part in many international conferences. She taught Hindi and Indian culture, literature in the Asia Centre of Faculty of Sciences at Pécs University. Visited India several times. She holds a Ph.D. degree of Hindi literature. Ms. Aradi was awarded by the Vice President of India, in 1975 — at the First International Hindi Conference in Nagpur — and by the President of India, Dr. Shankar Dayal Sharma in 1992, in Budapest — for “her services of Hindi”, and from the Indian Government in New York, in July 2007, at the 8th World Hindi Conference. She published several articles and one book about the Hungarian ancient history, about the Hephthalites. She translated short stories and novels from Hindi to Hungarian, and published several articles in India (in English and in Hindi, too). She was the and chairman of the 1st International Hungarian Ancient Conference in 2004, in Budapest, organized by the World Federation of Hungarians., and in August 2008 of the 2nd International Hungarian Ancient Conference also organized by the World Federation of Hungarians. Her main fields of research are the ancient history of the Hungarians and their Asian connections.

CS. SZABÓ, László (1905 — 1984)

Budapesten született, de 1918-ig Kolozsvárott élt. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Párizsban végezte. 1935. és 1944. között a Magyar Rádió irodalmi osztályvezetője. 1945. és 1948. között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán az európai művelődéstörténet tanára. 1948. végén Olaszországba utazott, ahonnan nem tért vissza. Katedrjáról lemondott. Előbb Rómában, majd Firenzében élt. 1951-ben Londonba költözött, ahol 1972-ig a BBC magyar osztályának belső munkatársa volt. Cs. Szabó László az 1949. utáni nyugat-európai magyar szellemi élet kulcsszemélye volt.

Born in Budapest, but lived in Kolozsvár until 1918. Completed his academic studies in Budapest and Paris. Between 1935 and 1944 he led the Literary Section of the Hungarian Radio. Between 1945 and 1948 lectured history of European arts at the Liberal Arts College in Budapest. In 1948 made a trip to Italy and decided not to return to his homeland. First he lived in Rome, then in Florence. In 1951 he moved to London where he was with the BBC's Hungarian Section. László Cs. Szabó is unquestionably one of the leading figures of the Hungarian spiritual life in the West after 1949.

CZIGÁNY, Lóránt

Londonban élő író, irodalomtörténész. Az 1956-os forradalom után fiatalon ment külföldre. Angol nyelvű irodalomtörténete (1984), melyet a patinás Oxford University Press adott ki, a magyar irodalom első nem marxista szintézise a Halotti Beszédtől Hajnóczy Péterig. A kaliforniai és a londoni egyetemen tanított magyar irodalmat; tudományos munkásságának eredményei angolul, németül és franciául jelennek meg. Az utóbbi évtizedekben az 1945 utáni magyar irodalommal is foglalkozik, s 1980-ban elsőnek írta le, hogy a moszkovita főhatalom hogyan államosította a magyar irodalmat, hogyan zúzta szét annak értékrendjét, s hogyan terelte az írókat egy akolba, hogy a központ által előírt hangnemben énekeljenek.

Writer, literary historian. Left Hungary after the Hungarian Revolution of 1956 and established in London. Mr Czigány is the author of a history of Hungarian literature published by the Oxford University Press (1984), the

first non-marxist synthesis of the whole Hungarian literature. Taught Hungarian literature at the universities of London and California; published in English, German and French. In the past decades he also covers the post-1945 Hungarian literature. He was the first one who wrote it down (in 1980) how the Communist leadership in Hungary 'nationalized' the Hungarian literature, destroying its value-system in order to produce a uniform mass of writers who are willing to sing according to the wishes of the center.

FARKAS, Flórián

Okleveles villamosmérnök; MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992. óta Hollandiában él.

Electric engineer; MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

FRIGYESY, Ágnes

Újságíró, 1963-ban Kecskeméten született. A Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskolában és Gimnáziumban kezdte meg tanulmányait, majd a kaposvári Tanítóképző Főiskolán szerzett diplomát. Hét év tanítás után az újságírói pályát választotta. A tanítás mellett magyar szakon megszerezte második diplomáját a szegedi Tanárképző Főiskolán. Külső-, és belső munkatársa volt a Kecskeméti Lapoknak 1989-től, az Új Magyarországnak, a Film, Színház Muzsikának, a Honismeretnek, a Magyarok Világszövetsége lapjainak: a Világszövetségnek, a Magyarok Világlapjának és a Világlapnak. Megjelentek cikkei a Heti Nemzeti Újságban, a Münchenben megjelenő Nemzetörben, majd a magyarországi Magyar Nemzetörben, valamint az Ausztráliai Magyar Életben stb. Több száz interjút készített az elmúlt 15 év alatt. Jelenleg az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havilapjának, az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek főszerkesztője, továbbá a Kolozsváron megjelenő Erdélyi Napló hetilap munkatársa, és más hazai lapok (Kapu, Nyugati Magyarság, Szent Kereszt Magazin, Búvópatak) rendszeres szerzője, továbbá írásai jelennek meg a Fidesz és a KDNP honlapokon.

Journalist. She was born in 1963 in Kecskemét. After concluding her primary and secondary school education in her native town, she studied pedagogy in Kaposvár then she earned her second degree in Hungarian language in Szeged. After having spent seven years teaching she turned to journalism. Since the collapse of communism she worked for numerous newspapers and journals both in Hungary and abroad. At present she is editor-in-chief of periodical in Transylvania and publishes regularly in various newspapers and magazines.

ILLYÉS, Elemér (1919-1989)

Történész. A kolozsvári Tudományegyetem jogi karán doktori diplomát szerzett. Kiegészítő tanulmányokat a római és heidelbergi egyetemen végzett. 1942 óta Nyugaton élt. 1945-ben kivándorolt Brazíliába. Később áttelepedett Portugáliába, ahonnan a hetvenes évek közepén Nyugat-Németországba költözött. Élete utolsó éveit a Garda tó partján lévő Pieve di Tremosineben töltötte. Kutatásai és publikációi középpontjában Erdély múltja és jelene, valamint a nemzetiségi kérdés állott. Írásai az *Új látóhatárban*, a *Katolikus Szemlében* és az *Irodalmi Újságban* jelentek meg. 1981-ben hasonló kiadásban megjelentette Orbán Balázs „A Székelyföld leírása” című hatkötetes művét. Főbb művei: *Erdély változása*, München 1975, 1976, németül: *Nationale Minderheiten in Rumänien, Siebenbürgen im Wandel*, Wien 1981, angolul: *National Minorities in Romania. Change in Transylvania*, Boulder CO 1982; *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*, New York 1988.

Historian. Received his LL.D.-degree from the University of Kolozsvár (Faculty of Law). He complemented his studies at the University of Rome and that of Heidelberg. Lived in the West since 1942. In 1945 he immigrated to Brazil. Later he moved to Portugal, and then in the '70s he settled in West-Germany. He spent his last years of his life in Pieve di Tremosine, on the shores of Lake Garda. The main focus of his research and publications is the past and present of Transylvania, and the national question. His writings appeared in the *New Horizon* (Új Látóhatár), *Catholic-Review* (Katolikus Szemle), and the *Literary Journal* (Irodalmi Újság). In 1981 he published in facsimile the monumental six-volume large work of Balázs Orbán 'Description of the Szekler Land'. His own works, several books, were published in Hungarian, German, and in English. The two main volumes in English are: *National Minorities in Romania, Change in Transylvania*, Boulder CO 1982; *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*, New York 1988.

LACZKÓ, Sándor

A Szegedi Tudományegyetem Társadalomelméleti Gyűjteményének vezetője, a Magyar Filozófiai Társaság főtítkára, az SZTE BTK Filozófia Tanszékének oktatója, egyetemi doktor. Kutatási területei: a magyar filozófiai gondolkodás története, illetve a klasszikus és kortárs etikai gondolkodás. Számos publikáció és könyv szerzője, illetve szerkesztője.

Mr. Laczkó leads the Collection of Social Studies at the University of Szeged and is the secretary of the Hungarian Philosophy Society. Next to that he is professor at the department of Philosophy, University of Szeged. His areas of research include: history of the Hungarian philosophy and classical and modern ethics. He is the author and editor of numerous publications and books.

LISZKAY, István

Költő. Több évtizede él Nyugat-Európában.

Poet. Living in Western-Europe for several decades.

MARÁCZ, László

1960-ban született Utrechtben, Hollandiában. A Groningeni Egyetem Bölcsészkarán szerez diplomát. 1984-1990 között egyetemi docens a Groningeni Egyetem Általános Nyelvészeti Intézetében. 1990-1992 között Niels Stensen-ösztöndíjas, vendégkutató az MTI-n, az MTA-n és a CNRS-nél. 1992 óta az Amszterdami Egyetem Kelet-Európai Intézet docense. Kutatási területe az általános mondattan, magyar grammatika, a magyarság és Nyugat viszonya. Számos tudományos cikk és kötet szerzője.

Born in 1960 in Utrecht, the Netherlands. Receives his degree from the University of Groningen. Between 1984 and 1990 he is with the University of Groningen as assistant professor. Between 1990 and 1992 as a Niels Stensen scholar he is with MTI, MTA and CNRS as a guest researcher. Since 1992 Mr. MarácZ is lecturer of the East-European Institute of the University of Amsterdam. His areas of research cover general syntax, Hungarian grammar, the relationship of Hungarians and the West. Author of numerous scientific publications and books.

MÁLNÁSI BARTÓK, György (1882 – 1970)

Filozófus, filozófiatörténész, egyetemi tanár. Nagyenyeden született. Kolozsvárott, Lipcsében és Heidelbergben járt egyetemre. 1909-ben a kolozsvári református teológia tanára lett. 1912-ben habilitált és 1917-ben kinevezték a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanárává, honnét Trianon után Szegedre került át, majd 1940-ben vissza Kolozsvárra, onnét 1944-ben Budapestre, hol a műegyetem közgazdasági tanszékén és a református teológián adott elő. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, Baumgarten-, illetve Gorove-díjas.

Philosopher, philosophy historian, university professor. Born in Nagyenyed (Aiud), completed his academic studies in Kolozsvár (Cluj/Klausenburg), Leipzig and Heidelberg. In 1912, he was qualified as a lecture at the university at the Kolozsvár. After the Trianon peace treaty he was forced to leave Transylvania, and he moved to Szeged, then back to Kolozsvár, which was followed, in 1944, by a move to Budapest. In the Hungarian capital he taught at the Technical University and at the Reformed Academy of Theology. Mr. Bartók was member of the Hungarian Academy of Sciences and he received the Baumgarten Prize and the Gorove Prize.

OBRUSÁNSZKY, Borbála

Történész-orientalista. 1992-1997 között az ELTE-n történelem-mongol szakon végéz, majd 1997 és 1999 között a Mongol Állami Egyetemen végéz posztgraduális képzést, és 1999 decemberében megvédi a doktori címét. 2000-2002 között a Pécsi Tudományegyetemen alakuló Ázsia Központ külső szakértője volt, majd a Shambala Tibet Központ mongol programjait szervezte. Közben több tanulmányutat tett Mongóliába és Kínába. 2005-től a Körösi Csoma Sándor Egyetem előadója, 2006-tól tart előadást az ELTE Jogi Karán is. Ezen kívül több magyar tudományos egyesület tagja, alapító tagja: Magyar Őstörténeti Munkaközösség, Magyar Történelmi Társulat, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Számos könyv és tanulmány szerzője.

Historian, orientalist. She completed her studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1992 and 1997 in history and Mongol civilization. This is followed by a postgraduate study at the Mongol State University, where she is awarded a Ph.D. degree in 1999. Between 2000 and 2002 she is external consultant of the Asia Center at the University of Pécs. Next to that she organizes the Mongol programs of the Shambala Tibet Center. During this period she participated in several expeditions in Mongolia and China. Since 2006 she lectures at the University Eötvös Loránd in Budapest. Ms. Obrusánszky is member and/or founder of several Hungarian scientific associations and she is author of numerous books and articles.

SAJÓ, Sándor (1868 — 1933)

Az elemi iskolát Ipolyságon, középiskolai tanulmányait a selmecbányai evangélikus liceumban végezte. Egyetemi tanulmányait Budapesten folytatta, 1895-ben nyert tanári oklevelet. 1891-től a nyitrai polgári és középkereskedelmi iskolában, 1893-tól az újverbászi gimnáziumban tanított, egy ideig a *Verbász és Vidéke* c. lapot is szerkesztette. 1903 után Budapestre került. 1917-1930-ig a kőbányai Szent László Gimnázium igazgatója volt. Ő volt az Országos Középiskolai Tanáregyesület főtitkára és a Magyar Tanárok Nemzeti Szövetségének elnöke is. 1917-ben tagja lett a Kisfaludy Társaságnak. 1930-ban vonult nyugalomba. A Magyar Tudományos Akadémia 1932-ben választotta levelező tagjává. Hazafias és irredenta költemények szerzőjeként vált ismertté. Verseit 1885-től közzölték a fővárosi és vidéki újságok, folyóiratok.

Teacher, poet. Born and educated in northern Hungary. Completed his academic studies in Budapest. During his rich career he taught in several high schools and was a prominent leading figure of several national teachers associations. Next to that he was also member of the prestigious Kisfaludy Society and the Hungarian Academy of Sciences.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református teológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója — Algéria, Afganisztán, Mali, — majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

TÓTH, Miklós

Jogász, református teológus. 1949 óta Hollandiában él.

Studies: law and reformed theology. Living in the Netherlands since 1949.

VERES, Ildikó

A Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense, ahol többek között magyar filozófiatörténetet ad elő. Fő kutatási területei a Kolozsvári Iskola és Brandenstein Béla. Számos filozófiatörténeti könyv szerzője [pld. Egy református gondolkodó a XX. század első felének Erdélyében (társszerző: Tőkés István), Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1994., Igazság és hiánynélküliség — Tanulmányok Varga Béla bölcséletéről Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2001., A Kolozsvári Iskola I. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.], illetve szerkesztője, tudományos konferencia szervezője. Tudományos fokozatok: Magyar nyelv- és irodalom - művelődési menedzser szak KLTE BTK, 1978; Filozófia szakos előadó ELTE BTK, 1982; Dr. univ. KLTE BTK, 1983; A filozófia tudományok kandidátusa, 1991. (Ph.D.-vá minősítve: 2000); Dr. habil. Debreceni Egyetem, 2005.

Graduated in 1978 at the Kossuth Lajos University, Debrecen (Hungarian and Cultural Management) and in 1981 at the Eötvös Loránd University, Budapest (Philosophy). She received a Ph.D.-degree in philosophy in 1991, Sándor Tavaszy and the Kolozsvár School of Philosophy. Ms. Veres is professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy) where she teaches — among others — history of Hungarian philosophy. Her main research areas are the Kolozsvár School of Philosophy and Béla Brandenstein. She is the author and editor of numerous books on history of philosophy.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

CZIGÁNY, Lóránt : Péter László (1929-2008) és a Mikes

Péter László, a Londoni Egyetem emeritus professzora a School of Slavonic and East European Studies-ban, 2008. június 6-án hosszas betegeskedés után, életének 79. évében elhunyt Londonban. Mivel Péter László a Hollandiai Mikes Kelemen Körrel hosszú ideig szoros kapcsolatban állt, illő, hogy életének erről a mozzanatáról külön megemlékezzünk, itt, a Mikes International oldalain.

Péter László 1956 után Oxfordba került, és ott posztgraduális tanulmányokat folytatott C.A. Macartney (1895-1978) és John Plamenatz (1912-1975) felügyelete mellett (DPhil, 1966). Péter már Budapesten elvégezte az egyetemet (történelem-levéltáros szakon, 1947-51 között) és egy ideig Szolnokon dolgozott, mint levéltáros.

A forradalom után Nyugaton meginduló szellemi pezsgésnek egyik jele az volt, hogy az 1951 óta létező Mikes Kelemen Kör vezetősége elhatározta, hogy szellemi jelenlétét, mint intellektuális fórum kiterjeszti; minden évben nemzetközi tanulmányi napokat rendez, s ebbe bevonja a Nyugatra került számos egyetemista korú fiatal is. E célból becserkésztek Angliát is, ezért utazott Németh Sándor Londonba, bár elsősorban inkább azért, hogy az ott élő jelentős entellektüeleket (elsősorban Cs. Szabó Lászlót, Szabó Zoltánt és Iványi-Grünwald Bélát) megnyerje a Nemzetközi Tanulmány Napok (Az első időkből: Tanulmányi Hét) ügyének. Németh Sándor Oxfordba látogatása során Cs. Szabó javaslatára felkeresett az ott tanuló mintegy két tucat diák közül néhányat, s ekkor ismerkedett meg Péter Lászlóval, aki Nuffield College-ban magyar tárgyú disszertáción dolgozott, s meghívta az első Mikes Tanulmányi Hétre, mint előadót.

Németh Sándor látogatásával kezdődött a Mikes és Péter László kapcsolata, mely majdnem fél évszázadig tartott. Péter nemcsak mint gyakori előadó szerepelt a Mikesen, hanem évtizedeken keresztül mint megbecsült tanácsadó is. Mióta a Mikes vezetésében meghatározó szerepet töltött be Tóth Miklós és Kibédi Varga Áron, kialakult a külföldi tanácsadók baráti intézménye. (Tóth Miklós gyakran konzultált Londonban Péter Lászlóval és velem, Párizsban pedig Karátsón Endrével és Sipos Gyulával, de más alkalmi tanácsadókkal is, mert a Mikes szellemi habitusában fontos tényező volt az is, hogy mindig is hittek a „több szem, többet lát” alapvetően demokratikus elvében, ami a befogadó ország, Hollandia társadalmi beidegződöttségeinek is egyik jellemzője.)

Malcolm Bradbury egyik regényében (*The history man*, 1975) szembe állítja a humán értelmiség két alapvető típusát, a History Mant és az Organization Mant. Bradbury enyhén ironikus megközelítése szerint a History Mant elsősorban az eszmék világa érdeklő, primitíven fogalmazva, hogy „hogy vannak dolgok a világban,” s miként lehet azokat befolyásolni, alapvetően tehát, hogy lehet a hegeli *Zeitgeist*et tetten érni. Az Organization Man, (eredetileg az amerikai szociológus és író, H.W. White elmeszüleménye, pedig gyakorlatiasabb: a társadalom, illetve az intézmények (különösképpen a neki fontos intézmények) befolyásolásával kíván bizonyos célokat elérni. Tehát felesel a *History Man*-nel. Ha elveszünk a Bradbury által kölcsönzött ironikus felhangokat a History Man-től és az Organization Man-től, akkor az alternatíva tényleges modellként szolgálhat értelmiségi alaptípusokhoz. Az egyik a tanár, a kutató, az eszmék erejében bízó entellektüel, a másik a gyakorlatiasabb lény, aki környezetét közvetlenül akarja befolyásolni, azaz, a neki kívánatos irányba terelni. Kissé élesebben fogalmazva, a manipulátor, aki az intézményekben a véget nem érő vitákban nemcsak makacsul határozott nézetekkel képvisel bizonyos érdeket, ha nem is mindig fondorlatosan, hanem céljai elérése érdekében diplomatikusan és sikeresen lobbizik a háttérben, tehát ellentétes érdekcsoportokat hatásosan ütköztet az elérendő cél érdekében.

Felmerül a kérdés, Péter László melyik típushoz tartozott. Első pillantásra joggal gondolnánk azt, hogy a History Man modellje volt szellemi habitusának a mozgató rugója. Igen, mert született tanárember volt, és látványosan jó előadó, akit elsősorban a világot irányító eszmerendszerek érdekelnek. A nagy összefüggések. Oxfordban a lingvisztikus filozófia hatása alá került; főként A.J. Ayer könyvei győzték meg a nyelv fontosságáról, arról, hogy a szavak használata mennyire befolyásolja a gondolkodást, különösképpen az analitikus elemzést.

De Organization Man is volt nem kisebb mértékben. Éppen a Mikesben betöltött szerepe bizonyítja ezt a leglátványosabban. A Mikest szellemi műhelynek tekintette, ahol ötleteit, elméleteit kipróbálhatta élő közönségen. Ugyanakkor fontosnak tartotta, hogy a Mikes szellemi arculatához is hozzájáruljon, befolyásolni igyekezett nemcsak az irányelveket, hanem hathatósan segíteni akart egyfajta kritikai szemlélet kialakulásában.

Már első előadása 1959-ben (*A magyar állam, 1867-1900*), 31 éves korában, megjelölte érdeklődési körét a magyar állam történeti jelentőségű intézményeinek működésével kapcsolatban. Mert Péternél az intézményekben való gondolkodás elsődleges volt. A pszichológiai motivációt, az emberi tényezőt, szerette háttérbe tolni az intézmények működtetésében, mert szerinte a jól szervezett intézmények képezik a jó társadalom megingathatatlan alapjait. A liberális demokráciát és az angol parlamentarizmust tüzte zászlajára, s vitatta, hogy a legjobb intézmények is csak olyan mértékben működőképesek amilyen mértékben az intézményeket létrehozó állampolgárok működtetik. Mert magyar viszonylatban úgy találta, hogy az

intézmények működőképességét a mindenható állam fölöttébb korlátozza, körülnyírbálja túlszabályozással, a minisztériumok rendelet kibocsátó hatalmával, s hivatalnok sereg diszkrecionális hatalomgyakorlásával, s ezért a civil társadalom nem fejlődhetett a maga természetes útján, amit az állampolgárok jogait biztosító intézményhálózat sinylett meg. Ez volt az első korszak intellektuális fejlődésében Nyugaton, amikor az *etatizmust* ostorozta kérelhetetlenül.

Második korszakában a magyar *nacionalizmust* vette célba (*A magyar nacionalizmus*, 1963), mint minden társadalmi rossznak a gyökerét. (A nacionalizmus doktrínáját Kelet-Európára kivetítve Elie Kedourie: *Nationalism*, 1961 általános vizsgálódásai eredményeinek a figyelembevételével alkalmazta.) Kétségtelen, hogy neki mert támadni tilalomfáknak és szakállas tabuknak (Ezek közül néhányat tollhegyre tűzött *A XIX. század magyar próbakövei és tilalomfái*, című előadásában 1978-ban), kérelhetetlenül támadta a magyar történetírásban uralkodó megrögzült, a nemzet egóját simogató hagyományokat (*A magyar történetírás 1956 után*, 1964). Ajtóstul betört olyan helyekre, ahová hazai történészek csak félve mertek betepegni még lábujjhegyen is. Kritikai szemléletét csak a Mikesen engedhette öncenzúrától mentesen, teljesen szabadon, (*Volt-e magyar társadalom a XIX. században?* 1987) mert a magyar történész társadalom a marxizmus uralkodása idején egyszerűen csak azt vette tudomásul a Nyugaton keletkezett eszmeáramlatokban vagy kritikuss magatartásokban, ami sürölődásoktól mentesen illett a hazai intellektuális atmoszférába. Igaz, a rendszerváltás után, Magyarországra is gyakran meghívták, és meghallgatták előadásait a kollégák és érdeklődők, ám vitába ritkán szállt vele valaki is (Pl. Gyáni Gábor, *Holmi*, 2002/2). Az is igaz, hogy tudományos érdemei hallgatólagos elismerésül a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjául választotta (1993), nem sokkal azután, hogy kinevezték a londoni egyetem professzorának (1990).

Magyarországra már 1965 után rendszeresen járt kutatni, ám 1970-ben kitiltották az országból, és csak 1978-ban kapott újra vízumot. Kutatómunkát kitiltása idején horvátországi levéltárakban végzett. Személyes kapcsolatai a hazai történészekkel, persze, mindig is jók voltak, de mint maga többször mondta, az első számú kísérleti terep, ahol elméleteit, szemléleti ötleteit kipróbálta, azonban a Mikes maradt. Mikor végre beleegyezett, hogy válogatott tanulmányait kiadja magyarul (*Az Elbától keletre*, Bp., 1998), a Mikes szerepét intellektuális hovatarozásáról szép szavakkal ismerte el: „... meg kell köszönjem a hollandiai Mikes Kelemen Körnek, hogy 1960 óta gyakran felkértek évi konferenciákon előadások tartására és, hogy ezek jó részét utólag ki is adták.” (Ez az utalás a Mikes által kiadott tanulmánykötetekre vonatkozik, legtöbbjük Péter Lászlótól is közölt, a konferenciák valamelyikén elhangzott előadásból készült tanulmányt. A szövegben megjelenési hely nélkül idézett előadások a Mikes tanulmányköteteinek valamelyikében jelentek meg először)

Élete utolsó szakaszában fő érdeklődése a nyelvi-fogalmi készletre vonatkozott, mert szerinte a nyelvi-fogalmi elemek leggyakrabban rátelepülnek a régebbi szókincsre, mintsem hogy felváltanák azokat; ezért tartotta fontosnak az elmúlt idők fogalmi készletének szöveggörnyezetbeli gondos elemzését, mert csak ez által ismerhetjük meg objektíven az intézmények korabeli működését.

Hogy Péter László Organization Man is volt, nemcsak a Mikesben betöltött tanácsadói tisztje bizonyítja, sokkal inkább szemléletű az egyetemi intézetnek (SSEES) általa kezdeményezett alapos tanügyi reformja. Pétert 1963-ban vették fel a School of Slavonic and East European Studies-ba, mint tanársegédet (*assistant lecturer*), a magyar történelem tanítására. Néhány évvel véglegesítése után (*lecturer*) az 1969/70-es tanévben nagyszabású reformot sikerült keresztülvinnie a tanszéken. Két új tárgyat honosított meg történelemszakon: A Habsburg Monarchia története, két ciklusban: (1) 1526-1790 közötti szakasz és (2) az 1790-tól az 1918-ig terjedő periódus. Mindkét ciklusban a tananyag egyik fele az osztrák és cseh területek történetével foglalkozott, míg a másikban a Magyar Szent Korona országaival. A „jelent” (tehát az első világháború utáni korszakot) „regional studies” keretében kezdték tanítani az intézetben, ebben az összefüggésben a Monarchia utódállamaink a fasizmus és a kommunizmus alatti évek történetét tanították Péter László és kollégái. Ez a nagyszabású reform levette a hangsúlyt a korábban nemzeti nyelvek és irodalmak tanítását előnyben részesítő tantervről és az Intézet profilját jelentősen megváltoztatta. Ez alapozta meg az akkoriban a nyugati országokban divattá erősödő „regional studies” diszciplínát, melynek eredményeként a régióra vonatkozó, társadalmakkal foglalkozó ismeretek is a tanterv részévé lettek. (Magyar vonatkozású szociológiát Schöplín György kezdett tanítani az intézetben.) Péter azt is fontosnak tartotta, hogy a történész- és szociológiaszakos hallgatók a megfelelő alapokat is ott helyben, tehát az intézet keretei között sajátítsák el. Ő maga meghirdette az *Európai politikai eszmék története* című speciálkollégiumot, melyben Machiavelli, Bodin, Hobbes, Locke, Hume, Montesquieu, (*Montesquieu paradoxonja a szabadságról és a magyar alkotmány*, 1990) Rousseau, Burke, John Stuart Mill, Marx, Lenin műveit elemezte, ezzel is eredményesen szélesítve az intézetben végző hallgatók attitűdjét az általuk választott tantárgyakhoz.

Végül személyesebb hangnemben. Több közös publikációnk készült az évek során. Péter László bevezető tanulmányával adtam ki, a konzervatív történész, Angyal Dávid (1857-1943) szerföltött érdekes, forrásmunka értékű visszaemlékezéseit (1971) és közösen szerkesztettük C.A. Macartney-nak a korai magyar történelemnek szentelt tanulmányait: *Studies on Early Hungarian and Pontic History*, Macartney életrajzával és műveinek bibliográfiájával. (Ashgate, Variorum, 1999). Ugyancsak közösen tettük le a garast, közös álláspontot alakítottunk ki a sok és nagy port felvert népi-urbánus vita történeti gyökerei és újraeledésével kapcsolatban. (*Urbánusok és népi(es)ek nálunk*, 1990)

Péter Lászlóval 1957-ben ismerkedtem meg. (Az ő javaslatára kaptam első meghívásomat a Mikes Kelemen Kör tanulmányi napjaira 1960-ban.) Az oxfordi magyar diákok gyakran üldögéltek együtt a város egyetlen, eszpresszót felszolgálni képes kávézójában, a La Romában. Egyik alkalommal mindenki éppen kissé szárnyaszegetten, saját gondolataiba merülve ült. Egyszer csak hirtelen és váratlanul megszólalt a diákok többségénél valamivel idősebb, addig kávéját hallgatagon szürcsölgető Péter László. Látszott rajta, hogy nem alkalmi szellemes bemondásra készül, olyasmit akar közölni a többiekkel, ami régóta és hosszasan foglalkoztatja, s ami mindnyájunk belső kétkedéseit is lényeglátón fogalmazta meg, igaz, kissé szarkasztikus hangszerelésben: „*Itt másképp kell okosnak lenni mint otthon!*” Jó ideig tartott, míg megértettem. De lassan beláttam igazát. Otthonról hozott, tilalomfák állandó kerülgetése miatt szegényes volt a szellemi motyónk, és nagy része hasznavehetetlen, avítt kacatnak bizonyult Oxfordban. Ez volt az igazi *culture shock*, nem az, hogy az angol diákok esetleg többet tudnak Shakespeare szonettjeitől vagy hogy ellenvetés nélkül megisszák az általunk lenézett, langyos, kesernyés ízű sört.

FRIGYESY, Ágnes : „A hazáért mindhalálíg”

Emlékművet állítottak 109 magyar honvéd tiszteletére Bonchidán

– Ma nem ünnepelni jöttünk, hanem kegyelettelre, adósságot törlesztünk azokkal szemben, akik a magyar történelem vérzivatarában kötelességüknek tekintették a katonai esküjüket, hogy a Hon érdekében a legtöbbet – életüket adták – „becsülettel a hazáért mindhalálíg” – kezdte emlékező beszédében *Pataky József*, a *Tordai Hagyományörző Bizottság* (THHB) elnöke 2008. szeptember 13-án a bonchidai temetőben.

Majd beszédét így folytatta: – Jelenlétünk meghatározó célja: emlékoszlop állítás. A Tordai Hagyományörző Bizottság nem véletlenül választotta ezt a napot, szeptember 13-át, avatási nappá. Nevezetes nap ez! Ugyanis ma pontosan 64 évvel ezelőtt kezdődött a *tordai csata*. Az Aranyos folyó jobb oldalán megjelentek az ezrednagyságú szovjet egységek, és leadták az első lövéseket a magyar honvédség védőállomásaira. 26 napig tartott az iszonyú csata, véres ütközetek. A súlyos harcok során több, mint 2500 magyar katona halt hősi halált. Csak egyetlen nap alatt, szeptember 22-én az óriási fölényben lévő szovjet-román seregekkel vívott harcokban több mint 1000 honvéd esett el. Sikerült a támadást visszaverniük, Torda város elfoglalását megakadályozták.

Pataky József rámutatott: – A magyar hadtörténelem az észak-erdélyi 25. gyaloghadosztály a tordai csatában tanúsított helytállását a „*honvédség második világháborús legszebb fegyvervényeként*” tartja számon. A fent említett harci cselekmények következtében sokan súlyosan megsebesültek, akiket a kolozsvári katonai kórházba, és a bonchidai Bánffy-kastélyban lévő 25. sz. táborig kórházba szállítottak.

A THHB hosszú kutatómunka következtében számszerű tényeket tárt fel: A kolozsvári házsongárdi katona-temetőbe 251 honvéd hamvait temették, közülük 221 név ismert, 30 ismeretlen. A bonchidai református temetőbe 109 honvéd hamvait temették, akik a Bánffy kastélyban lévő 25. hadikórházban haltak meg. A 109 név közül 89 név ismert, 20 ismeretlen. Szeptember 13-án a bonchidai kórházban elhunyt hősöknek állítottak maradandó emlékművet, s ezáltal megadták a hősöket megillető végtiszteletet, tudván, hogy *aki nem emlékezik, az felejt, és aki felejt, annak nincs jövője* – mondta a THHB elnöke.

A bonchidai kutató-munka során segítséget nyújtott *Szakács János*, volt bonchidai lakos helytörténeti leírása, valamint *Bálint József*, nyugalmazott, volt bonchidai református lelkész feljegyzései.

A THHB tagjai nyolc esztendő leforgása alatt több, mint 1600 hősihalott, hadifogoly eltemetési helyét, sokakat név szerint azonosított. Számos helységben mintegy 30 emlékoszlopot, kopjafát, emléktáblát vagy sírkertet avattak. Az áldozatok nevét fehér márványlapokra vésvé örökítették meg. Idén ősszel *Tordaszentlászlón* és *Krasznán* állítanak emlékhelyeket.

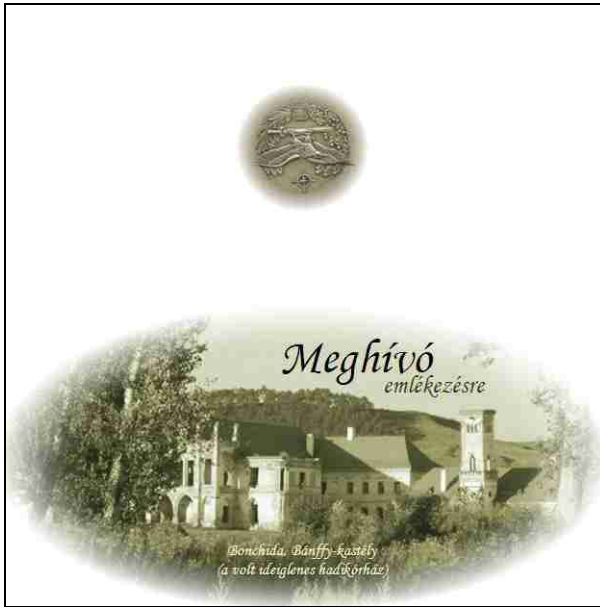
A THHB és a *Bonchidai Református Egyházközség* által közösen állított emlékmű-avatáson *Pataky József Döbrentei Kornél* költő verssoraival zárta beszédét: „*Adassék tisztelet a honvédő katonáknak, testük eleven torlaszát állították gátnak: a rájuk zúduló vörös áradat ellenében állták Tordánál a csatát, fejtetőig vérben: és nem haltak meg, válságos órán előjönnek, mert utóvédként előőrsei jövődönknek.*”

A bonchidai temetőben állított emlékművet megáldotta *Szakács Endre* római katolikus plébános és *Márton János* református lelkész, aki a következőket mondotta: – Az itt eltemetett honvédek otthont kerestek, de az életben nem találták meg a földi életet, csak a maradandót: Isten országát. Életüket áldozták a Hazáért, felebarátukért.

Az emlékező eseményen beszédet mondott *Szakács János*, *Cech Vilmos*, a THHB budapesti munkatársa, valamint *Kocsis László*, az *Erdélyi Történelmi Vitési Rend* tagja.

Vekov Károly történész ismeretei szerint a bonchidai kastélyban működő 25. sz. táborig kórházban sajnos tragikus események is történtek: a magatehetetlen beteg magyar honvédek közül több személyt lelőttek az épp arra portyázó szovjet katonák. E hősihalottak halálának okairól mindmáig hallgattak. Tragikus sorsuk történetének feltárása még várat magára.

A *Bánffy-kastély* hajdani virágzó- és tragikus történetéről ma is árulkodnak megmaradt romos- és felújított részei. 1699-ben hársak és folyópartok vették körül, majd a *Rákóczi-szabadságharc* idején a növényzet egy részét kivágták. A XVIII. században *Bánffy Dénes* barokk rezidenciájává építette. 1944. október 13-án a kastélyt felgyújtották. A Bánffy-kastély történelmi emlékhely. Rendbehozatala az utókor feladata.

Az emlékezők díszmenetben érkeztek a bonchidai temetőbe

A bonchidai emlékmű és az emlékezők

Az emlékezők megkoszorúzzák a bonchidai emlékművet

A bonchidai emlékmű a 109 elhunyt magyar honvéd tiszteletére

LISZKAY, István : Versek

[33]

Illyés Kinga

Te voltál
Te vagy
Te leszel
Te maradsz
Te ragyogsz
Te hallgatsz
Te szólsz
Te kiáltasz
Te indítasz
Te befogadsz
Te harcolsz
Te meghalsz
Te élsz

[42]

Szent Anna tó

A szemedbe nézek
A szemembe nézel
Bennük tükröződik
Mind a kettőnk lelke

Mind a kettőnk lelke
Összeölelkezve
Két mély kútba nézve
Egyetlen tengerszem

Egyetlen tengerszem
Őserdőnek mélyén
Sziklabarlangokba
Föld mélyébe nyúlva

Föld mélyébe nyúlva
Tengerből szippantva
Végtelen tengerből
Földgömböt ölelve

Földgömböt ölelve
Tengervizet töltvén
Minden egy cseppjében
Szerelmitallal

Szerelmitallal
Tengerből önteni
Kettő-egy tengerszem
Vízét megáldani

Vízét megáldani
Gyógyborvizet hozván
Nektárral vegyítve
Szerelmitallal

Szerelmitallal
Egy szerető szívből
Egy szerető szívbe
Szerelmesen oltván

Szerelmesen oltván
Két szerető szívből
Két szerető szempár
Lélek-tükörébe

Lélek-tükörébe
Szemek csillanásán
Szemek ölelésén
Szemek csókolásán

Szemek csókolásán

[46]

Furcsa ez az én népem
Magát keresi
De mindig azt magyarázza magának
Hogy már ezer éve ismeri önmagát
Mert ő már minden puskaport feltalált

Furcsa ez az én népem
Magát siratja szüntelen
S ezért csak politikával foglalkozik
Ami semmi lényeges kérdést meg nem old
Pedig ő már minden puskaport feltalált

Furcsa ez az én népem
Magát marcangolja szüntelen
Testvér a testvért, szomszéd a szomszédot
Az ő egyedüli szövetségését
De hát ő már minden puskaport feltalált

Furcsa ez az én népem
A határáig alig látva az egész világot ismeri
Akár tetszik ez a világnak, akár nem
'Extra Hungariam non est vita
Si est vita, non est ita'
Elvégre ő már minden puskaport feltalált

Furcsa ez az én népem
Valóban, nincs még egy ilyen nép
Önmaga ellenére, ellenségei ellenére
Csodálkozva csodák által még mindig létezőn
S ezt magátóléértetőnek tekintőn
Nem is sejtve, hogy ez nem magátóléértető
Önmagát egyetnemértésben megértve
Mindig újra-élőn, mindig újra alkotón
Hiszen ő már minden puskaport feltalált

Igen, ez az én furcsa népem
Ez az én szeretett népem
Azért létezik ezer éve, mert ilyen
Azért létezik ezer év múlva is, mert
Önmagát tépve, marcangolva
Önharcában mégis fennmaradva
Szüntelen minden puskaport feltalál

És fel is talál.

Patria Mea III

[47]

Miért tagadni, amit látva látsz?
Miért menekülni a kivont tör elől?

Mondd az igazat, csak az igazat.

A kivont tör meg fog ölni.

Requiesces in pace.

Metanoia

Cur negare quod vides videnter?
Cur effugere sicam strictam?

Dic veritatem, solam veritatem.

Sica stricta te necabit.

Requiesces in pace.

Metanoia

SAJÓ, Sándor : Magyarnek lenni...

A Magyar Tudományos Akadémia Farkas-Raskó jutalmával kitüntetett költemény

Magyarnak lenni: tudod mit jelent?
Magasba vágyni, tengni egyre — lent;
Mosolyogva, mint a méla őszi táj,
Nem panasolni senkinek, mi fáj;
Borongni mindig, mint a nagy hegyek,
Mert egyre gyászlik bennünk valami:
Sokszázados bú, melyet nem lehet
Sem eltitkolni, sem bevallani.
Magányban élni, ahol kúsza árnyak
Bús tündérékként föl-fölsirdogálnak,
S szálaiból a fájó képzeletnek
Feketefényű fátylat szövögetnek
És bűt és gyászt és sejtést egybeszöve
Ráterítik a titkos jövőre...
Rabmódra húzni idegen igát,
Álmodva rólad: büszke, messzi cél,
S meg-megpihelve a mult emlékinél,
Kergetni téged: csalfa délibáb!...
Csalódni mindig, soha célt nem érve,
S ha szívünkben már apadoz a hit;
Rátakargatni sorsunk száz sebére
Önámításunk koldúsrongyait...
— Én népem! Multba vagy jövőbe nézz:
Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz!...

Magyarnak lenni: tudod mit jelent?
Küzdelmet, fájót, végesvégtelent.
Születni nagynak, bajban büszke hősnek,
De döntő harcra nem elég erősnek;
Úgy teremődni erre a világra,
Hogy mindig vessünk, de mindig hiába:
Hogy, amikor már érik a vetés,
Akkor zúgjon rá irtó jégverés...
Föjlajzott vággyal, szomjan keseregve
A szabadító Mózeset várni egyre:
Hogy porrá zúzza azt a szirtfalat,
Mely végzetünknek kövült átkaul,
Ránk néz merően, irgalmatlanul,
S utunkat állja zordan, hallgatag...
Bágyadtan tűrni furcsa végzetünk,
Mely sírni készítő tréfát üz velünk,
S mert sok bajunkat nincs kin megtorolni:
Egymást vádolni, egymást marcangolni!
— Majd, fojtott kedvünk hogyha megdagad,
Szilajnak lenni, mint a bércpatak,
Nagy bánatoknak hangos lakzóján
Nagyot rikoltni: hajrá! Húzd, cigány! —
Háborgó vérrel keseregőn vigadni,
Hogy minekünk jajh! nem tud megvirradni,
Hogy annyi szent hév, annyi őserő,
Megsebzett sasként sírva nyögdelő,
Mért nem repülhet fönn a tiszta légben,
Munkás szabadság édes gyönyörében, —
Hogy mért teremtett bennünket a végzet

Bús csonkaságnak, fájó töredéknek!...
Tombolva inni hegyeink borát,
Keserveinknek izzó mámorát,
S míg vérünkben a tettvágy tüze nyargal,
Fölbúgni tompa, lázadó haraggal, —
S mikor már szívünk majdnem megszakad:
Nagy keservünkben,
Bús szégyenünkben
Falhoz vágni az üres poharat...
— Én népem! multba vagy jövőbe nézz:
Magyarnak lenni oly bús, oly nehéz!...

De túl minden bűn, minden szenvedésen,
Önértetünket nem feledve mégsem,
Nagy szívvel, melyben nem apad a hűség,
Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség!
Magyarnak lenni: nagy s szent akarat,
Mely itt reszket a Kárpátok alatt.
Ha küszdődön, ha szenvedön, ha sírva;
Viselni sorsunk, ahogy meg van írva;
Lelkünkbe szíva magyar földünk lelkét,
Vérünkbe oltva ősök honszerelmét,
Féltön borulni minden magyar rögre,
S hozzátapadni örökkön-örökre!...

[1910]

MARÁCZ, László : A magyar lobbypártok történelmi szerepe¹

— Kivonat a 2007-es Tanulmányi Napokon elhangzott előadásból —

Elmélet

A „lobbi” kutatása az elmúlt évtizedekben nagy hagyományra tett szert. Rengeteg kézikönyv, cikk jelent meg ezen a területen. Az egyik legnépszerűbb kézikönyv az Erasmus Egyetemen tanító, a holland Rinus van Schendelen: *Machiavelli in Brussels, The Art of Lobbying the EU* című könyve (Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003). A lobbitevékenység azért is indokolt, mert érdekérvényesítési cselekvések nélkül nem lehet eredményeket elérni. Az Európai Unió keretén belül, ahol rengeteg különböző érdek ütközik egy útszéliféle környezetben, a lobbizás az egyik fontos eszköze annak, hogy érdekeinket tudjunk érvényesíteni. Van Schendelen (2003) amellett érvel, hogy a lobbitevékenység a három P-re figyelni.

Ezek a következők: Persons (személyek), Positions (pozíciók), Procedures (eljárások). Tehát ésszerű lobbitevékenység ilyenkor abból áll, hogy az érdekeinket támogató információt az eljárás közepette, tehát a döntés előtt, a megfelelő személynek, aki a döntéshozatali eljárásban kulcspozíciót foglal el, nyújtjuk be. Az ésszerű, tudományos alapon kidolgozott lobbitevékenység ebből indul ki. Nyilván a lobbitevékenység akkor sikeres, ha az eljárásban megszületett döntés egyezik a lobbisták érdekeivel. Gyakran nem tudjuk azonban felmérni a lobbitevékenység eredményeit, mert nem tudjuk, hogy milyen független tényezők játszanak szerepet. Tehát a lobbitevékenység lehet sikeres is, mert más lobbitevékenységek függetlenül tőlünk ugyanazokat a célokat szorgalmazzák.

A mindennapi diskurzusban a lobbitevékenységet gyakran titkosított cselekvésekkel, illetve titkos társaságok működésével azonosítják, holott manapság a lobbitevékenység egy eléggé elterjedt szakma. Rengetegen vannak, akik az Európai Unió fővárosában, Brüsszelben, vagy éppen az USA fővárosában keresik a kenyerüket lobbitevékenységgel. Számos professzionális lobbitevékenység működik, amelyeket pénzért meg lehet bízni lobbitevékenységgel. A legjobb ismert lobbitevékenység a politikai lobbitevékenység, mikor politikai pártok, vagy akár államok próbálkoznak érdekeiket érvényesíteni. Az Európai Unióban ez elengedhetetlen, hiszen az európai államközösségben már eleve kell számolni az érdektükközéssel. Ezért országok, politikai pártok vagy más szervezetek állandóan képviselve vannak Brüsszelben, hogy érdekeiket optimálisan képviseljék. Érdekes, hogy Magyarország az EU-csatlakozása előtt egyáltalán nem lobbizott cselekvően, hogy tagjává válhasson az EU-nak. Majdnem egészen a csatlakozásig, 2004-ig nem is volt Magyarországnak állandó képvisellete Brüsszelben. Tehát itt a hatékony lobbitevékenység mások munkája volt, pontosabban az angolok, dánok által képviselt platformnak, amely 1993-ban a kopenhágai csúcson túlszámnyalta a franciák képviselte Kis-Európa koncepciót, amely minél kevesebb országot szeretett volna felvenni az európai unió magába. Az EU bővítése 2004-ben alig volt az érintett országok érdeme. Ha a franciák győznek, akkor talán nem is lett volna bővítése az Uniónak, illetve nem ebben a Big Bang-es formában.

Magyar lobbizás

A történelem folyamán alig van adat arról, hogy magyarok sikeresen folytattak volna politikai lobbizást. A magyar szabadságharcokból inkább azt tűnik fel, hogy Magyarország egyedül harcol a túlerővel szemben, legyen ez osztrák, török vagy orosz. Alig vannak a katonai harcok politikai lobbitevékenységgel lefedve, megerősítve. A legjobb példa talán a trianoni békediktátum lefolyása. Az eredmény, Magyarország jogtalan feldarabolása nem kevésbé mások lobbitevékenységének eredménye. Pontosabban a cseh Thomas Masaryk, Eduard Benes a nyugati fővárosokban kifejtett lobbitevékenységének munkája. Mikor a magyar politikai képviselletek nem is lobbizott Bécsben a kettős monarchia fővárosában, akkor a csehek, románok képviselői sikerrel alkalmazták a három P-s modellt. Járták a londoni, párizsi hivatalokat, hogy eladják az ő koncepciójukat, tehát a megfelelő személyeknek, a megfelelő pozíciókban beadták a koncepciójukat, mikor az új Európa megszabása volt a tét. Ez a lobbitevékenység sikeres volt, nem a mi érdekeinket szolgálta. Tényleg furcsa lehetett egy Trianon utáni Magyarországon felébredni, mikor az az ország, amely a kárpát-medencei magyar hazát képezte több mint ezer éven keresztül egyszerűen nem létezett már, mert mások ügyesebben lobbiztak, mint a magyarok, illetve jobban felismerték a lobbitevékenység helyzetét.

Az első magyar politikai lobbitevékenző modern értelemben talán Kossuth Lajos volt, aki a vesztes 1848-1849 forradalom- és szabadságharc után járta a nyugati fővárosokat, ámbar kevés sikerrel. A 19. század közepén, Nyugaton nem volt hajlandóság egy új európai rend felállításához. A lobbitevékenységnek be kell érnie. Most az Európai Unióban sok a teendő lobbitevékenység szempontjából. Ez azért is van, mert az Unió maga egy többrétegű, bonyolult képződmény, ahol az érdekérvényesítés elsőrendű szerepet játszik. Nem tudunk arról, hogy magyarok, magyar politikusok e folyamatokban kimagasló szerepet játszanak-e, hatékonyan lobbiznak-e. A politikai lobbitevékenység területén két téma létezik, amely elsőrendű figyelmet érdemelne: először is az emberi jogok védelme; másodsor a határon túli közösségek autonómia kivívása. Az első téma is általános magyar érdek. A 2006-os őszi

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International közös szervezésében megrendezett 2007. évi, 48. Tanulmányi Napok konferencián. („MAGYAR KULTÚRA II. —MAGYAR SZELLEMI MŰHELYEK WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utóállamok, Nyugat.”; 2007. szeptember 27-30., Első, Hollandia.).

---

rendőri bevetések a budapesti Gyurcsány-ellenes tüntetésekkor mutatják, hogy az emberi jogok tiszteletben tartása a poszt-kommunista Magyarországon nincsen biztosítva. Tehát ezért Brüsszelben többet kellene lobbizni. A másik nagy lobbizási téma a határon túli autonómiák kivívása kell, hogy legyen. Ez sok lobbizási munkát igényel, de most az EU-ban több esély van, mint valaha. Úgy látom, a magyar politikai elit ezt még nem ismerte fel, másképpen már több időt, energiát fektetett volna belé több sikerrel.

HUNGARIAN LOBBY IN HISTORICAL CONTEXT

Present writing is a summary of the lecture given the 48th Study Week conference entitled *HUNGARIAN CULTURE II. — CENTERS OF HUNGARIAN CULTURE WORLD-WIDE — Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West* — organized by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör [Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands] and Mikes International between 27-30 September 2007 in Elspeet, the Netherlands.

In this presentation the author provided a complete overview of the concept of modern lobbying and historical evidence of Hungarian lobbying. He also highlighted several high-priority topics for the world-wide Hungarian community, which would deserve much more focus, attention and lobbying.

TÓTH, Miklós : A magyarság jövő életmezői¹

Magyarország 1526-ban elköltözött a mennyországba és azóta mindmáig a mennyországban él. Látszólag a földi valóságban létezik, de a magyarság számára e létezés terhe csak mennyországi léte segítségével viselhető el teljesen. Ez nekünk magyaroknak csak akkor tűnik fel, ha egy olyan országba kerülünk, amelyben az illető ország lakosainak nem szüntelen ‘guggolva is ki kell bírni’ egy-egy tényleges helyzetet, amelynek ugyan belátható időn belül nem lesz vége, de a nemzet évszázados történelmi tapasztalata szerint valaha egyszer mégis vége lesz. Azután várhatóan következik valamely hasonló, esetleg más előjelű, de talán némelyek számára kibíráhatóbb ‘guggolva kivárás’ stb. stb. Magyarok lenni eszkatológikus életet jelent. Mi magyarok, mint nemzet, úgy élünk, mintha a János Jelenések Könyvében élnénk. Nem is ‘mintha’, hanem valóban, várva arra a pillanatra, amelyben egyszerűen ösztönösen, magától értetődően egy valóságos magyar országban élhetünk, egy olyan országban, amelyben tisztességes, normális társadalmi és erkölcsi körülmények között létezhetünk, amelyben valamennyien, akik magunkat magyaroknak tudjuk, egyidejűleg normális polgárai lehetünk a magyar hazánknak mint például a svédek vagy a hollandok a maguk országában, amelyben nem kell szüntelenül valakikre, valamely hatalom képviselőire egzisztenciális szükségből sandán odafigyelnünk, hogy mit is gondolnak a saját előre félvállról odavetett karikatúrált felfogásuk szerint rólunk akkor, ha egyszerűen vagyunk, akik és ahogy vagyunk. Nem, ez az egyszerű, magától értetődő emberi váradalom számunkra nem tétetett el. Nekünk ‘az idők teljességéig’, ‘a világ végéig’ kell várnunk arra, ami a világ sok népe számára annyira magától értetődő mint a levegő. Mi már idestova 500 éve a mennyországban élünk és azért létezőnk, mert a mennyországban, Platon ideái világában élünk. Ha nem ott élnénk, már rége srég nem is léteznénk. Pontosabban fogalmazva: mi a földön élünk, de a saját nemzeti sorsunk és azon ideálok értelmében, amelyek bennünket történelmünkben lelkesítettek és lelkesítenek, mindig a mennyország realitása eljövetele váradalmában élünk, és ez tart bennünket életben.

Pár évvel ezelőtt egy szerb költő mondta nekem nyomatékosan szó szerint a következőt: „Titeket, magyarokat minden körülöttetek élő nép bámul és irigyl, mert nektek van egy olyan ragyogásotok, amely nekünk nincs és sose lesz. Ezt soha senki be nem vallja és ezt te sem hallod tőlem soha többé.” Mindez már maga elegendő ok arra, hogy mindent megtegyenek azok, akik így gondolkodnak, a magyarok és azok országa megsemmisítésére, hogy azután később az ötödik, hatodik, magyarul nem is tudó generációjukban, talán a világ végén élve, büszkén kikeressék valamely ősapjuk vagy ősanjuk régi magyar nemességét. Mert az igazi, az dicsfényt ad!

A Hollandiai Mikes Kelemen Körben és a Mikes International-ben az utóbbi években ismételten használjuk ezt a kifejezést: ‘Magyar Szellemi Haza’. Ez pontosan megmondja, hogy nem egy tapasztalati, hanem egy szellemi világban élünk. Abban ismerjük fel egymást. Nekünk magyaroknak ebben a keretben kell gondolkodnunk ma, 1920. (Trianon), 1945. (a háború vége), 1947. (Párizsi ‘béke’), 1949. (népköztársaság), 1956. (Forradalom és Szabadságharc), 1989. (Közép-Európában a kommunizmus formális megszűnte és az új magyar emigráció beindulása) és 2004 (Európai Unió) után. A magyarság szétdarabolva létezik Magyarországon, a Kárpát-medencében az utódállamokban és szerte az egész világon. Ez így van és így marad az egész jövődre. Az egész világra kiterjedő magyar nemzeti stratégiában kell gondolkodnunk. Ez csak a Kárpát-medencén kívül, a ‘nyugati’ világban történhetik meg tárgyilagos módon, mert csak ‘innét’ nézve lehet a világot mint egészet magától értetődően áttekinteni. A Kárpát-medence horizontja ehhez sajnos túl szűk. Ezen a téren a Hollandiai Mikes Kelemen Körnek feladata van más magyar kulturális és szociális szervezetekkel együtt az egész világon.

A magyarság a nyugati kultúrártékek hordozója egész történelmén át. Ezek a kultúrártékek mindenekelőtt etikai értékek. Mi ezekért az értékekért véreztünk és vértünk mindmáig. Ily módon véres valóságok ezek a számunkra, akik a nyugati keresztyénség — azaz a nyugati kultúrártékek — keleti határán vagyunk. Ezt fejezi ki az a szó, hogy Magyarország a Nyugat Védőbástyája. Ezt jó tudatosítanunk magunknak abban az értelemben is, hogy mi határhelyzetben élő emberek vagyunk, akiknek éppen ezért minden irányban kell nézniük és információval rendelkezniük. A magyarság gondolkodásában és életmagatartásában van egy belső rendszeres egyensúlyra való törekvés, amely nem valakitől való függőségben áll, hanem egy természetes értékrendszer belső egyensúlyának az ösztönös, intuitív megérzésében. Ez kerül kifejezésre a magyar történelmi alkotmányban is. Ez a nép ezer éven keresztül kiépített és fenntartott — ismételten teljesen elvesztett helyzetben —, egy országot, amely — 1222 óta — a világ egyik legrégebbi alkotmányos állama volt, melyet a Szent Korona Tana tartott (és tart lényegében ösztönösen mindmáig) össze organikus, belső egyensúlyú egészben. Talán kevesen gondolják meg, hogy Magyarországon azért lehet a képviselői rendszerrel minden nívón eredményesen dolgozni, mert ez az önkormányzó, minden állampolgárnak a jogait eleve tiszteletben tartó alkotmányos életrend évszázadok óta beleidegződött a nép gondolkodásába és

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International közös szervezésében megrendezett 2007. évi, 48. Tanulmányi Napok konferencián. („MAGYAR KULTÚRA II. — MAGYAR SZELLEMI MŰHELYEK WORLD-WIDE. Három pólus: Magyarország, Utódállamok, Nyugat.”; 2007. szeptember 27-30., Elspeet, Hollandia.).

gyakorlatába. A.J.P. Taylor, a Közép-Európát jól ismerő angol történész aláhúzza, hogy „the Hungarian Diet had ... a larger electorate than the pre-reform British House of Commons” (The Habsburg Monarchy, London, 1948, 27. o.).

A magyarok alkalmasak kapcsolatteremtésre, nemzetközi tárgyalásokra. Nem ok nélkül használt Zsigmond a király a császár — e kiváló diplomata és széles látókörű európai politikus — mindenütt magyarokat nemzetközi politikája kiépítésében. Ezt nyilván nem tette volna, ha azok arra nem lettek volna alkalmasak. A Habsburg birodalomban magyarok gyakran játszottak fontos szerepet a diplomáciában. Érdekes etekintetben Metternich levelezését olvasni. Mind e mögött volt és van egy magától értetődő szellemi, szuverén önértéktudat és toleráns magatartás mások felé. Nem ok nélkül mondhatjuk, hogy a világnak kevés egyeteme van, amelyiken nincsen magyar tanerő. Ugyanakkor van egy a magyar kultúrvilágban társadalmi szinttől független (!) ‘nemes’ magatartás, amelyet a kommunizmus sem volt képes teljesen megrontani. Ilyen és hasonló megállapításokat csak olyasvalaki tehet, aki évtizedek óta Nyugaton nemzetközi közegben él s ott megtanult ilyesmire tárgyilagosan figyelni. Hasonló jellemző közleményeket — természetesen másokat — lehet tenni természetesen németekről, franciákról, hollandokról, svédekről, minden népről, magától értetődően a kellő relativitási elemeknek a figyelemmel tartásával. Minden népnél azokra az ideálokra kell tekintenünk, amelyek a népet történelmi folyamán a maga konkrét élethelyzetében lelkesítették, formálták, és azokra a személyekre, akikben egy-egy nép önmagát felismeri. Kikben ismerjük mi fel magunkat történelmünkben? Nos, e sorok írója szerint: az árpádházi szentekben, IV Bélában, a Hunyadiakban, Bocskai Istvánban, Bethlen Gáborban, II. Rákóczi Ferencben, Széchenyi Istvánban, Deák Ferencben, Teleki Pálban. Ebbe a sorba tartozik Nagy Imre is, ez ‘legitimálta’ őt. Itt csak a politikai vezető szerepet betöltött emberek közül említettünk egy sort. E sorhoz lehet többeket hozzátenni, de ebből nem lehet sokat elvenni. A magyar ember jellegzetességének tartjuk a két lábbal a földön járó, alapvető tisztességes életet megvalósítani akaró, normális együttélésre és kompromisszumra való készséget. Idealizálunk? Kétségtelenül. Mi nagyok vagyunk abban, hogy hogyan világítsuk meg a magunk negatív oldalait. Itt tudatosan hangsúlyozzuk a pozitív elemeket. Bárhogy legyen ugyanis, végül a pozitív elemek a döntők a történelem katarziszában.

A magyart két dolog nem érdekli a lelke mélyén, t.i. az, hogy valakinek mi a nemzetisége és mi a vallása. Tudjuk, hogy napjainkban másképpen vagyunk ismertek a világon. Mégis mondjuk ezt, mert Magyarország szinte ezer éven át többnemzetiségű és többvallású nemzetet jelentett, amelyet közös érték- és sorsközösség-tudat tartott össze. Ez volt az ún. szentistváni állameszme. Ezért fizettünk 1920-ban Trianonnal, midőn is az európai történelmi fejlődés következtében — de a török idők által alapjában legyengülten — friss nacionalizmusok játékába kerültünk, amelyeket lelkünk mélyén nem is értettünk meg, bár azokat II. József németesítő politikájára reagálva Közép-Európában magunk indítottunk be. Nem értettük meg, hogy más nemzeti erők vallási és etnikai ideálok és azokat aktívan terjesztő egyházak politikai igézetében szisztematikusan terjeszkednek s nem fogják fel, hogy Magyarországon mindenki a maga módján boldog lehet. Más körülöttünk élő népeknél viszont egy másfajta természetes nemzeti önmegvalósulási folyamatnak lettünk a tanúi és később annak szenvedő alanyai, amelyre nekünk éppen ‘keleti’, ‘ótörök’ hozzáállásunk következtében nem volt válaszuk. Ez történelmünk egyik leckéje.

Az ‘egy-népű’ ország számunkra alapjában véve idegen. Trianon drámája és a 20. és a 21. század eseményei abba az irányba mutatnak, hogy nekünk nagyon fordultatos és gyors alkalmazkodási képességeinkkel nemzetközi életre kell magunkat berendeznünk. Ezt már rége srég tesszük is, ha nem is mondjuk ki. Így tudjuk a magunk javára fordítani a negatív fejleményeket. Ez az óriási, most is folyamatban lévő emigrációs hullámsorozat belső logikája. A magyarság történetében óriási, mondhatnánk ‘kopernikusi’ fordulat állt elő. Ezt fel kell dolgoznunk és erre be kell állítanunk magunkat. Ha ezt nem tesszük, elveszünk a nagyvilágban, míg ha ennek az előnyeit tudatosan használjuk, nagy lehetőségek nyílnak fel előttünk. Bennünket a történelem folyása arra kényszerít, hogy önmagunk s az egész világ fölé emelkedve mintegy úrhajósként tekintsünk le saját magunkra a népek tengerében a földgömbön, amely a mi igazi világunkká vált. Mintegy új honfoglalás kezdetén állunk. Kinek-kinek át kell ehhez kelnie a maga Vereckei hágóján. Ez azonban csak akkor történik meg, ha ennek a folyamatnak a során önmagunkban mindig otthon vagyunk. Ehhez szükséges, hogy ugyanazok az értékek mozgassanak bennünket. Ezek az értékek történelmünkben kristályosodtak ki, de ezeket transzponálnunk kell a nemzetközi élethelyzetbe, amelyben élünk. Ismételve mondjuk: a mi hazánk a Magyar Szellemi Haza, amelyben az amerikai, ausztráliai, svédországi, erdélyi, kárpátaljai, magyarországi magyar egymás sorstársa és partnere. Ez azt jelenti, hogy céltudatosan és szolidárisan kell tevékenykednünk az élet minden területén. Ezt kiemeljük azért, mert ez az összjáték nem a legerősebb oldala a magyar embernek. Ne legyen minduntalan ellensége magyar a magyarnak, hanem pozitív beállítottságú embertársa úgy, ahogy angolok, dánok, hollandok az erkölcs határain belül tudják, hogy a közös gondolkodás elősegíti az összjátékot mindenki tisztességes előnyére. Ez különösen fontos a gazdasági életben, mert abban bizalom mindennek az alapja. Évszázadok félgymarmati helyzete a múltban akadály volt etekintetben is, de a 20. század fejleményei világossá tették, hogy mindenütt a világon a magyarok gazdaságilag mind erőteljesebben bontakoznak ki. A bankvilágban magyarok hosszú ideje játszanak szerepet. A tudományban való tevékenységünk közismert. Ugyanezt mondhatjuk a művészetekről, mindenekelőtt a zenéről. Fontos, hogy tehetségeinket összjátékban fejtsük ki.

Nagy fontosságú, hogy egy jelentés- és érték-egészben gondolkodjunk. Ez tesz egy népet nemzetté. Ez a megfontolás is szerepet játszott és játszik abban, hogy a Mikes International keretében kiadjuk a Kolozsvári Filozófiai Iskola írásait. Amint e

sorok írója 2001-ben a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 50 éves fennállásának az emlékünnepeén tartott beszédében² elmondta, a francia szellemi világ magára ismer Descartes filozófiájában, az angol Locke-ban, a német Kant-ban és Hegelben. A magyar Böhm Károly, Bartók György és a kolozsvári iskola többi bölcselőjében, s mindezt ékes magyar nyelven. Egy-egy kultúrvilág épületének az alapját filozófusok és teológusok vetik meg. Ebben a bölcséletben pedig nyílt és rendszeres egészben megtaláljuk ehhez az általános emberi alapot, amely nemcsak minden más bölcséleti rendszerhez nyitja meg az utat, hanem a tetejében gyakorlati életünk mindennapjaihoz is eligazítással lát el bennünket.

Ki kell dolgoznunk — és főleg ki kell viteleznünk — egy magyar stratégiát az egész világra. Ebben a magyarság különböző részei a maguk konkrét helyzete szerint másként funkcionálnak ugyan, de a fődolog, hogy készek legyenek az összjátékra. Általános jelentőségű nézetünk szerint, hogy a pénzügyi és gazdasági érdeklődést és ismeretet mindenütt növeljük a magyarság körében. A legegyszerűbb síktól a legmagasabbig gondoskodnunk kell általános gazdasági, marketing- és bank-ismeretterjesztésről. Nyelvismeret nagyon fontos egyrészt a nagy nyelvek területén, másrészt a Magyarország körül élő népek nyelve tekintetében. Mi magyarok, mint többnyelvű nép vagyunk ismertek a világon. Egy fontos irányadó gondolat mindenki számára: Ha magyar vagy, mindig többször kell túlteljesítened a normát. Mert az ismeret, a gyakorlat s mindenekelőtt a szellemi képesség döntő jelentőségű. Mindehhez azonban kell egy alapvető értékrend a fejünkben. Ez az értékrend a keresztyénség értékrendje. Jó meggondolnunk, hogy az ú.n. ‘kapitalizmus’ a kálvinizmus és általában a protestantizmus eredménye. Ennek alap gondolata pedig abban van, hogy mindenkinek kötelessége pénzt keresni s azt befektetni, nem a gazdagságért, hanem Isten dicsőségére. Jó ezt megjegyeznünk, mert a Kárpát-medencében a kommunista periódus azt a gondolatot oltotta bele az emberekbe, hogy az üzleti élet galádságot és aljasságot jelent. Ez nem így van. Hosszú távon mindig a tisztesség, az önfegyelem és a ‘belső aszkézis’ épít fel új világokat. Az egyházak és a magyar szervezetek etekintetben mindenütt fontos szerepet tölthetnek be. Egymásért felelősek vagyunk.

Ismernünk kell a történelmet. A világtörténelmet, azon országok történelmét, amelyekben élünk és a magyar történelmet. Erre szükségünk van mind gyermekeink nevelése, mind pedig önmagunk önértéktudata fejlesztése céljából. Ezzel kapcsolatban felhívjuk a figyelmet a Hollandiai Magyar Szövetség által összeállított és több nyelvre lefordított egy oldalon összefoglalt magyar történelemre. Ez azért is fontos, mert sokhelyütt a magyar nyelv ismerete korlátozott a második és későbbi generációk körében. A különböző nyelvekre lefordított magyar történelem etekintetben sok segítséget nyújthat. Jó megjegyeznünk, hogy a magyar nyelvismeret gyermekeink számára a jövőben sok előnyt jelenthet érvényesülésükben. Fontos tudni egyben, hogy ezen a nyelven egyedülálló kultúrértékek érhetők el, amelyek szellemi gazdagodásunkra szolgálnak. Mindenekelőtt fontos, hogy ez a nyelv bennünket összetart s összekapcsol múltunkkal és jövőnkkel.

A fentiekben vázlatos módon vitaindítás céljából felvetettünk néhány gondolatot. Ezekről lehet vitatkozni, lehet ezek tekintetében eltérő nézeteket vallani. Fontos azonban, hogy képesek legyünk elgondolkodni azon, hogy mit jelent az, ha a magyarságot világ-összefüggésben szemléljük és sorsunkat így is éljük át. Abban a főfeladatunk: cselekedni, tenni és mindig túlteljesíteni a normát.

THE FUTURE FIELDS OF LIFE FOR HUNGARIANS

This paper entitled ‘The future fields of life for Hungarians’ was presented at the 48th Study Week conference entitled *HUNGARIAN CULTURE II. — CENTERS OF HUNGARIAN CULTURE WORLD-WIDE — Three Poles: Hungary, Territories in the Carpathian Basin outside Hungary, West* — organized by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör [Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands] and Mikes International between 27-30 September 2007 in Elspeet, the Netherlands.

In it the author investigates the future of Hungarians as since 1920 their country was divided into several states in the Carpathian Basin and after the II World War they are living in all parts of the World. Their unity is a spiritual one. The author emphasizes the necessity of one world-wide Hungarian cultural strategy and co-operation.

² Mikes International, 2007. július-szeptember, 15. o.

PHILOSOPHIA PERENNIS

FARKAS, Flórián & TÓTH, Miklós : Böhm-Bartók Díj 2007. — *Jelentés*¹

A Mikes International Alapítvány keretében működő Böhm-Bartók Társaság által a 2007. évre kiírt Böhm-Bartók Díj címe a következő volt: 'KOLOZSVÁRI ISKOLA – BADENI ISKOLA. A KÉT FILOZÓFIAI ISKOLA KÖZÖTTI PÁRHUZAMOK ÉS KÜLÖNBSEGEK KRITIKAI ELEMZÉSE.' A pályázati kiírásra egy pályamunka érkezett, amelynek címe : 'A badeni és a kolozsvári iskola történeti és kritikai összevetése', jeligéje: 'Volo ergo sum'.

A beérkezett pályamunka a témakör széleskörű és mély ismeretéről tesz tanúságot. Minden kérdés a tanulmány elején megadott keretben rendszeres egész részeként kerül megtárgyalásra, míg az egyes bölcselők eszmei fejlődését a szerző nagy kongenialitással mutatja fel. A tanulmány írója mintegy a sebész finom operáló késével izomszárlól izomszárlra bontja le és tárja fel mind az iskolák, mind az azokhoz tartozó filozófusok gondolatmenetét és azok változásait. Az olvasó újra és újra kezébe veszi a szöveget annak a tudatában, hogy még bizonytal sok fontos elemet nem vett észre.

A badeni iskolában Windelband — Rickert — Bauch, a kolozsvári iskolában Böhm — Bartók — Kibédi Varga az a filozófus-sor, amelyre a szerző figyelmét irányítja. Itt két iskola 'összevetéséről' van szó, ami azt a tényt fejezi ki, hogy itt két önálló, saját gyökerekből táplálkozó bölcséleti világgal állunk szemben. Az köti össze őket, hogy egymástól függetlenül, — Bartóknak a Kant monográfiájában leírt nézete szerint — ezen iskolák jártak a legközelebb a kanti filozófia megértéséhez. Az 'összevetés' gondolata Kibédi Vargáé.

Az 'összevetés' izgalmas, nemegyszer drámai. Nekünk a filozófia, speciálisan — de nem egyedül — a kolozsvári filozófiai iskola léte, fejlődése, sorsa egzisztenciánkba vág. Annak sorsa a nemzet sorsával összefonódott és mindmáig összefonódik. Ugyanakkor az itt leírt bölcselők útja szigorúan filozófiai út. Hol lennénk mi a kolozsvári iskola nélkül? A franciákat Descartes formálta, az angolokat Locke és Hume, a németeket Kant és Hegel, a magyarokat a kolozsvári iskola gazdag világának, Böhm — Bartók — Kibédi Varga nyílt bölcséletének kell formálnia. A badeni iskolával való 'összevetés' egyben jelöli azt a kitekintést is, amely a magyar filozófia számára szükséges, hogy ne zárkózzék be a nyelv elzártsága mellett bölcséleti gondolatvilága elzártságába.

E tanulmány fontos filozófiatörténeti monográfia, magától értetődően hangsúllyal a 'magyar' filozófus-vonulaton. Ugyanakkor bizonyosságot ad a badeni iskola és annak bölcselői mély ismeretéről. Mindenki számára, aki e témakörrel foglalkozik ezen írás ismerete a jövőben szükséges lesz.

Nem feladatunk, hogy e pályamű részleteiben elmerüljünk; az bőségesen beszél önmagáért és írójáért.

A mi feladatunk kifejezést adni megelégedésünknek és örömünknek, hogy e tanulmány létrejött és rövidesen a Mikes International oldalain a magyar filozófiai irodalom további gazdagodásához hozzájárul.

A 2007. évi Böhm-Bartók Díjat ezennel a 'Volo ergo sum' pályamunka írójának ítéljük oda.

Hága, 2008. augusztus 3.

Tóth Miklós
elnök

Farkas Flórián
titkár

A Mikes International alapítvány vezetősége a bírálók javaslatát elfogadta és a 2007. évi Böhm-Bartók Díjat 'Volo ergo sum' jeligéjű pályaműnek ítélte oda. Szerzője — a felbontott jeligés levél szerint — Mariska Zoltán, Miskolc.

¹ Elhangzott a Mikes International Szalon összejövetelén; Budapesten 2008. augusztus 3-án.

Farkas Flórián, a Mikes International titkára (bal) gratulál Mariska Zoltánnak (jobb) a jelíges boríték felbontása után.

A Diploma

LACZKÓ, Sándor : Bartók György és a ‘*Szellem és Élet*’

Előszó a Bartók György által szerkesztett *Szellem és Élet* (Szeged-Kolozsvár, 1936-1944) című filozófiai periodika digitalizált évfolyamaihoz és repertóriumához.

A Ferencz József Tudományegyetem Kolozsvárról Szegedre történő áttelepülését követően az egyetem Bölcsész- Nyelv- és Történettudományi Karán a Filozófiai Intézet vezetésére 1921 őszén az a Bartók György kapott megbízást, aki Böhm Károly tanítványaként kezdte pályáját, s aki ekkorra már neves filozófusnak számított. Bartók egészen 1940. október 19-ig, az egyetem kolozsvári visszatelepülésig, mint nyilvános rendes egyetemi tanár vezette az Intézetet, betöltött több egyetemi funkciót, majd az egyetem Kolozsvárra történő visszaköltözése után rektorként, dékánként, illetve a filozófiai tanszék vezetőjeként tevékenykedett¹.

Bartók György szegedi (és az ezt követő kolozsvári) éveinek, illetve filozófusi tevékenységének (oktatói és publikációs tevékenysége mellett) egyik legfontosabb hozadéka, hogy mint intézményteremtő és tudományszervező személyiség filozófiai folyóiratot alapított. A szerkesztésében 1936 és 1944 között Szegeden (és Kolozsváron) kiadott *Szellem és Élet* című folyóirat a böhmi nyitott és kritikai szellemiség képviselőjére, illetve a hazai (és határokon túli magyar) szellemi, filozófiai élet összefogására vállalkozott. A folyóirat szerkesztésével párhuzamosan Bartók a *Szellem és Élet Könyvtára* című könyvsorozat szerkesztői feladatait is ellátta.

Bartók számára a filozófia a ‘szellem önismeretét’ jelentette, s egyben univerzális és érdekmentes tevékenységet, amelyre az ‘egységes Egészben’ való gondolkodás, illetve rendszerelvűség a jellemző. Véleménye szerint a filozófus számára a filozófia nem lehet más, mint élethivatás a szellem önmegvalósulásának szolgálatában. Ezzel összefüggésben Bartók a gondolkodás nemzeti/világnézeti meghatározottságát is csak filozófiai alapokon tudta elképzelni, amennyiben szerinte a filozófia egyetemes értékeinek, a klasszikus filozófiai gondolatoknak kell szerepet kapniuk a nemzeti problematika teoretikus feloldásában is. Véleménye szerint ezen értékek és gondolatok közvetítése nemzeti érdek. A filozófiát olyan egyetemes gondolkodásmódnak tartotta, amelynek elsajátításával a nemzeti kultúra is gazdagodik. Ehhez azonban filozófiai fórumra, sőt fórumokra van szükség. Ezért is látta, láthatta fontos feladatnak *Szellem és Élet* címen egy negyedévi rendszerességű filozófiai periodika indítását.

A *Szellem és Élet*, mint magyar nyelvű filozófiai folyóirat megjelenése nem előzmények nélküli. A 19-20. század fordulójának évtizedeiben több önálló filozófiai periodika jelent meg. Elsőként a Böhm Károly által alapított *Magyar Philosophiai Szemle* (1882-1891), ezt követte a Kiss János és Palmer Mátyás által szerkesztett *Bölcséleti Folyóirat* (1886-1906), majd 1892-ben indult útjára az *Athenaeum* (1892-1947), amely az I. világháború utáni korszak legjelentékenyebb filozófiai folyóirata volt, így a *Szellem és Élet* megjelenésének az éveiben is a legnagyobb befolyással bírt.

A *Szellem és Élet* első számához írott *Beköszöntőjében*² Bartók György röviden, ugyanakkor precízen megfogalmazta szerkesztési elveit, s a lap által követni kívánt célokat. „*Ennek az új folyóiratnak az irányát és céljait kifejezi címe. A szellem lényegét, jelentését, értékét, kategóriáit akarjuk vizsgálni, ... Meg vagyunk győződve arról, hogy a valóság talaját megvetve, minden filozófia ... maga is a föld porába zuhant. Azt is tudjuk, hogy a szellem kritikai vizsgálata nélkül minden bölcsélet üres és vak marad, ... Egyfelől tehát a szó bölcséleti értelmében vett kritikai magatartás, másfelől az élet jelenségeinek szeretetteljes számbavétele és filozófiai megértésére való törekvés jellemzi magatartásunkat, amellyel a különböző kérdéseket tekintjük. A szellem kritikai megértése alapján vizsgáljuk a tudomány, a történelem, az esztétikai alkotások és az erkölcsiség, a nevelés, a társadalom, az állami élet különböző jelenségeit, hogy átfogó szemléletekben mutassuk be a szellem minden megnyilvánulását. Minden reményiségünket a szellemben vetjük, tudván, hogy minden valódi élet forrása csak ő lehet, belőle merítünk minduntalan okulást: ... A szellem működését keressük a magyar történelem jelenségeiben ... Figyelemmel kísérjük a külföld és hazánk bölcséleti mozgalmait arra törekedve, hogy tárgyias és komoly bírálat által is szolgáljuk a magyar filozófia nagy művét.*”

¹ Bartók 1944 őszén a kényszerítő körülmények hatására végleg elhagyta Kolozsvárt, Budapesten telepedett le és a Műegyetemen, illetve a Református Teológián tanított. 1948-tól 1970-ben bekövetkezett haláláig a magyar tudományos élet periferiájára szorult.

² *Szellem és Élet* 1936. I. évfolyam 1. szám. pp. 1. A folyóirat borítóján Bartók nevét olvashatjuk, mint szerkesztőt. Az egyes lapszámok munkatársaiként az adott lapszámok szerzői vannak feltüntetve. A második számtól a címlap tervezőjeként Buday György neve is szerepel. Az impresszum évi négyszeri megjelenést jelez, valamint egy előfizetési felhívást is közöl évi 8, illetve egyetemi és főiskolai hallgatónak 4 pengőért. A szerkesztőség címe a szegedi Filozófiai Intézet szerepel. A megjelenés példányszámára vonatkozóan nem található adat. [A *Beköszöntő* teljes szövegét ezen írás után közöljük — Mikes International Szerk.]

Világos mondatok, egyértelmű szándékok, karakteres szerkesztői elképzelések. A folyóirat címének, a *Beköszöntőben* foglaltaknak, illetve a bartóki filozófiai alapállásnak a megértése érdekében *A Philosophia lényege* című, az egész életmű szempontjából fontos Bartók műre hagyatkozhatunk: „... azt állítjuk, hogy a szellem nem más, mint az Én objektív értelemben véve, minél fogva a szellem képes immanensen megnyilatkozni minden egyes pszichofizikai Én lelki aktusaiban és azok által. ... Az egyetemes szellem, amely az egyetemes érvény s az örök értékek forrása, az egyéni Én aktusainak és tevékenységének közvetítése által jut kifejezésre, alakul ki és lesz láthatóvá egy másik Énben megnyilatkozó szellem számára. ... a filozófia a szellem legteltesebb kivetítése, ..., s előttünk áll az a szellem, amely ezt a teoretikus és érdekmentes képet szeretetteljesen megalkotta. ... ebben a képben nemcsak a 'világ' tükröződik, hanem az 'élet' is. Csak az tud élni igazán, aki a maga világát önmaga alkotta meg. ... Ebben az értelemben a filozófia bátran nevezhető a világgépköltés elméletének, 'világnézet-tan'-nak, ...”³

Bartók azzal a reménnyel kezdi meg szerkesztői munkáját, hogy az új folyóirat megjelenése hasznára lehet a magyar bölcséleti és szellemi élet fejlődésének. A *Beköszöntő* utolsó mondatában a következőket írta: „Munkatársai akarunk lenni mindenkinek, aki a maga erőit minden fenntartás nélkül szenteli fel a szellem és a magyar élet szolgálatára.” Nos, munkatársakban nem volt hiány, tervei megvalósításához — úgy tűnik — könnyedén talált társakat. A folyóirat első számában többek közt *Tankó Béla*, *Várkonyi Hildebrand*, *Marót Károly* és *Varga Sándor* közölt nagyobb terjedelmű tanulmányt. Az említettek a későbbiekben is a lap munkatársai, sőt legfontosabb szerzői lesznek. Mellettük *Visy József*, *Tetemanti Béla*, *Tavaszy Sándor*, *Makkai Ernő* és *Jancsó Elemér* nevét említhetjük, mint akik a *Szellem és Élet* oldalain a legtöbbet publikáltak, illetve akik a folyóirathoz szorosan kötődő szerzői körhöz tartoztak. Az egyes szerzők megjelenési sűrűsége tekintetében különbséget mutatkozik a szegedi és a kolozsvári idősorok között. Volt, aki a folyóirat szegedi éve alatt (*Tetemanti Béla*), s volt aki a kolozsvári időszakban (*Jancsó Elemér*, *Tavaszy Sándor*) publikált többet a folyóirat oldalain. Talán csak *Tankó Béla* az, aki mindvégig a lap szerzőgárdájához tartozott, így — legalábbis a közölt nagy tanulmányok tekintetében — a legtöbbet publikált a lapban. Külön ki kell emelnünk, hogy Bartók több alkalommal is szívesen közölt Böhm Károly hagyatékából származó írást⁴, ezzel is mintegy kifejezve Böhmhez való kötődését.

Az egyes lapszámok által követett tematika meglehetősen gazdag. A szabadság problematikájának vizsgálata, a filozófia előtt álló feladatok tematizálása, a nemzetfogalom elemzése, a racionális és az egzisztenciális gondolkodás összevetése, a magyar filozófiai hagyomány feltárása, a kortárs filozófiai gondolkodás reflexiója, egy új erkölcsfilozófia felvetése, netán jogelméleti fejtegetések éppúgy szerepelnek az egyes nagy tanulmányok témájaként, mint a kantianus és neokantianus elméletek, vagy éppen Böhm Károly esztétikájának vizsgálata. Ez a tematikus gazdagság egyúttal a szerzőgárda meglehetősen kiterjedt érdeklődési körét és felkészültségét is jelzi.

A *Szellem és Élet* évfolyamait olvasva egyértelműen megállapítható, hogy bár az egyes publikációk sokszor eltérő minőségi szinten jelentek meg, ugyanakkor a folyóirat egymást követő évfolyamai mégis egyenletes színvonalat képviseltek. Egyértelműen megállapítható az is, hogy Bartók elfogulatlan szerkesztőként tevékenykedett. Elsősorban mások, s nem saját írásait kívánta közölni, vagyis nem önmaga számára hozta létre a lapot. Talán meglepő módon, de nem tekintette az általa szerkesztett folyóiratot saját legfontosabb publikációs fórumának⁵. Noha több fontos írása itt jelent meg, mégsem kívánta az általa szerkesztett folyóiratot saját írásainak kizárólagos közlésére felhasználni. Szívesebben biztosított helyet és fórumot mások számára, sőt ebben látta teljesülni a *Szellem és Élet* célját.

A folyóirat struktúrája konzervatív szerkesztői elvekről tanúskodik, s mondhatni, hogy ebben a századfordulós szerkesztői gyakorlatot, sőt talán egyenesen a Böhm Károly által alapított *Magyar Philosophiai Szemle* mintáját követi. Minden lapszám nagyobb terjedelmű tanulmányok közlésével indít, majd az *Elvek, könyvek, folyóiratok* című rovattal folytatódik, s a német (és/vagy francia, esetleg olasz) nyelvű rezümék közlésével zárul. Ezt a szerkezetet gyakorlatilag mindvégig megőrzi⁶. A lap

³ In. *Bartók György: Válogatott filozófiai írások*. Pro Philosophia, Kolozsvár – Szeged 2001. pp. 65., illetve 67-68.

⁴ Így például: *Aesztetikai elméletek*. (Böhm Károly hátrahagyott jegyzeteiből.) *Szellem és Élet* 1937/1. pp. 1-4., vagy *Bevezetés egy esztétikai előadáshoz*. (Böhm Károly hátrahagyott irataiból.) *Szellem és Élet* 1938/5. pp. 129-132.

⁵ Bartók összesen 23 alkalommal tette közzé kisebb-nagyobb írását a *Szellem és Élet* oldalain. Így például a *Faj. Nép. Nemzet.* című jelentős írását itt publikálta. (1940/2. pp. 68-92.), ám közleményeinek többsége pusztán recenzió, könyvismertetés, vagy éppen nekrológ volt. Az 1940/2. számot követően nagyobb terjedelmű tanulmányt egyáltalán nem jelentetett meg a folyóirat oldalain. Ugyanakkor 1936 és 1944 között több írását közölte a *Budapesti Szemle*, az *Esztétikai Szemle*, a *Protestáns Szemle*, az *Erdélyi Helikon*, sőt az *Athenaeum* is.

⁶ Egy-egy lapszámokban esetenként 2-7 nagy tanulmány jelent meg. Az *Elvek, könyvek, folyóiratok* című rovatban pedig alkalmanként 2-8 (magyar vagy idegen nyelvű) filozófiai könyv, illetve folyóirat recenziója, műbírálata történt meg. Az egyes lapszámokat záró rezümék az adott szám nagy tanulmányainak rövid, idegen nyelvű összefoglalását közölték.

évente négy alkalommal jelent meg átlagosan 200-300 oldalnyi terjedelemben.⁷ 1936 és 1944 között összességében 133 kisebb-nagyobb közlemény jelent meg a folyóirat oldalain mintegy 1300 oldalnyi összterjedelemben.⁸

A folyóirat fontosabb szerzői vagy a 'kolozsvári iskola' köréből, vagy kevésbé frekvenciát, a magyar filozófiai élet budapesti 'főáramából' kimaradt, s főként a szegedi, debreceni és kolozsvári egyetemeken tevékenykedő filozófusok sorából kerültek ki. A lapnak talán éppen ez az egyik legnagyobb érdeme, s abban van jelentősége, hogy publikációs lehetőséget biztosított ezen szerzők számára, s ezáltal kis mértékben a kor legjelentősebb filozófiai folyóirata, az *Athenaeum* alternatívája tudott lenni. Ugyanakkor meg kell vallanunk, hogy a *Szellem és Élet* nem vetélkedhetett az akkor már tekintélyes múlttal, jóval nagyobb szerzői körrel, illetve olvasóközönségre támaszkodó *Athenaeummal*. Ám Bartók lapja mégis megtalálhatta a maga helyét a magyar filozófiai élet palettáján. Jelentőségét azonban már önmagában az a pusztán tény biztosítja, hogy bár nem lehetett hatással a magyar szellemi élet egészére, s nem válhatott a magyar filozófiai élet központi jelentőségű orgánumává, ám egy jól körülhatárolható szellemi csoportosulás számára publikációs fórumot, s az olvasóközönséghez való eljutás lehetőségét biztosította, s ezzel részévé vált a magyar filozófiai gondolkodás hagyományának.

Nem elhanyagolható tényező, hogy a külső körülmények tekintetében nem a legszerencsésebb időszakban működött a folyóirat. A háború árnyéka mindvégig rávetült a *Szellem és Élet* működésére. A háborús körülmények, a Kolozsváron 1944 őszén bekövetkezett politikai fordulat, s Bartók Budapestre költözése végül a lap megszűnését eredményezték. Az *Athenaeum* csak néhány évvel volt hosszabb életű. Filozófus professzorok sokaságára várt az elhallgatás, elhallgattatás,⁹ vagy éppen emigráció, mintegy bizonyítékként annak, hogy megtört a magyar filozófiai (és társadalmi) élet szerves fejlődésének a lehetősége. Megkezdte tobzódását egy a társadalom és a szellemi élet minden területét uralni akaró ideológia, a marxizmus-leninizmus gyakorlata. Ez azonban már nem Bartók György világa, s igencsak messze állt az általa szerkesztett *Szellem és Élet* eszmeiségétől.

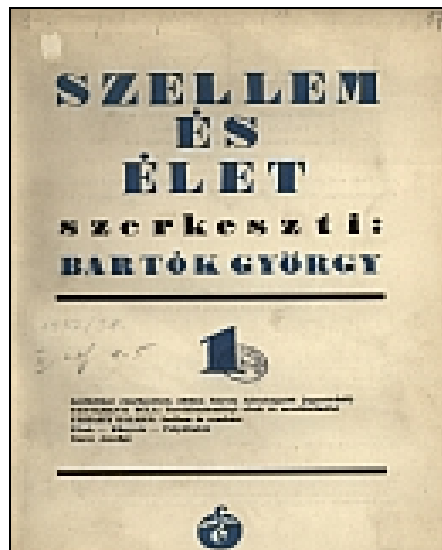

⁷ Kivételt képez 1938, amikor öt száma jelenik meg a folyóiratnak, illetve az 1941-es esztendő, amikor — a kolozsvári 'visszatelepülés', illetve Bartók rektori teendői miatt — csak egy szám látott napvilágot. 1941 júniusi dátummal az 1940/4. szám az első, amelyet már Kolozsvár jelzettel olvashatunk. Az 1940/3. szám 1940. szeptemberében még Szegeden került kiadásra. Ugyancsak kivétel, s a folyóirat végét sejtető precedens, hogy 1944 júniusában összevonva, — s egyben utoljára — három szám jelent meg, mindössze 96 oldalnyi terjedelemben.

⁸ Ugyanakkor a folyóirat repertóriumában egy bibliográfiai tételnek veszi az egyes lapszámokban megjelenő könyvrecenziókat, folyóirat-ismertetéseket, illetve idegen nyelvű rezüméket. A *Szellem és Élet* repertóriumában korábban megjelent nyomtatásban *A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai* című könyvsorozat 4. kötetében. (In. Bartók György: *Válogatott filozófiai írások*. Pro Philosophia, Kolozsvár – Szeged 2001. pp. 271-287.), s részét képezi a *magyar nyelvű filozófiai irodalom adatbázisának*: <http://bodza.bibl.u-szeged.hu:9802/human/philobibl>

⁹ Bartóktól a szegedi katedrát Halasy-Nagy József örökölte, akit 1948-ban ugyancsak kényszernyugdíjaztak. Halasy-Nagy — még kényszernyugdíjazása előtt — tett egy tétova kísérletet arra, hogy filozófiai folyóiratot alapítson. 1947-ben *Pantheon* címen egyetlen lapszáma jelent meg Szegeden az általa szerkesztett folyóiratnak.

MÁLNÁSI BARTÓK, György : *Szellem és Élet* — Beköszöntő

Ennek az új folyóiratnak irányát és céljait kifejezi címe. A szellem lényegét, jelentését, értékét, kategóriáit akarjuk vizsgálni, hogy ezeknek a vizsgálatoknak alapján meglássuk és megmutassuk a szellemnek nyomait a felsőbbrendű élet minden mezején. Meg vagyunk győződve arról, hogy a valóság talaját megvetve, minden filozófia az Arany János megénekelte sárkány sorsára jut, amely szabályozó terhét levetve, maga is a föld porába zuhan. Azt is tudjuk, hogy a szellem kritikai vizsgálata nélkül minden bölcelet üres és vak marad, mert éppen azt nem látja és ismeri, amiből az ő élete is egyedül fakadhat, a szellemet. Egyfelől tehát a szó bölceleti értelmében vett kritikai magatartás, másfelől az élet jelenségeinek szeretetteljes számbavétele és filozófiai megértésére való törekvés jellemzi magatartásunkat, amellyel a különböző kérdéseket tekintjük. A szellem kritikai megértése alapján vizsgáljuk a tudomány, a történelem, az esztétikai alkotások és az erkölcsiség, a nevelés, a társadalom, az állami élet különböző jelenségeit, hogy átfogó szemléletekben mutassuk be a szellem minden megnyilvánulását. Minden reménységünket a szellembé vetjük s tudván, hogy minden valódi élet forrása csak ő lehet, belőle merítünk minduntalan okulást: oktass, hogy éljünk.

A szellem működését keressük a magyar történelem jelenségeiben is és állandó megbeszélés tárgyává tesszük a magyar bölceleti gondolkozás kifejlésének mindenképpen érdekes és sok értéket rejtő történetét. Figyelemmel kísérjük a külföld és hazánk bölceleti mozgalmait arra törekedve, hogy tárgyias és komoly bírálat által is szolgáljuk a magyar filozófia nagy művét. Múltjának megbecsülése és jelenének szigorú vizsgálata nélkül nem néz kecsesgető jövő felé semmi a világon. A filozófia sem.

Amikor ezeknek a céloknak szolgálatába állítjuk az új folyóirat minden sorát, tesszük ezt abban a mélységes meggyőződésben, hogy új bölceleti szemle megjelenése és munkája minden tekintetben csak hasznára szolgál a magyar bölcelet és szellemi élet fejlődésének. A magunk módján akarunk dolgozni, de *együtt* akarunk dolgozni. Munkatársai akarunk lenni mindenkinek, aki a maga erőit minden fenntartás nélkül szenteli fel a szellem és a magyar élet szolgálatára.

TÓTH, Miklós : Proto-Theológiai gondolatok¹

Tájékoztató elmélkedések

Ha szó van napjainkban válságos időszakról nyugat-európai vallásos életünkben, akkor ez azért van, mert a vallási élet legtöbb megjelenési formája, azoknak az illető vallásos közösségek által ápolt tartalma és a mai ember gondolatvilága mindjobban eltér egymástól. A protestantizmus 'Sola Scriptura' jelszava azt fejezte ki, hogy elutasította a pápai hatalmat s következképpen az akkori 'Egyház' kötelező tan-hatalmát. Ezért elutasította az azt alátámasztó filozófiai és teológiai köntösbe öltöztetett politikai ideológiát. Ecélből egy magasabb rendű hatalomra kellett appellálni. Ez pedig a Biblia volt. Ennek a jelszónak pendant-ja a 'Sola Fide' (az Isten előtti megigazulás értelmében) jelszava, amely azt fejezte ki, hogy a pápai egyháznak az üdv-közvetítő szerepe a reformáció idejében — és azután — nem elégítette ki többé az önállóan gondolkodó embert. Azután minden a személyes hit tühégyére épült fel. Ez a második jelszó igazsága. Viszont ez magában nem elegendő, mivel az emberi szellem rendszeres gondolat-egészet követel meg minden téren. Így álltak elő — mint az azelőtti multban is — szükségszerűen a hitvallások s ezekben a protestáns 'orthodoxia'. Ez a hagyományos keresztyén teológia vonalában a Biblia verbális inspirációja gondolatán nyugszik a thomisztikus és a keleti orthodoxiában ismert filozófiai elemek kikapcsolásával. Ugyanakkor azonban a renaissance óta — azaz a reformáció óta — a nyugat-európai gondolkodásban a szabad kutatás elve érvényesül. Ez a gyakorlatban megingatta a 'Sola Scriptura' elvének az alapjait s annak az újra való átgondolását sürgette. A 'Sola Fide' a fentiek értelmében szintén további megfontolásra szorul(t).

A probléma abban volt/van, hogy a 'modern' teológiai kutatás eredményei nem találtak kellően helyet az általános keresztyén (protestáns) teológiában. Az 'orthodox' teológia nem akarta, a nem-orthodox teológia pedig nem tudta kielégítően feldolgozni a 'magasabb bibliakritika' tudományos eredményeit és Kant ismeretelméletének a következményeit. Ennek az eredménye lett a 19. és a 20. század izgalmas teológiai útja, amely az első világháború után szükségképpen Barth teológiájához vezetett. A Barth előtti teológia nem bírta ki az első világháború megrázkódtatását, míg Barth teológiája napjaink 'postmodern' gondolatvilágában légüres térben mozog. Új keresztyén állunk. Nietzsche szavával szólva: az 'Umwertung aller Werte' feladatával szembesülünk.

Szükség van a teológiának magának az újragondolására. Ehhez — mint a multban, János evangéliuma óta — az emberi gondolkodásban magában leljük fel a kellő alapot. Úgy véljük, hogy ilymódon általános emberi síkon — tehát nem egy eleve felvett 'kijelentés' alapján — megjelölhetjük azokat az alapelemeket, amelyekből vonalak húzhatók minden teológiai rendszer felé. Ehhez bölcséleti kiindulópontunkat kell megadnunk. Teológia alatt mi itt minden vallási gondolatrendszert értünk. A teológia, mint neve mondja, 'ismeret', ha pedig az, akkor elvek szerint rendezett ismeret s ezért tudomány. Amint előző cikkeinkben leírtuk, az emberi élet teljes egészében vallásos élet. Ezt, mint világunk minden jelenségét, a természet rendjéből és azon belül a szellem szerkezetéből érthetjük meg. Ez a kiindulópontunk. Ilymódon minden vallásos gondolat-egész belülről kinyílik és kölcsönösen átjárhatóvá válik. Amint előző írásainkban megjelöltük, gondolkodásunk gyökerei a kolozsvári bölcséleti iskola eszmevilágába nyúlnak le.

*

Az ember eszes emlős állat, az élet része s ennek következtében annak rendje szerint létezik. Esze, öntudata különbözteti meg a többi állattól, az teszi emberré a test-lélek-szellem egységében, aki esze által mindennek öntudatos jelentést ad. Az ember a szellem alkotó hordozója, amely jelentések organizmusa. A jelentés az öntudat számára jelentés. Mi e jelentésekről szólunk, mert csak azokról szólhatunk.

¹ Ezen írás a Mikes International — Böhm-Bartók Társaság által 2007. szeptember 26-27-én a hollandiai Elspeetben 'Teendőink a magyar filozófia ügyében' címmel rendezett Philosophiai Symposium keretében *Új teológia* címmel tartott előadás kiindulópontjából eredő elmélkedéseket közöl. A cím azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy minden vallási rendszernek, s azon belül minden teológiának van elő-teológiája, amelynek alapját mi az emberi gondolkodás szerkezetében véljük fellelni. Ezzel a nagy keresztyén teológusoknak az útját követjük. Ha látjuk a szellemben rejlő ősz-teológiai rendszert, akkor meg tudjuk 'belülről' érteni a különböző vallásos rendszereket is. Ezeknél különösen ügyelnünk kell azok értékvilágára és transzcendálásuk módjára. E kérdésekre szeretnénk rövidesen visszatérni. A 'teológia' szót tudatosan használjuk szélesebb értelemben mint általában szokásos.

E gondolatok a szerző előző írásai folytatásának tekintendők. Ld. Mikes International 2001. október-december, 18. o. és Mikes International, 2004. június-augusztus, 7. o.

Az élet minden egyede reflexszerűen fenntartja és kifejti magát. Önmaga tartalmát, jelentését kifejti, *transzcendálja* s ezáltal az élet más egyedeiben változást hoz létre, amelyek őt érintő transzcendálása, hatása következtében maga is változik és így tovább. Az élet buggyan. Minden egyede 'öntét', mely magát az élet — a természet — és abban a saját rendje szerint fejti ki, azaz önmagát transzcendálja s így teremti meg önmaga kifejtésével a maga világát. Élet, öntét, öntranszcendálás, világteremtés ugyanazon jelenség különböző szempontból nézve.

Az ember él a létben, amely számára az egyetemes természeti erők szerint funkcionáló Minden, amellyel mint annak része, egyede szüntelen kölcsönhatásban, összjátékban áll. Ez a Minden a számunkra mindig jelenlevő, önmagunkkal együtt eleve adott erőteljes egyetemes valóság, amelybe az ember beleszületik, amelyben létezik, amelyben sorsa lefolyik. A Mindenben való létezésnek az alaptapasztalata östény, amely mint lét-tudat minden gondolatunkban jelen van. Ez a Minden az Isten, bárhogy nevezzük azt. Ahogy Ady mondja: „Az Isten van valamiként: Minden Gondolatnak alján...minden az Isten”. Mondhatjuk, hogy napjainkban nem az az első kérdés, hogy 'ki' az Isten, hanem az, hogy 'mi' az Isten. Ennek a létezés-tudatnak, ennek a valóság-tudatnak a kifejezője a nyelvben a 'van', amelynek a megteremtője gondolkodásunk ösztönös rendjében a 'hit', a tudatnak öntranszcendáló, a maga jelentését a valóságban — azaz a Mindenben — teremtő, azt mint az ő jelentését elismerő s a maga jelentés- és életrendjében lehorgonyzó funkciója. Csak az 'van', amit ily módon öntudatunk rendje szerint létezőnek s ezzel igaznak *kell* elismernünk. Csak az van, amiben hiszünk. A hit az emberi gondolkodás, azaz a létben való gondolkodás, központi, teremtő funkciója, magja. Ismeretelméleti fogalmakban kifejezve: a hit az Én és a Nem-Én egybeolvadásának és ezen esemény valóságának a tudata. A hit a jelentés ösztönös fixálása a létben.

A Minden számunkra egy élő egész, mert tudatunk rendszeres egység, míg a Mindenség a tapasztalati valóságban is rendszeres egészet alkot. Ezáltal tudjuk azt vizsgálni, arra hatást gyakorolni, abban magunkat elhelyezni. Mi a Minden rendszeres egységének, azaz rendszeres egységek rendszeres egységének rendszeres egységekből álló rendszeres egység-része vagyunk. Tudatunkban a Minden gondolata minden jelentést magában foglal, a tudatost és a nem-tudatost, az ismertet és a nem-ismertet, a megismerhetőt és a meg nem ismerhetőt. Annak ily módon szükségképpen részét képezik a paranormális jelenségek is. A Minden önmagát természeténél fogva transzcendáló tudatunk szerint a mindenséget betöltő, azaz ' kozmikus', végtelen, örök, erőteljes egész. Erről tudatvilágunk szerkezete és tartalma szerint teszünk kijelentéseket. Ezt csak gondolnunk lehet. El-kép-zelni az ismerés, a tér és az idő kategóriái szerint próbálhatjuk csupán.

A létezés, mint láttuk, önfenntartást és önkifejtést jelent. Az önkifejtés önmagunk belealkotása a Mindenbe, másszóval a magunk jelentésvilágának a transzcendálása a létbe. Az emberi alkotás a jelentés öntudatos értékes megvalósulása. Az érték kulcsa az alkotás felett előállt öröm, amelynek következtében azt betölti szívünk szeretete. A szeretet az érték teremtője, minden alkotás teremtője s így minden emberi közösség teremtője. Az érték az alkotó szeretet gyermeke. Az érték az élvől sarjad. A haszon követelménye biztosítja az önfenntartást. E kettő talajából fejlődik ki a nemes érték az igaz, a jó és a szép ragyogásában. Ezek az értékek az emberi élet minden momentumában egyidejűleg jelen vannak. A relatív értékek az abszolút értékek felé tartanak — transzcendálnak — az élet szüntelenül folyó katarziszában, megtisztulásában, amely a 'szent'-ben, az értékek tökélyében lesz teljes, kozmikus, azaz az egész világegyetemet, a Mindent betöltő valósággá. Ez a katarzisz egész életünkben éppen úgy mint a történelemben folyó dráma. Szent a Minden s minden, ami ebben annak, ennek a kozmikus szent egésznek a részeként létezik. Mindnyájan szentek vagyunk és életünk minden része szent. Minden ember és világunk minden része igazi jelentését és értékét ebben a kozmikus szent összefüggésben találja meg. Erre utal Augustinus szava: „Nyugtalan a mi lelkünk, míg meg nem nyugszik Tebened”. Csak a kozmikus, azaz a Mindent, annak teljességét tudatosan magában foglaló, arra irányuló aktív élet a teljes emberi élet. Ezt fejezi ki az ismert felhívás: „Imádkozzál és dolgozzál”.

Az embernek a Mindenben való létezése kerül kifejezésre a vallásban, annak különböző formáiban, amelyek által magunkat fenntartjuk és kifejtiük a Mindenben, a létben.

Az emberi élet teljességéhez ennek a szent Mindenben való létezésnek az átélése hozzátartozik. Nem lehet ezt meg nem élni, csak az a kérdés, hogy milyen jelképekben, metaforákban fejezzük ki ezt az élet-eseményt, mert csak azokban lehet arról beszélni. Hiszen itt nem csupán ismeretről van szó — hiszen ismeret nélkül nincs egyetlen pillanatunk sem —, hanem létezésünkről a Mindenben, amellyel biológiai — testi, lelki, szellemi — kapcsolatban állunk. A Mindenhez való viszonyunkat életünk minden síkján szüntelenül meg kell határoznunk, miközben az meghatároz bennünket. Ez a szüntelenül történő kölcsönös befolyásolás, harc — Harc a Nagyúrral — a lét küzdelme életünk egészében: a sorsunk. Ez a kölcsönös befolyásolás folyik le minden tettünkben, szavunkban, gondolatunkban, kifejezeten az imádságban, annak minden formájában. Abban benne van az egész lelkünk, jelentés- és értékvilágunk, mindez a maga szent teljességében. Az imádság 'megszólítja', 'megmozdítja', befolyásolja a Mindent. Minden tettünk, gondolatunk ezt teszi, de az imádság ennek a kölcsönhatásnak a tudatos, szándékolt formája. Ebben összesül minden sorsmeghatározó jelentés, minden érték, minden érzés, minden szenvedély, minden akarat gondolatvilágunkban. Az imádság paranormális tett. Benne és általa magátólérteződően átéljük azt a tényt, hogy a Mindennel gondolatban, azaz a szellem hullámhosszán kapcsolatban vagyunk. Az ima személyes sorselfogadó és sorsalakító egymásrahatás a Mindennel. Ehhez a Mindennek nevet adunk, azt mondjuk: Isten. Isten az egyetemes valóság metaforája, az élő valóságnak a kifejezője, amelyet az imádkozó mint személyesen átélt és őt sorsában érintő valóságot tapasztal meg. Előbb van a valóság, annak az átélése, és azután a név, a metafora. Nem a név a fontos, hanem a valóság, amely

az élményben válik tapasztalattá, meggyőződéssé, hitté. Ezáltal fixáljuk életútunkat — sorsunkat — a létben. A lét erői meghatároznak bennünket és mi meghatározzuk a létet. Az uolsó szó magátólértetődően a Mindené, Istené.

A fontos, hogy szemünket a teljes — más, talán még kifejezőbb szóval: a totális — valóságra függesszük. Ez az ős-valóság pedig a Minden s Mindenben való kozmikus — szent — létezés, ahogy Pál mondja Athénben: „ő benne élünk, mozgunk és vagyunk”.² Talán nem helytelen ehelyütt felvetni azt a gondolatot, hogy az emberiség mindig, napjainkban pedig különösképpen, ezt az alapvető egyetemes szent valóságot keresi. A következő ‘kopernikusi’ fordulat az emberiség gondolkodásában feltehetően az a pillanat lesz — ha ez már nem itt van a mai világunkban —, amikor a mindennapi valóságot mint a kozmikus valóság részét fogjuk fel, megőrizve a kanti ismeretelmélet eredményeit, meggazdagítva azt a kolozsvári iskola eredményeivel, de kivetítve a lét egészére, amelyet az ebből kifejlő teológia próbál megközelíteni. Először van a létezés és azután az ismerés. A létezés pedig a vallásban kap formát. Ily módon talán közelebb jutunk azon középkori gondolat előállításának a megértéséhez is, hogy a filozófia a teológia szolgáloja, ‘ancillája’. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a filozófia első feladata a konkrét társadalmi szervezet, a látható Egyház dogmatikai épületének a támogatása és megvédése lenne, amint a középkorban tekintették. Inkább azt jelenti, hogy az Egyháznak, az ‘ecclesia visibilis’ értelmében önmagát kell mérlegre tennie, hogy mindúntalan meglássa, milyen útát kell megjárnia az ‘ecclesia invisibilis’ felé.

***

Itt elmélkedésünket félbeszakítjuk. Folytatása következik.

THOUGHTS ON PROTO-THEOLOGY

Summary

The author is looking for a ‘proto-theology’, based on the structure of human thinking. Vide his articles ‘Intellectus quaerend fidem’ in: Mikes International 2001. October-December p. 18 and ‘Future of Religions’, in: Mikes International, 2004. June-August, p. 7. The human being is in the ‘All’, every part of which is a living itself transcending system. This ‘All’ is God. The basic question in our time is not ‘Who is God’, but ‘What is God’. The author is of the opinion that every theology has its own ‘proto-theology’ based on a philosophic basic idea in the way of the great Christian theologians as from the author of the Gospel according to St. John. The human spirit is creating his own world, wherein he believes. This ‘world’ is the ‘All’. We have to detect the basic human theologic way of thinking. In this way we are able to understand all religious systems.

~ ~ ~ ~ ~

² Apostolok Cselekedetei 17:28.

VERES, Ildikó :

The Philosophical-Ethical Problems of Minority Existence and their Possible Theoretical Solutions in the Life of Transylvanian Hungarians after 1920¹

Abstract: In my study I deal with philosophical and ethical problems of minority existence and their possible theoretical solutions in the life of Transylvanian Hungarians after 1920. The system and classical philosophy (for example Kant) are not able to solve the problems raised by reality. Károly Böhm was the first systematic philosopher in Hungary, and, impressed the younger generation in Kolozsvár: Sándor Tavaszy, Sándor Makkai, Béla Varga for example. I deal with their works after 1920. The philosophy of Kierkegaard, Spengler, Heidegger and Karl Barth helped Tavaszy to solve the problems on a theoretical level. Mainly in his philosophy after 1920, for him the primary goal was to consider and answer the problems created by life and reality. Makkai paid extra attention to the connections between philosophy, theology and ideology (transylvanism) plus philosophy and pedagogy reflecting on each other. He wrote about minority existence, the problems of conscience and the problems of consciousness of nationality. Béla Varga devoted the majority of his works to hyparchologia whose central question is "how-to-be". He was impressed by Kant, Husserl, Böhm and Ákos Pauler. Individuality, spirituality, freedom, conscience and the problems of values and morals arise within this system. Intentionality is a basic problem too.

Introduction

Before summarizing the above-mentioned topic, I shall indicate some connections. These provide the key ideas of the theoretical net. The following arise:

1. When solving the questions of minority existence theoretically, applied philosophy means the following: systematic philosophies are not able to solve the problems raised by reality, in a given era, there and then. In this case, actualization and application are the two processes that may achieve results. We apply the answers that we already have in the new situation or we find a really new answer. It is a search for philosophically and ethically possible solutions that can establish their relevance and utility. Concrete philosophical problems call for concrete philosophical solutions.

2. What is the concept of minority existence?

"Ethnic minorities consider themselves a part of a regional-political community defined by cultural-ethnic parameters. The organic nature of this relationship, the sociological content and its not only legal, but civic nature is decided by the concrete situation. This situation may be the following: its way of developing into another form of state, the institutional recognition of its special qualities, participation in the political power and its place within the social structure."²

3. A philosophically key notion is the deficiency that appeared on both the mental and rational level in a given historical-political situation. The thinkers to be mentioned aspired to make up for this loss in their philosophical, ethical and theological answers. In order to have a clear view of the theoretical change of values caused by reality, we have to consider the coordinates of the world of HAVE and NEED in the works of the thinkers of the Kolozsvár School, before 1920. Károly Böhm's philosophy, protestantism and transylvanism provided a precise hypothetical and ideological background. This background gave a cohesive power to the Kolozsvár School.

1. The key problems of Böhm's philosophy

I emphasize the key problems in these relations. Böhm, who created the first philosophical system in Hungary, impressed the younger generation mainly by creating an axiology that mostly feeds upon Kant's philosophy.

We do not detail Károly Böhm's philosophy but chiefly we concentrate on the problems that appeared strikingly in his students' theories. His philosophy raised a generation (György Bartók, László Ravasz, Sándor Makkai, Sándor Tavaszy, Béla Varga) that used his intellectual legacy later, when interpreting the social problems of the twenties. His philosophy is a unit of six individual chapters. Its title is 'The Human and his World'. The first chapter is entitled 'Dialectics or Fundamental

¹ First appeared in *European Integration Studies, Miskolc, Volume 4. Number 2. (2005) pp. 135-140.*

² (Joó 1986)

Philosophy', the second one is 'The Life of the Spirit'. The third was completed in 1906, its title is 'Axiology', or the Study of Values. The last three chapters were prepared for the press by György Bartók. These are: 'The Study of Logical Values', 'The Study of Moral Values', 'The Study of Aesthetic Values'.

Philosophy is primarily a question of epistemology for Böhm. The existing facts make up only the half of reality, besides which there is the ordering world of ideals and obligations. What are the existing facts? The sensory world. The facts of reality are established and made clear for the human by the unconscious projection of the individual spirit. Projection is a key concept in Böhm's philosophy. Mankind creates the real world and gives it a meaning. The conscious projection of the spirit creates the world of values. So besides or over the facts of reality, there is the world of ideas, the world of HAVE and NEED, which means totality. His theory of values appears in its full integrity in his work entitled 'Axiology'.

The central category of axiology is the value. It distinguishes between three sorts of values that have a hierarchical connection: **pleasure** (sensory), **usefulness** (logical), **self-asset** (absolute value). The appropriate ethical directions to these are: hedonism, utility, idealism. Self-asset is the highest and it includes the other two. The logical and aesthetic give the intellectual values; the moral one gives the values of action. This is how logic, aesthetics and ethics come into being as the study of the true, the beautiful and the good.

What makes the action good is the basic question of the examination of moral values? There are two possibilities to answer this question. The first is: the action is made good by its achievements. The second is: the goodness of the action is given by the content or the intention. These two ways exclude each other neither logically, nor practically. The result and the aim of the action are logically the same, they are just considered in two different ways.

Apart from these, freedom, obligation, decision and the Self's battle with itself came into the work of his students from his ethics. Nevertheless, two important problems of his philosophy emerged in the ideology of his students. The first one is philosophical theology, which means the interrelation of power and God in the senses. The second one is the fundamental position that the national philosophy has to be created for the nation to be a real nation.

After this, one can consider what chance and value, the preservation and creation of values the historical and existential reality meant in certain theoreticians' works.

2. Sándor Tavaszy's theory

Sándor Tavaszy got acquainted with several philosophical, religious philosophical streams in the course of his work, but it can be said that neither did he stay under the eternal influence of any of them, nor did he create an independent system. His intellectual legacy is rather a philosophical-theological interpretation of the problems of 'real existence' in the altered existential situation after 1920. The need for reality is not typical of his initial writings. In these writings, he is in search of his intellectual way between philosophy and theology. During this, he tries to interpret the psychic act of consciousness of the human, philosophically and psychologically.

The initial writings feed upon Böhm's system, on German versions of protestantism and religious philosophy. Considering the intellectual effect and the focus of the initial writings, we do not go into deeper analysis of the history of philosophy. It is possible to do so because Tavaszy did not create a system for any school and he did not consistently belong to any philosophical 'ism', either. But he recycled these spiritual effects in the way that he created a sequence of thoughts of his own, using the elements of these spiritual effects and giving an answer to a certain problem.

Essentially, he accepts the point of view of Kant and Böhm while rejecting the psychologism and phenomenism, when analysing the methodology of transcendentalism. He also smuggles elements of Husserl's philosophy into his own, the fruitful effects of which are still evident. Tavaszy is not a system creator; but neither is he merely an eclectic thinker.

Mainly in his philosophy after 1920, his primary goal is to consider and answer the problems created by life and reality. It is a subsidiary matter where the ideas come from, which were integrated in his answers or had a fertilising effect on them. Kierkegaard's philosophy provided him with new aspects with which to solve the problems of minority existence theoretically. These aspects are more or less accompanied by Heidegger's thoughts as well. The keys of idealism weren't enough any more to answer the philosophical and ethical questions of minority existence. However, he knows Marx's views, he considers them and he has reservations about them because of his ideological position. He is influenced by the

contemporary crisis-theories, especially that of Spengler. Examining the theoretical frames of the crisis, he analyses the following: the historical crisis is caused by a newer era making the achievements and values of the previous era questionable.

There is also a complete negation in the intellectual field. He sees that this dimension of the crisis is getting deeper and deeper in contemporary Europe, but he doesn't agree with Spengler's 'end-of-the-world' mood. He assumes that European civilization has reserve resources, like the people or rural culture, which it can gain power from. Nevertheless, the crisis factors multiply in minority existence, so it is rather an 'endangered existence' in which freedom and the authenticity of the self is deeply affected by the existential crisis.

An applicable minority theory or minority ethics is needed where the co-ordinates are given by the interpretation of communality, activity, self-consciousness, faith and a typical personality type from Transylvania. In minority existence, faith can be defined as a vehicle to create balance. It is also one of the key problems in the writings of Sándor Tavaszy, Sándor Makkai and Béla Varga.

I emphasize that the spiritual way from Kant to Karl Barth, to dialectic theology, is an important determinant of the values interpreted in minority existence, there and then.

3. Sándor Makkai's ideas

Sándor Makkai paid extra attention to the connections between philosophy, theology and ideology, plus philosophy and pedagogy reflecting on each other. The first period of his growth as a thinker, before 1920, was determined by Böhm's philosophy and it, as a foundation, had an impression on the evolution of his religious philosophy. In his early studies he mainly deals with the world-illustrative role of faith, its place and function within the whole spirit and with the duality of sense and faith. Two questions are his basic problem and starting point:

1. What is the role and importance of faith in creating a world-view?
2. How does faith influence the process and change of life? In his own words: the continuation of life.

Böhm's fundamental position is obvious: cognition leads to creating a world-view.

According to Makkai, the world-view exists only as a world explanation. World explanations are created by definite feelings of deficiency, by the fear of the unknown, uncertainty, mistrust and confusion in the mistaken conditions. The aim is to stop all these. Makkai describes the world explanation as a special act of life, which takes evaluation patterns into account. Searching for the place and role of faith in the world explanation, he starts with the whole human spirit which works as a unit in the dimension of sense, imagination and faith. The understanding reflects on the rationally, notionally describable reality. What about faith then? He connects its concept with trust in the general sense. So faith is trust, resignation in the success of self-preservation, in substantial reality. Nevertheless, faith in its most specific form is self-protection against the cosmic attack of existence. It calms consciousness of the self which is so afraid of the uncertain. Lacking the feeling of infinity appears in faith, which creates the desire to make up for this lack. It is made possible by the spiritual assimilation with God and with the Absolute. These thoughts issue in the interpretation of minority existence because understanding and faith may lower uncertainty.

Conscience to analyse the basic idea, is nothing else than God's word in ourselves. We can experience the good and the bad with the help of this word. He thinks that some kind of moral sense appears in the conscience. The truly autonomous morality is ethicoreligious. Sanctity is a special value for him, which is the manifestation of religion in life. It includes the true, the good and the beautiful. The religious experience is not merely an irrational one. It is created by a loss that is caused by the lack of infinity and perfection of life. Man searches for the connection with the cosmic power, out of despair. All these go along with the fear of death, the fear of destruction.

In my opinion, interpreting the loss as a special category is a key concept not only in his religious philosophy, but also in his interpretation of minority existence, just like in that of Tavaszy. All these theoretical problems, questions and answers are realised in the life of contemporary Transylvanian Hungarians and in Makkai's own way of life, in the following way:

1. in the debates about minority existence,
2. in the problem of conscience in his writings,
3. solving the problems by considering the nation.

As a practicing clerical and public figure, he gave a role to decisions and manifestations that decisively influenced his own community. In the beginning, he builds the minority existence on the moral order of what is 'possible because it has to be'.

At this time, in his transylvaniam he prefers moral courage, the existential, spiritual, inner, moral behaviour of the autonomous Christian faith; decision according to conscience - in the sense of the above - goes along with this behaviour. But there is a need for new answers to the new questions, in this new situation. The basic questions of life have to be revised. Creating an organized community is a possible solution, taking responsibility as obligation, in which faith and conscience are dominant. There is a need for a renewed self-consciousness where the intellectual values of the past have a place. Raising the nation's self-consciousness and building the personality are parts of his programme. He builds both his minority apprehension and his transylvaniam-concept from the foundation of faith.

Around the date when he moved to Hungary, in his practical-ethics, the idea of the 'impossible' takes the place of the imperative of 'need'. This raises basic questions of consciousness theoretically and in practice, both in his works and in the community he left behind.

4. Béla Varga and *hyparchologia*

Béla Varga devoted the majority of his works to *hyparchologia* whose central question is the 'how-to-be'. He was impressed by Kant, Lask, Husserl, Böhm and Ákos Pauler. Basic questions:

1. what are objects?
2. how do they exist?

To answer these questions, metaphysical and ontological examinations are needed. Two things are necessary to build up a metaphysical system; the logical nature of truth and the concept of logical maxims, existence and reality.

Metaphysics demonstrates the internal coherences between logical principles and existence, and analyses the existing world as a manifestation of eternal truth. He thinks that consciousness (spiritual truth) and reality (natural truth) do exist. Ontology is demonstrated by two relations in his works: as metaphysics and as *hyparchologia*.

Another question is: how do things exist, what ways and features do their existence have?

Individuality, spirituality, freedom, conscience and the problems of values and morals arise within this system. Everything existing impresses, everything is individual, different from anything else. Intentionality is a basic problem. It means that in imagination he sets up something for himself. By way of verdict, he either recognizes or rejects. In emotions and so in love he loves; in hatred he hates somebody or something.

The second issue is that the will and the conscience are connected at important points. Conscience is an evaluating process. The 'Self' decides here. The conscience takes part in establishing the categories of the three basic values (logical, ethical and aesthetic).

The third issue is that for Béla Varga two more questions arise when examining the conscience and obligation: Firstly; In which direction is the human led? Secondly; Why in that direction?

Considering these, he says: If it comes to re-evaluating the values, if mankind is in a hesitant search for the outlines of new values that rest on ruins, it might not be that out-of-date to think about the nature of truth.

All three thinkers dealt with values and education. I would like to quote further from Béla

Varga: "Being the proposer of the basic and eternal problems of philosophy, Plato can be considered as the absolute result of the educating efforts of Socrates."³ I think we can agree with these words.

Bibliography

Joó Rudolf: *Etnikum, kisebbség, szórvány*. Confessió, 1986. 3.sz. 6.o.

Varga Béla: *A pedagógia alapkérdése*. Szeged, 1936. 189.o.

³ Varga 1936.

HUNGAROLOGIA

ARADI, Éva : The History of the White Huns

The subject of our research is a people of many names written in the specialized literature. These names are the following: *Sweta Hunas* or *Khidaritas* in Sanskrit, *Ephthalites* or *Hephtalites* in Greek and in the European languages, *Haitals* in Armenian and *Heaitels* in Arabic and Persian. The Byzantine Theophylactos Simocattes called them *Abdeles*, while according to the Chinese annals the name of this people is *Ye-ta-li-to* because their ruler was called *Ye-tha* (Hephtal). The earlier Indian sources called them *Chionites*. But these several names mean only one people: the *White Huns*. In the specialized literature they are indicated as *Hephtalites*.

It was doubtful for a long time if they were the same people who originated from the neighbourhood of China called *Hsiung-nus*, separated many times and finally settled in the Oxus (Amu-darya) valley. At that time they were already called Western Hunas in Indian sources. From the northern Hsiung-nus originated the Asian Huns — or the Black Huns — who moved first to the Caucasus, later on to Europe and became a world power. They were the people of Balamber — Munduk — Rua — Atilla — or the ancestors of the Hungarians.

The several archeological findings excavated since the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, the Sanskrit literary and religious works from the early centuries A.D.¹ and last but not least the accurate Chinese annals chronologically parallel with the Indian sources prove that the greater part of the White Huns consisted of the Western Hunas. The famous Chinese Buddhist monks: — one of them: *Sung Yun* who visited India at the time of the Hephtalite kingdom — and the other one: *Hsuan Tsang* who went there a few decades later, gave details about the White Huns in their accounts. But the Hephtalites had mixed with other nations before they arrived in India.

The early appearance of the Hephtalites

The Western Hunas appeared in *Transoxiana* — the grassland between the rivers Oxus (Amu-darya) and Jaxartes (Sir-darya) — in the end of the 3rd century A.D.² At that time they did not mix with other tribes. But because they had a strong army and they were remarkably brave, they conquered more and more territories southwards of their dwellings. At the beginning of the 4th century A.D. they occupied *Tokharistan* and *Bactria* (now North Afghanistan). The Greek historian: *Procopius* distinguished them from Atilla's Huns who wandered towards the west and conquered a great part of Europe.³ According to him, their culture and appearance were better than those of the Northern Huns. Procopius wrote that the Hephtalites were taller, more beautiful and their skin was fairer than those of the Asian Huns. But we should mention that the colours written in the ancient sources did not mean the skin colour. The Northern Huns were the black ones because in their ancient history they had adopted the names of colours in agreement with the four cardinal points. It was customary among the Central Asian peoples. The "black" always means the more severe northern region, the "white" means the western, the "green" or "blue" means the southern, while the "red" means the eastern territories, so the descriptions of colour are not connected with the people's skin colour at all.

The majority of researchers state that the *Chionites* or in their other name: the *Hionos* joined the White Huns already in *Transoxiana*.^{4, 5} They were related to the Western Hunas. Other scholars suppose that the White Huns are the descendants of the *Kushans* — or in their Persian name: the "*shanan-shahis*" (the king of the kings) living in *Bactria* and *Gandhara* (now North Pakistan) at that time.^{6, 7} The Kushans were defeated by the *Sassanians* in 239 A.D. and became their vassals but yet they had relative independence. The Hephtalites confirmed the later opinion, too, when mainly in the first period of their conquest they called themselves "*shahan-shahis*" on their coins. They used Greek script and the Bactrian dialect of the Persian

¹ E.g. the Puranas and the Buddhist works

² M.J. Firdausi (Ms. In edits de la Bib. Nat. Paris) VI. pp. 89, 97, 145

³ Procopius: "De bello Persico", I. p.3.

⁴ A. Cunningham: "Later Indo-Scythians", N. Ch. pp. 93, 166

⁵ R. Ghirshman: "Les Chionites-Hephtalites", pp. 69-74, 115

⁶ A. Christensen: "L'Iran sons les Sassanides", p. 282

⁷ A. Stein: "White Huns and Kindred Tribes in the History of India", IA 1905, pp.83-84

language. They wanted to prove by their coins that they were the successors of the Kushans and they rightly could claim the occupied territories.

As a matter of fact the abovementioned scholars are right. The main part of the White Huns consisted of the Western Hunas separated from the Hsiung-nus. But the Chionites and the Kushans of Bactria joined the newcomers: the strong people of Central Asia. They hoped that with the help of the Hephtalites they could reconquer their East-Iranian and North-North-western Indian territories. The *Khidarites* — who also joined the White Huns — belonged to the later Kushans, too. From the Sassanian rule a *Ta Yüeh-chi* (Great Yüeh-chi) prince: *Khidara* and his tribe became independent in the beginning of the 4th century A.D. and occupied the eastern part of Gandhara. This fact is proved by the Khidarita coins excavated there. But the pillar found in Allahabad, India proves this, too, as the following text is written on it: „near to the border of North India lives a prince called *Devaputra Sahanushahi* (‘‘son of God — the king of the kings’’).⁸ As this title always belonged to the Kushan rulers originated from the Great Yüeh-chis, it means that Khidara was their successor and the Khidarites were his nation. By the archeologists the pillar was made around 340 A.D., so the Hephtalites and their ‘‘kindred tribes’’: the Kushans, the Chionites and the Khidarites arrived to the Indian border at that time.

The Hephtalites in Persia

After occupying Bactria, the strong White Hun army made its way towards Persia. The fact that a so called nomadic nation, like the Hephtalites and their predecessors: the Kushans wanted to conquer the settled, wealthy peoples of ancient culture was understandable from their point of view. The nomadic nations were stock-breeders and agricultural peoples in the Bronze Age according to the archeological findings. But because of the climatic change in Central Asia their cultivated fields became steppe or even uncultivable deserts. At that time they adopted the nomadic, pasturing way of life ‘‘with their intense adjustment to the enviromental possibilities.’’⁹ But these harsh circumstances made them strong and brave warriors. As they possessed only the products coming from the stock-breeding, and the exchange of these products did not cover their needs, sometime they had to plunder the richer settled countries surrounding Central Asia. For them the war was almost a profession of livelihood. In the beginning they got hold of their booty or ransom from China but the Chinese started to build their walls as a protection against them.

After that the nomads wandered towards the west; a part of them occupied the Transcaucasian territories while the others started to the south and the small oasis-states of Fergana, Sogdiana and later Bactria, Gandhara; finally the ‘‘fabulous India’’ became the target of their conquests. They were slowly assimilated to the people of the occupied lands, the greater part of the tribes even settled there because they did not want to go back to the steppe or desert of severe climate.

It is clear from the archeological findings of the Kushans and the Hephtalites that their kings supported nearly all the Asian religions and adopted the customs, languages and religions of the occupied countries. We can find the symbols of the Zoroastrian, Buddhist and Shaiva religions on their coins; moreover the Greek deities in the Bactrian findings, it was characteristic of the late Greco-Bactrian period. We can see the script and language of the conquered countries: on one side of the coin the king’s name and title are written with Greek letters in Bactrian dialect of the Persian language, while on the reverse with Kharosthi script in Prakrit or with Brahmi script in Sanskrit. These facts prove their intense adaptability.

The wars fought with the Sassanians in Persia actually started because of the Sassanian king: *Firoz*. He denied the war booty or at least a part of it from the Huns though it was necessary for their living. The Hephtalites got into contact with Yazdigird, the Sassanian king in 457 A.D. winning many successful battles against him. After Yazdigird’s death, his son: *Firoz* was the heir to the crown but his younger brother: *Hormuzd* deposed him. At that time *Firoz* asked the Hephtalites’ help and together with them he defeated *Hormuzd* and his army. The king of the White Huns was called *Khushnewaz* and he already ruled Tokharistan, Badakshan and Bactria.¹⁰ *Firoz* — though the chiefs of his army warned him — did not pay the agreed war ransom and even started a war against the Hephtalites.¹¹ He lost the war and a part of his army was destroyed. The White Huns occupied the important town: *Gorgo* at the Persian-Bactrian border. *Firoz* again attacked the Hephtalites taking his sons with him; he left back only his youngest son: *Kubad*. The Sassanians suffered a crushing defeat, *Firoz* and his sons died in the battle. The Sassanian Empire became the vassal of the Hephtalites for a short time, they paid war ransom every year and they lost two important provinces: *Merv* and *Herat*. After the Persian victory, the White Huns prepared for a new conquest: towards India.

⁸ Sircar: ‘‘Selected Inscriptions’’ No.No.41 and 54.

⁹ Vásáry István: ‘‘A régi Belső-Ázsia története’’, Balassi Kiadó 2003. p.20. (The History of the Ancient Central Asia)

¹⁰ Mirkhond: ‘‘Rauzat-us-Safa’’ tr. by Rehatsek, p. 363

¹¹ Procopius: ‘‘De Bello Persico’’, III. pp. 1-19.

But before writing about the wars in India, we should refer to the sources mentioning the White Huns. Besides the well-known European and West Asian sources: e.g. Procopius, Theophylactos Simocattes, Khoreni Moses, Jordanes, Ammianus Marcellinus, Cosmas Indicopleustes, first of all the always correct Chinese annals and the reports of two Buddhist monks: *Sung Yun* and *Hsuan-tsang*, the Arabian Al-Beruni and the Persian Firdause help us to understand that era. But because a significant part of the Hephtalite kingdom belonged to ancient India, the Indian literary works, the religious scripts and the archeological findings contributed to reveal their history. The research of the White Huns in Hungary was insufficient because it did not take into consideration the Indian sources.

The Hephtalites while still living in the Oxus valley in the 4th century, the Indian Puranas — written in Sanskrit — first of all the Vishnu Purana and the Aitareya Brahmana refer to them and call them “Hunas”.¹² In the beginning of the 5th century the famous poet-writer: *Kalidasa* writes about them in his Sanskrit epic: the *Raghuvamsha* (Raghu’s nation):

“Tatra Hunavarodhanam bhartrishu vyaktavikman
Kapalapataladeshi babhuva Raghuceshitam” (68)¹³

The abovementioned quotation means that the Huns live in the Oxus valley, they were created to practise power but the cheeks of their wives blush when they hear the victory of Raghu: the hero. The other important literary work is: *Kalhana’s Rajatarangini* (The Chronicle of the Kings). The book of many volumes from the Kashmirian historian was first translated from Sanskrit into English by Aurel Stein in 1900 A.D.

The data in Kalhana’s work always should be compared with other sources because the Kashmirian author dealt with the historical facts and dates freely. But the names of his books are real and if we compare his dates with the correct Chinese sources and the Sanskrit and Prakrit epitaphs, coins found at the archeological excavations, we can get the exact data.

Apart from the abovementioned sources there is the poem: *Harshacarita* (The deeds of Harsha), written by *Bana*, the court poet of *King Harsha* (606-640 A.D.). In this poem Bana mentioned that the father of the famous Indian king: Harsha defeated the Huns for good in the beginning of the 7th century.¹⁴ We should mention that it was not true because according to the Puranas the Huns ruled in India for 300 years, though after 565 A.D. only in Kashmir and in a part of Punjab, but still it was a large territory.

The other important and frequently quoted work is a Jaina religious book from Jaisalmer, Rajasthan It is the *Kuvalayamala*.¹⁵ Moreover the epitaphs found on pillars, temple ruins and buildings of that period can help us to identify the names of the rulers, the date of their reign, their wars and victories or defeats. We shall refer to the sources in the proper places of this essay.

The Hephtalites in India

The noted Indian scholar: professor *Modi* remarked: “The Huns always headed for India; whether they were victorious or were defeated, — in the first case they felt their power and in the second case they wanted new grazing grounds and booty.”¹⁶

Modi’s statement is supported by the Indian sources; according to them the first Hun attack against India took place in 455 A.D. in the Punjab — now in the territory of Pakistan — but at that time the Indian king: *Skandagupa* defeated them.¹⁷ This fact was recorded on the pillar of victory set up in *Bhitari*:

“Skanda Gupta of great glory by his own power, the abode of kingly qualities who when his father had attained the position of being a friend of the gods (that means, he had died — E.A.) — whose fame, even with his enemies: in the counties of the Mlecchas (slaves, strangers — E.A.) ..... having their pride broken down to the root, announces: verily the victory has been achieved by him.”¹⁸

¹² Aitareya Brahmana, tr. by Haug, VIII. 14-29.

¹³ Kalidasa: “Raghuvamsha” ed. By Jivananda Vidyasagara, sarga 4-th, sl.68.

¹⁴ Bana: “Harsha Carita”, tr. by Cowell, p.101.

¹⁵ Udyotana Suri: *Kuvalayamala*” JBORS, 1928, p.28.

¹⁶ J.J. Modi: “A hunokról, akik meghódították Indiát” (About the Huns who conquered India), Bp. 1926, Avesta Pbl. P. 42.

¹⁷ R.S. Kushawa: “A Glimpse of Bharatiya History”, Delhi, 2003, Ocean Books pbl. Pp. 52-56

¹⁸ Fleet: “Corpus inscriptionum Indicarum”, Vol. III. London, 1888.

The word: *Mlecchas* or the strangers of under caste naturally meant the attacking Huns. So, at that time the Indian army was victorious. The same epitaph was written on a stone-pillar in Western India: in *Junagadh*. Junagadh is situated in Gujarat province near to Kathiawar; this place was Skandagupta's head quarter and he wanted to announce his victory there, too. The abovementioned Bhitari is in Punjab.

The latest researches and the excavations in north-western part of Pakistan — where some Hephtalite coins and epitaphs were found — prove that not *Toramana* (in his original Hun name: *Turman*) was the first major Hun ruler in India. On the coins the names: *Tunjina* or *Tujina* are written in Brahmi script and on the reverse of the coins his titles: *tigin* or *tegin* are given, too. It seems that the dual power was well-known by the White Huns as *Tunjina* was war lord and ruler while the seat of the *kagan* was near to Bokhara in the north; this fact we know from the Persian sources. The title “tegin” existed already at the time of the White Huns proved by their coins. It is not true that this title appeared only later with the Khazars and the Avars.

Otherwise the name *Tunjina* was mentioned in Kalhana's *Rajatarangini* as the first Hun ruler who entered India and invaded Kashmir. As we mentioned before, Kalhana's work should be treated cautiously because he has written it in the 12th century A.D. and though he referred to authentic historians, it is based on traditions and legends first of all. The names of the historical persons and the stories belonging to them are real but the chronology is uncertain. His data should be compared with other sources. But from these other sources the fact is proved that the father of *Toramana* and the founder of the conquering dynasty was *Tunjina*.¹⁹ He was ruling from 465 till 484 A.D., so the first Hun campaign in 455 A.D. was not commanded by him. This battle finished with Hun defeat. But in 475 A.D. *Tunjina* quickly and successfully entered India with his army and occupied the Punjab and even the northern part of the Ganges basin. In 484 A.D. his son: *Toramana*, the energetic and talented *tegin* — war lord — became the leader of the Hephtalites.

Toramana

First of all we should mention the Indian epigraphs proving *Toramana*'s reign and his conquests. We know three such stone inscriptions:

1) *The Eran statue inscription*. Eran was in the northern part of the province: Madhya Pradesh, so almost in India's center. It seems that the Hephtalite ruler already conquered Northern and Western India. The statue most probably stood before a temple built for Vishnu and the following text is written in Brahmi script on its pedestal:

“In the first year of the rule of Maharajadhiraja (the king of kings): Shri *Toramana* who is governing the earth with great fame and lustre.”²⁰

2) *The inscription of the Kura main pillar*. Kura is a town situated in Northern Punjab — today it belongs to Pakistan. The following text is written on the stone pillar in Brahmi script:

“This is engraved during the reign of Maharajadhiraja Shri *Toramana*, the great Saha Javlah.”²¹

There is no date on the inscription but we are sure that it was made in the last quarter of the 5th century. The title: “king of the kings” — in Sanskrit: *Maharajadhiraja* — is engraved on both the stone epigraphs but on the Kura pillar the title: *Saha* can be seen, too, because it indicated that he and the Hephtalites are the rightful descendants of the Kushans as the Kushan kings had used this name. Though *Toramana* kept his own Hun identity to some extent, as the word “Javla” appears on the pillar inscription. The researchers give different interpretations of this word. On the one hand it means the birthplace of *Toramana*: the city being their head-quarter since the Persian and Gandharian wars, namely *Kabul*. They called this city on their own language *Jaula*, *Javlah*, *Zabula* or *Zabola*, these names can be found on their different coins. So the title *Saha Javlah* means: “the ruler from Kabul”. But the words: “Javlah, Juvl” mean “falcon” in the old Turkish language;²² this could have been the sacred bird of the White Huns as the *turul* is that of the Hungarians. Otherwise if the words *Javlah*, *Zabula*, *Zabola* meant the name of the city, we should mention that these words are also of Turkish origin. In the eastern part of Iran — near to the Afghan border — there is a town called *Zabola* — and in Transylvania, too we know the place *Zabola*.

¹⁹ Kalhana: “*Rajatarangini*”, tr. by A. Stein, Bk. III. vs 97-101.

²⁰ D.C. Sircar: “Select Inscriptions”, I. p.396, No. 55.

²¹ D.C. Sircar: *ibid.* I. p.398, No. 56.

²² Karabacek: “*Epigraphia Indica*” I. p. 239.

3) *The Gwalior inscription*. Toramana is mentioned on it, too, but the inscription was made during the reign of his son and successor: *Mihirakula*, most probably in 530 A.D. It was engraved on a temple post built for the worship of the Sun God and Shiva. Gwalior is a town in the center of India.

After mentioning the usual laudatory titles, the epigraph informs us about the exact date of its erection which was the 15th year of *Mihirakula*'s reign. It means that *Mihirakula* ruled since 515 A.D. and his father: Toramana between 484-515 A.D. The text of the inscription follows:

“Of him, the fame of whose family has risen high, the son of Toramana, the Lord of the Earth, who is renowned under the name *Mihirakula* who unbrokenly worships *Pasupati*”.²³

Pasupati is one of Shiva's different names. It appears from the epigraph that both *Mihirakula* and Toramana were the followers of Shiva.

Besides these three inscriptions numerous coins give evidence about the first really important Hun ruler who — according to the archeological findspots — occupied Bactria, Eastern Iran, Gandhara, Kashmir, Northern and North-Western India, as far as the Ganges plain, Rajasthan on the West and Madhya Pradesh (Middle Province) in the center of India. It means that he ruled almost half part of India. During his long reign he won many successful conquering wars. The Toramana coins were current even in the 18th century in the Kashmirian bazars. On his coins the names “*Sahi Zabula*” or “*Sahi Jauvla*” are written and on the reverse side either Shiva and his carrying animal: *the Nandi bull*, or the symbol of the Sun God: the Sun-wheel are visible. Obviously the worship of the Sun God was their original nature-religion. But as one of the best Indian Hun researcher: *Atreyi Biswas* noted in her book: “It is a remarkable feature of the Central Asian invaders that wherever they went, they adopted the local customs, beliefs and traditions, even the languages and changed themselves according to their new environments. This strong quality of assimilation persisted when they entered India.”²⁴

Besides the stone inscriptions and coins, *Buddhist* religious books, the already mentioned Jaina *Kuvalayamala* and Kalhana's *Rajatarangini* inform us about the White Hun king. From these sources — though not always authentically — we may get some data about Toramana: the war lord and the man. He occupied almost half of India's territory in the first year of his reign: in 484 A.D., as the Gupta empire became weak by that time and the smaller Indian principalities were fighting with each other. We can conclude on the basis of the abovementioned works that „Toramana was a remarkable and talented personality whose achievements in India were no less great than those of Alexander. He was the first foreign ruler in India who built up a vast empire from Central Asia to Central India. He was a born fighter who with his well-organized army gave the Hunas a stable home for more than hundred years, a better one than their original home in Inner Mongolia. After Atilla, he was the only general who re-organized the Hunas, under his inspiring leadership to a nation-reborn after many failures”.²⁵ He was not only a great conqueror but a good organizer and administrator, too. Indeed, he developed his own state organization: Kabul and Purushapura (near to Peshawar, today in Pakistan) became his headquarters in the North and the territory of Malwa and its towns were his center in the South. Malwa had been also the main place of the Indo-Scythians and the Kushans. Malwa included the states of today's Rajasthan and western Madhya Pradesh. He appointed Indian princes to important posts ensuring their loyalty. He had patience with the three religions: the Buddhism, the Hinduism and the Jainism and even supported them. He did not change the administration, he did not trouble anybody needlessly, there was a relative consolidation in the country therefore the people accepted him.

After a long reign Toramana died in Benares in 515 A.D. Before his death he declared his son: *Mihirakula* his successor. But the crown prince did not inherit his father's patience and straightforwardness.

Mihirakula

He was a great conqueror but a short-tempered man with contradictory character; he ruled from 515 till 533 in the greater part of India, according to the sources, and after two fateful battles he ruled only in Kashmir for some time. His name appears on the epigraph found in Uruzgan, Afghanistan, as *Mihiragula*²⁶. It must have been his original Hun name and its second part:

²³ The translation from the original Sanskrit text made by Indian scholars in the 20th century and it became an authentic text; I could not change it.

²⁴ Atreyi Biswas: “The Political History of the Hunas in India”, Munshiram Manoharlal Pbl. 1971. p. 59.

²⁵ Upendra Thakur: “The Hunas in India”, Varanasi, 1967. Chowkhamba Sanskrit Office pp. 95, 107.

²⁶ Aurel Stein: “Ázsia halott szívében” (In the dead heart of Asia), Bp. 1985, Helikon, p.368.

gula shows the magyar Gyula's name and royal profession, as he was a *tegin* and had the same duty than that of the later "gyulas": a ruling war lord.

The inscriptions about Mihirakula are the following:

1) *The Gwalior inscription* made in 530 A.D. We have mentioned it before, in connection with Toramana.

2) *The Mandasor inscription*,²⁷ its date is most probably 533 A.D. It appears only three years after the abovementioned epigraph and it informs us — in contrast with the announcement of Mihirakula's victory in Gwalior — his defeat by Yasodharman, a tribal prince.

The text follows:

"To the glory of Yasodharman who occupied the Earth from the river Lauhitya (Brahmaputra) up to the western ocean and from the Himalaya up to the mount of Mahendra, forced the famous Huna king: Mihirakula to bend down his forehead by the strength of Yasodharman's arm. Mihirakula's head had never previously been brought into humility of obedience to any other save the God Sthanu."

Sthanu is Shiva's other name, it is proved from the abovementioned text, too, that Mihirakula was a great devotee of Lord Shiva.

But the inscription glorifying Yasodharman is exaggerating — as it was the custom of that time — because according to the Indian scholars, he was only a tribal prince in a part of today's Gujarat and most probably he could not rule a great territory of India, up to the river Brahmaputra. In the eastern part of the country the already re-established Gupta Empire existed.

As we have mentioned before, the Mihirakula coins were found first of all in Bactria, the territory of the present Afghanistan, but also in Kashmir and in India's different parts. On one of the coins found in Uruzgan, the next inscription appears, most probably on their own language:

"Boggo saho zovolovo Mihroziki", in translation: "To the glorious king, Mihirakula of Zabul".

On one side of his silver coins the king's half-length portrait can be seen with a writing in Persian language and on the reverse the Sun-disk and the Moon crescent, sometimes the fire-altar symbolizing the Mazda religion, on another occasion the bow and arrow or the symbol of Shiva: the trident appear.

The literary sources about the Hephtalites are: the abovementioned Rajatarangini and Kuvalayamala and the memories of the famous Chinese monk: *Huan-Tsang* who went to India two generations later. His accounts based on legends and are exaggerating to some extent. Mihirakula's contemporary, the Chinese pilgrim: *Sung Yun* gives information about the Hun king, and though he does not draw a positive picture of him, his accounts are free from prejudices. Sung Yun arrived to Kashmir in about 520 A.D. and brought a letter from his master, the Chinese emperor to the Hephtalite king. Aurel Stein's account about the story in the court of Kashmir follows: "The pious pilgrim mentions as the sign of the king's barbarous arrogance and self-conceit that he heard the Chinese emperor's letter of recommendation sitting, while the other princes received the message of the Son of Heaven, the great emperor Vui with full honours, standing."²⁸ The Chinese author added to his accounts: "Kashmir stays under the power of a barbarous people."

We have to admit that the Rajatarangini is more just to Mihirakula in this case, because according to Kalhana, the king answered the offended pilgrim: "if the emperor would have come here personally I naturally received him standing but why should I pay respect for a piece of paper." This answer shows Mihirakula's sense of humour, too, but there is no doubt that he was an arrogant and cruel ruler according to all sources.

But he was an excellent military leader. He inherited from his father a vast country and he extended it with his campaigns to the South, as far as Indore — which is in the center of India, — but the whole subcontinent, even the southern provinces became his vassals. A Greek sailor-missionary called *Cosmas Indicopleustes* who travelled to India in 530 A.D. gave an account about this fact in his book: *Christiana Topographia*. He wrote the following: "India is ruled by the White Huns with the leadership of king Gollas who goes to war with 2000 elephants and with a large cavalry. The whole country is under his command and he takes ransom from far regions." According to Stein the name: *Gollas* contains the second part of Mihirakula's name /in the case of Greek authors we should leave the word-ending „s"/ and in this way we can get the word: *gula*.²⁹

²⁷ Sircar: "Select Inscriptions" no. 54. p. 393.

²⁸ Aurel Stein: *ibid.* p. 371.

²⁹ Aurel Stein: *ibid.* p. 368.

According to the Rajatarangini he persecuted the Buddhist monks but he was the follower of Hinduism, first of all the Shaiva line of it.³⁰ He was a brave and strong warrior but fanatically kept his power. Though he built a temple called Mihreshwar in Kashmir, near Shrinagar for the worship of Shiva and the Sun God.

Otherwise he was a simple person, he lived in tent among his soldiers; he was constantly fighting to keep the occupied huge territories.

According to the Mandasor inscription, as we mentioned before, Mihirakula was defeated in 533 A.D. by Yasodharman, the tribal prince from Western India. At that time he wanted to ensure his power in the eastern part of his empire. But there, in the surroundings of Pataliputra /the present Patna, capital of Bihar state/ he and his army suffered a crushing defeat from *Baladitya*, the king of the eastern province. Baladitya, the vassal of Mihirakula did not want to pay the ransom to the Huns any longer. The Hun emperor became very angry and started with his army to punish the eastern king. But in the marshland near the Bengal Bay Mihirakula lost many soldiers while his enemy and his troop knew well their native terrain. Baladitya, as a devout Buddhist did not kill his enemy. The Hun emperor withdrew to Kashmir after the defeat because he came to know that his younger brother occupied Shakala, his northern capital. The prince of Kashmir gave him an asylum but Mihirakula overthrew the prince with intrigues and he sat on the throne. He could not enjoy his power for a long time, as he died of disease in 533 A.D.³¹ One of his successors was defeated in 558 A.D. by the Sassanian king: *Kushrew Anushirwan* and at the same time by the Turkish army in the North. The headquarters of the kagan — near Bokhara — surrendered in 565 A.D.

The opinions of the Indian scholars are divided about Mihirakula, the great conqueror but the enemy of Buddhism. U. Thakur writes the following about him: “while his father gave a new country to the Hunas and was accepted by the Indians, Mihirakula made the Huna name dreaded and hated in India. The result was that after a hundred years power the great Hephtalite empire ended and a talented people had to fly from India.”³² At the same time the other Hun researcher, Mrs. Atreyi Biswas pointed out that the Buddhist accounts are always one-sided and exaggerated and the actions of Mihirakula were not so cruel as stated by the Rajatarangini and the two Chinese monks.³³

The traditions and the often mentioned Rajatarangini are informing us that the rule of the Hephtalites did not end with Mihirakula's death, only this rule did not extend to the whole country, not even to the larger part of it. The books of the most reliable Indian historiography are the *Puranas* and according to them the Huns ruled 300 years altogether, first of all in Kashmir and in the greater part of the Punjab and they had eleven rulers including Tunjina, Toramana and Mihirakula.³⁴ As the book Rajatarangini always should be compared with other sources, in this case, with the excavated coins and inscriptions, we may state the following with almost full certainty: after Mihirakula's death his youngest brother (half-brother): *Pravarasena*, after his son: *Gokarna*, the latter's son: *Khinkhila* and his son: *Yudhishthira*, finally his grandson: *Lakhana* ruled the northern part of India. They sat on the throne altogether till 670 A.D. — for 200 years instead of 300 years mentioned in the Puranas — as they had their first victory in 475 A.D. But the Puranas had the informations justified by the archeological findings that isolated „Huna Mandalas” — Hun centers — existed even in the 10th century both in Rajasthan and in the North. The account of Hsuan-Tsang also confirms the abovementioned statements of the Puranas.

When he travelled towards Nalanda in 633 A.D., he wrote about Kashmir and its people that „fierce and wild people live in this land, they are uncivilized and their language is different from the Indian languages, it sounds more roughly. They are borderland people with barbarous customs.”³⁵ His account is one-sided as he added: “the people are non-Buddhist”.

Pravarasena

He was Toramana's youngest son who was a young child when his father died in 515 A.D. We should mention that the polygamy was customary at the rulers both in Central Asia and ancient India. For instance in the Hsiung-nu history we remember the case of Maotun shanyu who was the crown prince but his father wanted to get him killed because he wished to put his younger son on the throne. This fact was revenged by Maotun when he killed his father and stepbrother. But *Rama*, the hero of *Ramayana* also had to go into exile, because his father had promised his younger wife that her son would be the crown-prince. In case of Pravarasena the situation was different. His half-brother, the powerful Mihirakula would not let him near to the throne. According to the Rajatarangini, after Toramana's death Pravarasena was hidden by his mother and uncle in a

³⁰ Rajatarangini, Bk. I. vs. 289-30

³¹ Si-yu-ki, tr. by S.Beal, pp. 168-172.

³² U. Thakur: “The Hunas in India”, p.184.

³³ Atreyi Biswas: “The Political History of the Hunas in India”, Delhi, 1973. p. 109.

³⁴ Matsya, Vayu, Brahmanda, Vishnu and Bhagvata Puranas, ed. by Jivananda Vidyasagara, IV. 24.

³⁵ Si-yu-ki, tr. by S.Beal I. p. 164.

potter's house, then later he went to a northern country and lived there as a pilgrim. We should mention that Pravarasena's name is entirely Indian, not similarly to the names of his father and grandfather. Pravarasena went back to Kashmir from the North after Mihirakula's death and ascended the Kashmirian throne. According to the Rajatarangini this fact happened in 533 A.D. but some Indian scholars dispute this date because after Mihirakula's death a prince from other dynasty ruled the country for some years. It seems that Pravarasena's ruling started in 537 A.D. He was about 25 years old at that time.

According to Kalhana he reigned for 60 years, which means till 597 A.D. This is justified by the inscriptions and the glorifying books of the court poets of the Indian kings having connected to Pravarasena — either as his allies or as his enemies.

He helped with his army *Siladitya*, the prince of Malwa in Saurashtra (in the present Gujarat) to save the latter's throne against Prabhakaravardhana, the king of Thanesar.³⁶

It means that he was a powerful and influential ruler. Due to the Indian researchers, Pravarasena later lost an important battle against Prabhakaravardhana still in the western part of India, this fact was mentioned by Bana, the court poet of king Harsha from Thanesar. Bana writes the following in his glorifying book "Harshacarita" (The actions of Harsha):

"Vardhana was a lion to the Huna deer,
the axe cutting the creeping-plant of Malwa's glory."³⁷

The battle happened in 587 A.D. and Vardhana was Harsha's father. Malwa — the present Rajasthan — meant always the center of the Huns, before them, the center of the Kushans, it was the headquarters of both nations. The "Huna deer" term is interesting because the deer was most probably their sacred animal, the symbol of the Hephtalites, — besides the falcon: "Juvl" — as it was also a symbol of the *magyars*. In the excavated Hun graves in Mongolia the pictures of deers are visible on the fairly unbroken carpets.

The abovementioned battle did not change the fact that according to the Rajatarangini and to the accounts of Hsuan-Tsang, the country of Pravarasena included Kashmir, the north-western part of the Punjab, the Swat-basin, the southern part of Bactria and Gandhara. It was a large territory. The places where their coins were found prove that the headquarters of the late Haphtalites were the same as those of their ancestors, that means: Bactria, Kabul and the valley of the river Kabul.

The Rajatarangini mentions that Pravarasena had a major town, called Paravarasenapura built near to the present Shrinagar, the capital of Kashmir. Here the Huns built a bridge, too.³⁸

Pravarasena had his own coins and on these — as it was usual on the Hephtalite's coins — the word "Kidara" appeared next to the ruler's name. They wanted to show their ancient Kushan-Kidarita origin or relationship and the fact that they rule the occupied territories rightfully.³⁹

According to Kalhana, Pravarasena, though he was the half-brother of Mihirakula, — contrary to his predecessor — was a kind and wise ruler, who was accepted by his subjects during his long reign.

Among the Hun rulers in Kashmir, mentioned in the Puranas, Pravarasena was followed by his son: *Gokarna*, who ruled for a short time. Some of his coins were found in North India.⁴⁰ His son *Khinkhila* dedicated a temple for Shiva in Kashmir and ruled for 36 years, stated by the Rajatarangini. The statement was proved by the excavations done in Afghanistan in the second half of the last century, when the archeologists found a Ganesha statue in *Gardez*, in the Swat-basin, south to Kabul. On the foundation stone of the statue a few lines were engraved in North-Indian Brahmi script, most probably in the middle of the 7th century. The inscriptions were engraved for "Maharajadiraja Sahi Khingala", who was identified with the abovementioned Khinkhila by the scholars.⁴¹ So, it means, the Rajatarangini was right, only the date was not correct, Khinkhila ruled between 600-633 A.D., presumably, and his reign in Kashmir coincided with the Indian journey of Hsuan-Tsang who stopped in Kashmir and wrote that its ruler was not Buddhist and descended from a lower caste.⁴² This description from Hsuan-Tsang's point of view was fitting to Khinkhila, who, as a foreigner, was not considered by the Indians as a person belonging to higher castes. And indeed he was not a Buddhist but a Shaiva.

When Hsuan-Tsang, after his long Indian stay, returned home stopped again in Kashmir and at that time Khinkhila's son: *Judhishthira* sat on the throne. The Chinese monk wrote about him highly. According to the Rajatarangini Judhishthira ruled

³⁶ Rajatarangini, Bk. III. 330.

³⁷ Bana: "Harshacarita", tr. by Cowell, p. 101.

³⁸ Rajatarangini, ibid. p. 354.

³⁹ Cunningham: "Mediaeval Indian coins", pl.III.3,4

⁴⁰ Cunningham: ibid. fig.6.

⁴¹ Sircar: El. 1963 p. 44.

⁴² Si-yu-ki- tr. by S.Beal, I. p.156.

for 24 years, from 633 till 557 A.D. Judhishtira's son: *Lakhana*, whose coins were also found, ruled for 13 years in Kashmir.⁴³

The name and date of reign of the other Hun kings — mentioned in the Puranas — are not provable. At that time, from 670 A.D. another dynasty came to power in Kashmir

The successors of the Hephtalites in India

After glancing over the data of the reigning princes ruling in the northern part of India, let us see what happened to them in the western and central parts of the subcontinent. As it was mentioned, some Hun states were established in several places of Indian territory, after their defeat. They were the so called Huna Mandalas — Hun centers — still representing a considerable power. Previously *Malwa* was their main center, including the present states of Rajasthan, East Gujarat and the western part of Madhya Pradesh. Here the Huns remained for a long time. This fact is known from the “victory pillars” established by the Indian kings. According to these the Huns had to be defeated even in 900 A.D. This is proved by the *Garuda pillar* from 850 A.D. It states that that the Pala king ruled in the central part of India “defeated the Hunas, the Gurjars and the Dravidiens in the eastern and the western parts of the country,” where they had some centers, too, besides of *Malwa* and *Kashmir*. This was the *Uttarapatha* province, north from *Kanauj*, so they still represented a considerable power.⁴⁴

It is interesting, that the Dravidiens were fighting together with the Kushans and later on with the Hephtalites, as they have never forgotten — even today — the well-known fact that the Arians had defeated them several thousand years before. The existing Hun centers are proved by the *Gaonri epitaph* in 955 A.D. found in *Vanika* village near to *Indore*. Besides this it is well known that the Hun princesses were married some Rajasthani rulers and even other Indian princes, too, e.g. in 977 A.D. the *Medapata* ruler *Allata* married *Hariyadevi*, the daughter of a “Huna Mandala” king, proved by the *Atrpu Inscription*. The princess established a town in *Mewar* — today the eastern part of *Rajasthan* — where several Hun villages are still existing in the following names: *Hunavasa*, *Hunaganva*, *Hunajunmu*, *Madarya*, *Kemri*. Similarly written documents are showing that the *Chalukiya* ruler *Hemachandra* in 1009 had to fight with a Hun prince for a princess in a marriage-contest. The Hun prince was his rival. In 1072 the *Khaira tablets* prove that the *Kalachuri* clan's queen was a Hun ruler's daughter. In 1153 the *Inscription of Ajmer* proves that in *Ajmer* a Hun royal family was ruling.⁴⁵ So it shows that the Huns were present in a huge part of India. This is due to the fact that “in the veins of three prominent ethnic groups: *the Rajputs, the Gurjars and the Jats* Hun blood are flowing in substantial quantity.”⁴⁶

The Huns remained in India for several hundred years, settled down there and became Indians. Some leading tribes of *Rajasthan* originated from the ruling part of the Huns and even several other provinces were ruled by them. The *Gurjars* arrived with the Hephtalites in the fifth century, they were shepherds, but actually they supplied the foodstuff for the Hun army. In India they also became shepherds and the Ind society accepted them as *Kshatriyas* — the second caste — and in this way they are called “the royal shepherds”. The *Jat* tribe originated by the interbreeding of the Hun soldiers and the local population and later on they made the famous, brave fighters: the *Sikhs*. How did the despised *mlecchas* (foreigners, under-caste) change to second caste citizens? The Brahmins played a very important role in the Indian society and by the end of the 7th century they realized that the brave Hun soldiers adopted the Indian customs and religion — first of all the *Shaivism* — and through the interbreeding with the wise Arians, they became useful for the Indian society. For this reason at the end of the 7th century in *Mount Abu* — at that time it was called *Arbuda* — the *Rajput* clan undertook themselves for the so called “ordeal by fire”; the Brahmins were present on the test. Later they spread the news that a mythological bird raised up from the fire and this bird took the ancestor of the *Rajputs* to the plain, so they were purified from their foreign origin and they became second caste members of the society, in this way they could be elected as kings. This is naturally a nice story of the Brahmins but it shows that even they accepted them and legalized the one-time enemy's descendants.

It was a custom in India that the foreign conquerors after some time were assimilated into the Ind society but always to the caste according to their professions. For instance only one foreign tribe members became Brahmins: the so called *magas* came from *Iran*, or from other sources the *magars* who had arrived together with *Mihirakula* as the priests of the Sun God and the Sun worship.⁴⁷

⁴³ Rajatarangini, Bk. III. 383.

⁴⁴ U. Thakur, *ibid.* p. 207.

⁴⁵ Sircar: “Foreword in Thakur's: *The Hunas in India*”, 1967, Varanasi, pp.4-5.

⁴⁶ Romila Thapar: “*A History of India*”, Vol. 1. England, 1974. p. 257.

⁴⁷ Atreji Biswas: *ibid.* pp. 156, 160.

After this the Rajputs were fighting bravely in the middle age against the Muslim conquerors who had never succeeded to occupy the whole Rajasthan, as from the fortified castles the mobile defender troops rode here and there and by the time the Muslims occupied one castle, they moved to another one.

Apart from the Rajput soldiers, the Rajput women were showing an example of ideal moral and heroism. If the Muslims occupied a fort finally — e.g. the fort of *Chittor*, the previous capital of Mewar, — the queen called *Padmini* had committed suicide on a large pyre with her court members before the enemy entered the fort. Even today Rajasthan state is the most interesting, most colourful part of India, culturally too, and it is curious that the people do not have any Arian features. Their clothes also preserve the tradition of the Central Asian pattern: the men wear tight trousers, white shirts with loose sleeves and dark coloured waistcoats — similarly to the *Chango* (today in Romania, an old Hungarian tribe) and the *Szekler* national dress. The only difference is that the Rajasthani men wear turbans but this fact is due to the hot climate. Their folk art and music expressively show the Central Asian origin. On the wall near to the Maharana's palace gate in Udaipur — the present capital of Mewar — a huge painting is visible: a Rajput warrior on horseback, with the *stirrup*, which is a Hun invention. But the whole decoration in the palace: the peacock, the tree of life and the palmettas are familiar to us. When the *Maharana* (this title means that he is the spiritual leader of all Rajput maharajas — and it corresponds to the ancient name: *maharajadiraja*) succeeds to the throne, he makes a compact sealed with blood with his old ally, the headman of the *Bhil* tribe, then makes a deep bow towards East and rides on horseback through the eastern gate to their ancient, sacred temple: *Eklingji* where the priests consecrate him. Their ancient goddess is *Mataji* and their god is *Suriya*, the Sun God. So many relationships!

In a short study it is impossible to analyze all similarities; they are presented in details in my book published in 2005.

But now let us see what happened to those groups of the Hephtalites who did not want to assimilate into the Indian society or did not rule in Kashmir but went further north to Bactria and towards their old native land in the Oxus-valley. Their previous enemy: the *Sassanians* did not forget their defeat and after winning a battle against the Parthus army, they started a war against the Hephtalites in Bactria and in the Bokhara area. In 565 they defeated the Hephtalites. In the meantime the former vassals of the Hephtalites: the *Turks* became strong in the Oxus-valley and in Tokharistan, and they wanted to revenge upon their one-time masters. They won a battle against the Hephtalites and now they wanted to put the White Huns in a vassal status claiming ransom from them. The kagan, the armed forces and the leaders naturally were forced to fly. They were joined by a part of the *Zhuan-Zhuan* tribe; they also had to escape from the Turk army. Though they were the opponents of the Hsiung-nus in old time but in 565 A.D. the common fate forced them together. Among these tribes there were the so called *Uar-Huns*, or according to other sources: the *Var-Huns* who were called *Avars* later on. The Indian sources mention that in the Caucasus they were joined by some other Avar tribes settled down there earlier. Some Indian scholars state that these tribes must have been the descendants of Atilla.⁴⁸ In any case, the Hephtalite army with the joined peoples marched towards Byzantium at a great speed pushed from the back by the Turks. In 568 A.D. the Byzantine sources write about them, mentioning the name of their commander, as *Bayan kagan*. The history of the Avars in the Charpatian-basin is well known. I dealt with the history of the White Huns first of all because they are our ancestors through the Avars. Really, we are the descendants of the Huns by two direct lines — this is my firm belief.

Literature:

1. Dr. G.V. Divekar: "An Ethimological Estimate of the Sakas", Bombay, 1980.
2. Bongard Levin: "From Scythia to India" (Szkítiától Indiáig), Gondolat, Budapest, 1981.
3. C.T. Metlfe: "The Rajput Tribes", Vol. I., II. London, 1822.
4. Romila Thapar: "A History of India" Vol. I. Harmondsworth, U.K. 1966.
5. Dr. Czeglédy Károly: "Heftaliták, hunok, avarok, onogurok", essay, Magyar Nyelv, No. 50. 1954, Budapest
6. Dr. S.S. Shashi: "The Shepherds of India", Sundeep Prakashan, Delhi, 1978.
7. Romesh Chunder Dutt: "A History of Civilization in Ancient India", Vol. II., Vishal Publishers, Delhi, 1972
8. Atreyi Biswas: "The Political History of the Hunas in India", Munshiram Manoharlal Publishers, Delhi, 1973.
9. Upendra Thakur: "The Hunas in India", Varanasi, 1967, Chowkhamba Sanskrit Series Office.
10. Aurel Stein: "Ázsia halott szívében" (In Asia's dead heart), Budapest, 1985, Helikon.
11. Aurel Stein: "White Huns and kindred tribes in the history of the north west frontier" IA XXXIV, 1905.
12. Cunningham, A.: "Ancient Geography of India", London, 1870.

⁴⁸ Romila Thapar, *ibid.* p. 270.

13. Cunningham, A.: "Mediaeval Indian coins", London, 1894.
14. Fleet, J.F.: "Corpus Inscriptionum Indicarum", London, 1888.
15. Fleet, J.F.: "Coins and history of Toramana", IA. 1889.
16. Bhandarkar, D.R.: "Foreign element in the Hindu populations", IA. Vol.40, 1911,
17. Ghirshman, R.: "Les Chionites-Hephtalites", Cairo, 1948.
18. Hoernle, R. "The Gurjara clans, some problems of ancient Indian History" No. III. JRAS, 1905.
19. Modi, J.J.: "Early history of the Hunas", JBBRAS, 1917.
20. Konow, Sten: "Note of Toramana", IHQ, 1936, XII.
21. McGovern, W.M.: "The Early Empire of Central Asia", Chapehill, 1939.
22. Puri, B.N.: "History of the Gurjara Pratiharas", Bombay, 1957.
23. Baden-Powell, B.H.: "Notes on the Rajput clans", JRAS, 1899.
24. Sircar, D.C.: "Epigraphia Indica", 1963, Calcutta.
25. Sircar, D.C.: "Select Inscriptions", 1942, Calcutta.
26. Kushawa, R.S.: "A Glimpse of Bharatiya History", 2003, Delhi.
27. Vásáry István: "A régi Belső Ázsia története" (The History of Ancient Central Asia), Balassi, 2003, Budapest.
28. Mohl, M.J.: "Firdausi", 1878, Paris.

Original sources:

1. Sung-Yun: "Voyage de Song-yun dans l'Udyana et la Gandhara" par. E.Chavannes, BEFEO, vol. III. 1895.
2. Xuan Zang: "Si-yu-ki", tr. by S.Beal, 2 vols. London, 1884, reprint Delhi, 1964.
3. Vishnu Purana, ed. by Jivananda Vidyasagara, Calcutta, 1882.
4. Kalidasa: "Raghuvamsa", tr. by Nilmani Mukhopadyaya, Calcutta, 1880.
5. Kalhana: "Rajatarangini", tr. by M.A. Stein, 2 vols. London, 1900.
6. Udyotana Suri: "Kupalayamala", tr. by A.N. Upadhya, Singhi Jain Series No. 45., Bombay, 1959.
7. Bana: "Harshacarita", tr. by C.B. Cowell and F.W. Thomas, London, 1897.
8. "Aitareya Brahmana", tr. by Haug, 2 vols. Bombay, 1863.
9. Procopius: "De Bello Persico", tr. by H.B.Dewing, New York, 1914-40, 7 vols
10. Kosmas Indikopleustes: "Christian Topography", tr. by J.W. Mc'Crindle, London, 1897.

FARKAS, Flórián : Tájékoztató a II. Magyar-Madjar Kurultaj-ról¹

Pompás magyarok, templomból jövet

Mentek át a Kalota folyón

S a hidat fényben majdnem fölemelte

Az ölelő júniusi nap.

Mennyi szín, mennyi szín, mennyi kedves

És tarkaságban annyi nyugalom...

.....
Mily pompás vonulások a dombon.

Óh, tempós vonulás, állandóság,

Biztosság, nyár, szépség és nyugalom.

(Ady Endre: A Kalota partján)

<http://www.kurultaj.hu>

Pompás magyarok és rokonaik Közép-Ázsiából gyűltem össze törzsi találkozóra 2008. augusztus 8-10. között Kunszentmiklóson, illetve Bösztörpusztán. Ennél találébb helyszínt álmodni sem lehetett volna: a Kiskunsági Nemzeti Park szívében, tökéletes pusztai környezetben zajlott le a magyarságnak e nagyszerű 21. századi összefüvetele.

Ez a törzsi találkozó egy fiatal antropológus, Bíró András Zsolt kutatómunkájából nőtt ki, aki 2006-ban és 2007-ben Kazakisztánban, a Torgaj-vidéken (Kostanai tartományban) expedíciókat vezetett, hogy mások nyomdokain haladva,

¹ Elhangzott a Mikes International Szalon összefüvetelén, Hágában 2008. szeptember 14-én.

megvizsgálja, hogy vannak-e a kárpát-medencei magyarságnak kimutatható genetikai kapcsolatai egy ottani törzssel, amely madjar-nak (ejtsd. magyar) nevezi magát. Az eredmény még a kutatókat is meglepte: a törzshöz genetikailag a magyarországi magyarság egy része áll a legközelebb. Úgy tűnik, hogy a genetika végre igazat ad azon nagy Kelet-kutatóinknak, elsősorban Kőrösi Csoma Sándornak, akik Ázsiában keresték a magyarok őseit. Mindenki számára ajánlom Bíró András Zsolt rádió interjúját, amely a Szent Korona Rádióban készült 2008. június 4-én (http://szentkoronaradio.com/letoltes/budahazy/2008_06_04_20080604-budahazy-vendeg-biro-andras-zsolt).

Kazakisztán és szomszédai

A Kostanai-tartomány Kazakisztánban

Az ottani madjar törzs tagjai annyira megörültek annak, hogy van egy ország sok ezer kilométerre tőlük, amelyet Magyarországnak neveznek, hogy egy törzsi gyűlést, kurultaj-t szerveztek 2007. július 7-én. A gyűlés óriási siker volt s ezért Bíró András Zsolt Vukics Ferencel, a Baranta mozgalom (<http://dunakanyar.net/~baranta/>) vezetőjével 2008. augusztusában egy II. Madjar-Magyar Kurultaj-t szervezett Kunszentmiklós-Böszötrpusztán.

A háromnapos rendezvény, akik azon részt vettek, egy egész életre szóló élményt adott. A műsor lenyűgöző volt, elég csak megnézni a műsort-füzetet a Kurultaj honlapon, valamint a beszámolókat, TV- és rádiódokumentumokat.

A Kurultaj-ról nagyon jó összefoglalást nyújt az egyik szervező, Vukics Ferenc, a Csillaghang Rádióban adott interjúban (http://www.csillaghang.hu/hirek/20080903_1).

Az augusztusi találkozó egy korszakalkotó esemény volt, ezt most már nyugodtan kimondhatjuk. Azóta mozgalom nőtt ki belőle, amelyet a hivatalos honlap is bizonyít. Csak bátorítani tudunk mindenkit, hogy kövesse nyomon a honlapon a legújabb eseményeket és lehetőségei szerint kapcsolódjon be a magyarságnak és turáni testvérepeknek ebbe a nagyszerű mozgalmába.

Az itt közölt képeket Somogyi György fényképész készítette, akinek ezennel köszönetünket fejezzük ki.

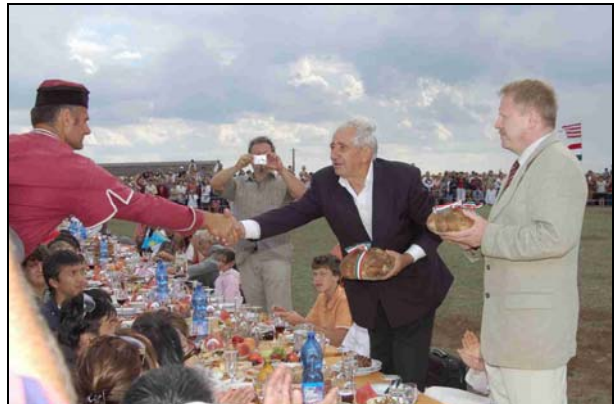

Somogyi György

+36-30/9-227-489

<http://www.fotogenia.hu>

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Vajda és bojla

Egy régi magyar méltóságnév eredetéhez

A vajda cím a középkori magyar történelem egyik fontos méltóságneve volt. Legelső írásos említése Biborbanszületett Konstantin bizánci császár nevéhez fűződik: „...Első vajdájuk nevérol Levedianak neveznek, amely vajdát tulajdonnéven Levedinek, méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többit is, vajdának hívtak.”¹

A szövegben valójában a „boebod” méltóságot a szakirodalom a magyar vajda méltóságnévvel hozta kapcsolatba. A vajda címről ezt követően sokáig nincs írásos forrásadat, bár a méltóság a későbbi magyar történelemben fontos szerepet játszott. A magyarok történelméről szóló külföldi források, és a hazai krónikák a vajda szót csak a XII. századtól említik, miután az írásbeliség meghatározóvá válik a magyar, majd az erdélyi közigazgatásban. Azokból kiderül, hogy a vajda Erdély első vezetője volt, aki több évszázadon keresztül irányította a térség civil és katonai közigazgatását. A magyar hadszervezetben pedig a naszádos vajda meghatározó jelentőségű volt.

A vajda szó eredetének vizsgálata

A szó etimológiájával, valamint a méltóság eredetével kapcsolatban történészeink az elmúlt évtizedben nem folytattak kutatást, nem is jelent ezzel kapcsolatban átfogó, tudományos igényű publikáció. Új eredmények híján, máig elfogadott az a nézet, mely szerint a vajda méltóság a szláv vojvoda szóból ered, amely hadvezért jelent.

A tudományos publikációk alapján végigkövethetjük, miért tartják tudósaink a vajdát szláv eredetűnek. 1862-ben Joseph Budenz egy recenziót írt Franz Miklosich tanulmányáról, aki a szláv és a magyar nyelvben meglévő közös szavakat sorolta fel. Ebben a listában szerepel a vajda, melyhez Budenz csak annyi magyarázatot fűzött, hogy a vajda az újszláv Vojvodinához hasonló.² Miklosich azonban Budenznél jóval árnyaltabban fogalmazott. Az eredeti cikkben ezt találjuk: „A vojevoda, a „boebod” a bizánciaknál a magyar vajdával összefüggésben áll a vojvoda előtt. Bartal I. 237. szerint herceg, vajvoda, vajda a prorex Oláhországban, és Moldvában és Erdélyben. Molnár szerint a román voevod, vojvod, vodi az albán vojvode a „boebod”-ból eredhet.”³ Bár maga Budenz csupán közreadta, nem elemezte a két nyelvben meglévő szavak eredetének körülményeit, de a későbbi nyelvészek már tudományos bizonyítéknak vélték a szóegyeztést, és úgy hivatkoztak arra, mintha Budenz a vajda szó etimológiáját tisztázta volna.

Az 1870-es években kiadott Czuczor-Fogarasi szótár első kötete is elfogadta azt a nézetet, mely szerint a szó szláv eredetű, azonban hozzáfűzte, hogy a szó alapja a „boj” szógyök, amely harcot, háborút jelent. Ezt a két nyelvész a magyar baj szóval hozta összefüggésbe.⁴

A fenti könyvismertetőből így vált a nyelvészek számára tudományos eredmény, melyet a későbbiekben a magyar nyelvészek, köztük Melich János is, kritika nélkül átvettek, és meg sem próbáltak más megoldást keresni a szó valódi eredetére, hanem görcsösen ragaszkodtak ahhoz, hogy a vajda a szláv vojvoda szóból ered. Melich János néhány kis közleményben ugyan írt a vajdáról, de miután a szláv nyelvből nem tudta megmagyarázni a szó etimológiáját, ezért arra a következtetésre jutott, hogy a magyarba kerülő szláv szó az ófelnémet heri-zogo szó tükörfordítása lehet.⁵ Melich később megjegyezte azt, hogy az ómagyar vojvoda alak részint vojvodává, részint vojvodává fejlődött. A nyelvész szerint a vojvoda „egyszerejtéssel” alakult át vajdává.⁶ A későbbi „A magyar szavak szláv nyelvben” c. könyvében már nem említi a vajdát.

Janits Iván történész a vajda szó eredetét vizsgálva szintén annak szláv eredetét emelte ki. A szerző a következőket írja róla: „A vajda szó szláv alapszava a voje-voda, s ebből fejlődött ki a magyaros alak, a vajda. Jelentése: hadvezér. Nagyobb probléma, hogy melyik szláv néptől vették át őseink, mert jelenleg ez a szó megvan minden szláv nyelvben és dialektusban, sőt az óegyházi szlávban is megtaláljuk”.⁷ A szerző azonban tételének igazolására a tudományban meg nem engedhető eszközt

¹ Moravcsik, 1988. 42.

² Budenz, 1862. 313.

³ Miklosich, Franz, 1872. 74. 910. szöszedet.

⁴ Czuczor-Fogarasi, 1974. 743.

⁵ Melich, 1921. 145.

⁶ Melich, 1921. 147.

⁷ Janits, 1912. 8.

vett igénybe. Lábjegyzetben egy ósláv forrásra hivatkozik, azonban ha megnézzük a hivatkozást, azt tapasztalhatjuk, hogy az nem ósláv szöveg, hanem Bíborbanszületett Konstantin görög nyelvű műve. A szerző tehát tételeinek bizonyítására a tények durva elferdítésével akart érvényt szerezni, ráadásul nem tudta bebizonyítani a szó szláv eredetét, mivel nem talált arra alkalmas ósláv forrást. Hóman Bálint Magyar történet c. művében elfogadta ezen álláspontokat, és a nyelvészeti véleményt a következőképpen foglalta össze: „A törzs élén a törzsfő, régi magyar nevén a hadnagy (szlávosan vojevoda, vajda) állt, aki vagy a többi nemzetséget leigázó, hatalmasabb nemzetség feje, vagy a nemzetségfők által maguk közül a szövetségkor megválasztott vezér”⁸.

A második világháborút követő korszakban változatlan maradt a szó tudományos megítélése. Erdődi József az eddigi vizsgálatokhoz annyit tett hozzá, hogy elképzelhetőnek tartotta azt, hogy a román voda „vezér” szó hangalakja szintén befolyásolta a magyar szó rövidülését.⁹ Ezzel szemben áll azonban a történeti megállapítás, hogy a román vajdák éppen a magyar királyok hűbéresei voltak, tehát valószínűleg a méltóság eredete is a magyaroktól ment át a hűbéres román fejedelmekhez, és nem fordítva.¹⁰

A nyelvészeti eredményeket az 1970-es években a Történeti Etimológiai Szótár összegezte, amely szintén kritika nélkül átvette a vajda szóról alkotott elképzeléseket, és a szó közvetlen forrásának esetlegesen egy óoroszláv alakot véltek, bár magát a feltételezett alakot nem jelölték meg.¹¹ Nem is lehet megtalálni a vajda szót az óoroszláv nyelvben, hiszen a szó nem található meg az ósláv nyelvben. Maga a méltoságnév pedig ismeretlen az orosz történelemben, legalább is a korszakkal foglalkozó monográfiák, de az etimológiai szótár adatai sem említik a vajdához hasonló méltóságot. A korai orosz méltoságnévek között azonban a vajda, vagy vojvoda nem szerepel, akkor leginkább az orosz bojár méltóság neve ismert, amely viszont nem tisztán orosz, hanem nagy valószínűséggel bolgár eredetű méltoságnév.¹²

A témával kapcsolatban nyelvészeink közül egyedül Németh Gyula turkológus nyilatkozott másképpen, bár ő magával a szó etimológiájával nem foglalkozott. A méltoságnévről ezt írta: a „X. század erdélyi vajdái bolgár-török eredetűek és műveltségűek”.¹³ Ugyanő azt állítja, hogy a gyulák a honfoglalás előtt államfők, a honfoglalás után pedig ők az erdélyi vajdák.¹⁴ Az erdélyi gyulák és a vajdák azonosítását azonban Deér József ellenezte. Deér viszont kiemelte azt, hogy az erdélyi vajda méltóságot a XII. századot megelőzően dux-nak, illetve princeps-nek emlegették és csak később váltotta fel a magyar terminus a latint.¹⁵ A vajdák a fenti szláv eredetű elterjedt irányvonalat azonban — a történész Kristó Gyula kivételével — senki sem próbálta meg követni. Kristó Gyula a vajdával kapcsolatban nagyon óvatosan fogalmazta meg véleményét, amely Németh Gyula megállapítását igazolta: „A vajda szó a magyarban szláv eredetű (felmerült óoroszláv, illetve bolgárszláv eredete), s ha nem is kizárt honfoglalás előtti átvétele, legalább annyi esélye van annak: a vajda elnevezés az erdélyi igazságszolgáltatás vezetőjére Erdély bennszülött szlávjaitól eredhet, akik akár óoroszlávok, akár — a régészeti adatok inkább ezt igazolják — bolgárok lehettek.”¹⁶

Tudósaink közül néhányan a fent idézett bizánci forrást sem kezelték kellőképpen. Györffy György például azt állította, hogy bizánci követségbe ment Bulcsúnak szláv tolmácsa volt, és így került a szövegbe a boebod szó, holott erre semmilyen bizonyítékot nem mutat be. Ez a nézet sajnálatos módon úgy terjedt el a magyar történettudományban, mint pontos tény, holott csak egy alapok nélkül álló feltételezés volt. A feltevést egyébként Moravcsik Gyula bizantinológus nem tartotta reálisnak, de véleményét nem vették kellőképpen figyelembe. A bizánci forrásban egyébként egyetlen szó sem szerepel tolmácsokról. Véleményem szerint egyrészt a nomádokat állandó kémlelő bizánci udvarnál bizonyára voltak közvetlen, bizánci-magyar nyelvet beszélő tolmácsok. Másrészt, egy kétoldalú diplomáciai tárgyalásoknál mindkét félnek szokott lenni tolmácsa, és ebben az esetben nem az lehetett fontos, hogy a magyar Bulcsúnak ki volt a tolmácsa, hanem, hogy bizánci oldalról ki fordított, mert végtére is a bizánciak jegyezték fel a szöveget.

A vojvoda és a vajda méltoságnév nyelvészeti szempontból külön kezelendő, bár a szó eleji „voj/boj” gyök (jelentése a bolgár etimológia szerint: vezető, főnök) megegyezik. Mivel magyar adatok nem tudnak kielégítő választ adni a szavak eredetére, ezért érdemes megnézni, hogy mit írnak róluk a szláv szótárak. Az orosz etimológiai szótár „voini/ voina” címszava alatt azt találjuk, hogy a szó alapja egy „boj” tő. Ebből képzett formák között szerepel a vojvoda is.¹⁷ Igazi megoldást a bolgár etimológiai szótár adja meg. Eszerint a vojvoda egy nagyon régi, türk kor előtti bolgár méltoságnév, melynek gyöke a voj.

⁸ Hóman, 1935. 97.

⁹ Erdődi, MNY, 70. 61. Kristó Gyula ezzel szemben azt állítja, hogy a vajda méltóságot a magyaroktól vették át a románok. Kristó, 1988. 61.

¹⁰ Duvandih, 1998. 47.

¹¹ TESZ III. 1070.

¹² Vernadsky, 1955. 55.

¹³ Németh, 1991. 250.

¹⁴ Németh, 1991. 238.

¹⁵ Deér, 2005. 98.

¹⁶ Kristó, 1988. 61.

¹⁷ Preobrazsenszkij, 1959. 90.

Összetett jelentése: vezető.¹⁸ A szótár leírja, hogy a „vodacs” vezetőt jelentett, használata szintén még a türk kor előtt alakulhatott ki. Történeti címszó alatt az áll, hogy a középkori szlávtság vezetői címe lett, amely területi vezetőt jelentett. Ennek korát a XIV-XVI. századra helyezik.¹⁹ A vojvoda szónak tehát gyöke a „boj” tő lehet, amely egyes vélekedések szerint harcost jelentett.

Ahogy látjuk, a korábbi vélekedéssel ellentétben, a vojvoda szó nem szláv eredetű, hanem annál jóval korábbi eredetre nyúlik vissza: a lovas nomád népekhez, akik már a Kr. előtti évszázadokban is ezen a területen éltek, és ők egy sajátos társadalomszervezetet hoztak létre.

A méltóságneveknél, de a korai kelet-európai népek történeténél nem árt figyelembe venni azon tényt, mely szerint a szláv népcsoportok legkorábban csak a Kr.u. VI. században jelentek meg Kelet-Európában, majd a Balkánon, azt megelőzően mintegy kétezer évig különböző lovas nomád népek (szkíta, szarmata, hun, stb.) éltek, akik nagyon fejlett államszervezettel rendelkeztek. Valószínű, hogy a VI. században megjelenő, önálló államszervezettel nem rendelkező szlávok a már évezredek óta ott élt lovas nomád népek utódaitól vették át a hosszú idő óta kialakult rendszert, nem pedig fordítva. Őseink a kelet-európai sztyeppén minden bizonnyal közeli kapcsolatban éltek a különböző hun maradék népekkel, akik nem tűntek el nyomtalanul a pusztákon, hanem a későbbi törzsszövetségi rendszerek részei lehettek. A térségben lévő nagy államok, mind az onogurok, mind a kazárok hasonló törzsi címeket, méltóságokat viseltek, ezért a magyar méltóságnevek a hun és a türk államszervezési örökség továbbvitelét tükrözik. A magyar történészek közül mára többen elfogadták azt a véleményt, hogy a magyar társadalomszervezet nomád alapon szerveződött meg. A nemrég elhunyt Kristó Gyula történész szerint: „A magyar nomádállam abba a fejlődési sorba illik, amely — egyéb előzményeket itt nem is említve — a Türk Kaganátussal vette kezdetét, s amelynek örökébe Ázsiában az ujgurok, majd a kirgizek, a kelet-európai sztyeppén pedig a kazárok léptek.²⁰ Tehát Kristó is arra a következésre jutott, hogy a magyar társadalomszerveződési elemek az eurázsiai pusztát uraló korai nomád államokétól származtak.

Példák a vajda szóra

A vajda szó önálló alakban a Kárpát-medencében földrajzi névként, és személynévként is széles körben megtalálható. Ráadásul néhány történeti forrásban is szerepel a vajdához hasonló névalak, melyek éppen azt bizonyíthatnák, hogy a vajda szó nem a vojvodából ered, hanem önálló fejlődési útja volt. Az első latinul íródott magyar krónikák néhány érdekes adatot szolgáltatnak a vajda méltóságnév esetleges korai meglétéről. Anonymusnál található még egy, a vajdához hasonló méltóságnév. A forrás szerint a magyarokhoz csatlakozott hét kun vezér egyikét Vojtának, a másikat Bojtának hívták.²¹ Mivel a forrásokban a személynév és a méltóságnév gyakran felcserélődik, érdemes lenne ezt az adatot összevetni a vajda szóval, nyelvészeti szempontból ugyanis nagy hasonlóságot mutat. Mivel a forrás a kunok vezéreiről ír, még a méltóságnév feladatköre is megegyezik a vajdáéval, hiszen az a fejedelem utáni első rang volt. A Bojta és a Vojta szó a földrajzi névanyagban is szerepel: a Sár melletti Fehér megye déli sarkában lévő földnek a régi neve Boyta, mai neve Vajta.²²

A korai, Árpád kori oklevelekben számos személynévet találunk, mely a vajdával mutathat hasonlóságot. 1193-ból Waioda név szerepel, míg 1214-ből a dobokai ispán, Voiouda volt.²³

1200-ból találunk Voitha, Vaita, Voyta, sőt Boyta, Voita személynévet is. Az Árpád-kort követő oklevelekben a vajda a következő alakokban szerepel: 1337-ben woyda, 1366-ban woyada és 1409-től wayda.²⁴ Ezek az írásbeli alakok már egyértelműen a vajda szót adják vissza. Ugyanezt mutatják a régi magyar családnevek, ahol 1398-tól a vajda alak jelenik meg.²⁵

A XIV. században összeállított Képes Krónika a vajdákkal kapcsolatban egy érdekes adattal szolgált: a XI. század közepén megemlített egy nagyhatalmú urat, a békési Vatát, akiről csupán annyit tudunk, hogy eredetileg Selus-ból, vagyis Békésből származott, és elég jelentős úr lehetett, hiszen elsőre jelentkezett, hogy támogassa András trónigényét, bár azzal a kikötéssel, hogyha visszatérhet ősei vallására.²⁶ A krónika szerint Vata biztatására kezdett az egész nép András mellé állni.²⁷ Érdemes

¹⁸ Recsnij na bilgarszkij jezik. 1979. Tom.II. 348.

¹⁹ Recsnij na bilgarszkij jezik. 1979. Tom.II. 348.

²⁰ Kristó, 1999. 22.

²¹ Gyórfy, 1986. 170. (Anonymus: Gesta Ungarorum)

²² Németh, 1991. 282. Pais, 1926. 147.

²³ Fehértői, 2004. 824.

²⁴ Hornyánszky, 1902-1906. 1050.

²⁵ Kázmér, 1993. 1113-1115.

²⁶ Képes Krónika. 82.

lenne azt a továbbiakban alaposan megvizsgálni, hogy Vatanak lehet-e valami köze a vajda méltósághoz? Ugyanis az ő területe közel esik a vajda által birtokolt területekhez, ahol korábban Bojla zsupán is élt.

A bojla méltóságnévről

Az eurázsiai lovas nomád népek között van egy olyan méltóságnév, mely funkcióban és névalakban is hasonlít a vajda szóhoz: ez a „bojla/bujla”. A méltóságnévvel nyelvészetileg foglalkozó Clauson szerint azok pontos feladatköre nem ismert, kivéve a proto-bolgárokénál, ahol több feliratban is szerepel a szó. Clauson úgy véli, hogy a szó a hun korra nyúlik vissza²⁸. Clauson ugyanott megjegyzi továbbá azt, hogy a méltóságnév kínai formáját eddig nem találták meg a türköket megelőző időszakban. Boodberg, amerikai sinológus a boila szó európai megfelelőjének a bojár szót tartotta.²⁹ Az viszont tény, hogy a türköknél a bojla már egy meghatározott feladattal rendelkező méltóság volt: bojla a kagán utáni legmagasabb cím lehetett, talán a keleti szárny vezetője.³⁰ Clauson úgy véli, hogy a méltóságnév kialakulási folyamata a korábbi évszázadokban mehetett végbe, tehát akár a hun korig is visszanyúlhat.³¹

Belső-Ázsiában a bojla szó első belső forrásként Tonjukuk türk feliratban tűnik fel: „Elteris kagán akarok lenni a bölcsek Tonjukukkal, a bojla бага tarkannal az oldalamon.”³²

A Mongólia, Hövszgül megye, Rincsenlumb járásnál lévő Orjuk sziklánál a mongol régészek egy kétsoros türk rovásírást fedeztek fel, melynek második sorában ezt olvashatjuk: „türk bojla tarkan hírneve”.³³ Ezen kívül Bulgan megye, Szajhan járásnál talált felirat második sorában a bojla méltóságnév így szerepel: „Bojlo kutluk”.³⁴

Az ujugurokhoz köthető jenyiszeji sírfeliratban „icraki bojla” név szerepel, amelyet Thompsen a palota egyik belső tisztviselőjének tartott.³⁵ A szó megtalálható a klasszikus mongol nyelvben, ott kétféle — bojla és bojda — változatban, ráadásul jelentése: „az udvar házfelügyelője”, ugyanazt, mint amit Thompsen az ujugur bojlának feltételezett.³⁶ Az ujugurokról szóló kínai forrásokban a bojla pei-lo néven fordul elő. Az első forrásokban megemlített ujugur bojla Ku-li volt, aki megölte az utolsó türk uralkodót, Tu-csueh-t és megalapította az ujugur államot.³⁷ A Hszin-Tang-su ezt örökölte meg: „A következő évben (745) Ku-li pei-lo³⁸ szintén megtámadta, és megölte a türk kagánt, Po-mei-t és elküldte Tun Cso tarkant az udvarba, hogy adót ajánljon fel. Az uralkodó kinevezte Pei-lo-t a Baloldali Bátor Testőrség nagy tanácsába, és megnagyobbította területét széltében és hosszában.”³⁹ Malov, orosz kutató szerint a bojla méltóságnév az ojrátoknál továbbélt elcsi bijla alakban.⁴⁰

A Kárpát-medencében előkerült rovásírásos feliratok közül a nagyszentmiklósi kincs egyik csészéjén látható egy rovásírásos felirat, melyről Róna-Tas András a következőképpen nyilatkozott: „A 3. feliratban bukkant elő a Bojla / Bujla név vagy cím. Az első szó negyedik betűje összetettnek tűnik. Az ótörökben is előforduló cím régi alakja boyla lehetett, ebből a dunai bolgárban nyomon tudjuk követni a buyla - büle- pile fejlődést.”⁴¹ Ezzel szemben Dobrev, bolgár kutató a pile és a bojla méltóságnévet külön-külön kezeli.⁴² Helimzskij, orosz uralista nyelvész szerint a nagyszentmiklósi feliraton a Bojla egy király nevét jelöli, és maga a felirat egy korai mandzsu-tunguz nyelvjárásban íródott.⁴³

Az európai részen élő, régi lovas nomád gyökerekkel rendelkező bolgárok között egészen az érett középkorig megvolt a bojla méltóságnév, ezt bizonyítják a korai bolgár feliratok a Duna-mentén. A legkorábbi felirat Omurtag kán (814-831)

²⁷ Képes Krónika. 82.

²⁸ Clauson, 1972. 385.

²⁹ Boodberg, 1979. 212.

³⁰ Clauson, 1972. 385.

³¹ A legújabb mongol régészeti eredmények, és a kínai források szerint az északi hunok maradványai még a Kr.u. 5. században a mongol pusztákon éltek, birodalmukat csak a zsuanszuának döntötték meg Selun kán (402-410) alatt.

³² Gyórfy, 1986. 70. 6. sor

³³ Bold, L. 1990. 80.

³⁴ Bold, L. 1990. 89.

³⁵ Besevliev, 1955. 124.

³⁶ Lessing, 1960. 113.

³⁷ Xin Tang-shu. 217. 217 A. 3a. In: Mackerras, 1972. 55.

³⁸ Mackerras a pei-lo címet kagánnak értelmezi.

³⁹ Mackerras, 1972. 55.

⁴⁰ Malov, 1951. 372.

⁴¹ Róna-Tas, 1985. 245.

⁴² Dobrev, 1995.

⁴³ Helimzskij, 2000. 275.

idejéből való, aki ideje alatt Tukos volt a bojla, a legkésőbbi pedig Simeon cár (893-927), majd Péter cár (927-969) korából maradt fent, amikor is Mostic volt a bojla. A hambarli dunai bolgár felirat tanúsága szerint az „etzirgou boilas” méltósága kán utáni második cím volt. A legmagasabb katonai rang a proto-bulgároknál a jobb vagy a bal szárny vezetője volt, amelyet a kán testvére töltött be.⁴⁴ A phillipi felirat azt állítja, hogy a bojla a kágán alá volt rendelve, és ez a méltóság hasonló a preszlávi feliratban is.⁴⁵ Besevlivev úgy gondolja, hogy a bojla nem csupán katonai feladatokat töltött be, hanem diplomáciai küldetést is ellátott, hiszen néhány külföldi követséget a bojla vezetett.⁴⁶ A bolgároknál a középkor folyamán is megtaláljuk a bojla alakot, vezetőknév formájában. A Boilas család fontos pozíciót töltött be a cári udvarban. A VIII. században egyikük a bizánci Irene császárnő alatt szolgált, majd egyik tagjuk a X. században katonai parancsnoki tisztet kapott. A Boilas, mint családnév egészen a XV. századig előfordul a forrásokban, tehát valóban jelentős családról volt szó.⁴⁷ Fehér Géza szerint a bolgár-török vezetőrend neve volt a boila. A kutató azt mondja, hogy a szó a későbbiekben a szláv fonetikának megfelelően bolja lett, majd a „valamihez tartozó” jelentésű -ar képzővel boljar.⁴⁸

Peter Dobrev bolgár történész szerint a bolgárok felső vezetését hat bojla alkotta, akik a kán legfontosabb tanácsadói voltak. Dobrev kiemeli azt, hogy a kánnal együtt heten alkották az állam legfőbb vezetését.⁴⁹ Ez a felépítés nagyon hasonlít a korai magyarokéhoz, ahol szintén hét vezető törzs szövetsége hozta létre a magyar nomád államot.

A bojla cím leghosszabban a középkori bolgároknál követhető végig, ahol a Boilas fontos vezetőknév volt. A bojla eredeti alakjában helynévként az egykori gyulák központja, Fehérvár⁵⁰ közelében, valamint Erdély előterében maradt fenn. Az Al-Dunába ömlő Karasó patak vidékén, Krassó megyében van egy Bojla-Vojla szálláspár (ma: Vojlovica), amely Győrffy szerint eredendően a bojla ott-lakására enged következtetni. A Maros folyó felső vidékénél is található egy Vojla vagy Vajla (ma: vajola) falu.⁵¹ Érdekes párhuzam az, hogy a fenti bojla méltóságnévre utaló helynevek az egykori erdélyi központok közelében maradtak fent, ott, ahol később az erdélyi vajda is székelte. A magyar történészek között ismert tény, hogy Erdély déli részén a bolgár-török műveltség sokáig fennmaradt, sőt a Gyulák uralma is mély nyomot hagyott. Az, hogy a bolgárok, valamint a gyulák mennyiben befolyásolták a későbbi állami berendezkedést, valamint a helyi, erdélyi közigazgatást, arról nincs elég forrásadatunk. Történészeink közül Győrffy György, Kristó Gyula szerint azok hatása jelentősnek mondható.

A bojla erdélyi továbbéléséről Győrffy György István király és műve c. monográfiájában érdekes felvetést közöl. A tudós a Béla uralkodói személynevet nem a szláv belij fehér szóból, hanem a bojla méltóságnévből eredezteti.⁵² Állítását egy bolgár Büla névre alapozza, aki a IX. században a bolgár uralkodócsalád egyik tagja volt. Győrffy azt írja: „A név a bolgár feliratban bilja, ez pedig a bolgár-török icsirgü bojla, vagyis a belső bojla méltóságnévvvel azonos, így valószínűséget nyer az a névmagyarázat, mely szerint a Béla név a türk bojla cím elhasznált alakjából ered.”⁵³ A bojla név tehát személynévként mindenképpen továbbélt a magyaroknál. Szintén Győrffy a nagyszentmiklósi kincsről azt állítja, hogy az Ajtony területén került elő, akit Bojla zsupán jogutódjának tartott.⁵⁴ Győrffy lehetségesnek tartotta azt, hogy a korai bolgár eredetű bojla méltóságnév továbbélt Erdélyben, amely egykor a bolgár birodalom része volt.

A vajda és a bojla összevetése

Most vizsgáljuk meg a vajda szó egy másik értelmezési lehetőségét. A vajda és a bojla szó valószínűleg közös „boj/voj” gyökre mennek vissza, amely megvan a vojvoda szóban is. A „boj/voj” gyök jelentését a különböző etimológiai szótárak ekként elemzik: Czuczor-Fogarasi szerint „harc, háború”, és ezt a magyar baj szóval hozzák összefüggésbe,⁵⁵ ezt erősíti meg Font Márta is a bojár szóval kapcsolatban.⁵⁶

⁴⁴ Besevlivev, 1955. 121.

⁴⁵ Besevlivev, 1955. 121.

⁴⁶ Besevlivev, 1955. 124.

⁴⁷ Kazhdan, 1992. 302.

⁴⁸ Fehér, 1940. 103.

⁴⁹ Dobrev, 1995. 34.

⁵⁰ Mikos, 297. A fehérvári keresztetek oklevelében szereplő wajoda személynév ma a Vajd-hegyben őrzi nevét. Előfordul továbbá Voyda személynév és Voyda birtoknév

⁵¹ Győrffy, 1977. 165.

⁵² Győrffy, 1977. 456.

⁵³ Győrffy, 1977. 98.

⁵⁴ Győrffy, 1977.165.

⁵⁵ Czuczor-Fogarasi, 1874. 743.

⁵⁶ Font, 1998. 82. A szláv etimológia szerint a bol, vagy a boj szótóból származik, és harcost jelent. A török nyelvből való származtatás esetén a bojár szó jelentése: „nagy, gazdag, nemes.”

Az orosz etimológiai szótár szerint a „boj” szótó jelentése: vezető.⁵⁷ A fenti idézett orosz és bolgár etimológiai szótárak is ezt erősítik meg. A régi török etimológia szótárban a „boj” szótó jelentése: „emberek csoportja, törzs, nemzetség”.⁵⁸ Czeglédi Katalin nyelvész úgy véli, hogy a fent említett „boj” szógyök a „fej” szavunkkal hozható össze, és a vajda méltóságnév eredendően főnököt jelent. Ezt az álláspontot támasztja alá a Czuczor-Fogarasi szótárban talált adat, amely szerint némely magyar vidéken a kaszások, vagy a szőlőművesek előmenőit, vagyis fejeit vajdának hívják.⁵⁹ Minden bizonnyal a vajda szó gyöke a „voj”, illetve a „boj” lehet, és az utána lévő „ta/te, da/de” nagyon régi képzőnek számít. Ugyanez állhat a bojla szóra, ahol a gyök szintén a „boj”/ „voj” lehet, csak utána egy „l” képző állhatott. A „boj” szótó egyébként több olyan kelet-európai méltóságnévben szerepel, melyet régen még szláv eredetűnek tartottak, de ma már a külföldi nyelvészek is többnyire azokat a régi török nyelvekből magyarázzák. Ilyen a bojár, mely az oroszban bolgár eredetű méltóságnév⁶⁰, vagy a bujuk türki méltóságnév, mely parancsnokot jelent.⁶¹ A „boj” szótóire kutatók „nagy, gazdag, nemes” jelentést adják.⁶²

A nyelvészeti egyezésen túl a bojla és a vajda feladatköre is nagyban megegyezik. Dobrev, bolgár akadémikus kutatásaiból tudjuk, a korai bolgár társadalomszerveződésben hat bojla és a kán, tehát hét ember alkotta az ország vezetését, csakúgy, mint nálunk hat vajda és az első vajda irányította a magyar törzseket az etelközi vérszerződés előtt. A későbbiekben a vajda hagyományos feladatköre is megmaradt: a hazai forrásokban a magyar fejedelemség keleti határvidékén, Erdélyben vált kiemelkedő fontosságú méltósággá, ami megfelel a nomád keleti szárny felosztásának, ami már a hun kortól a nomád állam legfontosabb területe volt. A bolgároknál a bojla szintén a keleti szárnyat igazgatásával volt megbízva. Érdekes lehet a vajda és a bojla párhuzam, hiszen a bojlák általában a káni nemzetség tagjai közül kerültek ki. A középkori magyar állam dinasztikus ország felosztási rendjében az erdélyi vajda általában az ifjabb király, tehát a trónörökös.⁶³ Ebben az esetben a vajda címmel — funkció alapján — ismét párhuzamban állítható.

A vajda méltóság csak az erdélyi gyula bukása jelenik meg. Azt írásos források hiánya miatt nem tudhatjuk, hogy a gyula mellett megvolt-e a vajda rang, hiszen a források minderről nagyon szűkszavúan nyilatkoznak.

A vajda méltóság Erdélyben

A középkori Magyar Királyságban a vajda a király hatalom képviselője volt az erdélyi területeken: katonai, bíraskodási és közigazgatási jogkörrel rendelkezett. A vajda cím az oklevelekben csak a XII. század legvégén tűnik fel, azelőtt 1177-ben, illetve 1183-ban fehérvári ispánként szerepel. 1193-ban wajoda-ként emlegetik, majd 1200-ban voioda alakban szerepel. A vajdát még két ízben (1200, 1201) említik egyben fehérvári ispánnak, azután csak vajdának.⁶⁴

Erdély egész területének vajdai igazgatás alá jutása 1263-ban fejeződött be, a vajdai és a szolnoki ispáni tisztség végleges egyesítésével. A középkor folyamán megfigyelhetjük azt, hogy a vajdát mindig a király nevezi ki. Fennhatósága alá tartozik hét erdélyi vármegye.

Miután a korai központi magyar királyság igazgatásáról is csak töredékes anyagok állnak rendelkezésre, ezért az ország egyik peremkerületéről, amely nem tartozott közvetlenül a király igazgatása alá, még kevesebb írásos adatunk lehet. Az államalapítás után a latin nyelvű írásbeliség csak néhány egyházi, vagy központi királyi területre korlátozódott, de ott sem vált általánossá, a vidéki népek igazgatásában pedig egészen a késő középkorig a szóbeliség volt döntő, ezért számos régi méltóságról, így a vajdáról alig van adatunk. Ezért történészeink között megoszlanak a vélemények, hogy vajon a vajda méltóság mikor jött létre. Kristó Gyula azt a nézetet vallja, hogy a vajda már a Szent István-i államszervezőkor szerephez jutott, Makkay viszont azt állítja, hogy a gyula méltóságnévet a XI. század legelején a vajdával helyettesítették.⁶⁵ Janits Iván viszont csak III. Béla korától datálja a vajdai méltóságot, amikor az feltűnik az írásos dokumentumokban. Győrffy György szerint Szent István alatt az „országok” élére kinevezett dux-ok⁶⁶ kerültek, ez csak egy helyen Erdélyben állandósult a vajdai

⁵⁷ Preobrazsenszkij, 1959. 90.

⁵⁸ Hadeljev, B. M- Naszilov, D.M - Tenisev, E. P - Serdak, A, M (szerk), 1969. 110.

⁵⁹ Czuczor-Fogarasi, 1974. 743.

⁶⁰ Vernadsky, 1955. 56.

⁶¹ Clauson, 1972. 387.

⁶² Font, 1998. 83.

⁶³ Kristó (szerk), 1994. 707.

⁶⁴ Makkay, 1988. 285.

⁶⁵ Makkay, László, 1988. 283.

⁶⁶ Nem tudhatjuk, hogy a latin dux méltóságnév alatt milyen magyar méltóságnév rejtőzött.

méltóság alakjában.⁶⁷ Ugyanő az erdélyi közigazgatásról megjegyzi, hogy a latin princeps cím 1111-ben az erdélyi vajda címe volt, ugyanezt 1200-tól woyauoda alakban írták le.⁶⁸

Krónikáink közül a XIV. században összeállított Képes Krónika feljegyezte azt, hogy Gyula bukása után Szent István Erdélyt nem olvasztotta be a királyi közigazgatás keretei közé, hanem meghagyta különállását, úgy, hogy annak irányításával egyik rokonát, Erdőelvi Zoltánt bízta meg.⁶⁹ Gyórfy György őt tartotta az első vajdának,⁷⁰ bár arra, hogy Zoltán valóban a vajda címet viselte, nincs minden kétséget kizáró írásos bizonyíték.

Az Erdélyi Okmánytár adatai szerint 1214-ben a dobokai ispán, Voioda⁷¹, seregszemlét tartott, ugyanott található egy másik adat 1219-ben egy Voiauoda nagyúrról, mindkettőt a forrást elemzők Vajdának értelmezték.⁷² 1296-ban egy bizonyos Ladislav woyuode-ről adnak hírt a források.⁷³ A források tanúsága szerint az első, név szerint ismert vajda Leustachius volt, aki III. Béla idején vezetett hadat.⁷⁴ Írott források a XIII. századtól említik meg a vajdákat, és a század végétől már nevüket pontosan ismerjük. 1222-1234. között a királyi oklevelek méltóságsorrendjében nem szerepel a vajda, ugyanekkor viszont az ifjabb király tisztviselői között találjuk.⁷⁵ Janits úgy látja, hogy a vajda a XIII-XIV. században a királyi herceg embere volt, és a herceg nevezte ki erre a tisztségre.⁷⁶

A méltósággal még a XVI. század második felében találkozhatunk. Amikor Báthori Istvánt 1575-ben lengyel királlyá választották, akkor ő távollétében vajdákra bízta a kormányzást. 1594-től azonban a cím megszűnt létezni, helyét a fejedelem váltotta fel.

A szó a XVI-XVII. században — a hajdúk és a naszádosok hatására — katonai rangként terjedt el Magyarországon, ritkábban a várkapitányok is használták ezen címet.

Miután a vajda eredeti feladatkörét elvesztette, a szó vezetéknevként, illetve földrajzi névként élt tovább a magyar nyelvben. Erdély területén, több megye területén találunk vajdával kapcsolatos helyneveket: Vajdafalu, Vajdafalva, Vajdaháza, Vajdahomok, Vajdahunyad, Vajdakamarás, Vajdakúta, Vajdarécse, Vajdaszeg, Vajdaszentivány.⁷⁷ Kázmér Miklós családnevi szótárában a Vajda családnévként 1415-ben tűnik fel először, Vajdai alakban viszont már 1398-ban. 1423-ból ismert egy Waytha alak is.⁷⁸

Fehértői Katalin által összegyűjtött Árpád-kori személynevek között 1193-ból találjuk a Waioda-t, 1200-ból pedig Voita, Voitha, Vaita alak fordul elő. A személynévtár külön érdekessége, hogy 1209-ben volt Boila név is, amely a türk bojla-val mutat egyezést.⁷⁹

Összegzés

A vajda méltóságnév eredetét sem a nyelvészeti sem a történettudományi kutatás nem tisztázta kellőképpen. A problémát az jelenti, hogy a szláv és a török jelentés egybeesik, és a szót a törökből is le lehet vezetni, sőt a mongolban meglévő adat az utóbbi oldalt erősíti meg.

⁶⁷ Gyórfy, 1977. 521.

⁶⁸ Gyórfy, 1977.467.

⁶⁹ Képes Krónika. 78.

⁷⁰ Gyórfy, 1977. 136.

⁷¹ Varga (szerk), 1997. 141.

⁷² Varga (szerk), 1997. 149.

⁷³ Varga (szerk), 1997. 310.

⁷⁴ Janits, 1912. 7.

⁷⁵ Szentpétery, 580-602. sz.

⁷⁶ Janits, 1912. 12.

⁷⁷ Czuczor-Fogarasi, 1874. 743.

⁷⁸ Kázmér, 1993. 1113-1115.

⁷⁹ Fehértői, 2004. 824-825.

Irodalom:

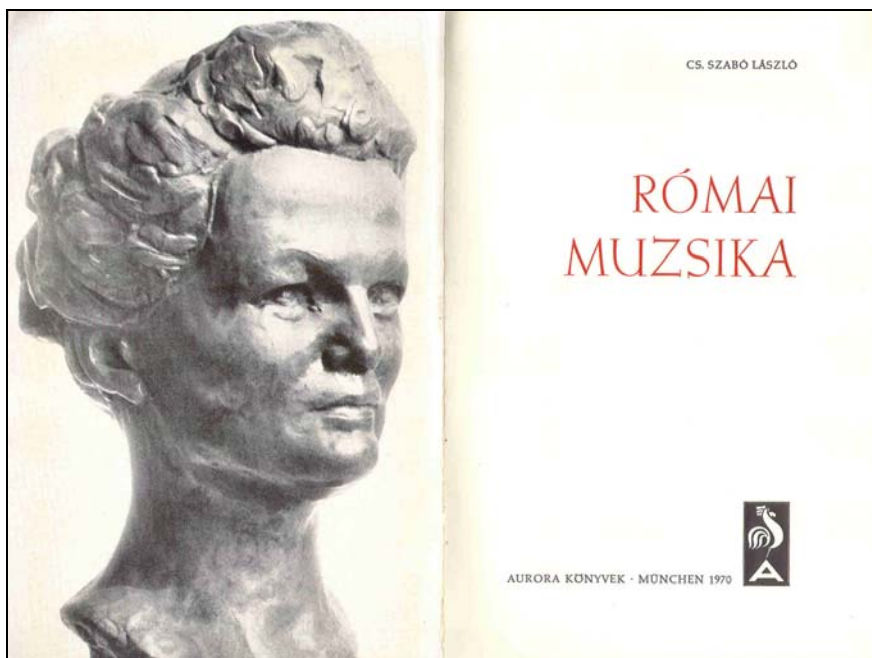
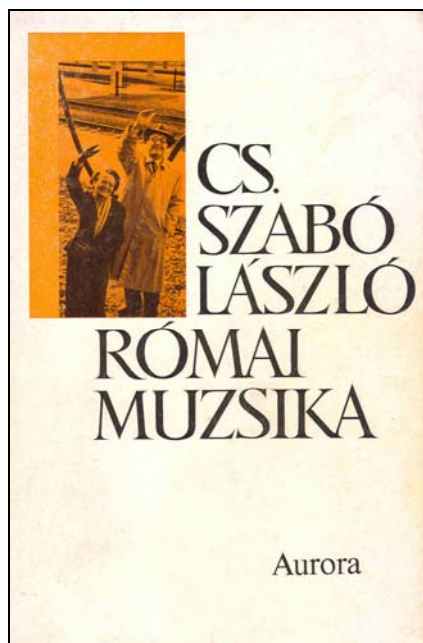
- BESEVLIEV, V.
1955. What was the title etzrgou boilas in the protobulgarian inscriptions? In: Byzantinoslavica. XVI. Prague. 120-124.
- BOLD, L.
1990. BNMAY-in nutag dahi hadni bichees. Ulaanbaatar.
- BUDENZ, József
1862. Könyvismertetés Lexicon Palaeoslavenico Latinum, emendatum auctum. In: Nyelvtudományi Közlemények, 1. 306-316.
- CLAUSON, George
1972. An Etimological dictionary of Pre-thirteenth century Turkish. Oxford.
- CZUCZOR, Gergely - FOGARASI, János
1874. A magyar nyelv szótára. Budapest, Thenaeum.
- DEÉR, József
2005. Királyság és nemzet. I. Gödöllő-Máriabesnyő, Attraktor.
- DOBREV, Peter
1995. Ezikyt na Asparukhovite i Kuberovi bylgari, Rechnik i Grammatik. Sofia
- DUVANDIH, Catherine
1998. A román nép története. Maecenas. Budapest.
- ERDŐDI, József
Egyszerejtés, vagy címrövidülés. In: Magyar Nyelv, 71. 60-61.
- FEHÉR, Géza
1940. A bolgár-törökök szerepe és műveltsége. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- FEHÉRTÓI, Katalin,
2004. Árpád-kori személynévtár (1000-1301) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FONT, Márta
1998. Oroszország, Ukrajna, Rusz. Budapest.
- GABAIN, von A.
Alttürkische grammatik. 3. auflage. Otto Harrassowitz. Wiesbaden.
- GOLDEN, Peter B.
1980. Khazar Studies. Budapest
- GYÖRFFY, György
1972. Az Árpád-kori szolgálónevek kérdéséhez. In: Történeti Szemle, 312-320.
- GYÖRFFY, György
1977. István király és műve. Bp.
- GYÖRFFY, György (szerk.)
1986. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp.
- HELLER, Mihail
2000. Az Orosz birodalom története. I. Osiris Kiadó, Budapest.
- JANITS, Iván
1912. Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig.
- KAZHDAN, Alexander, P.(Ed.)
1991. The Oxford Dictionary of Byzatinum. Oxford.
- KÁZMÉR, Miklós
1993. Régi magyar családnevek szótára. XIV-XVI. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KÉPES Krónika
1988. Budapest, Európai Könyvkiadó. (Ford: Bellus Ibolya)

- KRISTÓ, Gyula
1988. Erdély a XI-XIII. századi történetéhez. In: Tanulmányok Erdély történetéből. Szerk. Rácz István. 60-65. Debrecen.
- KRISTÓ, Gyula
1999. A tizenegyedik század története. Budapest.
- KRISTÓ, Gyula (szerk.)
1994. Korai történeti lexikon. IX-XIV. század. Budapest
- LESSING, Ferdinand
1960. Mongolian-English Dictionary. Bloomington.
- MACKERRAS, Colin (szerk.)
1972. The Uighur Empire according to the Tang Histories. A Study in Sino-Uighur relations. 744-840. Australian National University Press. Canberra.
- MAKKAY, János - MÓCSY, András (szerk.)
1988. Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MALOV, Sz.
1951. Pamjatniki drevnetjurszkoj pizmennoszty. Moszkva-Leningrád.
- MELICH, János
1921. Néhány szó magyarázata . In: Magyar Nyelv, 17.
- MELICH, János
1933. Adalékok az egyszejtéshez. In: Magyar Nyelv, 29. 269-274.
1988. Erdély története I. kötet.
- MIKLOSICH, Franz
1872. Die Slavischen Elemente im Magyarischen. In: Denkschriften. Philosophisch-historische Classe. Wien, 1-75.
- MIKOS, József
A fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele. In: Magyar Nyelv, 31. 288-309.
- MORAVCSIK, Gyula
1988. Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NÉMETH, Gyula
1991. A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest.
- RÁCZ, Lajos
1992. Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben. Akadémiai Kiadó, Budapest
- RÓNA-Tas, András
1985. A szarvasi tütartó felirata. In: Nyelvtudományi Közlemények 87:1, 225-248.
- BENKŐ, Lóránd
1976. TESZ. Történeti Etimológiai Szótár. III. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VARGA, János (szerk.)
1997. Erdélyi okmánytár I. 1023-1300. Forráskiadványok. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VERNADSKY, G
1955. Ancient Russia, A History of Russia. The Murray Printing Co. Forge Village.

CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ — CIVILIZATION OUTLOOK

CS. SZABÓ, László : Római muzsika

RÓMAI MUZSIKA

AURORA KÖNYVEK

—

München, 1970.

A Római muzsika méretben és igényében a húsz éve nyugaton élő Cs. Szabó László eddig legnagyobb írói vállalkozása. Egyik nyilatkozatában, elbeszélő munkáitól elkülönítve az esszéíró testamentumának mondta. Megítélni az esszé területén végzett kísérletét szerinte leginkább a Római muzsikából lehet.

Régi műfaját a szerző minden irányban tágította. Váltakozó szálakkal összeszövődik a könyvben líra és elemzés, önarckép és útirajz, gyász és burleszk, történelembölcsélet és népjellemzés, tünődés a tragikus embersors komédiáin, tudósítás a közös európai és benne a magyar kulturális hagyatékról, amelyet jelképesen „közös hazánk”: Róma testesít meg, fajra és vallásra való tekintet nélkül. De ugyanígy nevezhető ez a többretű könyv egy emigráns író belső önéletrajzának is.

Ez a könyv nemcsak az esszéíró életművének reprezentatív tükré. Egyúttal poggyászba, kézitáskába, hátizsákba való, nélkülözhetetlen útitárs is: Vigye magával mindenki, aki a szokványos, száraz kalauzok helyett szenvedélyes átéléssel, igazán el akar merülni Róma letűnt emlékeibe, lüktető mai életébe és örök szimbólumaiba. Olvassa az úton s vegye elő ismét otthon, Róma után.

Bemutató

A *Római muzsika*: három napló és három esszé. 1963 nyarán készült az első napló, 1968-ból való a második, 1969-ből a harmadik, nyáron fogtam amabba, ősz végén írtam emezt. Vergiliusról és Horatiusról szól az első két esszé, a harmadik szorosabban II. Szilveszter pápa portréja, tágabban azt feszegeti, hogy miképp szövődött a magyar államalapításba Vergilius és Horatius Róma-eszméje.

A második napló kibont több témát, amit öt év előtt megpendített az első, a harmadik feloldja a második egyik vezérmotívumát, a gyászt. Összefüggenek. Ha szemezgetve is olvasható az első, a másodikat és harmadikat már regénynek szerkesztettem, naplóregénynek, értelme csak folyamatos teljességéből derül ki. Bárhol abbahagyhatja, aki ráun, de akit valóban érdekel, ne kezdje el akárhol. Magát rövidíti meg és rossz szolgálatot tesz az író szándékának, ha másképp olvassa.

Öt részből áll az 1968-as napló. Egy halotról, a mai Rómáról és olasz kortársainkról szól az első: Lázár a Gianicolon. A második: Róma romban az ókori világvárossal, a birodalommal, rómaiak és más népek, főleg görögök és zsidók viszonyával foglalkozik, az etruszkoktól Jézusig. Számos gondolat, amit fölvetek ott, visszatér kortársak elképzelt hangján, föltehető világszemléletüket tükrözve A levélváltás című, harmadik részben. A negyedik: Árnyak, alakok idegenekben tükrözi Rómát, 1440 és 1918 közt forogva, egy emigráns bizánci humanistától egy olasz-lengyel sarjig, akiből nagy francia költő lett. A záró rész visszafordul a halotthoz s a naplóregény szerzőjéhez. Aki a harmadik naplóban már a maga elmúlása felé tekint.

Hálásan köszönöm az Aurora kiadónak, hogy lesújtó viszonyaink közt, makacs kitartással lehetővé tette e könyv kinyomtatását. Mélységes köszönetet küldök a síron túlra Gruber Mártának is; legendás segítő készsége nélkül aligha lett volna erőm sajtó alá rendezni a kéziratot.

Cs. Szabó László

London, 1970 március 4

FARKAS, Flórián : Jiang Rong — Farkastotem¹

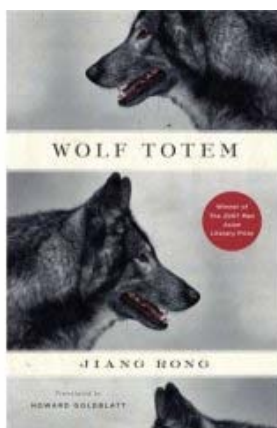
„Az évszázadok során mindig voltak emberek, akik új utakat nyitottak, s egyetlen fegyverük a saját képzeletük volt.”²

Ayn Rand

□□□ (Láng Túténg)

Changjiang Literature and Arts
Publishing House
ISBN: 7535427308

Wolf Totem

The Penguin Press, New York
Fordító: Howard Goldblatt
ISBN: 978-1-59420-156-1

Farkastotem

Magvető, Budapest
Fordító: Zombory Klára
ISBN: 978 963 14 2626 7

2006 második felében hosszabb időt töltöttem Kínában a munkám révén. Akkor hallottam először Jiang Rong *Farkastotem* című könyvéről, amely addigra már teljesen meghódította Kínát. Igen alapfokú kínai nyelvtudásom nem tette lehetővé a könyv elolvasását eredeti kínai nyelven, de a Xinhua hírügynökség már híradást adott az eddigi legnagyobb kínai szerzői jogdíj ügyletéről: a brit Penguin Group 100.000 US\$-ért megvette a kötet angol nyelven való terjesztésének jogát.³ Nagyon izgatott a mű, mert kínai barátaim nagyra méltatták, s elmondták, hogy a könyv óriási vitát kavart az országban, s sejtettem, hogy nem azért, mert ez *A vadon szava* kínai változata lenne... Jó másfél évet kellett várnom, míg az idén márciusban megjelent a mű angol nyelvű fordítása. A magyar változat a Magvető Kiadó gondozásában jelent meg a XV. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra (április 24-27).⁴ A mű magyar fordítója, Zombory Klára, a magyar nyelvre való átültetésnél az eredeti kínai változatot használta.

A mű eredetileg 2004-ben jelent meg Kínában, s pillanatokon belül óriási siker lett. Jelenleg több mint 20 millió példányban kelt el, beleértve a kalóz-kiadványokat is. Eddig csak Mao *Vörös könyvecskéje* fogyott el nagyobb példányszámban, de annak más volt a háttere. A könyv film-változata az idei Pekingi Nyári Olimpiára készül el. Sorozatban adta a kínai rádió s gyerekváltozat is készült belőle. Jelenleg 25 nyelvre fordították le, s rekordokat dönt a külföldi kiadóknál a jogdíjak tekintetében.⁵

Ráadásul a művet több díjjal is kitüntették, közülük a legrangosabb a *Man Asian Literary Prize*, amelyet a londoni székhelyű Man Group plc alapított a kortárs ázsiai irodalmi alkotások elismerésére. A díjat első alkalommal Jiang Rong-nak ítélték oda *Farkastotem* című művéért, amely döntést 2007. november 10-én a Hong Kong-i díjkiosztón hozták nyilvánosságra.⁶

¹ Elhangzott a Mikes International Szalon összejövetelén; Budapesten 2008. augusztus 3-án.

² „Throughout the centuries there were men who took first steps down new roads armed with nothing but their own vision.” — Ayn Rand

³ English version set for ‘The Wolf Totem’ novel. Xinhua, 2005-09-05.

⁴ *Farkastotem* a könyvfesztiválon. STOP. 2008. április 17.

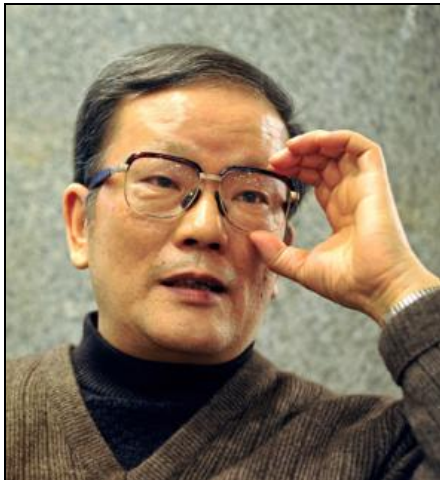
⁵ D. Morrison: *Wolf Totem*, Financial Times, March 14, 2008. (http://us.ft.com/ftgateway/superpage.ft?news_id=fto031420082122474006)

⁶ Jiang Rong’s *Wolf Totem* Wins the Inaugural Man Asian Literary Prize. (<http://www.manasianliteraryprize.org>)

Amint megjelent a mű angol fordítása, rögtön megrendeltem és szinte együltömben el is olvastam. Lenyűgözött a mű ösereje, mély civilizációs mondanivalója, a szerző őszintesége, aktualitása, de egyben időtlensége is, valamint egyetemessége. Kínai barátaim megemlítették még annak idején, hogy a művet Nyugaton alig értik meg. Ezt eléggé furcsállottam, mert számomra 'hazabeszélt'. Miután elolvastam jó néhány nyugati kritikát, megértettem kínai barátaim aggodalmát, s egyetértek velük. A kritikusok döntő többsége Nyugaton egyszerűen képtelen megérteni ezt a művet, mert az olyan hullámhosszon ad, amelyet ők a kulturális háttérükkel nem tudnak fogni. Ez kissé ahhoz a tényhez hasonlítható, hogy a keleti népek sokkal több zenei hangot ismernek, mint a nyugatiak...

Megemlítik, hogy a műben hosszú antropológiai, mezőgazdasági és kulturális eszmefuttatások találhatók, nincs benne szex, alig szerepelnek nők, a főszereplőnek nagy agyari vannak és nincsenek párbeszéddek (ami különben nem is igaz). Egyesek már olyan szélsőséges álláspontra is helyezkedtek, hogy a mű 'fasiszta'.⁷ (Zárójelben jegyzem meg, hogy akik 'fasisztáznak', azok döntő többsége nincs is tisztában a fogalom tartalmával, illetve lényegével.)

Ezek után nézzük a szerzőt, amely alig választható el magától a műtől. Jiang Rong, egy írói álnév, eredeti nevén Lu Jiamin, 1946-ban született Jiangsu-ban, Shanghai környékén. Apja munkája miatt a család 1957-ben Pekingbe költözik, s ő 1967-ben megkezdí tanulmányait a Központi Művészeti Akadémián. A történelem közbeszól, s a 21 éves Lu Jiamin önkéntesként jelentkezik, hogy Belső-Mongóliában dolgozzék. A nomádok között élt és dolgozott a következő 11 évben. Két ládányi klasszikus irodalmat vitt magával (többségében nyugati írók kínai fordításait), s elmerült a mongol történelem, kultúra és hagyomány tanulmányozásában is. Egyre növekvő érdeklődéssel fordult a farkasokat körülvevő mitológia felé, s ez inspirálta őt arra, hogy minden lehető megtanuljon róluk; ennek érdekében még egy árván maradt farkaskölyköt is felnevelt. 1978-ban visszatért Pekingbe, ahol folytatta félbemaradt egyetemi tanulmányait. 1989-ben a Tiannanmen-téri tiltakozások prominens szereplője, amelynek következtében másfél évre bebörtönzik. 2006-ban történt nyugdíjazásáig az egyetemi világban dolgozott.

□ □ (Jiāng Róng)

□ □ □ (Lǚ Jiāmín)

A Farkastotem című regénye egyrészt önéletrajzi mű, másrészt egész életfilozófiáját és küldetésstudatát kifejtő hitvallás. Kevés szerzőnél olvad egybe ennyire szerzője és alkotása. A mű ötlete már belső-mongóliai tartózkodása alatt megszületik, de csak 1997-ben készül el az első változat; a végsőt csak 2003 végén adja le a kiadónál. A történet a belső-mongóliai nomádok között játszódik a Kulturális Forradalom idején. Főszereplője egy Han-kínai, valójában maga a szerző, aki a helyiekkel együtt részt vesz az állattartásban, vadászatban, a mindennapi életükben, végül beleszeret a mongolok ősi életvitelébe. Elkezdi tanulmányozni történelmüket, szokásaikat, mitológiájukat és eközben jön rá arra, hogy a szálak a farkashoz vezetnek.

Alap gondolata az, hogy tükröt tartson a kínai társadalom elé, a Han-kultúra 'birka-mentalitását' ellentétbe állítja a mongolok 'farkas-mentalitásával', a földművelői röghözkötöttséget a sztyeppék szabad szellemével. Ez az alap gondolat végigkíséri az egész művet, szinte minden egyes oldalon ez üt át. Nem csoda, hogy a mű akkora vihart kavart Kínában, hiszen e könyv mély önvizsgálatra készítette a kínai társadalmat. Ezt az alap gondolatot már a tudatos írói álnév-választás is kifejezi, amelyet Nyugaton az emberek többsége nem is vett észre: a 'Rong' ugyanis összefoglaló neve azoknak a hun népeknek, amelyek az ősi Kína északi-északnyugati határain éltek, s azon belül a 'JiangRong' elnevezést a

⁷ Authoritative German sinologist looks at contemporary Chinese literature with a different eye, *Deutsche Welle*, 2006-11-26, (<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,2249278,00.html>)

Yandi törzsre ('Félelmetes Úr') alkalmazták. Névválasztása telitalálat, ami nyilván nem került el, kerülhetett el az intelligens kínai olvasók figyelmét sem.

Amint két — nemrég megjelent — interjúban a szerző elmondja,⁸ kezdetben szükséges is volt írói álnevet használnia, ugyanis csak így jelenhetett meg a mű. Napokon belül az eladási listák élére került, s három évig megőrizte első helyét. Jelenleg még mindig az ötödik helyezett, s ez óriási fegyvertény. A rengeteg olcsó, kalózkiadás pedig garantálja, hogy betiltásának semmi gyakorlati foganatja nem lenne. De erre valószínűleg nem is kerül sor, mert a vezetésben is sokaknak tetszik: vállalatigazgatók adják ki a könyvet saját költségükön és osztják szét munkatársaik között, a hadsereg tábornokainak is nagyon tetszik, stb. A hatóságok csak körülbelül fél évvel a könyv megjelenése után tudták a szerző kilétét azonosítani, ám addigra a mű már elindult hódító körútjára...

Mint már említettem, a mű a kínai társadalom alapvető gyengeségére mutat rá: a nagy tömegek szolgálékúságára, 'birka-szellemére'. Párhuzamosságot lehet fölfedezni az 1920-as években íródott 'Fegyverbe' című művel, melyet Lu Xun írt. Ennek egyik jelenete bemutatja, hogyan vezetnek egy kínai hazafit kivégzésre, míg a tömeg passzívan figyel, örülve annak, hogy nem őt viszik. Ez az, amit Lu Jiamin birkaszellemnek nevez, s amelyet éles ellentétbe állít a mongolok szabad szellemével. A mongolok, akik a hunok leszármazottai, évezredek óta az ázsiai sztyeppék lakói. Az éghajlat és a föld különleges jellemet és kultúrát fejlesztett ki bennük az idők folyamán. A sztyeppe ugyanis az az élettér, amely bár nem ismer kegyelmet, de azokból az élőlényekből — beleértve az embert is, amelyek alkalmazkodni tudnak hozzá — a legjobbat hozza ki: „a pusztát a lehető legszélsőségesebb primitívség és szabadság jellemzi” (34. o.).⁹ A csúcán a mongóliai farkast találjuk, amelyet az ott élő népek egyrészt csodáltak, másrészt rettegetek tőle. Mindenesetre rengeteget tanultak tőle: harci stratégiát, csoportszellemet. Dzsingisz Kán a mongol birodalom kiépítésénél is tőlük tanulta a fő tulajdonságokat: harcmódot, individualizmust és végtelen szabadságszeretetet, s az ilyen individuumok összetartó csoportszellemét. Mert a csoport szabad individuumok nélkül birkacsorda. Nem véletlenül jegyzi meg a szerző: „A világtörténelemben a nomádok voltak az egyetlenek, akik fel tudták venni a harcot az európaiakkal; három nép tudta megrázni a Nyugatot: a hunok, törökök és a mongolok” (217-218 o.). S ehhez hozzávehetjük még magunkat, magyarokat is. Ahogyan jogosan teszi fel a kérdést: „hogyan lehetséges amúgy, hogy egy nomád, civilizálatlan, elmaradott nép, amelynek nincs írásrendszere, oly nagyszerű hódítóvá vált?” (98. o.)

A farkasok jellemük és szociális szervezettségük révén nemcsak a harci stratégiára tanították a mongolokat, illetve a sztyeppéi népeket. „Minden egyes farkas ügyel a falkára és a falka ügyel minden egyes farkasra. Együtt maradnak, ami által oly legyőzhetetlen erővé válnak. A farkasok sokkal család-orientáltabbak, mint az emberek, sokkal inkább együvé tartozók.” (246. o.) Rájöttek arra is, hogy a farkasok játsszák a kulcsszerepet a nagyon is törekeny ökológiai egyensúly fenntartásában: optimális szinten tartják a rágcsálók (mormoták, egerek) és egyéb növényevők létszámát (patások). Jelenlétüknek köszönhetően váltak például a sztyeppéi lovak a világ legjobb lovaivá, hiszen az életükért kellett futniuk. A mongolok és a sztyeppéi népek felismerték a farkas központi szerepét. Ezért is alkották meg a farkastotemet: „A Quanrong nép és a hunok alkották meg a farkastotemet. A farkastotemnek sokkal régebbi történelme van, mint a konfucianizmusnak. Sokkal nagyobb a történelmi kontinuitása és vitalitása.” (376-377. o.) Majd kevéssel tovább: „A farkastotemet az emberiség egyik legigazabb spirituális örökségének kellene tekinteni. A pusztai népek fatális gyengesége az írásbeli kultúrájuk elmaradottsága” (377. o.) Az ehhez hasonló idézeteket szinte a végtelenségig lehetne sorolni, amelyek nagyszerűen vannak beleszőve az amúgy hihetetlenül izgalmas történetbe. Végezetül néhány gondolatban összefoglalnám, hogy véleményem szerint miért jelentős e mű és mit várhatunk tőle a jövőben.

Mindenekelőtt e mű ékes bizonyítéka a szabad szellem erejének. Egy fecske is csinálhat tavaszt, amint azt Ayn Rand idézete sugallja. Egy 'kisember' egy könyvvel kiforgathatja a világot a sarkából. Lu Jiamin is ezt tette. Az aktuálpolitikai értelmezés természetesen magától értetődő, de a nemzeti identitás-keresési folyamat, amelyet beindított, sokkal mélyebbre kell hasson, mint a közelmúlt, hiszen itt nemzetkarakterológiával állunk szemben. Ez nyilván most azért is olyan fontos, mert Kína jelenlegi nagy gazdasági fejlődésében, ha az ilyen kérdések a háttérben megválaszolatlanul maradnak, akkor az magát a gazdasági fejlődést veszélyeztethetik. Ez a jelenlegi kínai fejlődés Akhillesz-ínja. Identitászavarban szenvedő nép, bármilyen látványos gazdasági eredményeket is mutasson fel, zátonyra fut előbb-utóbb, mert a pusztá pénzhajhászat nem a lét végső célja.

Ami a mű Kínán kívüli hatását illeti, az is nagymértékű. Kezünkben van egy olyan alkotás, amely a jelenlegi nyugati irodalom nagyobbik részének impotenciájára világít rá. Ez a mű szól valamiről, hiteles, őszinte s mindezekon felül még élvezhető is. A legnagyobb rosszindulattal sem fogható rá, hogy intellektuális onanizmus, mint a jelenlegi nyugati irodalom döntő többsége. Szerény véleményem szerint e mű megérdemelné az irodalmi Nobel-díjat. No nem mintha maga a díj

⁸ Jiang Rong: The hour of the wolf - Features, Books — The Independent, 21 March 2008.

(<http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/jiang-rong-the-hour-of-the-wolf-798697.html>).

A Glimpse of the World: Interview with Jiang Rong, author of 'Wolf Totem' — (Antoaneta Bezlova - IPS), June 6, 2008.

(http://www.howardwrench.com/archives/2008/06/06/interview_with_jiang_rong_author_of_wolf_totem/)

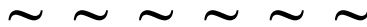
⁹ Az oldalszámok az angol nyelvű kiadásra vonatkoznak s az idézeteket a saját fordításomban közlöm.

---

legitimálná a művet és annak értékét. Valójában fordítva: a mű adná vissza a Díj eredeti értékét, az elmúlt évek jó néhány politikai indíttatású mellényúlása után.

Globális értelemben pedig rámutat arra a szükségre, hogy az emberiség jelenlegi helyzetében mekkora nagy szükség lenne a farkasoktól példát venni: csak akkor tudunk szembenézni a globális világ nagy problémáival, ha a farkasokhoz hasonlóan közös 'fascis'-be fogunk össze. Pontosan úgy, ahogyan nem véletlenül az ősi római szimbólum azt kifejezte.

Végül, de nem utolsó sorban hozzánk, magyarokhoz különösképpen szól e mű: hiszen szinte közvetlenül rólunk is szó van benne. Mint a hunok egyik leszármazottai, ősi kultúránk elevenedik föl. Ami pedig az identitáskeresést illeti, alig van jelenleg nép a világon, amelynek erre nagyobb szüksége lenne. Számunkra ez a mű kötelező olvasmány.

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Amazonok nyomában

Ázsia nagy részében az asszonyok főleg otthoni munkát végeztek, vezették a háztartást, és nevelték a gyermekeket. Ez alól kivételt jelentett Mongólia, ahol a nők már évszázadok óta beleszóltak a közösségük életébe, sőt az uralkodók feleségei maguk is uralkodtak és harcoltak.

Sok európai, de ázsiai utazó és kutató is értetlenül állt a mongol nők nagyfokú szabadsága, függetlensége láttán, és nem voltak tisztában annak eredetével. Már az ókori Hérodotosz sem tudta megérteni a szkíta nők különleges társadalmi szerepét, ezért történeti művében amazonoknak, harcos nőknek ábrázolta a sztyeppén élő nőket. Valójában szó sem volt itt külön harcos női kasztról vagy törzsről, a különbség a vándorló, nagyállattartó népek életmódjából következett, akiknél teljes egyenjogúság volt. A hatalmas, végtelen pusztákon az asszonyok sokszor tartózkodtak egyedül, és olyankor harcoló férjük távollétében átvették az uralmat: ők vezényelték le a legelőváltást, irányították a háztartást, nevelték a jövődő harcosokat és uralkodókat.

Amíg a szegények csak a jurtájuk környékén uralkodtak, addig a nemesek feleségei, illetve a kánok első asszonyai beleszóltak a fejedelemség vagy a birodalom irányításába is. Néhány bölcs feleség még a káni trónt is megszerezte, vagy kiskorú fia helyett uralkodott férje halála után. Bár a többnejűség a mongoloknál is bevett szokás volt egészen a XX. század első feléig, ez a szokás nem zárta el teljesen az asszonyokat a külvilágtól. A férj első felesége általában előjogokkal rendelkezett a többivel szemben, de az érvényesülni kívánó asszonyok számára ez nem jelentett akadályt.

Különleges szokások

A kínaiak több feljegyzést készítettek a mongolokról, s azokban panaszkodtak a mongol nők szabadosságáról. A kínai hajadonokkal ellentétben ugyanis a mongolok szabadon választhattak férjet, sőt sok lánynak már a végleges párválasztás előtt gyermeke született a választott férfitől, de akár másától is. A házasság előtti gyermekáldás a sztyeppén inkább áldásnak számított, mint hátránynak. A természeti népek, így a mongolok is azt tartották, hogy jobb, ha már van a menyasszonynak gyereke, mert akkor biztosan nem meddő, és több jövőbeli harcost tud még a világra hozni.

Másik, nálunk talán furcsának tűnő hagyománynak számított, hogy az arra vetődő idegennek a családfő felajánlotta a lányát. Ennek a szokásnak is komoly okai voltak: a pusztában szétszórtan élő nomádok ritkán kerültek kapcsolatba idegen népekkel, általában a több száz kilométer távolságban élő törzsek tagjai házasodtak egymással. A szülők — jogosan tartva a beltenyészettől — mindenáron megpróbálták felfrissíteni nemzetségük génállományát. Minél messzibb tájakra érkezett hozzájuk az idegen, látogatását annál nagyobb szerencsének tartották.

Az uralkodói nemzetség öröklésében és párválasztásában szigorú szabályok voltak. A mongol krónikákból ismert az, hogy apja még a gyermek Temüdzsint, a jövődő Dzsingisz kánt is elvitte anyja nemzetségéhez, hogy méltó feleséget találjon neki, és otthagya, hogy leszolgálja a menyasszony árát. A nők tehát akkoriban nagy értéknek számítottak.

Egy nőrablás következményei

A Góbiban élő hongirát törzs tagjai arról voltak híresek, hogy nem harcoltak, hanem házasság révén szereztek maguknak békét. Szép lányukat férjhez adták a harcos törzsi vezetőkhez, fejedelmekhez, és a házassággal rokonságba került törzsek megvédték őket a külső támadások ellen. Innen kerültek ki a mongol világbirodalom kánasszonyai, akik sajátjukként védelmezték a megszerzett népeket és területeket.

Kevésbé ismert tény, hogy a mongol birodalom megalakításának előzményéül egy nőrablást említhetünk. A pusztai népek között gyakori szokást sokszor véres bosszúhadjárat követte, főleg, ha férjes asszonyokat vittek el. Dzsingisz kán édesanyja, a szintén a hongirátok közül érkezett Höelün nagyasszony ugyancsak rablás következtében lett a nagy hódító szülője. Höelünt egy szomszédos merkit törzsi előkelő vette feleségül, útközben azonban elrabolta őt Jiszügej bator. Férje korai halála után Höelün nem tért vissza rokonaihoz, hanem hol diplomáciai eszközökkel, hol harcias fellépéssel biztosítani akarta fia jogát a mongol trónra. Egyedül, özvegyen, nagy nehézségek árán nevelte fel fiait, akik közül Temüdzsin Dzsingisz kán néven a világ egyik legnagyobb hódítója és államférfija lett. A kormányzási elveket Höelün maga magyarázta el fiának, csakúgy, mint a legendás ósanya, Alan koa asszony, aki szintén özvegyen nevelte Dzsingisz kán ösét, Bodoncsart.

A merkiték a szépség elrablásakor ugyan nem indítottak hadjáratot, de a szégyent nem felejtették el. Amikor Höelün fia, Temüdzsin feleségül kapta gyermekkori menyasszonyát, Börtét, elérkezettnek látták az időt a bosszúra, és elrabolták a fiatalasszonyt. Az akkor még jelentéktelen Temüdzsin nem hagyta feleségét idegen kezekben, hanem anyja tanácsára

létrehozott egy védelmi szövetséget, és kiszabadította Börtét a fogságból. A szövetség a hadjárat után együtt maradt, sőt a hozzá csatlakozott törzsek fejedelmüké válasszatták az ifjú hadvezért, aki fölvette a Dzsingisz kán — vagyis tenger népet egyesítő kán — nevet. A harcok végeredményeként megalakult a mongol népek és a középkori világ legnagyobb birodalma.

Nők országlása

A mongolok titkos története című krónika nagyon élethűen írja le azt, hogyan születtek meg a nagykáni döntések. Nem szégyelltek leírni azt, hogy a nagy Dzsingisz kán feleségétől és anyjától kért tanácsot, sőt családi ügyekben egyenesen a nők döntöttek. Ez azonban nem egyszeri eset volt, hiszen a hatalmas birodalmat évekig nők irányították. Amikor 1241 telén meghalt a második mongol nagykan, Ögödej kán, nem választottak azonnal utódot a trónra, hanem a birodalmat öt éven keresztül az uralkodó özvegye, Töregene irányította. Kiskorú fia nevében ő és az országgyűlés — a kurultáj — döntött a legfontosabb ügyekben. 1246-ban Gűjüktöt választották meg nagykánnak, aki azonban nem volt hosszú életű. Miután két év múlva meghalt, felesége, Ogul Kajmis vette kezébe a birodalom sorsának irányítását. A nők országlása 1251-ben, Mőngke kánnal véget ért, a háttérben azonban megmaradt tanácsadó szerepük.

A kínai feljegyzésekből tudjuk, hogy a Kínát teljes egészében meghódító Kubiláj kán főfelesége, a szintén hongirát Csabi aktívan beleszólt a birodalom politikájába. A hagyomány szerint ő figyelmeztette a nagykánt, hogy testvére, Arik Böke életére tör, ezért a segítségért cserébe Kubiláj főfeleségévé választotta a hűséges mellékfeleséget. Csabi volt az, aki megismertette férjét a buddhizmus tibeti ágával, és rávette, hogy tegye meg a mongolok hivatalos vallásává. Azt is feljegyezték a krónikások, hogy Csabi halála után Kubiláj búskomorságba esett, és többé már nem érdekelte őt az uralkodás.

Nők fogságban

A világbirodalmi időköt követő zűrzavarban sok asszony került fogságba, vagy éppen rablással kapott férjet. Togontemür kagán a kínai felkelők elől menekülni kényszerült Kambaligból, Peking elődjéből, a felesége azonban Butang városában rekedt. A trónt megszerző uralkodónak megtetszett a szép mongol asszony, és feleségül vette. Ő azonban már várandós volt, és az égiek segítségét kérte, hogy ne kilenc, hanem tíz hónapra szülessen meg a gyermeke, mert akkor nem derül ki, hogy kié az utód. Minden úgy történt, ahogyan az asszony kérte, de az égiek figyelmeztették az uralkodót álmában, hogy a mongol asszony fia átveszi a trónt. A mongol asszonytól származó fiút, Jünglöt ezért száműzetésbe küldte, ám az végül mégiscsak megszerezte magának a trónt, ahogyan az álom megjövendölte.

Bölcsen viselkedett egy másik fogságba került asszony, Öldzsejtü is, akinek szépsége megbabonázta Elbeg kánt. A történet szerint az uralkodó vadászat közben meglőtt egy nyulat, amelynek vére a friss hóra hullott. Akkor a kán azt mondta, hogy neki olyan asszony kell, akinek bőre fehér, mint a hó, orcája pedig piros, mint a vér. Öccse, Karakucsag elmondta, hogy ismer egy ilyen nőt. Bátyja kedvében akart járni, ezért megölette Öldzsejtü férjét, őt magát pedig erőszakkal a kán udvarába vitte. Bár úgy tűnt, hogy az asszony megbékél a sorsával, de folyton azon munkálkodott, hogy kiderítse, hogyan ölték meg a párját. Amikor megtudta, hogy ki volt az elkövető, cselt eszelt ki. Azt hazudta Elbeg kánnak, hogy az öccse erőszakoskodott vele, amiért a kán dühbe gurult, és megölte az öccsét. Öldzsejtü ekkor megnyugodott, mert sikerült bosszút állnia férje gyilkosán.

A bölcs asszony

Amikor a mongolok elvesztették hatalmas területüket, sőt 1368-ban elzavarták őket Kínából is, eredeti lakóhelyükön egymás között vívtak harcokat. Ezt a közel három évszázadot a kis kánok korszakának nevezik, hiszen alig volt olyan államférfi, aki huzamosabb ideig ült volna Dzsingisz kán trónján. A birodalom egységét egy időre Mandukájnak, az özvegy kánasszonynak sikerült megalkotnia, úgy, hogy maga is hatalmas áldozatra kényszerült. A fiatal nőnek döntenie kellett, hogy délceg szerelmét, Ünebolodot válassza-e férjül, és vele kihál a Dzsingiszida ág, vagy pedig a jogos utódot, Batumőngkét, a mindössze hétéves kisfiút, és akkor örökre boldogtalan lesz, ám megmenti a mongolok államát a pusztulástól. Mandukáj az *Arany foglalat* nevű krónika szerint bölcs döntést hozott: a kisfiút, egyszersmind az ország egyesítése mellett döntött. Férjül vette a kisfiút, aki ezzel nagykorúvá vált és akkor a jogos örökös már az országgyűlés is elismerte. Az ellenszegülők elleni véres küzdelemben maga a kánasszony is részt vett, és végre jó száz évvel a mongol birodalom széthullása után közel egy évszázadra ismét rend és béke volt a pusztákon.

A kánasszony félt attól, hogy nem születhet gyermeke, ezért elzarándokolt egy sziklához, és Dzsingisz kán feleségének szelleméhez imádkozott gyermekáldásért. Miután könyörgését az égiek meghallgatták, hét fiút és egy lányt szült. A fiúk nevében mindig szerepelt a Bolod szó, amelyben régi szerelmére emlékezett. Bölcs döntéséért és példamutató magatartásáért a mongolok mindmáig bölcs asszonyként emlegetik.

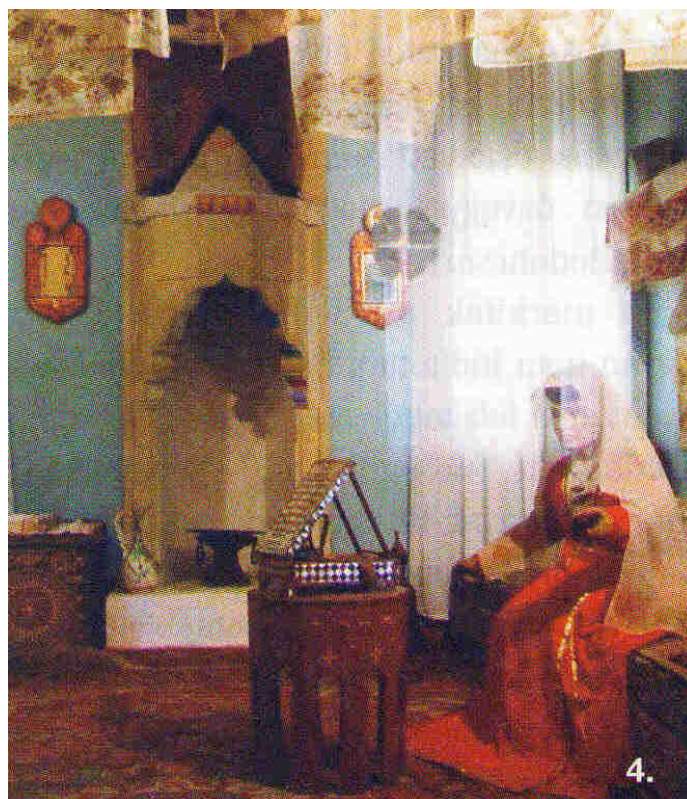
Mongol nemesasszony hagyományos öltözetben

Ösi hangszereken játszó asszonyok

Törzsi ünnepi viselet

Krími tatár menyasszony

(A szerző felvételeivel)

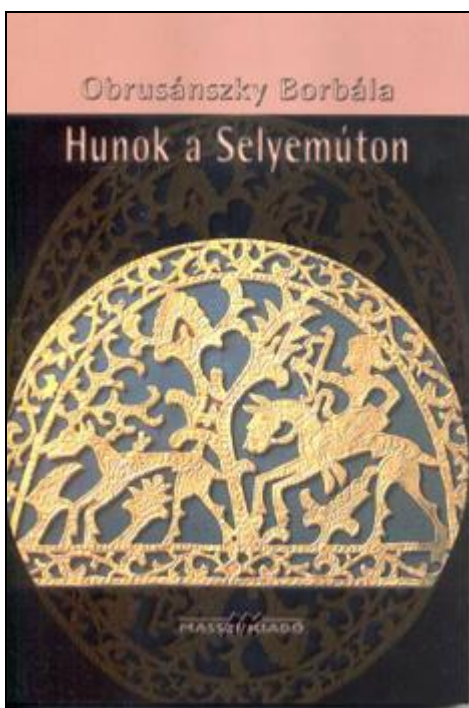
Harcos nők

A mongol néphagyomány említést tesz olyan nagy erejű nőkről, akik legyőzték a férfiakat. A mongol birkózóruha kialakulásáról szóló történetből például kiderül, hogy egyszer egy erős nő legyőzte a férfiakat. A későbbi félreértések elkerülése érdekében a férfiak úgy határoztak, hogy ezután a mellrészt nyitottá teszik, így azonnal meg lehet állapítani, hogy nő akar-e benevezni a viadalukba. Ennek ellenére néhány vidéken, főleg a Kínában élő mongolok között azért még akadnak női birkózók.

A legerősebb mongol lány Aurug, Dzsingisz kán dédunokája volt. Az Altaj-hegységben élő hajadon úgy döntött, hogy annak adja a kezét, aki harcban le tudja őt győzni — a veszteseknek pedig gazdag ajándékokat kellett adományozniuk számára. A történet szerint Aurug nem talált olyan nemes ifjút, aki kifogott volna rajta, és végig veretlen maradt. Végül mégis a szerelem győzött, és egy közrendűhöz ment feleségül.

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Hunok a Selyemúton

Kiadó: Masszi Kiadó

Kiadás éve: 2008

Oldalszám: 206

ISBN: 9789639851061

Bevezető

Az elmúlt évtizedekben jelentős tudományos eredmények láttak napvilágot a belső-ázsiai népek korai történetével kapcsolatban, amelyek azonban nem jutottak el kellő mértékben a magyar közvéleményhez. Az oroszországi, mongol és kínai régészeti leletek olyan jelentős mennyiségben kerültek elő, melynek feldolgozása alapján már a kutatók új megvilágításba helyezték a korábban barbárnak nevezett pusztai civilizáció történetét. Ezzel párhuzamosan folyt a kínai krónikák feljegyzéseinek elemzése, valamint a régi török és mongol népköltészet összehasonlító elemzése, ezek együttes eredménye révén egyre jobban ismertté válik a korai pusztai népek különleges, egységes és önálló kultúrája. Ezek alapján újra kell írni a korai belső-ázsiai történelem számos részletét, amely érinti a kelet-európai és a magyar történelmet is, az államszervezetünk és a magyar állam létrejöttének idejét, és kapcsolatunkat a hun népekkel. Az új adatok alapján ismét meg kell vizsgálni a magyar kutatók által sokáig degradált történeti krónikáink hun hagyományát, hiszen azokban sok fontos adat őrződött meg, melynek párhuzamai a belső-ázsiai pusztai térségben lelhetők fel.

Az elmúlt évtized egyik legjelentősebb történettudományi eredményének az számít, hogy az 1990-es évek elejére a nyugati és a keleti kutatók többsége elfogadta azt aényt, mely szerint *a belső-ázsiai térségben az első, pusztai államot létrehozó nép a hun volt*. Sőt elfogadták a Shi Ji krónika azon állítását, mely szerint a Kr.e. 3. században már egységes hun állam létezett.¹ Abban azonban még vita van a kínai és a nyugati történészek között, hogy a hunok mikor és milyen néven jelenhetnek meg először a keleti történetírásban, illetve államuk mikor alakulhatott ki.² Deguignes szerint Kr.e. 1200 körül jelennek meg a hunok az írott forrásokban. Gumiljov szerint a Kr.e. 7. században hallunk először a hunok őseiről. Manszag viszont azt állítja, hogy a hun társadalom és állam hosszú idő alatt alakult ki, a Kr.e. 5000-400 között.³ A kínai történészek saját forrásaik⁴ adatai

¹ Shi Ji. 110 alapján Barfield álláspontja. Barfield, 1981.

² Mái többféle álláspont van a kutatók között. Az elméletekről: Obrusánszky, 2006. b.

³ Manszag, 2005. 55.

⁴ Shi Ji 110. fejezete így kezdődik: „A xiongnu-k (hunok). Ősatyjuk a Xia fejedelmi család leszármazottja volt és Chun-wei –nek hívták.” DeGroot, 2006. 23. A Suo-yin kommentárban ez a feljegyzés található: „A Xia-dinasztia Uralkodójánk, Jie-nek nem volt tao-ja, ezért Tang számúzta őt Mingtiao-ba. A rákövetkező harmadik esztendőben azonban meghalt. Fia, Xun-yun feleségül vette Jie mellékfeleségeit, majd

alapján azt állítják, hogy első dinasztiájuk, a Xia, valójában hun volt, ezért ők a hunok megjelenését a Kr.e. 3. évezredre datálják, és őket pre-, vagy korai-hunnak nevezik.

A legelső belső-ázsiai birodalom, a hun állam szerkezetével és társadalmával egyre több kutatócsoport foglalkozik a világ számos tudományos intézményében, és azok eredményei alapján azt állíthatjuk, hogy a hun állam egységesen a Kr.e. 1. század közepéig, a szétagolt hun államok pedig egészen a Kr.u. 6-7. századig fennmaradtak az eurázsiai kontinens több részén, Észak-Kínától, Észak-Indián át a Kaukázusig, sőt a Krím-félszigeten és a Kárpát-medencében is sokáig maradhettek hun törzsek. A kínai kutatók legújabb eredményeiből azt látjuk, hogy a hun államiség felbomlása után még évszázadokig éltek hunok egykori területükön, hiszen némelyekről még a 9. század végén is van forrás. Akkor nem elképzelhetetlen, hogy a pusztai népek által uralt kelet-európai sztyeppén is megmaradtak a hunok, igaz, más törzsek fennhatósága alatt éltek, így a hun név már kevésszer fordul elő az írott forrásokban.

A történeti források alapján azt állíthatjuk, hogy a hun birodalom volt az ókor legnagyobb kiterjedésű állama, amely mintegy ezer évig töretlenül létezett. Ha viszont elfogadjuk a kínai krónikák és a kínai kutatók véleményét, akkor a hunok és szövetséges törzseiknek történetét még kétezer évvel hosszabbíthatjuk meg.

Az új eredmények egyben igazolják legnagyobb tudósaink korábbi elméleteit. Kőrösi Csoma Sándor az 1820-as években őseink felkutatására indult Ázsiába. Azért tanult tibetiül, hogy az ott lévő régi krónikákból új adatokat nyerjen a magyarok elődeinek kutatásához. Többször hangoztatta azt az indiai tudományos körökben, hogy őt ősei, a hunok eredetét kutatja.⁵ A tibeti nyelvet azért tartotta fontosnak, mert általa érintkezésbe tudott kerülni a mongolokkal. Szerinte az a nép nagyon fontos a magyarság eredetkutatása szempontjából, hiszen ott éltek, ahol a hunok egykori központja volt.⁶ A mai szakirodalomban azt olvashatjuk, hogy Kőrösi a jugarok földjére akart eljutni, vannak azonban olyan, korai feljegyzések, amely szerint a dzsungár népet akarta meglátogatni.⁷ Kőrösi nyomát követte földije, a szintén háromszéki Szentkatolnai Bálint Gábor, aki a magyar kutatók közül elsőként foglalkozott a mongol nyelvvel. Idehaza összeállította a mongol és a magyar nyelvben meglévő közös szavak táráit, és művében 1200 szó rokonságát mutatta ki. Első mongolistánk nemcsak a szavak egyezését állapította meg, hanem nyelvtani egyezéseket is talált. Bálint szerint a mongolban, a mandzsuban és a magyarban lévő nagyfokú hasonlóságok azt mutatják, hogy ezek a népek egykoron közel voltak egymáshoz, és mindannyian ugyanannak a birodalomnak, a hunnak voltak a részei.⁸ Hasonló elméletet korábban Bálint Gábor mestere, Fogarasi János is megfogalmazott, csak ő nem tudott felmutatni elegendő mongol és mandzsu nyelvészeti példát elmélete igazolására.

Harmadik nagy székely utazó, az újságírással foglalkozó háromszéki Baráthosi Balogh Benedek nagy elődök nyomán bejárta Belső-Ázsia hatalmas térségét, és ő is a hun emlékeket kutatta. Könyveiben olvashatunk a régi kínai dinasztiák hun eredetéről és a belső-ázsiai civilizáció kínaiakra gyakorolt hatásáról. Sajnos, azonban a fenti három nagy kutató művei nem keltettek elég visszhangot a magyar tudományos körökben, ami annak volt köszönhető, hogy az akadémiai körök levették a napirendről a hunok kutatását, így a fenti két keletkutató óriásunk hagyatéka nem kapott elég figyelmet.

A hunok iránt egyébként a 18-19. század elején nagy nemzetközi érdeklődés mutatkozott, de a 19. század második felétől a nyugat-európai pozitívista történettudomány már nem tartotta fontosnak kutatni ezt a páratlan civilizációt, sőt nem akarta elfogadni maguknak a hunoknak a létezését sem, ezért helyettük olyan népeket akartak régi és ősi civilizációnak feltüntetni, akik akkoriban még nem is léteztek. Sajnos, a magyar tudományos életben Hunsdoerfer (Hunfalvy) Pál vezetésével egy olyan irányvonal kerekedett felül, akik nem végeztek terepmunkát, nem ismerték a keleti forrásokat, sőt elvetették azokat, így saját maguk, történeti tények által alá nem támasztott elméleteket alkottak meg, és azok alapján önkényesen átírták a magyarság régi történetét. Még sajnálatosabb az, hogy máig ez, az alaptalan, történeti tényeket nélkülöző hipotézis határozza meg a magyar őstörténeti kutatást.

A sors fintora az, hogy amikor a hunok kutatását levették az európai tudomány napirendjéről, éppen akkor, a 19. század végén Oroszország távol-keleti részében, a Bajkál-tóról délre 1899-ben ásták ki az első ázsiai hun sírt. Ezt követte az észak-mongóliai Nojon uul-i (ismertebb, oroszos nevén: Noin ula) hun uralkodói sírok feltárása, amely nagy nemzetközi visszhangot váltott ki 1925-ben, bár azt nem követte újabb hun régészeti expedíció. Sajnos, a hun régészet csak az 1960-as években lendült fel, amikor a Bajkál-tó térségében, valamint Mongóliában az orosz, majd 1961-től a magyar régészek számtalan hun sírt azonosítottak és tártak fel, és azok elemzéséből kiderült, hogy a pusztai népek nagyon fejlett műveltséget hoztak létre.⁹ Kínában az elmúlt 30 évben nőtt meg a hun kutatás jelentősége, ahol teljesen átértékelték a hunokról kialakított elképzelést. Ma már az ottani szakemberek elismeréssel szólnak a hunok államszervezetről, sőt úgy vélik, hogy a hun népek

elmenekült és az északi tartományokban telepedett le és barom csordáival vándorolt.” DeGroot, 2006. 24. A Kr.u. 5 századi Jin-shu forrás szerint Helain Bobo hun Uralkodó a Xia dinasztiából eredeztette magát. Jin shu. 130. In: Wen. 2004. 296.

⁵ Le Calloch, 1987. 16.

⁶ Aradi, 2002. 110. Kőrösi idejében a mongolok földjének számított Belső-Mongólia, sőt a mai Xinjiang tartomány egyes része is.

⁷ Hankó, 1896. 23.

⁸ Bálint, 1877. Bevezető I-XXX.

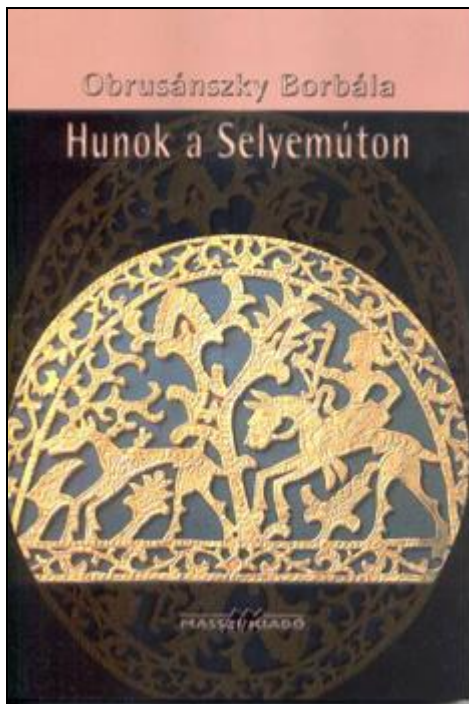
⁹ A régészeti expedíciók kiváló összefoglalása angol nyelven: Erdélyi, 2000.

alapozták meg a kínai állam kezdeteit is. A nyugat-európai és az észak-amerikai tudományos világ is most kezdi el komolyan átértékelni a hunok páratlan műveltségét, és számos kutatói vélemény szerint jelentősen át kell írni a jelenleg érvényben lévő korai-európai történelmet, hiszen abban a pusztai népek meghatározó szerepet játszottak. Sőt, keleti szomszédjaink, a román kutatók is az 1990-es évektől számos hun sírt tártak fel, és elkezdtek komolyan foglalkozni a hun kérdéssel. Számukra nem kérdéses, hogy a székelyek hun hagyománya reális, hiszen azt régészeti leletek is alátámasztják. Míg a világ számos részén élő kutatók intenzíven érdeklődnek a hunok kultúrája iránt, nálunk alig van szakember, aki velük foglalkozna. Kivételt jelentenek régészek, akik több évtizede foglalkoznak a hunok feltárt emlékeinek elemzésével. Sajnálatos, hogy sem a hazai történészeket, sem a néprajzosokat nem érdekli ez a páratlan kulturális örökség, pedig, ahogyan a könyvben alább látni fogjuk, a magyarság anyagi és szellemi kultúráját alapvetően meghatározta ez a hatalmas méretű birodalom. Ráadásul, a magyar történeti hagyomány és a mai magyar emberek többsége a hunokat tartja őséne, és talán ez a fajta hagyományhoz való erős ragaszkodás révén őrizhettük meg évszázadon keresztül belső-ázsiai örökségünket.

Jelen könyvben megpróbáltam összegezni a külföldi tudományos eredményeket, valamint azokat a magyar hagyományokat, amelyek a hunokhoz kötnek minket. 2006-ban észak-kínai expedíciónk során Bernád Ilona különösen sok fontos anyagot gyűjtött a belső-ázsiai mágikus gyógyítással kapcsolatban, ez egy új területnek számít az őstörténet kutatásban. Az eddigi kutatói eredmények azt mutatják, hogy a magyarság a hun civilizáció egyik örököse, de rajtunk kívül a török és mongol népek büszkélkedhetnek hasonló hagyománnyal.

OBRUSÁNSZKY, Borbála : Huns on the Silk Road

Publisher: Masszi Kiadó

Year of publishing: 2008

Number of pages: 206

Language: Hungarian with a summary in English

ISBN: 9789639851061

Summary

In the last decade new publications and monographs had been printed about the history and civilization of the Huns. According to the new archaeology findings, analyses of the ancient Chinese chronicles and other Eastern historical sources, we must think over some theories of the people in question. It must be interesting to find out why there has been such a growing interest about them around. The Hun Empire — according to the new scientific results — was the biggest state in the ancient times. We know that they existed as an organized state for at least thousand years, so that was the state being in power for the longest period of time. The Huns created a well-organized state across Eurasia, from the Great Wall to the river Rhone, and they were able to control the vast territory. The empire collapsed in the 5th century A.D., and they gradually assimilated in various steppe people in Inner Asia. Their descendants — Turkic, Turkish, Mongolian, Bulgarians, Hungarians and indirectly other nations — have preserved their special culture and civilization until now. Therefore, let us investigate, who were the Huns and where they came from?

The Huns were the first well-known people of the steppes, who had established a great empire in Eurasia, and had been ruling Asia and Europe for centuries. Eastern scholars — Mongolian, Chinese and some Russian archeologists – do not distinguish Scythians from Huns, because of their similar material and intellectual culture.

We know that the Hun Empire had been established at the surroundings of Yellow-river. Their archeological relics had been found until present-day Central-China, as far as the Wei-river, which served as border. We know, that they lived around that big river, and one center could have been in the Yin-shan mountain. The Chinese chronicles reported their first deeds and battles. According to Sima Qian — the Chinese Herodotus — the ancestor of the Huns came from the Xia-dynasty, which was the first state formation in the territory of the present day Northern-China. Chinese scholars even think that the Huns established their first dynasty, which the Chinese claim to be their own. The above mentioned name, Xia can be read in Rigveda, as Dasa, that may refer to the Saka, or Scythians in Asia. So, the History of the Scythians and Huns are linked together on this point, too.

According to newer views, the old nomad groups migrated from Central China to the territory of present-day Mongolia in the pre-Hunnic times. Archeologically, this is supported by the shape of the graves and items found in them, further by Sima

Qian, who says that the ancestors of the Huns stem from Chun Wei, the last ruler of the Xia-dynasty who fled to the north from Central China. Sima Qian repeatedly emphasizes close connections between the Xia-dynasty and the ancestral Huns mentioning — among others — that the Huns already before Mao tun had an approximately one-thousand-year-old history. Yu, the Great, who was the first Xia king, may have been of Hun origin, as the other heroes of ancient times in the early Chinese legends. The stories — like Yi, the archer — who rescued mankind from nine burning Suns, are unknown for Sinologists, but these are very popular among people with Inner Asian origin. Therefore, as I mentioned above, the Hun's original homeland was at the banks of Yellow-river, and they established a special state-organization, that became the basis of the nomadic-state. Even the Mongolian empire in the 13th century used that form. We do not know the detailed early history of the Huns, hereby I refer to Sima Qian in order to give the reason to it: “The Hun tribes sometimes divided into parts, sometimes they united, so it is impossible to write about the lineage of the Hun leaders.” He also mentioned that the Hun Empire had been in existence for a thousand year before Touman (Tümen-or ten thousand), who died in 209 B.C. That time was not a significant event in the history of Huns. Mao-tun (or Baatar-Heroe) killed his father and became the great king, or shan-yu, but nothing state or administrative change had not been happened. Although, Mao-tun was the one of the biggest emperor of the written history, his father also used the title “great king” or shanyu. As the above mentioned Chinese sources proved the Huns had their own state from the very early period, although some European scholars stated, that it was created only in 209 B.C. By the time they appeared in the Chinese sources, they already had organized state. In the opinion of the Chinese scholars, the Huns began to rule over the territory of the present Northern-Central-China in the 3rd millennium B.C. Hence, the united Hun Empire had been in existence until 55 B.C., but the smaller states survived and operated in Asia until the 5th century A.D., and 6th century A.D. in Northern Caucasus. Concerning the territorial division we can see that the biggest extension of the Empire covered at least 10,000 km land from east to west, which included cities along the Silk Road, some parts of Tibet, and the Southern-Siberian forest belt. There is a much debated question concerning the history of the late Huns in the Carpathian-basin. That area was the center of the Huns under Attila, who got the name “flagium Dei” or scourge of God. After he had died in 453, his big empire was divided into parts, and they lost the authority above the old center, and the youngest son, Irnek or Ernak (Hungarian Csaba) returned to Scythia or to the Northern-Caucasus, where the Huns of Pontus lived. That was the cradle of the Hungarian people; we have the first record about it. According to the Hungarian historical sources, the first Hungarian leading-prince Árpád was a descendant of Attila, the Hunnic king. Hun tribes remained in the Carpathian basin. It was impossible for them to withdraw all inhabitants entirely, and such a fertile land, as the Carpathian basin could not have been left uninhabited as the Hungarian scholars may think even now. According to the historical sources and tradition, the remnants of the Huns are the Székely, who nowadays live in Eastern-Transylvania and the tradition has remained among them as living, that they are the descendants of the Huns.

European historians argued some questions on the history of the Huns. The most debated ones are solved, but remained some opened and unsolved questions, yet. The biggest problem was whether the Asian Huns and the European Huns are of the same origin. Miklós Érdy presented 8 archeological connections (cauldron, diadems of noble women, partial horse burial, symbolic horse burials, etc.), which proved the similarity. Nowadays, thanks to the huge amount of archeological findings, we know that these were the same ethnic group, but we say on the leading tribes, who determinate the political and economic life of the Nomadic Empire.

Let us investigate the different names of Huns in the Chinese sources. During the historical periods, the Huns had different names in the Chinese chronicles, we found “xun-yun, xian-yun, kun, hu”, etc. But — as the Chinese scholars said — they have the same pronunciations: Hun, which has a historical background. Before the 4th century B.C. there was not an united empire in China, so the independent states recorded Huns under various names, and the uniformed “xiong-nu” expression was started to be used in only from 318 B.C. The scientists had debated the anthropological characters of them. Before the appearance of archeology, the philologists had thought, they were Mongoloid, but in the past hundred years a lot of Hun tombs had been discovered throughout Eurasia, so it is clear now that the Huns were mostly Europid, and a minor part of them belonged to the Mongoloid race. We also have an important question: what kind of language they spoke. It is a very difficult and disputable question among linguists. In the last 150 years many kinds of theories had been created. During the 20th century, the Turcology dominated the field of Oriental Studies, so the scholars thought that the Huns had spoken a kind of Turkic language. Pritsak stated that the language of the Huns was similar to the Chuvas. A few ones — mainly the Mongolian linguists — thought that the language in question was close to Mongolian. According to the new results, some linguists agree that the Hun language was the basis of the most Eurasian languages as Turkic, Mongolian and even Hungarian. The great genius of linguists, Szentkatolnai Bálint Gábor (who spoke at least 30 languages) said that the fact that Hungarian and Mongolian words and expressions were so closed had only one real explanation: the two peoples lived together in the Hun Empire. The reconstruction of 600 Hunnic words, which can be found in the Chinese chronicles, might solve the problem, but it has many difficulties. I think, it is better, if we think that not only one group, but most Eurasian people more or less preserved the traces of the Hunnic language.

Now let us investigate how the nomadic state came into existence, because this question has not been investigated thoroughly. But it is the key to the investigation of the character of nomadic states in Inner Asia. According to Vladimircov, there are two kinds of way of life existed in Inner Asia: forest and steppe. Only the steppe civilization was able to establish a big empire, the people, who lived in the forest belt, remained in clan society. As we can see nowadays, the basic formation of a society is the family. That was the same way in the past, too, but they had been well-organized. Among pastoral families, during the Bronze Age, paternal line became dominant, but the forms of matriarchy remained in use fragmentally, because the women had significant role in the household. Pastoral families did not live alone, first of all, not only two generations but more — at least three — lived together, and several big families composed a clan. Furthermore, the relatives of some allied families joined them, who became the member of the clan, but they had no right to have political power, so they were not able to take part in big assemblies. The leader had to be the strongest and the cleverest man, who was able to lead the whole inhabitants, and save them from an outside attack. He was always elected in the assembly of the clan, whose name is in Mongolian *eye* (or one). That was the so called steppe democracy, where the leader was chosen by personal abilities, because he was suitable for that position.

The center of the clan and also of the tribe was the tent or yurt and the surroundings. His tent counted as middle or “horda/yurta/orta”. Beside the ordu, there must have been other kinds of centers in the steppe, we can find the following ones: kota or káta, balig, balgasun and tur-a. Those kinds of names have been used for centuries, from the Yellow-river to the Carpathian-basin, it may originate from the Hun period. The latest archeological discoveries led the Mongolian archeologists to connect urban life to the Hun period (2nd century B.C. — 1st century A.D.), but in Inner Mongolia there are at least 500 city ruins discovered and identified, which date back into the Early Bronze Age, which shows that the steppe region had an urban component. The encampments became the industrial and commercial centers, where foreign traders came and exchanged goods, and the manufacturers supplied the external and internal markets. Their main products were leather clothes and wares, felt carpets, silver and golden ornaments, horse furniture, pots, cauldrons and of course, weapons. According to an old theory, which had been spreading among the European scientists in the 19th century holds that Inner Asian nomadic people had no cities at all, and they lacked the economy. That information was based only on one sentence of the Chapter 110, Shi Ji as follow: “They wander following the grass and water, they had no fixed cities”. That sentence refers to the way of life only of the Gobi people, who need to change places because of the sparse pasture land. We know that Mongolian nomads change their encampments up to 4 times a years; they are not wandering without reason. Now, we must think over that, and can see how difficult kinds of systems existed there. The Inner Asian people, from the time of Scythians had skill as blacksmiths: they produced frightful weapons, objects used in everyday life, and of course, luxury goods. Chinese people learned bronze casting from them. The technology knowledge of the blacksmith contributed to their superiority in the region. It is true that Huns sometimes invaded Chinese peasants or villages for robbing goods, when the steppe had a bad harvest or epidemic broke out, mainly in springtime, that time Huns robbed for food. But these poor peasants had no gold or wealth, to make their northern neighbor rich. Being it thus, from where came the great wealth of the Huns from? First of all, we must know, that in that period the horse meant the military top technology; that is why its price was high. They gathered great amounts of money from horse trading. Secondly, on the territory of Huns there were rich mines of gold and silver, (e.g. Altai mountain, means Golden) where they got huge amount of raw materials. Thirdly, they controlled the Silk Road, where they gathered customs from traders and got additional money from guarding the caravans. Hence, we can state, that industry and trade were the two most important parts of the Hun economy.

Therefore, the above mentioned clans, who allied with each other in different ways, formed the first real political unit, the tribe. I would mention the two most important alliances: marriage and the system of “sworn-brothers”. According to the historical sources the rules were much stickled, when they were concluding allies. Inner-Asian steppe societies had two kinds of marriage systems: levirate, where the widow remained in the family, and got a new husband among her previous brother-in-laws. This kind of custom saved the position of women in the clan. The second type was the so called “kuda” marriage, where men from one tribe always brought wives from always the same tribes chosen for the purpose. The same happened in Chinggis khan’s clan in the second half of the 12th century. The general marriage custom was exogamy, so Eurasian nomadic people never chose wives from their own tribe, and preferably they went far from home in order to get one.

The second form of alliance was the greatest organizing power of the steppe, which contributed to the foundation of the state. The leaders of the tribes from various reasons — military, friendship, establishing state etc. — allied for a certain time or for all their lives. When the latter happened, they took oath. Using that ancient rite the tribal leaders established nomadic state — as the Hungarian Emil Tallós thinks — and the points of oath was the first constitution of the nomadic state. Since in that period writing had no important role in the society, the leaders preserved the oath or constitution in their memories. The tribe leaders cut their arms and their pouring blood was gathered in one cup. They used different kinds of vessels; one was a skull in the Hun period, as the Han shu recorded. They poured wine or some other drink, mixed with the blood, and then everybody drank from it. Drinking each other’s blood meant, that they became brothers and never had right to separate from union. They said a form of oath, last point of which was a curse, or what should be happen the person, who broke it. It was the chroniclers

of Middle-Ages or the foreign writers, who recorded their points for the first time. The tribe, who concluded the alliance, had preserved those points in the tradition. From the historical sources we can realize, that the system of sworn-brothers was a common custom among Inner-Asian tribes. The first record can be read in Herodotus' book, who recorded the life of Scythians. Besides that the entire Eurasian steppe has the same custom, and most nations have preserved it up till now from Mongolia to Hungary, but these alliances are for strengthening the friendship, not for establishing state.

The administrative system of the Huns was recorded mainly in the Chinese sources. The Empire had three parts (or wings). Among them the central position was the center of the Great King, or shan-yu in the Hun period. The latter reading of the title used to be different. Pulleyblank thinks, it is "tarhan" or blacksmith, Uchiraltu thinks, it is the same as "Chingiz/Chenger/Tengri" means "the collector of a people as great as ocean". The Great King had authority over the two wings, and he appointed the leader of them. The leader of the left wing had to be the crown prince, who was usually the son of the shan-yu, but sometimes his brother got the territory. Inside the Hun Empire the civil and the military administration were in one hand, which was a very effective method. The military power was organized "units of tens" and the highest rank was the general of ten thousand. The Chinese chronicles recorded that 24 great statesmen (da chen) were the counselors of the shan-yu, who gave advices for him. We know some titles of the Huns, who were bearers of a significant role in the territorial divisions. The name of territorial leader in full powers was "wang", which had the meaning of king in the Chinese states. Many scholars thought, it was a Chinese title, but according to the Chinese dictionary of official titles it is an unknown expression, so it must have been derived from the people of the steppes, or Huns. The title of wang had been preserved throughout Eurasia — the Persian and Turkic ban, the Mongolian wan or ong and Hungarian bán — prove that it was the title of the Inner-Asian leaders. The wang/ban was responsible for the entire administration of a certain area. In chapter 110 Shi Ji, the author, Sima Qian wrote about the Hun titles: "Their organisation had the following titles: wise king (wang) of the left and right wings, yuli king of left and right wings..." etc. Katalin Csornai, Hungarian Sinologue translated as yuli king. The title yuli (or ancient pronunciation: gyiuk-la) shows similarity with the Hungarian title gyula, who was a leader of Transylvania in the 10-11th century. It can be found in the Turkic languages as yula, yulay, or the Old Bulgarian Kingdom as dulo. The Hungarian chronicles also have a similar form, Dulo, which was a name of powerful king of Meotis-lake (present-day Azovi-sea).

The choban was an ancient dignity in the steppe region, too. In the past decade the scholars thought it was an ancient Turkic title, but according to some new point of views, it appeared in the Hun period. In the old Chinese sources (7th century B.C.) we can find choban as the earliest title of the Eastern Huns. That name became popular in later times, so the Hunnic Attila's third son name preserved as Csaba among Székelys, which was a dignity not a personnel name for him. His personal name could be Irnek or Hernac, as Priscos rhetor recorded. That dignity can be found among Bulgars, Turkic, even among Mongols in the Middle-Ages, which proved that it was a heritage of a great Hunnic Empire.

In the Chinese chronicles we can find the title "gudouhou", which was a significant officer in the Hun Empire. Uchiraltu thinks that it is the punctual reading "kudugu" and it was the chief-judge of the Huns as other — Chinese and Mongolian — sources prove it. He states, that the Mongolian word of kutuktu (saint in the Buddhist terminology) is the same as the Hun kudugu. But, in my opinion it has a western parallel. In the Hungarian historical chronicles there is an interesting name for the chief-judge of the European Huns "kadar". The origin of the dignity is unknown among Hungarian scientists. If we consider, as the Chinese scholars pointed out, that the kudugu has kind of form as kadagu / kada, we propose that the two titles have connection.

The Public history of the Huns

As I mentioned above, the Huns became very strong under the reign of Mao-tun or Baatar, who conquered a vast territory: eastward he overpowered the dong hu (Eastern Hu), westward he conquered the yue chi, who lived along the Silk Road, present-day Gansu province. The dong hu and the yue-chi had been belonged to Inner Asian steppe civilization, so — according to the Hun ideology — they were not occupied, but united as the "bow drawing" people. Later, Chinggis khan used similar expression for that: he also united the people who lived in rounded-tents.

The Hun Empire was so strong that the Chinese Han-dynasty paid tribute to them. The Huns were not defeated for centuries. They only lost the authority over the Silk Road in 121 B.C., which was a really heavy loss. The united Hun Empire became weak because of the crisis within. Hardly had the central power or authority of the shan-yu decreased, then the lesser kings or wangs wanted to strengthen own powers in countryside. It was the reason for the weakness of the Empire at the end of 2nd century B.C., but their military power remained strong. At the same time, the first Hun tribes appeared in the forest belt of Southern Siberia and reached the Ural-mountain. So, the Huns did not disappear suddenly on the European continent, as it was thought before. The archeological findings, ancient Greek maps, and the Armenian sources proved the new theory. They moved westward gradually, and they settled down near the Caspian sea in the middle of the 2nd century B.C. The reason for the migration was overpopulation, and wishes to control the international trade routes.

We must note that this area had been inhabited by Scythians and Sarmatians, so they had the same material culture. There may have been similarities in the languages, but it is a controversial topic among linguists.

The Chinese chronicles recorded, that some Hun tribes had moved gradually westward. They mentioned the state of Yan cai, where the population had been filled with Huns from East.

The Hun Empire was divided into two parts in 55 B.C., when two brothers — Huhanye and Chichi — fought for the title and the power of shan-yu. Huhanye became the vassal of the Han-dynasty, they served as frontier guards against own brothers or the northern alias Black Huns. Huhanye and his descendants had to pay tribute for the Han-dynasty. Those Huns got the name of the Southern or Red Huns, where the red color referred to the direction. Chichi, who had to flee from the Chinese court, settled down at the western part of the former Hun Empire, and he seized the territory of present-day Mongolia. That's why he got the name of black or northern Huns. The direction was symbolized by colours, but the Eastern people used for 5 for that. North is black, East is Blue or Green, South is Red, West is White, and the center is Yellow.

They moved westward and became the ancestors of the European Huns. Thanks to the archeological findings, we start to rethink some theories about the history of the later Huns. As I mentioned, the Huns, who had moved westward, settled down in Central Asia and Southern Siberia and a big group appeared around the Caspian Sea. When they overpopulated that region, they moved toward Europe and Northern-India in about the 350s. The Indian or the White Huns got the name Hephtalites after the name of the first king, Hephtal, and their Empire lasted until the 550s. The Mongolian archeologists, namely Batsaihan proved, that the Northern Huns, who lived in the territory of present-day Mongolia, did not even disappear after a defeat of Xianbei in 93 A.D., but their state remained in existence until the beginning of the 5th century, when the Juanjuan, (or Asian Avars) or Hvars occupied them. Batsaihan shows that the Hun culture survived as late as the 5th century. Chapter 95 of the Bei shu shows that the Huns had a state at that time.

We must say something about the Southern Huns, who became the vassal of the Han dynasty. They lived in the valley of the Yellow-river and the western parts (the territory of the present day Gansu and Xinjiang). As the Chinese chronicles say, their military power remained strong, as before the Imperial period, and the Chinese Emperors and generals frequently used the Hun cavalry a very much time. The European scientists used to think that the Southern Huns quickly assimilated into the Chinese people, but now this view has been proved to be untrue. According to the archeological findings and Chinese historical sources we can see that the Southern Huns consisted of independent states until the first half of the 5th century, but they used Chinese names for their dynasties, that is why scientists thought that they had already assimilated. Under the name of Han, Liang and Da Xia powerful Hun Empires existed in the valley of the Yellow-river. One of the greatest relics of the Southern Huns is the remnants of the capital of the Da Xia dynasty, which name is Tongwancheng, or White city (the last one was the real Hun name). It was built during 413-419, by using a special building sacrifice — human bodies were buried into the wall — which custom can be observed in the folklore of the most nations of Eurasia — Mongolians, Tibetians, Turkic, Osets, Georgian and Hungarians. Even, the name of White cities spread over Eurasia, as Huns moved westward.

Further details of the Huns

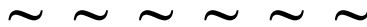
According to the latest scientific results, the Inner-Asian material and intellectual culture had a big impact on the European continent from the ancient times. Let us begin the list with the biggest steppe invents, which determine the military method until the 20th century. The steppe people were the first, who used the horse for riding, as they sat on its back. They created horse-furniture in order to govern the animal. The ancient Greeks named them as “Centaur”, because the horse and its rider were able to move together. The effective horse-furniture was invented by the pastoral people, which was suitable for the battle. They were skilled horse breeders, and they were able to breed special kinds of horses, including one, which was able to run about ten thousand lis (or 500 kilometers) in one day. That name is “flying” horse, which is a mythical animal in the folklore texts in Eurasia.

They used various flags during the battles; that way they were able to distinguish tribes from each other. In the battlefield it was very difficult to recognize one's own group, so the Huns used different colored horses for the purpose. Other kind of giving sign was the emblem, which became as crest in Western-Europe during the Middle-Ages. It originated from the steppe. The mounted-nomadic people created a special and effective battle style, which was one of the reasons that they were able to rule vast territories in Eurasia. They had many kinds of special weapons, and they could use any of them in the battles. The most fearful one was the bow, which has been the best in the world until now. The fighters were able to draw a bow backward, while riding the horse. Additionally, they introduced the fashion of trousers and underwear. They used instant food (dried meat and milk powder) for the first time, and that way they made easier the provision of the army. They invented two important signs of authorities: the seal and the emblem (billog or paizi). Among Inner-Asian tribes an object with similar function was widespread: the ancient name for that is belge, or sign. It had a very important role in the communication and diplomacy among tribes. As the nomads lived scattered, an effective system of communication was needed in order that the news could reach to the distant territories. The tribe leader had numerous envoys that went on a special mission. They used a circle shaped

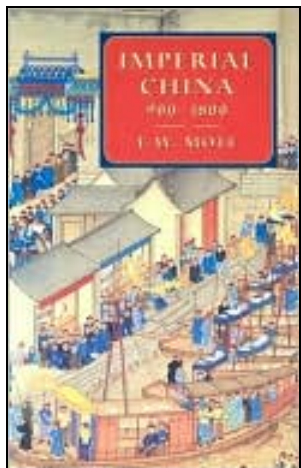
wooden or metal object, which identified the envoy himself. The Huns had their own writing system that was the runic script. Besides that, they knew other writings, like Chinese, Brahmanic, etc.

The different kind of steppe people could practise their own religion freely; even the first law on free religion practise appeared among them. This was one of the great achievements. The Great kings even gave money for building various monasteries in their own territories. Under their protection the biggest religions — like Christianity, Buddhism and Islam — spread over Eurasia.

The Huns do not exist any more, but their descendants have preserved some elements of their great civilization, which has affected the greatest part of Eurasia in the field of material and intellectual culture.

OBRUSÁNSZKY, Borbála : F. W. Mote — Birodalmi Kína (900-1800)

Cím: Imperial China (900-1800)

Szerző: F. W. Mote

Kiadó: Harvard University Press

Kiadás éve: 2003

Nyelv: Angol

Oldalszám: 1136

ISBN-10: 0674012127

ISBN-13: 978-0674012127

A szerző, F. W. Mote nemzetközileg elismert sinológus, a Princetoni Egyetem nyugalmazott professzora. Életét a kínai történelem és civilizáció tanulmányozásának szentelte. Egyik legjelentősebb műve, a Cambridge History történeti kiadványok közül a kínai történelem köteteinek szerkesztése volt. A nemrég megjelent angol nyelvű monográfia Kína legfontosabb történeti periódusát foglalja össze, amikor is az egységes, a mai Kínára kiterjedő császári hatalom hosszú, évszázados küzdelmek árán létrejött. A vastag monográfia közel kilencszáz évet tekint át, a „barbár”, nomád eredetű északi Liao-dinasztiától a mongol Jüanokon keresztül a korai mandzsu Csin-dinasztiáig. A szerző művét a kínai eredetű Tang- dinasztia utolsó éveivel kezdi, amikor is az ókori alapokon nyugvó császári hatalom visszaszorul, és az egykori birodalom területén több kis hatalmi egység jön létre, akiket a történészek az Öt fejedelemség korának említenek.

A könyv öt fejezete a kínai történelem öt jelentős történelmi korszakát külön-külön tárgyalja. Első részben a hódító népek és az Északi-Szong dinasztiát veszi alapul, akik az Öt fejedelemségből a Zhou-dinasztia jogutódai. 960-ban átveszik a hagyományos kínai államirányítást, és új fővárosokban, Kaifeng-ben, a birodalom újraegyesítésén fáradoznak. A nomádok lakta északi, és a nyugati, selyemút menti területek kivételével a Szongoknak sikerül fennhatóságot gyakorolni az ősi kínai területek felett. Az ő idejükben igazi változásnak indul az addigi közép-ázsiai kulturális befolyásban gazdag kínai civilizáció. Az idegen eredetű vallások birodalomból való kiszorításával a Tangok elérték a konfucianizmus megerősödését, és az idegen elemek visszaszorítását. A Szongok idején többféle vallási elemet egyesítő vallási irányzat, az új-konfucianizmus megerősíti az uralkodókba vetett bizalmat. A Szongokkal szomszédos északi területén mintegy négyszáz évig barbár, vagyis északi nomád, és hazai uralkodó családok megosztva uralkodnak. A szerző egyedülálló összehasonlítja a két civilizáció közti uralkodói, kormányzati, utódlási és kulturális különbséget, mindkét civilizációt saját értékei után ítéli meg, a nomádokat nem tekinti vad, barbár népségnek. A Szongok több harcot vívnak a kitajokkal, akik déli fővárosukat a mai Pekingbe helyezik át. A történelemben különös esemény, hogy Kína egyesítését, sőt maga az északon, barbárokhoz közeli Peking, mint főváros felemelkedését is a folyamatosan betörő nomádoknak köszönheti, akik fennhatóságuk alatt jól szervezett közigazgatást, és fejlett államrendszert hoznak létre.

A könyv második fejezete az újabb nomád államokról és a Déli-Szong dinasztia egyre szűkülő területéről szól. A kitajok uralmat megdöntő dzsürcsik már 1127-ben már elfoglalják a Szong-fővárost, Kaifenget, amelyet déli fővárosuknak tesznek meg. A kínai udvartartás ezért Yangchou-ba, majd Hangchou-ba menekül, ahol megalakítják a Déli-Szongok egyre zsugorodó államát, amely egészen 1279-ig, Kubiláj kán hódításáig fennáll.

A következő fejezetet a szerző teljes egészében a mongoloknak szenteli, akik rövid idő alatt létrehozták a világ eddigi legnagyobb birodalmát. Uralmuk megváltoztatta Belső-és Kelet-Ázsia etnikai és uralmi képét. A kínai mongol uralom alatt az idegen elemek által háttérbe szorított kínai civilizáció másfél évszázadon keresztül megőrizte egyediségét, és felhasználta a mongolok államszervező, és integráló tehetségét saját birodalmuk kialakításában. A mongolok érdeme, hogy a Tang-kor után a mongol eredetű Jüan-dinasztiában egyesülnek ismét a kínai területek. A dinasztiaalapító Kubiláj kán azonban jóval többet elért: a korábban önálló államokat, mint Tibet és Jünnan is a birodalom részévé teszi, amelyek később már a birodalom szerves részét alkotják. A mongol uralmat felváltó Mingek, a negyedik fejezet szereplői, átvéve a mongol örökséget, egy egyesített Kína felett uralkodnak, és a nomádok ősi fővárosában, Pekingben rendezkednek be. A szerző meglátása szerint a legfontosabb társadalmi - államalkotási folyamatok az idegen mongol és a kínai Mingek alatt játszódnak le, ez a két dinasztia járul leginkább hozzá leginkább hozzá a késő középkori és a kora újkori kínai civilizáció kiteljesedéséhez. Az utolsó fejezetben a kínai történelem ismét egy mozgalmas korszakát tárgyalja Mote. A dzsürcsik kései utódai, a mandzsu a népvándorlási hullám utolsó nagy népe, akik előbb saját birodalmát hoznak létre, és 1616-tól hódító hadjárataik által, alig egy évszázad alatt

egyesítik a kínai birodalmat, a mongol fejedelemségeket és a turkesztáni részeket, kiterjesztve uralmukat Tibet egy részére is. A mandzsu időszak alatt átalakul a térség, megszűnik a lovas nomád népek hatalma, és északon egy új hatalom jelenik meg, Oroszország, amely a tárgyalt időszak végére eléri a Bajkál-tó vidékét, szomszédságba kerülve az ősi birodalommal.

Mote Kína történetének tárgyalását a korai, sikeres mandzsu politikánál fejezi be, bár sejteti a későbbi európai nagyhatalmak előrenyomulását, amelyet a mandzsuk addig csak a tibeti kérdéskörben tapasztalhattak. A korai mandzsu korszak uralkodói, Kangszhi és Qionglong császárok a kultúra és a művészetek támogatói. Az idegen uralkodók az idegen eredetű tibeti buddhizmus elterjesztői a hatalmuk alatt álló területeken. A lakosság ebben a korszakban viszonylagos jólétben él, ami demográfiai robbanást okoz. A korai mandzsu korszak jelentős meghatározója a későbbi Kína fejlődésének, egyaránt hordozza a pozitívumokat, és a negatívumokat.

A művet a számtalan történelmi adaton, forrásanyagon kívül az is egyedülállóvá teszi, hogy a jelentős, de a nyugati történetírásban még kevésbé ismert kínai kultúrán kívül kitér a teljesen ismeretlen, kínai földön létrejött idegen civilizációk ismertetésére, mint a tibeti eredetű tangut, a Xi Xia állam, a dzsürcsi törzsi államból kinövő Jin-dinasztia, vagy éppen a mongol világbirodalom megalakulására és kínai hódításaira. Nemcsak a hódítók szükségszerű kegyetlenségét örökíti meg, hanem kitér azok művészetpártoló politikájára, buddhisták és keresztények támogatására, valamint leírást ad a híres selyemút menti kereskedelem ázsiai jelentőségéről is. A szerző páratlan tehetségét jól mutatja az is, hogy könyvében nemcsak általánosságokat, vagy éppen adathalmazokat ír le az adott korszakról, hanem egy-egy jelentős uralkodó karakterét is jellemzi, akik cselekedetei mögött meglátja az emberi indítóokokat. Nagyon jól beleéli magát a kínai kultúra egységes, mégis állandóan változó korszakaiba. A kínai civilizációt mindig környezetével együtt vizsgálja, nem szakítja ki abból. Megpróbálja visszaadni a kor szellemiségét, leírva a kor legnagyobb személyiségeit, és a kor társadalmi eszméit. Történelmi ismeretein túl a szerző pontos földrajzi leírást is ad olvasóinak, akik ezáltal jobban megismerhetik a máig ismeretlen Keletet. Mindezt közérthetően teszi, ügyelve arra, hogy a Kínával eddig nem foglalkozott kutatók, érdeklődő olvasók megértsék ezen páratlan történelmi ország minden egyes korszakát.

GEOSTRATÉGIAI & VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ

GEOSTRATEGIC & WORLD ECONOMIC OUTLOOK

SEGESVÁRY, Viktor :

Az emberi jogok európai gyakorlatának tragikus érvénytelensége

Az Európai Emberi Jogi Bíróság példája

Az emberi jogok fogalmának bírálata

A modern állam az egész világon elnyomta, és elnyomja lakosságát a huszadik század kezdete óta, nemcsak a totalitáriánus, hanem a demokratikus államok egyaránt. A modernkori fejlődés folyamán világossá vált, hogy az emberek teljesen képtelenek a modern állam növekvő hatalmával szembenállni, hiszen az állam hatalmát a tudományos haladás és az egyre hatékonyabb technológiák óriási mértékben megnövelték, s a modern társadalom beláthatatlan komplexitása érthetetlen a legtöbb ember számára. Az emberi jogok fogalma és az azokat gyakorlatban alkalmazó módszerek ennek a helyzetnek a következményei a felvilágosodás ideológiájának hatása alatt.

Sajnos, ez a dicséretes erőfeszítés kezdetétől fogva a rossz úton indult el, mert kialakulása párhuzamos volt a túlzott individualizmus növekvő uralmával. Így történt az, hogy az emberi jogok koncepcióját teljesen az individuális emberi lényre vonatkoztatva dolgozták ki, figyelmen kívül hagyva azt az antropológiai és társadalmi tényt, hogy minden egyén egy meghatározott világhoz, vagyis a saját közösségéhez és társadalmához tartozik. Teljesen lehetetlen egy egyén helyzetét és problémáit megérteni, ha nem vesszük figyelembe szociális környezetét. Lehetetlen egy összefüggő képben összegezni egy emberi lény jogait és kötelességeit (ez utóbbiakról szó sem volt, amikor az emberi jogok fogalma megszületett), ha nem vesszük tekintetbe azt a közösségi keretet, amelyben él, s azokat a társadalmi körülményeket, amelyek létét meghatározzák.¹

Az emberi jogok rossz megfogalmazása ezért előre téves útra vezette alkalmazásukat. Minden az egyéneket a modern állam erőszakosságától és elnyomásától, a társadalmi egyenlőtlenségektől vagy bármilyen diszkriminációtól védő intézkedés előre sikertelenségre volt ítélve, mert képtelen volt az egyének szenvedéseit, a törvénytelen cselekedeteknek és elbánásoknak való alávetettségét megszüntetni és őket jogaikba visszaállítani. Éppen azért, mert abban az eltorzított perspektívában próbálták ezeket a jogtalanságokat orvosolni, mintha az egyének atomszerű, társatlan individuumok lennének, akik egy társadalmi vákuumban élnek, vagy mintha egy nem-létező szociális világban léteznének, annak ellenére, hogy világukban embertársaikkal állandó interaktív kommunikációban vannak. Csak egy neves szerzőre akarok itt hivatkozni érvelésem alátámasztására. François Jullien párizsi professzor, filozófus és nagy ismerője Kínának, legutolsó könyvéből, mely 2008 tavaszán jelent meg, s amelyet Párizsban lévén azonnal meg tudtam szerezni, fogok egy pár sort idézni:

„Az emberi jogok nyilvánvalóan egy a nyugati gondolkodás kétszeres absztrakciójának a szüleményei: egyszerre a 'jogok' és az 'ember' fogalmait elvont használatának. A *jogoknak*: a fogalomban rejlő kölcsönösség helyett való ez a felfogás az alanyra összpontosít, előnyben részesítve ez utóbbinak védelmét és felszabadítását az elidegenítő kényszertől, s így a szabadság forrásának minősíti a jogi védelmet... Az *embernek*: az emberi lény izolálva van minden természetes életkörülményétől, az állatvilágtól az univerzumig; létének társadalmi és politikai dimenziója egy lényének részét nem képező, későbbi fejlemény. Az emberi jogi felfogás csak az individuumot emeli mindenek fölé (vagyis abszolutizálja), hiszen bármifajta együttműködés a többi emberrel kizárólag az egyén 'természetes és elidegeníthetetlen jogainak' (az 1789-es Emberi Jogok Deklarációjának 2. cikkelye) megőrzését szolgálhatja. Így az izolálás, az absztrakció és az abszolutizálás volt az ára az emberi jogok univerzálissá tételének.”²

¹ SEGESVÁRY, Viktor, *Group Rights: The Definition of Group Rights in the Contemporary Legal Debate Based on Socio-Cultural Analysis. International Journal on Group Rights*, 1995. Vol. 3, No. 2; on the Internet: 2005, *Essays, Articles and Lectures*, http://www.federatio.org/mikes_bibl.html#68

² JULLIEN, François, *De l'universel, de l'uniforme, du commun et du dialogue entre les cultures*. Paris, Fayard, 2008, p. 168.

Ilyen körülmények között az emberi jogok teljesen téves felfogásának legfontosabb áldozatai a mindenféle, de különösen a nemzeti kisebbségek lettek. A kisebbségek védelmét az autokratikus többségi nemzetállammal (mely persze a valóságban sohasem létezett) vagy az egyes társadalmakban uralkodó előítéletekkel (mint például, a rasszizmus) szemben soha nem lehetett megvalósítani az emberi jogok doktrínájának alapján, pontosan azért, mert ez utóbbi csak az egyének számára, vagyis a kisebbségben élő individuumok, de nem közösségük problémáit orvosolta. Hogyan lehet a saját anyanyelvén való tanulás jogát emberek számára biztosítani, ha ezt a jogot csak egyének, de nem egy embercsoport jogának tekintjük?

De még olyan esetekben is, melyek kizárólag egyénekre vonatkoznak, sem lehet egy megfelelő ítéletet hozni, ha azt a politikai és társadalmi világot, azt a kontextust, amelyben az egyén él, nem vesszük figyelembe. Ezt a kérdést tárgyalva jutunk el az Európai Emberi Jogok Bíróságának (a továbbiakban: a Bíróság) tevékenységének megfontolásához, egy egyedi eset – Vajnai Magyarország ellen – részletes analízisén keresztül.

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény alkalmazása a Bíróság munkájának keretében

Az Európai Emberi Jogi Egyezményt 1950-ben fogadták el és ratifikálták az Európa Tanács tagjai, tehát időben igen közel a második világháború végéhez s azoknak az atrocitásoknak a hatása alatt, amelyeket a náci uralom követett el egyes európai országokban. Az Egyezményt kizárólagosan a nyugati civilizáció perspektívájában dolgozták ki. Egy ún. 'társadalmi konstrukciós' elmélet keretében került erre sor, mely alatt azt értem, hogy önkényesen felsorolták az akkor előtérben álló polgári és politikai jogokat és szabadságokat, melyeket az Egyezménynek védenie kellett, s ennek megfelelően állítottak fel egy intézményes mechanizmust, melynek feladata az egyes esetek megítélése volt. Eredetileg ez a mechanizmus három síkon működött (ebből kettő politikai volt), s az Európai Emberi Jogok Bírósága volt a jogi síkot képviselő intézmény. Az első időszakban egyéneknek a Bírósághoz való fordulása államukkal szemben igen korlátozott volt.

A későbbi fejlődés folyamán a Bíróság hatáskörébe eső jogok és szabadságok listáját kibővítették. A kiegészítéseket tartalmazó 9. számú protokoll pedig lehetővé tette bármely egyének a Bírósághoz való fordulását, ha az az állam, amelynek az egyén polgára volt, elfogadta a Bíróság kompetenciáját a nemzeti igazságszolgáltatási szervek döntéseivel szemben. A legfontosabb újítás azonban az volt, különösen a Tanács nagyban kibővült tagsága következtében óriási módon megnövekvő fellebbezések száma miatt, hogy az ügykezelések idejét nagyban lerövidítették s az egész mechanizmusnak kizárólagosan jogi jelleget adtak avval, hogy egyedül a Bíróság maradt az emberi jogi esetekben való fellebbezések elbírálására kompetens intézmény (11. számú protokoll, mely 1998. november 1.-én lépett életbe).

A Bíróságnak öt tanácsa van, s minden tanácsnak kilenc tagja, beleértve az elnököt és alelnököt is. Az általam elemzett pert a Második Tanács tárgyalta, melynek elnöke Françoise Tulkens, belga nemzetiségű professzor asszony. A Tanács szerb és san marínói tagjai nem voltak jelen Vajnai fellebbezésének tárgyalásán. A jelenlévő hét tag közül kettő nyugat-európai államokat képviselt (Olaszország és Portugália), kettő kelet-európai országokat (Magyarország és Litvánia), míg az utolsó kettő a Közel-keletről jött (Grúzia és Törökország). Három bírót (Grúziából, Magyarországról és Törökországból) csak 2008 tavaszán választottak meg a Bíróság tagjának, míg a nyugat-európai bírák már 7-10 évvel ezelőtt bíráskodnak emberi jogi ügyekben. A Második Tanács hét bírójának tevékenysége és tudományos kiadványai azt mutatják, hogy a politikai baloldalhoz tartoznak s felfogásukat az ún. humanitárius ideológia – például a bevándorlás kérdéseivel kapcsolatosan – jellemzi, s kettőjük munkái és volt foglalkozása igen erős amerikai befolyást mutat.

Nem lehet megállapítani, hogy egy magyar bíró is tagja volt a Második Tanácsnak, hozzájárult-e ahhoz, hogy Vajnai fellebbezését ennek a Tanácsnak a hatáskörébe utalták. A magyar bíró, Sajó András, nyilvánvalóan a radikális-liberális értelmiséghez tartozik, mely elsősorban az SZDSZ körül tömörül. Mindenesetre semmi jele nem található annak, hogy a magyar bíró jelenléte befolyásolta volna a Tanács döntését, mert a többi bírák is hasonló politikai és ideológiai kötődést mutatnak fel.

*Vajnai Magyarország ellen fellebbezési pere*³

A per tárgyát röviden a következőképpen lehet összefoglalni: Vajnai Attila, aki a Magyar Munkáspárt alelnöke volt 2003-ban, egy gyűlésen viselte a vörös csillagot, annak ellenére, hogy a Büntetőtörvénykönyv 269/B cikkelyének első bekezdése megtiltja egy totalitáriánus szimbólum viselését a nyilvánosság előtt. Ezért a budapesti kerületi bíróság 2004. március 11-én elítélte, de az ítélet végrehajtását egy évre felfüggesztette. Vajnai a budapesti Központi Bírósághoz fellebbezett, mely az ítélet megerősítése előtt az Európai Közösség Bíróságához fordult útmutatásért a Közösségnek a diszkriminációt megtiltó alapvető elve alkalmazásával kapcsolatban (a Közösséget létre hozó államközi szerződés 234. cikkelyére hivatkozva). Nem meglepő, hogy az Európai Közösség Bírósága nem találta magát kompetensnek a nemzeti igazságszolgáltatás döntésének felülvizsgálására egy hasonló kérdéssel kapcsolatban, mivel az ítélet tárgya a közösségi törvényalkotásban nem szerepelt.⁴ Így a budapesti Központi Bíróság az alsó fokú ítéletet helyben hagyta.

A magyar jogi szövegeket áttekintve, az európai Bíróság ítéletében különösképpen hivatkozott a magyar alkotmány 61. cikkelyének első bekezdésére, mely szerint „a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van véleményét szabadon kinyilvánítani,” és teljes egészében idézte a Büntetőtörvénykönyv cikkelyét, mely a totalitáriánus szimbólumokra vonatkozik, valamint számot adott a magyar Alkotmánybíróság által felhozott érvekről.

Az Alkotmánybíróságnak a Büntetőtörvénykönyv 269/B cikkelyének alkotmányosságát értékelő hosszú és igen részletes véleményében kimondta, hogy:

(1) „Alkotmányosan nem lehet kifogásolni a totalitáriánus rendszerek [nácizmus és kommunizmus] hasonló megítélését és egyforma szabályozását,

(2) *A történelmi helyzetet és a jelenlegi népesség érzelmi állapotát figyelembe kell venni*, amikor a véleményszabadságot korlátozó szabályozásról van szó (s hivatkozott az európai Bíróságnak hasonló esetekben való elmúlt állásfoglalásaira), de ugyanakkor az Alkotmánybíróság határozottan megállapította azt is (az ítélet szövege szerint), hogy „sohasem fogadta el az alkotmányosság követelményeitől való eltekintést azon az alapon, hogy a politikai rendszer megváltozott.”⁵

(3) Azoknak az embereknek a tényleges tapasztalatait, akik szenvedtek a múltban uralkodó despotikus rendszerektől, mindenképpen figyelembe kell venni a társadalom békéjének megtartása és a közösség méltóságának tiszteletben tartása miatt, mert „olyan véleményeknek a kinyilvánítása, amelyek nem felelnek meg az alkotmányban foglalt értékeknek, nem védett az alkotmány 61. cikkelye által.”⁶ Olyan szabályozásnak az elfogadása, mely korlátozza a véleményszabadságot, a szabályozás mikéntjétől, a történelmi és társadalmi kontextustól függ, és attól, hogy az ilyen szabályozás milyen mértékben sújtja az érintett személyeket. E megfontolások értelmében, a totalitáriánus szimbólumok nyilvánosság előtt való viselésének megtiltása meggyőzően, objektíven és racionálisan megfelel a 'társadalmi szükségesség elvének' (az Európai Karta szavaival) a jelenlegi magyarországi helyzetben.

A magyar Alkotmánybíróság érvelésének részletes áttekintése után, áttérünk az európai Bíróságnak a magyar kormány képviselője által felhozott érvekhez fűződő kommentárjaira, mert ezek már felfedik a bírának a fellebbező ügyével szemben megmutakozó részrehajlását. Amikor a magyar kormány képviselője azt akarta bizonyítani, hogy alapvető hasonlóságok vannak a Bíróság előző ítéleteiben kifejezett elvek és a Vajnaival kapcsolatos vád között, a Második Tanács bírái egy belső hajlandóságukat leleplező kommentárt fűztek a tényálláshoz:

„A fellebbező az adott időben egy a hatóságok által bejegyzett baloldali politikai párt vezetője volt és a szóban forgó vörös csillagot ennek a szervezetnek egy engedélyezett gyűlésén viselte. E körülmények között a Bíróság nem tartja elfogadhatónak, hogy [a vörös csillag viselése] totalitáriánus eszmék elterjesztését szolgálta volna 'totalitáriánus csoportok' érdekében. [A vörös csillag] egyszerűen a baloldali csoportosulás jelképe volt.”⁷

³ Minden e perre vonatkozó részlet és idézet az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéletének hivatalos angol szövegéből származik (saját magyar fordításomban) – Vajnai Magyarország ellen (2008. július 8) (az ügyirat száma: 33629/06) /a Második Tanács ítélete/, mely az Interneten a következő portálon található meg: <http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=1&lid=8688>.

⁴ A döntés teljesen érthető volt, mert a közösségi direktívák és, elsősorban, az Alapvető Jogok Kartájának 10., 11., és 12. cikkelyei csak a faji vagy etnikai alapon való megkülönböztetést tiltják meg. *Ibid.*, 12. és 15. paragrafusok.

⁵ *Ibid.*, 17. paragrafus.

⁶ *Ibid.*,

⁷ *Ibid.*, 25. paragrafus.

A fenti idézet bevezetesként szolgál a Vajnai Magyarország ellen esetében hozott ítélethez, s rámutat a bírák tagadhatatlan motivációjára. A Bíróság szerint a magyar törvényhozás a fellebbező szabad véleménynyilvánítását megakadályozta, és a Büntetőtörvénykönyv már idézett cikkelye megfosztotta Vajnait az Európai Emberi Jogi Karta 10. cikkelye első bekezdésében biztosított jogától. Ugyanakkor azt is megállapította a Bíróság, az előző érveléssel teljes ellentétben, hogy a Vajnai ellen hozott ítélet nem felelt meg a Karta 19. cikkelye 2. bekezdése követelményének, hogy a szabályozást 'törvénynek kell előírnia' vagy 'szükségesnek kell lennie egy demokratikus társadalomban.'

Így a Bíróság kimondta, hogy a magyar törvényhozás és a magyar Alkotmánybíróság helytelenül jártak el, mert

- Annak ellenére, hogy a véleményszabadságot lehet korlátozni, ezt az elvet csak kivételes esetekben kell alkalmazni;
- A Karta 10. cikkelyének 2. bekezdése csak igen csekély lehetőséget nyújt politikai vélemények vagy közérdekre vonatkozó vitákban kifejtett érvek korlátozására; és,
- A vörös csillag nyilvánosság előtt való viselését, mint a politikai véleménynyilvánítás egy formáját kell tekinteni. Így a ruházati jelvények viselése a Karta 10. cikkelye védelme alá esik.⁸

Következésképpen a Bíróság kijelentette, hogy a magyar Büntetőtörvénykönyv és a különféle ítéletek nem tartották tiszteletben a fellebbező véleménynyilvánítási jogát, s így Vajnai esetében a magyar hatóságok megsértették az Európai Emberi Jogi Karta 10. cikkelyét.

Bár hihetetlen, a Bíróság a maga egészében elfogadta Vajnai érvelését. Ez utóbbinak első és legfontosabb pontját a maga egészében idézem:

„A fellebbező azzal érvelt, hogy egy alapvető különbség van a fasiszta és kommunista ideológiák között; emellett, a vörös csillagot nem lehet kizárólag a kommunista diktatúra szimbólumának tartani. A nemzetközi munkásmozgalomban a vörös csillag... a társadalmi igazságért, a munkásság felszabadításáért, a nép szabadságáért és, általában, a széles értelemben vett szocializmusért vívott küzdelem szimbóluma a tizenkilencedik század óta... [Nem szabad elfelejteni, hogy] 1945-ben Magyarországot és az előzőleg keleti blokknak nevezett térség más országait a vörös csillagot viselő szovjet katonák szabadították fel a náci uralom alól. Ezekben az országokban a vörös csillag sok embernek az anti-fasizmus eszméjét és a jobboldali diktatúrától való megszabadulást jelképezi." A fellebbező képviselőjének érvelése, bár elismerte, hogy a totalitáriánus rendszerek biztonsági erői sok esetben eltiporták az emberi jogokat, úgy vélte, hogy „az emberi jogok ilyen eltiprása semmiképpen sem semmisítheti meg a kommunista ideológiának és a vörös csillag által jelzett politikai irányzatnak az értékét.”⁹

Egy épeszű ember, aki ismeri a történelmi eseményeket, nem érthet semmiképpen sem egyet ezekkel a fenti állításokkal. Egy becsületes megfigyelőt ezek csak felháborodással tölthetnek el, s megmagyarázzák azt, hogy a Vajnai Magyarország elleni perben hozott ítélet miért mutatja meg az európai emberi jogi felfogás és gyakorlat tragikus értelmetlenségét és érvénytelenségét.

A Bíróság érvelésében a vörös csillag 'többrendű értelmét' vette át a fellebbező védőjének fenti elmefuttatásából. Az erre vonatkozó megállapítás így hangzik:

„[A vörös csillag] nem kizárólag a kommunista uralom jelképe... mert szimbóluma a nemzetközi munkásmozgalomnak is, amely egy igazságosabb társadalomért küzd, és ugyancsak szimbóluma egyes tagországok törvényesen elismert politikai pártjainak." A Bíróság véleménye szerint lehetetlen elválasztani a szóban forgó jelvény különféle értelmezéseit, és csak „a kontextus alapos vizsgálata alapján, amelyben a sértő szavak elhangzottak, lehet megkülönböztetni a sértő és megbotránkoztató nyelvet – mely azonban a 10. cikkelye védelme alá esik – azoktól a kifejezésektől, amelyek már a demokratikus társadalom tűrőképességén kívül esnek.”¹⁰

Így, tudatosan vagy öntudatlanul, de a Bíróság elfogadta a fellebbező véleményét a kommunista ideológia rendkívüli értékéről. Evvel a magatartással a Bíróság fenntartotta azt, amit Vajnai tulajdonképpen el akar térni, hogy egy nagy különbség van a totalitáriánus rendszerek között, mert a náci ideológiát el kell ítélni, míg a kommunista ideológiát el kell fogadni és tiszteletben tartani.

A Bíróság a demokratikus társadalom nevében látszik érvelni és ítéletét ennek a valóságára alapozva meghozni. E látszat ellenére, az ítélet szövegében egy ellentmondás rámutat a Bíróság véleménye objektivitásának botrányos hiányára, amikor a vörös csillag viselése betiltásának 'társadalmi szükségességéről' szól. Bár elismeri, hogy a kommunista rendszer alatt rettenetes

⁸ *Ibid.*, 46. és 47. paragrafusok.

⁹ *Ibid.*, 35., 36. és 37. paragrafusok.

¹⁰ *Ibid.*, 52., 53. és 54. paragrafusok.

brutalitásokat követtek el és állandó terror uralkodott, s elismeri azt is, hogy egy szimbólum, mely ezekre az évekre emlékeztet, 'rossz érzést' kelthet a múlt áldozataiban és hozzátartozóikban, mégis azt állítja, hogy a kommunizmus szimbólumának viselése nem kelthet racionális félelmet a demokratikus társadalmakban. Ilyen érzékenységek miatt nem szabad a szólásszabadságot korlátozni:

„A Bíróság véleménye szerint, egy olyan jogrendszer, amely korlátozza az emberi jogokat abból a célból, hogy eloszlassa a társadalom rossz – valóságos vagy elképzelt – közérzetét, nem felel meg egy demokratikus társadalomban érvényes 'sürgős társadalmi szükségesség' kritériumának, mert egy ilyen társadalomnak megítélésében racionálisnak kell maradnia. Más véleményen lenni azt jelentené, hogy a vélemény- és szólásszabadságot alá vetjük a 'heklerek' [rendbontók] vétójának.”¹¹

Ez az idézet jól jellemzi a Bíróság véleményét a demokráciáról és az emberek érzéseiről 40 évi kommunista uralom után. A nép érzelmeit fel kell áldozni az emberi jogok oltárán; a jelen esetben előnyben kell részesíteni a szólásszabadságot a népszerűség ellenében meggyőződéssel és rettentő emlékeivel szemben. Emellett a fenti idézet azt is megmutatja, hogy a Bíróság tagjai mennyire lenézően kezelik a demokratikus társadalom tagjainak véleményét és érzelmeit, éppen úgy, mint a kommunista uralom alatt, amikor a vezetők azt találták ki, hogy ők jobban tudják mi áll a nép érdekében, mint a nép maga.

Ez az ítélet arra is utal, hogy az Európai Unió sok lakosa, akiknek ugyan nem volt annyi szerencsésük kifejezni véleményüket, mint az íreknek, miért nem megelégedett kontinensünk integrálódási folyamatával. A Bíróság világosan kijelenti, hogy az uniós intézmények a nemzeti törvényhozási, igazságszolgáltatási és politikai intézmények felett állnak, és minden kétely nélkül kinyilvánítja, hogy feljogosítva érzi magát a nemzeti intézmények cselekedeteinek felülvizsgálatára az emberi jogok területén. A 'demokratikus társadalomban való szükségesség' és a 'sürgős társadalmi szükségesség' elveinek felülvizsgálásáról és adott esetekben való alkalmazhatóságáról írva, a Bíróság kifejezi azt a meggyőződését, hogy az európai integráció alapítóokmányai a jog területén jogossá teszik

„Az európai felügyeletet, mind a törvényhozás, mind annak végrehajtása szempontjából, még akkor is, ha az ítéletet egy független szerv hozta meg. A Bíróságnak tehát joga van az utolsó szót kimondania, hogy vajon egy 'korlátokat' felállító törvény és annak végrehajtása összeegyeztethető-e a szólásszabadság elvével, amint azt a Karta 10 cikkelye megköveteli.”¹²

Az európai igazságszolgáltatás ebben a szemléletben egy a nemzetek fölötti tekintélyen alapul, s így felülvizsgálhatja és, ha szükséges, megváltoztathatja a nemzeti hatóságok döntéseit, mindenekelőtt figyelmen kívül hagyva a szuverén nép akaratát, hiszen egy demokráciában a nép képviselői szavazzák meg a törvényeket és hatalmazzák fel a nemzeti hatóságokat azok végrehajtására. Össze lehet-e egyeztetni ezt a felfogást a demokratikus politikával? Vagy a demokrácia nem a nép szuverenitásán alapul, hanem egy a bírák uralma alatt álló tekintélyi hatalmon nyugvó állam?

¹¹ *Ibid.*, 57. paragrafus.

¹² *Ibid.*, 43. paragrafus.

SEGESVÁRY, Viktor :

The Tragic Irrelevance of Human Rights Practice in Europe

The European Court of Human Rights

A Critique of the Human Rights Concept

Modern States in the whole world abused, and continue to abuse, their populations since the beginning of the twentieth century, not only the totalitarian, but many democratic States as well. It became more and more evident that human beings were unable to resist the overwhelming power of the State, as the latter benefited from scientific discoveries, an ever-increasing technological empowerment, and the enormous complexities of modern development which are beyond comprehension for most people. The notion of, and the envisaged protection by, human rights was born out of this situation under the influence of Enlightenment ideology.

However, this laudable effort was, from the beginning, carried out in a wrong way because its ascent in public life was parallel to the increasing domination of an extreme individualism. This resulted in a human rights concept which was entirely adapted to individual human beings, ignoring the anthropological and sociological fact that every individual is embedded in his world, that is, in his community and in his society. It is impossible to understand the situation of an individual without taking into account his social surroundings. It is impossible to encompass in a coherent view a human being's rights and duties (the latter been completely left out of view when the concept of human rights was born), if the community's framework in which he lives and the social conditions in which he is integrated are not taken into account.¹

This bad conceptualization of the human rights doctrine put into doubt its whole future. All efforts to protect individuals from exploitation and violence by the State, from social iniquities, from any type of discrimination, etc. were condemned in advance as their physical and moral sufferance, the lawless actions they were subjected to, and any other injurious or degrading treatment they had to support, could not be dealt with correctly they could expect, as it was presented in a distorted way because people were considered as atom like, lonely individuals living in a social vacuum, as if they existed only in a non-existent social world in which, however, they are in constant interactive communication with other human beings. Suffice it to quote here one author to support my argument. I refer to the most recent book (I had the chance to buy immediately after its publication in Paris last spring) of Professor François Jullien, philosopher and great connoisseur of the Chinese civilization, who wrote:

"Human rights obviously are the product of a twofold abstraction of the Western mind: 'rights' and 'human being.' *Rights*: instead of the mutual nature of a legal relationship, this conceptualization of rights isolates the subject, privileging the aspect of its protection and liberation from alienation, and presenting the result as the source of liberty... *Human being*: it is isolated from his entire life context, from the animal world to the universe, and even the social and political dimensions of its existence appear to be constructed posterior to its becoming. Only the individual being has a status above all others (that is, it is absolutized). Any association with others cannot but have the aim to conserve the individual's 'natural and imprescriptible rights' (expression of the 1789 Declaration of Human Rights). Thus, isolation, abstraction and absolutization were the price paid for rendering human rights universal."²

The first victims of such an individualistic conception of human rights were the minorities – national minorities in the democratic nation-states (in which ethnic majority was rather exceptional), or minorities suffering from societal prejudgments (like, for example, racism), as their recourse could only be envisaged as an individual case and not as a case concerning a community. How could one secure the right to be taught in one's own language if the violation of this right is not considered as a problem of a whole human group?

¹ SEGESVÁRY, Viktor, *Group Rights: The Definition of Group Rights in the Contemporary Legal Debate Based on Socio-Cultural Analysis. International Journal on Group Rights*, 1995. Vol. 3, No. 2; on the Internet: 2005, *Essays, Articles and Lectures*, http://www.federatio.org/mikes_bibl.html#68.

² JULLIEN, François, *De l'universel, de l'uniforme, du commun et du dialogue entre les cultures*. Paris, Fayard, 2008, p. 168.

But even in cases which concern properly individuals, no comprehensive judgment of the complaint is possible if the individual's social and political world, the context in which he lives are not taken into account. And dealing with this question, we get to the point to discuss the activities of the European Court of Human Rights (further, the Court or ECHJ), through the prism of a particular judgment – Vajnai versus Hungary.

The Application of the European Convention of Human Rights by the Court

The European Convention of Human Rights was signed in 1950, that is, very close in time to the end of the Second World War and under the influence of atrocities committed by the Nazis in various European countries. It was elaborated in the sole perspective of the Western civilization. It reflected a certain idealist 'constructivism' by which I mean that it listed arbitrarily a given number of civil and political rights and liberties which were to be protected, and envisaged a mechanism to protect those rights and liberties. Initially, this mechanism consisted of three institutions of which the European Court of Human Rights was one. At the beginning, however, the appeal by individuals to the Court against States was thoroughly restricted.

Subsequent protocols extended the list of rights and liberties falling under the jurisdiction of the Court. Protocol 9 made possible recourse against a State, if the State concerned recognized individuals' rights to appeal to the Court against judicial decisions at national level. Most importantly, because of the multiplication of appeals to the Court, especially since the adhesion of new members to the European Union, Protocol 11 (which entered into vigor on 1 November 1998) simplified the structure to shorten the period of deliberation and reinforce the judicial character of the system. Consequently, the Court remained the sole instance receiving appeals in human rights cases.

The ECHJ is composed of five sections, each with nine members, including the president and vice-president. The case we analyze below was judged by the Second Section of the Court, chaired by Professor Françoise Tulkens of Belgium. The members of the section from Serbia and San Marino did not participate in the deliberations. Of the seven members, two were from Western Europe (Italy, Portugal), two from Eastern Europe (Hungary and Lithuania), and two from the Near East (Georgia and Turkey). Three of the judges (from Georgia, Hungary and Turkey) were only elected to the Court last spring, whereas those from Western Europe are sitting since 7 to 10 years on the benches. A review of the judges' activities and scientific publications shows that all the members of the Second Section belong to the European left with strong leanings towards (what is called) humanitarian tendencies, – for example, preoccupation with problems of immigration, – and two were particularly influenced by American liberal thinking.

One does not know whether the fact of judging the case Vajnai v. Hungary by the section of which the Hungarian judge is member was accidental or not; the judge, András Sajó, appears to be strongly linked to the radically liberal and leftist intelligentsia belonging to the party of Free Democrats (SZDSZ). Anyway, it does not seem that the presence of the Hungarian judge have had any significant influence on the Court's judgment because most other members of the Second Section represented the same ideological and political orientation.

*The Case of Vajnai v. Hungary*³

Briefly, the case can be summarized as follows: At a public meeting Attila Vajnai, at the time Vice-President of the Hungarian Workers Party, wore a red star, although the Criminal Code of the country (BTK, section 269/B (1)) prohibited the wearing of a totalitarian symbol in the public. On 11 March 2004 the Pest Central District Court condemned him for the offence, although refrained from imposing a sanction for a probationary period of one year. Despite this lenient judgment, Vajnai appealed to the Budapest Central Court which, however, considering that in some European countries wearing the red star is permitted as symbol of left-wing parties, stayed deliberations and requested the Court of Justice of the European Communities (ECJ) for guidance in respect of the interpretation of the principle of non-discrimination as a fundamental principle of Community law (Art. 234 of the Treaty establishing the European Communities). Not surprisingly, the ECJ

---

³ All references, details and quotations are from the official text of the European Court of Human Rights – case of Vajnai v. Hungary (8 July 2008) (application no. 33629/06) /Judgement by the Second Section of the Court/, on the Internet at <http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=1&lid=8688>.

declared that it has no jurisdiction in such a case with regard to national provisions outside the scope of Community law.⁴ Consequently, the Central Court of Budapest upheld Vajnai's conviction.

In reviewing the relevant legal texts in Hungary, the Court particularly cited Article 61(1) of the Hungarian Constitution which declares that "in the Republic of Hungary everyone has the right to freely express his opinions," and also quoted in full the incriminated section of the Criminal Code on the use of totalitarian symbols. As Vajnai's lawyers requested the Constitutional Court of Hungary to consider the constitutionality of provision 269/B of the Criminal Code, the Court summarized the former's opinion:

The Constitutional Court took a lengthy and most relevant decision concerning the constitutionality of section 269/B of the Criminal Code. It determined in his considerations that

(1) "No constitutional concern may be raised against the equal assessment and joint regulation of such totalitarian regimes [as Nazism and Communism];

(2) Referring to past practice of ECHJ in similar cases, the CC included in his deliberations *the historical situation and present emotional dispositions of the populations as a relevant factor* when dealing with measures restricting the freedom of expression, but established that even if such measures are needed "it has never accepted any derogation from the requirements of constitutionality on the basis of the mere fact that the political regime has been changed (in the ECHJ's words)."⁵

(3). The concrete experience of people who suffered from despotic regimes in the past must be taken into account for avoiding endangerment of public peace and offending the dignity of communities because "expressing opinions inconsistent with constitutional values is not protected by Article 61 of the Constitution."⁶ Whether it is admissible to apply measures restricting freedom of expression depends on the nature of restriction, the social and historical context, and the impact on the persons affected. Therefore, the prohibition of symbols of a totalitarian nature is convincingly, objectively and reasonably justified in the Hungarian situation as a response to a pressing social need (an expression used in the Convention).

After this review of the facts and the decision of the Hungarian Constitutional Court, we can consider some of ECHJ's comments to the arguments of the Government's representative which start to reveal the Court's inner disposition in favor of the applicant. Concerning the Hungarian Government's representative's effort to show the similarities between the applicant's case and a series of ECHJ judgments referred to as examples, a significant comment was made by the judges of the Court's Second Section:

"The applicant was, at the material time, an official of a registered left-wing political party and wore the contested red star at one of its lawful demonstrations. In these circumstances, the Court cannot conclude that its display was intended to justify or propagate totalitarian expression serving 'totalitarian groups.' It was merely the symbol of left-wing political movements."⁷

The above quotation serves as an introduction to the judgment in the Vajnai v. Hungary case, as it touches upon the crux of the matter. The Court considered that the Hungarian legislation has interfered with the applicant's freedom of expression, and that the incriminated section of the Criminal Code interfered with the applicant's rights enshrined in Article 10(1) of the European Convention of Human Rights. In addition, it affirmed in contradiction to its own argument exposed above, that Vajnai's condemnation did not meet the requirements of paragraph 2 of Article 19 – that the measures taken were 'prescribed by law,' or 'necessary in a democratic society.'

The Court thus confirmed that the Hungarian legislation as well as the detailed opinion of the country's Constitutional Court were wrong, and affirmed that

- Although freedom of expression may be subject to exceptions, they must be 'narrowly interpreted;'
- There is little scope under Article 10, paragraph 2 of the Convention for restrictions on political speech or on debating questions of public interest; and,
- Wearing the red star in public must be regarded as expressing one's political views. The display of vestimentary symbols falls within the ambit of Article 10.⁸

⁴ This decision was understandable as the various directives and, especially, Articles 10, 11 and 12 of the Charter of Fundamental Rights of the Union only impose equal treatment between persons "irrespective of racial or ethnic origin". *Ibid.*, paragraphs 12-15.

⁵ *Ibid.*, paragraph 17.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, paragraph 25.

⁸ *Ibid.*, paragraph 46 and 47.

In consequence, *the Court declared that the applicant's freedom of expression was interfered with by the Hungarian Criminal Code and subsequent judicial rulings, and, therefore, in the applicant's case Article 10 of the European Convention of Human Rights was violated.*

It is unbelievable, but the ECHJ accepted in its entirety the applicant's argumentation. The first point made by the applicant being the most important, I quote it in its entirety:

"The applicant argued that there was a profound difference between Fascist and Communist ideologies and that, in any event, the red star could not be exclusively associated with 'Communist dictatorship.' In the international workers' movement, the red star... had been regarded since the nineteenth century as a symbol of the fight for social justice, the liberation of workers and freedom of the people, and, generally, of socialism in a broad sense... Moreover, in 1945 Hungary and other countries of the former Eastern block had been liberated from Nazi rule by Soviet soldiers wearing the red star. For many people in these countries, the red star was associated with the idea of anti-fascism and freedom from right-wing totalitarianism." The defense also added that even if it is ascertained that violations of human rights were committed by the security forces of totalitarian regimes, "these violations of human rights could not, however, discredit the ideology of Communism as such, let alone challenge the political values symbolized by the red star."⁹

Nobody in his right mind, who has any knowledge of recent history, could accept such a statement and base a judiciary act on it. This is shocking for an honest observer and explains why the story of the judgment in the case *Vajnai v. Hungary* must be considered as the proof of tragic irrelevance of the European practice of human rights.

The Court used in its argumentation from the above text the thesis of 'multiple meanings' of such a symbol as the red star. The relevant consideration states that the red star

"Cannot be understood as representing exclusively Communist totalitarian rule... [it] also still symbolises the international workers' movement, struggling for a fairer society, as well as some lawful political parties active in different Member States." It is impossible, in the Court's view, to sever the different meanings of the incriminated symbol, and "only a careful examination of the context in which the offending words appear that one can draw a meaningful distinction between a language which is shocking and offensive – though protected by Article 10 – and that which forfeits its right to tolerance in a democratic society."¹⁰

Thus, consciously or unconsciously, the Court admitted the correctness of the applicant's opinion about the high value of Communist ideology. With this attitude, the Court sustained what the applicant really intended to achieve, namely, that there is a difference between totalitarian systems, the Nazi ideology is condemnable, the Communist doctrine is respectable

In fact, the Court seems to argue in the name of a democratic society. However, the contradiction in its theses reveals a scandalous bias, when it considers whether a 'pressing social need' existed to prohibit wearing the red star in public. Recognizing that the Communist regimes were responsible for terrible brutalities and systematic terror, and that a symbol evoking these times may create 'uneasiness' amongst past victims and their relatives, it still declares that a symbol of Communism cannot induce rational fears in a democratic country: Such sentiments cannot justify setting limits to the freedom of expression:

"In the Court's view, a legal system which applies restrictions on human rights in order to satisfy the dictates of public feeling – real or imaginary – cannot be regarded as meeting the 'pressing social needs' recognized in a democratic society, since that society must remain reasonable in its judgment. To hold otherwise would mean that freedom of speech and opinion is subjected to the heckler's veto."¹¹

This summarizes the Court's opinion of democracy and people's feelings following 40 years of totalitarian Communist rule. People's sentiments must be sacrificed on the altar of human rights, in this case favoring freedom of expression against people's resentment and awful memories. In addition, the sentence quoted also shows how the Court despises popular feelings and public opinion in democratic societies, just as it happened during Communist rule, when leaders declared to know better people's interests than the people themselves.

This judgment also evidences why many of the European Union's inhabitants, even if they do not have the occasion to express their convictions like the Irish people, are not favorable of further integration of our Old Continent. The Court clearly

⁹ *Ibid.*, paragraph 35, 36 and 37.

¹⁰ *Ibid.*, paragraph 52, 53 and 54.

¹¹ *Ibid.*, paragraph 57.

expresses the view that Community institutions are above national legal and political instances, and it feels that it has the duty to supervise the actions of national authorities in the field of human rights. Writing of the test of 'necessity in a democratic society' and evaluating a 'pressing social need,' the Court says that the basic texts of European integration establish in the legal field a

"European supervision, embracing both the legislation and the decisions applying it, even those given by an independent court. The Court is therefore empowered to give the final ruling on whether a 'restriction' is reconcilable with freedom of expression as protected by Article 10."¹²

European jurisdiction, then, is founded on supranational authority, evaluating and changing, if necessary, not only decisions of national authorities, but ignoring, in the first place, the will of the sovereign people as well, since precisely the people's representatives legislate and confer executing powers on other instances of the nation in a democratic regime. Is this a conception compatible with democratic politics, or democracy is not a regime based on people's sovereignty, but an autocratic State ruled by judges?

---

¹² *Ibid.*, paragraph 43.

SEGESVÁRY, Viktor :

Grúzia: A 'demokratikus imperializmus' példája

„Nemcsak az elutasító hang, az amerikai tanácsadók számára nyitott ajtó, vagy a gazdasági analfabetizmus folytán annak elfelejtése, hogy az orosz energiaszállításoktól és a határon túl dolgozó honfitársaik által haza küldött pénztől függenek, hanem az a határozott kísérlet [számított], hogy Grúziát az Egyesült Államok szövetségesevé és az amerikai befolyás támaszpontjává tegyék [a régióban]... Attól a naptól kezdve, amelyen az orosz tankbrigád az alagúton át dübörögve Délosszetiába érkezett, Oroszország minden lépése helyénvaló volt... Öt napon belül átváltoztatta egy a Nyugat által támogatott ellenfél elhamarkodott támadását a Nyugat tehetetlenségének, habozásainak és a nemzeti szuverenitásra vonatkozó kettős mércéjének kirívó bizonyítékává." *The Times* (London) online, 2008. augusztus 14.¹

Nincs szükség arra, hogy visszatérjünk az augusztus 7. óta lezajlott grúzai eseményekre, hiszen a világsajtó ezek minden részletéről részletesen beszámolt sokkal inkább, mint más, hasonló aránylag jelentéktelen helyi konfliktusok esetében. E cikknek a célja az, hogy korrigálja mindazt a nemzetközi médiák által Grúziával kapcsolatban felhozott téves tételeket, melyeket korunk uralkodó ideológiájának és az Egyesült Államok és szövetségeseik az Európai Unió nagyhatalmi érdekeinek megfelelően (a következőkben e két hatalmat együttesen, mint a Nyugatot fogom megjelölni) naponta hallhatunk.

Mindenekelőtt azonban meg akarom magyarázni, hogy mit értek 'demokratikus imperializmus' alatt és miért használok ezt a kifejezést a mai nyugati politika jellemzőjeként. E kifejezést a grúzai eseményekkel kapcsolatban először Pat Buchanan² használta, s a látszat ellenére nincs belső ellentmondás a két fogalom együttes használatában. Egy önmagukra erőltetett messzianikus küldetésstudattól fűtve, a nyugati hatalmak el akarják terjeszteni az egész világon — más civilizációs világokban, más népek és társadalmak körében, akarják-e azok vagy sem — a demokratikus ideológia evangéliumát saját érdekeik szolgálatában abból a célból, hogy az egész világon uralkodhassanak. A 19. és 20. század régi imperializmusai legalább ösztönösen elismerték hódításaikat, nem rejtve el népszerű és idealista jelszavak mögé gyarmati és hatalmi törekvéseiket; míg az új imperialisták, a demokrácia és az emberi jogok leple alatt, ugyanazt a könyörtelen hatalmi és hódító politikát folytatják, mint elődeik. A Nyugaton ma uralkodó hangulatban, nagyrészt a médiák szolgálai magatartásának következményeképpen, demokratikus imperializmusról írni vagy beszélni elmúlt korok felségsértésének bűnével egyenlő, s azokat, akik erre vetemednek vagy teljes hallgatásra, vagy jelentéktelenségre ítélik, mint az irrelevancia és inkompetencia áldozatait.

E bevezető magyarázat után, meg fogom mutatni a megtévesztő eszméket és elképzeléseket, melyekkel a nyugati közönséget befolyásolják a grúzai konfliktusra vonatkozóan a médiák világszerte, összegezve ez esemény minden aspektusára vonatkozóan azt, ami egy pártatlan megfigyelő szempontjából igaznak tűnik.

A történelmi háttér

Az orosz forradalmat követő polgárháború folyamán Grúzia deklarálta függetlenségét 1918-ban. A választások után egy mensevik irányzatú Szociáldemokrata Párt alakított kormányt. A függetlenség kihirdetése után azonnal kitört a háború Grúzia és Örményország között Grúziának egyes örmény többség által lakott területei miatt. Mivel Grúzia 1918 és 1920 között Nagy-Britannia protektorátusa volt, az angolok vetettek véget ennek a konfliktusnak. A Vörös Hadsereg 1921-ben foglalta el Grúziát s Tbilisziben egy kommunista kormányt juttatott hatalomra, de a szovjeturalom csak 1924-ben lett végleges az ország fölött, amikor egy grúz lázadást nagy kegyetlenséggel elnyomtak. Grúzia a Transzkaukázusi Szovjet Szocialista Köztársaság része lett Örményországgal és Azerbajdzsánnal együtt. Ez a mesterségesen létrehozott állam szétesett a következő évek folyamán s az egyes tagállamok szovjet köztársaságokként lettek részei a Szovjetunióknak 1936-ban. Ez utóbbinak felbomlásakor Ziyad Gamshakurdia lett a független Grúzia első elnöke 1991-ben, akit 1992-ben egy véres államcsíny

¹ Minden idegen nyelvből való fordítás a szerző munkája.

² BUCHANAN, Pat, *Blowback From Bear-Baiting*: „Már egy évtized óta többen óvásra készítettünk egy olyan politikával szemben, mely nem tartja tiszteletben Oroszország befolyási terét. A demokratikus imperializmus tyúkjai most kerültek megsütésre — Tbilisziben.” <http://www.creators.com/opinion/pat-buchanan/blowback-from-bear-baiting.html>. Egy másik cikkben, Steven La Tulippe használja 'az imperialista elitünk' kifejezést. <http://infowars.net/articles/august2008/180808Neoconhtm>, míg Arnaud de Borchgrave Israel a Kaukázusban? című cikkében 'imperiális önbizalomról' ír. *The Washington Times*, 2008. szeptember 4.

keretében távolítottak el a hatalomból. Később Eduard Shevardnadzét, a volt szovjet külügyminisztert, választották meg az ország elnökévé.³

Az oszétok egy teljesen más etnikai csoporthoz tartoznak, mint a grúzok.⁴ Legendájuk szerint a szkítáktól származnak és egyesülni akarnak az északabbra élő testvéreikkel, hogy felélesszék Alániát, az ókori királyságot, melyben, mítoszuk szerint, őseik éltek. Ez a valódi oka annak, hogy a déloszétok Oroszországhoz akarnak csatlakozni.⁵ A Szovjetunió felbomlása után a déloszétok minden hivatalos papír nélkül maradtak, hiszen a szovjet útlevél már nem volt érvényes, Grúziának kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy útlevelet adjon nekik, s ezért a déloszét lakosság Oroszországhoz fordult, hogy útlevelet kapjon. Ez a magyarázata annak, miért van oly sok orosz állampolgár Déloszétiaiban. Az ország területének legnagyobb részét kopár hegyek uralják, s így a lakosok száma nem több mint 70.000 (kisebb, mint a pekingi olimpiai stadion befogadóképessége). Semmiféle tényleges gazdasági tevékenység sincs, s a drog és fegyvercsempészség a Kaukázusi Hegyvonulaton keresztül óriási méreteket ért el a függetlenség kikiáltása óta, ellentétben Abkháziával, mely a stratégiaiul fontos Fekete-tengeri parton fekszik, s amelynek van valami ipara is.

A grúziai Legfelső Bíróság megtiltotta regionális pártok létrehozását 1990 nyarán; válaszképpen Déloszétia magát egy Szovjet Szocialista Köztársaságnak deklarálta (a Szovjetunió még létezett nevében) és kiírta választások megtartását. A grúziai államfő, Gamshakurdia e választásokat törvénytelennek nyilvánította és megszüntette Déloszétia autonómiáját a grúz állam keretében 1990 decemberében, megfosztva az oszétokat önrendelkezési joguktól. Végül egy polgárháború tört ki mind Déloszétiaiban, mind Abkháziában 1991-ben, s ennek folytán mindkét tartomány elért egy bizonyos autonómiát. Ez az etnikumok közötti háború azt eredményezte, hogy 250.000 grúzait utasítottak ki Abkháziából 1992-1993-ban, míg Déloszétiaiból legalább 23.000 grúz menekült el. Déloszétiaiban majdnem 1.000 halottat követelt meg e polgárháború és kb. 100.000 oszét menekült át Északoszétiaiba.

Így azonnal a Szovjetunió felbomlása után egy függetlenségi harc kezdődött a grúz állam és két tartománya között, melyek önállóvá akartak válni. Oroszország fegyverszünetre kényszerítette a konfliktusban résztvevőket, s egy ideiglenes egyezmény — mely a dagomysi egyezmény nevében ismeretes — jött létre melynek értelmében orosz békefenntartók állomásoztak mindkét lázadó tartományban, hogy megakadályozzák a harcok megismétlődését. Oroszország szerepe az ellenségeskedések megszüntetésében természetes volt, hiszen nemcsak az egész régió előzőleg Oroszországhoz tartozott, s az oszétok nagy része orosz fennhatóság alatt élt a 19. század eleje óta, hanem azért is, mert mindkét Grúziától elszakadni akaró tartományban nagyszámú orosz lakosság volt, akik a szovjet időkben vándoroltak oda. Meg kell jegyezni, hogy ez nem az első konfliktus volt a grúzok és oszétek között a legújabb idők folyamán, mert már az 1920-as évek elején, mielőtt a szovjet hadsereg elfoglalta volna a Kaukázust és Déloszétiait bekebelezték volna Grúziába, a grúzok megpróbálták elfoglalni Déloszétiait, s a harcokban több mint 5.000 oszétot öltek meg, s az ezt követő pusztítás és éhínség következtében legalább 13.000 ember halt meg.

Ki volt a támadó?

A grúzok soha sem fogadták el az etnikai kisebbségek által lakott területek leválását országuk területéről s többször megpróbálták visszahódítani őket. 1992 és 2008 között, sem a nyugati hatalmak, sem az Egyesült Nemzetek nem gondoltak ennek a 'befagyasztott' konfliktusnak a végleges megoldására, például egy népszavazás megszervezése útján mind Déloszétiaiban, mind Abkháziában, hogy így lehetőséget adjanak a két nép akaratának elismerésére a wilsoni önrendelkezés elvének értelmében, hanem továbbra is hagyták ennek a helyzetnek a fennmaradását. Egy nyugati politikus sem gondolt arra, hogy mi lesz a következménye ezekre a 'befagyasztott' konfliktusokra Koszovó függetlenségének, melyet a balkáni háború eredményeképpen Szerbiára rákényszerítettek, bár 2008 elején az orosz külügyminiszter, Lavrov, felhívta a NATO tagjainak

³ Általában nem ismert az a tény, hogy a Szovjetunió felbomlásakor az Egyesült Államok kormánya elismerte az 1933-ban kötött Molotov-Ribbentrop egyezmény előtti szovjet határok törvényességét, amikor Roosevelt elnök kormánya felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Erre a döntésre való hivatkozással az idősebb Bush amerikai elnök támogatta a balti államok függetlenségét, de bölcsen nem öhajtott beavatkozni Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán és más transzkaukázusi államok függetlenségének és egymás ellen való területi követelésének szövevényébe.

⁴ A nyugati politikusok tudatlansága földtekénk egyes részeinek valóságával kapcsolatban nemcsak elképesztő, hanem igen nyugtalanító. Nincsenek ezeknek a politikusoknak, mint Bush, Sárközy vagy Merkel, komoly ismeretekkel rendelkező tanácsadói, akik felhívják figyelmüket a valóságra? Egy *A nyelv, mint a kaukázusi ellenétek legfőbb eredője* című cikkben az International Herald Tribune (2008. augusztus 24.) a következőket állapítja meg: „A nyelv kérdése sok mindent megmagyaráz a mostani kaukázusi konfliktussal kapcsolatban. Ebben a régióban 40 különféle nyelvet beszélnek — többet mint a világ bármely más táján kivéve Papua-Új Guineát és az Amazon egy jó részét... Így az etnikailag különböző csoportoknak nagy számával találkozunk — az ahhoz hasonló elrendeződések, mint amelyek a görög és római birodalmak uralma előtt voltak találhatók Európában és Ázsiában, eltűntek, és a meglévő etnikai mozaikot államok és nemzetek formájába öntötték... A kaukázusi etnikai kérdés hirtelen aktuálissá vált ezen a nyáron, amikor a déloszét területen egymással szembenálló helyi ellenségeskedések a Nyugat és Oroszország közötti legnagyobb viszályba torkoltak a hidegháború befejezése óta.”

⁵ International Herald Tribune, 2008. augusztus 27: „Déloszétiaiban, a legtöbb ember Oroszországhoz akar csatlakozni... A déloszét szeparatisták óráikat a moszkvai időhöz igazítják, egy órával Tbiliszi előtt, és a rubelt használják, mint fizetőeszközt.”

figyelmét a koszovói függetlenség esetleges kihatására Déloszétiaiban és Abhkáziában. A koszovói példa veszélyességét azok a keleteurópai államok, amelyekben számottevő magyar kisebbség van, szintén felismerték, s ezért Szlovákia és Románia nem ismerték el a független Koszovót. Ezt a magatartást a nyugati hatalmak minden további nélkül elfogadták belátva a lehetséges következményeket.

Eduard Shevardnadze bukása után Mikheil Saakashvilit választották meg Grúzia elnökévé. Saakashvili Kijev után a Harvard egyetemen is tanult és a jelenlegi amerikai politikai irányzat hű követője lett. Ez év elején újra megválasztották elnöknek, de választása a Helsinkiben székelő biztonsági szervezet szerint jórészt csalásoknak köszönhető. A kaukázusi régió középpontjában fekvő, és Oroszországgal közös határral rendelkező Grúzia így a nyugati hatalmak szemében egy feldicsért demokrácia lett (mintha azelőtt nem lett volna az, aminek bizonyítéka Shevardnadze bukása), mely az Egyesült Államok teljes támogatását élvezzi és komoly katonai segítségnyújtásban részesül (fegyverszállítmányok és kiképzés). Ez a geopolitikai fejlemény nagy fontossággal bír a Nyugat, de még inkább Oroszország számára, s a demokratikus imperializmus egyik nagy sikerét jelenti.

Csütörtökön, 2008. augusztus 7-én Saakashvili elnök csapatai megtámadták Tskinvalit, Déloszétia fővárosát, valószínűleg az amerikai tanácsadók helybenhagyásával, s a harcokban megölték 10 orosz katonát, akik a békefenntartó különítményhez tartoztak. A helyi autonóm önkormányzat kérésére pénteken, 2008. augusztus 8-án, az orosz csapatok behatoltak e tartomány területére és rövid idő alatt visszavonulásra kényszerítették a grúz csapatokat. Igaz, hogy az orosz erők túlléptek a Déloszétia Grúziától elválasztó adminisztratív határon, elfoglalva a fontos szállítási gócpontot Gori városát és Potit, a fekete-tengeri kikötőt, hasonlóan az amerikai haderőhöz, mely Kuwait szuverenitásának védelmében Saddam Huszein hódító törekvésével szemben, szintén behatolt a támadó ország területére. Ki volt tehát a támadó fél? Nem Oroszország, hanem az amerikaiak által támogatott grúz demokratikus állam.

Itt kell visszautasítani a teljesen hamis és helytelen összehasonlítást Oroszország beavatkozását illetően Déloszétiaiban és Magyarországon 1956 őszén. Bárki merészkedik a két eseményt összehasonlítani, elsősorban egyes magyar politikai pártok vezetői és képviselői, bemocskolják dicsőséges forradalmunk emlékét rövidtávú és rövidlátó politikai érdekeik szolgálatában. A nemzetközi jog szempontjából semmi hasonlóság nincs a két katonai beavatkozás között. Meg kell vallanunk, hogy a Szovjetunió beavatkozása 1956-ban jogos volt, mert az államközösség által egyetlen elismert magyar államnak a vezetői intézték kérésüket saját népük ellen a Varsói Szerződés értelmében a 'baráti' szövetségeshez, hogy avatkozzon be (az egyetlen máig is nyitott kérdés, hogy vajon Nagy Imre is aláírta-e ezt a kérést Gerő Ernő miniszterelnökkel egyetemben). Egyetlen nyugati hatalom sem ismerte el a magyar forradalmi kormányt, melynek az Egyesült Nemzetekhez intézett kérése, mint köztudomású, válasz nélkül maradt. 1956-ban Magyarország szovjet csapatok — 80.000 katona körül — megszállása alatt volt úgyszintén a Varsói Szerződés értelmében, s a forradalom leverése egy tipikusan imperialista hadművelet volt egy gyarmat ellen, mely fel mert lázadni a kizsákmányoló idegen uralom és elnyomás ellen. Az 1956. októberi magyar forradalom leverését nem legalista, hanem morális alapon kell elítélni, az önrendelkezés alapvető joga és az elnyomottakkal szemben érzett, átfogó emberi szolidaritás nevében.

A wilsoni önrendelkezés és a területiség jogának elvei

Mely népesség számára érvényes a Wilson elnök 14 pontjában foglalt önrendelkezés elve? Vajon csak akkor alkalmazható ez az elv, ha bármely oknál fogva a nagyhatalmak érdekeit szolgálja, mint Koszovó 'speciális' esetében (a 'speciális eset' megjelölést a nyugati szóhasználatból vettem át), és nem alkalmazható olyan kisebbségek esetében, akiket ezek a hatalmak meg akarnak tartani elnyomott helyzetükben, mint Grúzia és a két világháború utáni Európa esetében? Még akkor is, ha a történelmi fejlődés és az etnikai és kulturális valóság azt jelzik, hogy egy ilyen politika egy konfliktusos helyzet súlyosbodásával fenyeget? Egy ilyen geopolitikai önkényesség vajon a világ békéjéhez vezet-e?

Woodrow Wilson, az Egyesült Államok elnöke az első világháború végén 14 pontjában deklarálta a népek önrendelkezési jogát, ami azt jelentette, hogy a nemzetállamokban élő kisebbségeknek joguk van attól az államtól elszakadni, amelynek részei, és egy önálló államot alkotni, az államközösség tagjaként elismert saját államot létrehozni. Ez a hallatlanul merész elvi deklaráció volt az alapja a Habsburg birodalom, elsősorban Magyarország, és több más multinacionális állam szétdarabolásának, de abban a korban senki nem gondolta, hogy az elvet alkalmazni kellene a nyugati hatalmak gyarmataira is. Wilson elnök külügyminisztere felismerte ennek az elvnek a robbantó erejét, és figyelmeztette elnökét, hogy a népek önrendelkezési jogának deklarálásával egy időzített bombát helyezett a modern világ közepébe.

A wilsoni elvvel szemben áll az államok területi integritása sérthetlenségének általában elfogadott konvenciója, mert a területi integritás, ebben a perspektívában, a szuverenitás lényeges részét képezi. Köztudomású, hogy egy államnak sincsenek vitathatatlanul természetes határai; hogy egy állam népessége sem egy etnikailag egységes nép (kivéve talán Japánt és Koreát); hogy a nemzet egy kulturális valóságot jelent inkább, mint egy etnikailag 'tisztá' közösséget; és egy államhoz való tartozás a történelem folyamán mindig véletlen tényezőktől függött. Így az állam területi integritásának szentsége a modern korban elsősorban nem egy jogos követelményen nyugodott, hanem egyszerűen egy politikailag hasznos konvención. Egy állam

területén élő kisebbségek mindig rendelkeznek etnikai, történelmi és kulturális identitással, vagy faragnak maguknak egy hasonló identitást a múlt mitikus eseményeire hivatkozva. Az identitás tudata egyre fontosabb lett az elmúlt évtizedek folyamán,⁶ különösképpen a dekolonizáció nagy jelentőségű eseménye után, pontosan a globalizációs folyamata következtében, mely a Nyugat értékrendszerét és társadalmi gyakorlatát 'globalizálja,' s így felerősíti mindannak, ami helyi, különleges, az értékét, mindenekelőtt a különleges identitások, kultúrák és történelmi múltak tudatát.

A grúziai krízis és a balkáni háború, valamint Koszovó függetlensége, a legújabb események, melyek fényt vetnek korunk nemzetközi politikájának alapvető ellentmondására, amely lehetetlenné teszi az államközi rendszer és az Egyesült Nemzetek megfelelő működését. E dilemmának egyetlen megoldása a kimondott vagy ideológiai jelszavak mögé rejtett önkényesség. Az egyes nagyobb vagy kisebb államok a saját maguk pillanatnyi érdekei szerint hivatkoznak az egyik vagy másik elvre — igazolva cselekedeteiket vagy a wilsoni önrendelkezési elvre vagy a területi integritásra, mint a szuverenitás elmaradhatatlan részére való hivatkozással. Nem tagadható, hogy Oroszország politikája a koszovói kérdésben Szerbia területi integritásának szűkséges tiszteletben tartására, míg a nyugati hatalmak érvelése a népek önrendelkezési elvére volt alapozva. A grúziai krízisben viszont a két fél álláspontja pontosan az ellenkezője a koszovói kérdésben elfogadottnak: a Nyugat Grúzia területi integritását óhajtja megvédeni, míg Oroszország Déloszétia és Abkházia népessége önrendelkezési jogának érvényesítésére avatkozott be. Egy jelentős különbség van azonban a két eset között: a nyugati hatalmak érvelésüket a demokrácia ideológiájának köntösébe öltöztetik, annak ellenére, hogy Saakashvili uralmának demokratikus jellege igen kétséges és nem akarva elismerni, hogy Grúzia a legutolsó időkben a Nyugat előretolt őrszeme lett Oroszország déli határán, míg az oroszok minden álcázás nélkül bevetették katonai erejüket a Grúziától elszakadó tartományok önrendelkezési törekvéseinek védelmében. Ezért minden a kis Grúziát (melynek seregét az amerikaiak fegyverezték fel, szervezték és képezték ki) lerohanó orosz katonai beavatkozást elítélő nagyhangú tiltakozás üres és értelmetlen, s legújabb példája annak, amit 'demokratikus imperializmusnak' nevezek.

A nemzetközi médiák jelentették, hogy az orosz külügyminiszter, Lavrov, felhívta a NATO tagállamait képviselő kollégáinak figyelmét ez év februárjában arra, hogy Koszovó példájával a nemzeti követeléseknek Pandora-szelencéjét nyitották ki. Az első eset, mely Lavrov véleményét igazolja, a grúziai krízis. Románia és Szlovákia miért haboznak elismerni a független Koszovót, ha nem azért, mert félnek attól, hogy a területükön élő magyar kisebbségekre, mint a Székelyföld Erdélyben, szintén követelni fogják függetlenségüket vagy legalább is autonómiájukat. Ki tudja, hogy a moldovai 'befagyasztott' krízis mikor fog egy hasonló konfliktushoz vezetni? És mi történik majd, különösképpen Ukrajna NATO-hoz való csatlakozásának perspektívájában, ha a jelentős orosz kisebbségek, melyek Ukrajnának az orosz határral szomszédos keleti területén és a krimi félszigeten élnek, követelni fogják, hogy eredeti hazájukhoz csatlakozhassanak? Kína pedig miért nem beszél a területén élő kisebbségekről, ha nem azért, mert a legnyugatibb tartományában élő ujgurok már követelik önrendelkezési joguk elismerését.

A grúziai krízis más, még alapvetőbb kérdéseket is felvet: A demokratikus messianizmus és az ún. terror elleni háború elegendő-e arra, hogy morálisan és jogilag igazolják a nyugati hatalmak agresszióját az Egyesült Nemzetek más tagjai ellen, mint Afganisztán és Irak, különösen akkor, amikor bebizonyosodott, hogy a támadást igazoló okok teljesen alaptalanok voltak? Ezek az agressziók nem fényes bizonyítékai-e a 'demokratikus imperializmusnak,' hiszen a demokráciára és emberi jogokra való hivatkozás nem szolgál másra, mint valóságos szándékaik elfedésére, mint Irakban (az energiaforrások megszerzése) vagy, mint Afganisztánban, a támadás nem más, mint a civilizációk konfliktusának tudatos kiprovokálása, ahol az Amerika vezette koalíció erői a talibánok ellen harcolnak, akiknek semmi közük nem volt a szeptember 11-i eseményekhez, s csak országukat védik az idegen megszállók ellen?

A bekerítés félelme

A történelem folyamán Oroszország örökös félelme volt, hogy ellenséges hatalmak bekerítik. A cárok vagy Sztálin mindenképpen el akarták kerülni ezt a veszélyt. A szovjet vezetőség ilyen félelmének egyik utolsó példája a Bagdadi Szerződéssel szembeni ellenállásuk a múlt század ötvenes éveiben, s napjainkban ez motiválja az orosz vezetést a NATO-nak a szomszédos államokra, tehát az orosz befolyási övezetre való kiterjesztésével szemben. Grúzia és Ukrajna az első jelöltek a szemükben e végzetes lépésre az amerikai szándékkal együtt, hogy a Cseh Köztársaságban és Lengyelországban egy radar

⁶ „A területiális legitimitás hiánya, mivel egy ország területe ritkán lépi túl a konvencionálisan elfogadott terület határait, a területi elrendezéseket nemcsak a véletlentől teszik függővé, hanem a kisebbségek mindenfajta tiltakozásának teszik ki őket, amelyek az idők folyamán kialakítják saját identitásukat, vagy létrehozhatnak egy hasonlóan a múlt eseményeire alapítva. Következésképpen a mai nemzetközi élet tele van állandó és növekvő feszültségekkel egy a világ számára nagyon szükséges, de egyre törekenyebb és vitatottabb konvenció, és azok között az identitások között, melyek elkerülhetetlenül megkérdőjelezik a mesterségesen kialakított határokat... [így] a területiális integritás és a népek önrendelkezési joga teljes mértékben egymással összeférhetetlen elvek, amelyekre alapozva azonban, és azok egymást kiegészítő voltának következményeképpen, elvárjuk egy stabil nemzetközi rend fennállását." *Pour Bertrand Badie la guerre en Géorgie annonce d'autres crises dans l'ex-URSS. Chat avec Bertrand Badie, professeur de Sciences-Po. Le Monde online, 26 août 2008.*

állomást és rakétákat állítsanak fel. Az oroszok beavatkozása Déloszétíában számukra egy elkerülhetetlen döntés volt a bekerítés politikájának felszámolására, s ezzel akarták jelezni a nyugati hatalmaknak elhatározásukat, hogy további hasonló lépéseket nem fognak eltérni.⁷ Oroszország szomszédainak a NATO-ba való bekebelezése számukra elfogadhatatlan.

Grúzia esete a nyugati hatalmak számára is jó példaként szolgálhat. Felvenni a NATO keretébe hasonló államokat, melyeket olyan felelőtlen és éretlen politikusok vezetnek, mint Mikheil Saakashvili, egy hallatlan nagy rizikót teremtene a Szövetség számára, mert az ilyen politikusok kalandos politikája veszélybe hozhatná a nemzetközi kapcsolatokban kialakult egyensúlyt és a világ békéjét. A NATO-ba való felvétel elkerülhetetlenül egy nemzetközi visszhangot biztosítana bármely kis, helyi konfliktus szereplőinek, s automatikusan átfornálná ezeket a helyi konfliktusokat egy globális krízissé, amint ez történt a majdnem NATO tag Grúzia esetében.

Oroszország: A megszabadító tett

Minden nemzetnek szüksége van önmaga megbecsülésére. Nagy Péter óta, az egyesült Oroszország mindig nagyhatalom volt az európai politikában — emlékezzünk vissza a Szent Szövetségre a 19. században — és még akkor is egy nagy súllyal bíró tagja volt az államközösségnek, amikor a cári Oroszországból egy pusztító, totalitáriánus behemót lett, a Szovjetunió. Ez utóbbi megszűnése után, Oroszország elvesztette nagyhatalmi státusát a Jelcin évek alatt. Nem kell ahhoz orosz barátnak lenni, hogy megértse az ember milyen nagyfokú kisebbségi érzést és elégedetlenséget váltott ki az ország hatalmi szerepének elvesztése az orosz népben. Egy megszabadító tette volt szükség a nemzet önbecsülésének helyreállítására a megfelelő történelmi pillanatban — és ez a pillanat a grúziai krízis idején következett be.

Így az orosz beavatkozás okainak megértésére, amikor Déloszétíát Grúziának, annak az államnak a csapatai támadták meg, amelyhez ez a terület névlegesen tartozott, szükséges emlékezetünkbe idézni azt, ami Oroszországban a Szovjetunió széthullása után történt. Az ország egymással szembenálló erők áldozata lett — a még mindig a kommunizmushoz ragaszkodók, a nacionalista mozgalmak legkülönbözőbb fajtái, valamint a liberális ideológia híveinek különféle csoportjai — s egy olyan helyzet alakult ki, amelyben Jelcin elnök egyetlen érdeme az volt, hogy megakadályozta az ország teljes anarchiába hanyatlását. Egyébként Jelcin korát nem lehet másképp jellemezni, mint a teljes elszegényesedés, az ország gazdasága pusztításának és természetes erőforrásainak, ipari vállalatainak egyes személyek által jogtalanul való kisajátításának (amint ez történt egykori szovjet csatlós országokban is, mint például, Magyarországon) és hadserege dezintegrálásának és tudatos szétzilálásának korát. Ne feledjük el, hogy ebben az időben orosz atomszakértők egyes országokba, mint Irán, mentek eladva tudásukat és néha még azokat az anyagokat is, amelyeket előző munkahelyükből loptak el. A katonaság morálja és fizetése oly alacsony volt a második csecsen háború idején, hogy a katonák a felkelőknek adták el fegyvereiket és lőszerüket. Nemzetközi síkon Oroszország semmivé lett, amellyel (egy képletes kifejezés szerint) a nyugati hatalmak úgy játszhattak, mint edzőik a cirkuszi medvével, megparancsolva neki, hogy mikor ugorjon át a karikán. Az előző nagyhatalom semmiféle szerepet nem játszott a világ színpadán.

Jelcin utódjának, Vladimir Putinnak az elvülhetetlen érdeme az — az orosz nép, saját nemzete szempontjából — hogy elkezdte újraépíteni az elpusztított országot, különösképpen annak hatalmas, hallatlanul nagy természeti forrásokkal rendelkező gazdaságát, s mindezt az elkerülhetetlen központi irányítás lassú helyreállításával és megerősítésével. Lassan Oroszország kezdett szerepet játszani a nemzetközi síkon is anélkül, hogy a világot uraló, az Egyesült Államok által vezetett hatalmi csoport befogadta volna tagjának. Putin gyorsan fejlesztette az ország kőolaj és földgáz forrásainak kihasználását, melyeknek révén Oroszország egy fontos szereplője lett a világgazdaságnak, elsősorban Európában, ahol a kőolaj behozatalának 20 százalékát Oroszország szállítja (Németország behozatalának 80, míg a szovjet blokk régi tagjai szükségletének 90 százalékát).

Putin a hadsereg megújítását is óriási mértékben előmozdította. Sebastian Alison szerint, „az orosz katonai költségvetés 1.029 trillió rubelt fog elérni 2008-ban, s ez az összeg 1.267 trillióra fog növekedni 2009-ben, a 2007-es költségvetésben szereplő 841 milliárd rubellal szemben... A legfejlettebb, új harci eszközök között szerepelnek T-90-es tankok, Iskander rakétás felszerelések, S-400 légvédelmi rendszer, és több mint 30 harci repülőgép. Az orosz kormány a katonák fizetését is megemelte; a hadseregben júniusban 1.13 millió katonai kötelezettségét teljesítő ember szolgált, melyeknek számát 1 millióra csökkentik 2013-ig, s így egy önkéntes hadsereg kialakításával a katonák fizetését még jobban meg lehet majd növelni.”⁸ A New York Times-ban megjelent analízis szerint az oroszok „a nemzet hatalmának minden eszközét valószínűleg

⁷ „Michael Mc Faul, a Stanfordi Egyetem professzora és Barack Obama szenátorának, a demokraták elnökjelöltjének, főtanácsadója az orosz kérdésekkel kapcsolatban, így nyilatkozott: '[A Nyugat és Oroszország közötti feszültségek megnövekedése a grúziai krízis nyomán] nagyon valószínű, hiszen ebben a régióban ők a nagyhatalom és nem mi, s ez egy vitathatatlan tény.' BAKER, Peter, *U.S. sees much to fear at a hostile Russia*. *International Herald Tribune*, 21 August 2008.

⁸ ALISON, Sebastian, *Georgia War Shows Russia's Army Now a 'Force To Be Reckoned With.'* *Bloomberg*, 28 August 2008, http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid_aRlWZRZOT07_8.

---

helyreállították... [grúziai beavatkozásuk] azt mutatja, hogy a kormányzati struktúrán belül elérték a katonai és civil szervek olyan koordinációját, melyet mi most próbálunk létrehozni nálunk."⁹

Ez az oka annak, hogy miért kiáltották az emberek Tsinkvali utcáin és miért írták nagy betűkkel az újságok a grúziai események után „Oroszország visszatért,” vagy, ahogy az orosz külügyminiszter, Lavrov, érthetőbben kifejezte szeptember 1-én: „Oroszország visszatért a világ színpadára.” Újságírók, akik jelen voltak Déloszéliában, jelezték, hogy milyen kitűnő a hangulat az orosz katonák között s mennyire bíznak a jövőben, s Moszkvából küldött jelentések megerősítették, hogy az egész ország egységesen áll vezetői, Putin és Medvedev mögött. Ez az értelme a fenti alcímben lévő kifejezésnek, 'Oroszország: A megszabadító tett' – kiszabadulás a megelőző szinte nem-létezés árnyékából az államok közösségében, s helyreállítása az ország, mint nagyhatalom, teljes szuverenitásának.

---

⁹ SHANKER, Tom, *Russians Melded Old-School Blitz With Modern Military Tactics*. [The New York Times online](#), 17 August 2008.

SEGESVÁRY, Viktor :

Georgia: The Politics of 'Democratic Imperialism'

"It was not simply the dismissive rhetoric, the open door to US advisers or the economic illiteracy in forgetting dependence on Russian energy and remittance from across the border, it was the determined attempt to make Georgia a US regional ally and outpost of US influence... From the day that the Russian tank brigade raced through the tunnel into South Ossetia, Russia has not made one wrong move... In five days it turned an overarching blunder by a Western-backed opponent into a devastating exposure of Western impotence, dithering and double standards on respecting national sovereignty." *The Times* (London) online, 14 August 2008

There is no need to repeat the narrative of events in Georgia since August 7, 2008 as the world press covered them to an extent which was not really necessary in the case of a relatively minor local conflict. The purpose of this article is rather to correct the widespread disinformation with which the international media presented this conflict, influenced by the dominant ideology of our age and the self-imposed servility of these media to the great power interests of the United States and their satellite, the European Union (in the following both designated shortly as the West).

But first it has to be explained what I mean by 'democratic imperialism' and why I use such a designation of Western politics. This expression was used in his comments about recent events in Georgia by Pat Buchanan¹ and, whatever the appearances, it is not a contradiction in terms. By a sort of self imposed messianic drive, the Western powers want to disseminate in the whole world — in the orbit of all civilizations, of all different peoples and societies, whether they want it or not, — the 'Gospel' of democratic ideology as an ideal cover for their interests and extension of their rule to the entire planet. Whereas the old imperialisms of the 19th and 20th centuries were at least sincere, without hiding under popular and idealistic slogans the pursuit of the naked interests of their colonizing and dominating intentions, the new imperialists, under the guise of democracy and human rights, pursue the same ruthless politics of domination and conquests. Of course, in the atmosphere which is reigning in the West today, in great part thanks to the servility of the media, to speak or write about democratic imperialism is equivalent to the *lèse-majesté* of bygone ages, and those who dare to do it are, if not condemned to silence, pushed aside into the shadows of irrelevance and incompetence.

After these introductory remarks, I shall summarize the deception behind the presentation of the situation in Georgia to the Western public and the relevant comments made by the 'experts' in the media worldwide, summarizing point by point what appears to be the truth from an independent point of view.

A Few Historical Facts

Following the Russian Revolution, during the Civil War in Russia, Georgia declared independence in 1918. In the elections the Menshevik-oriented Social Democratic Party formed the government. Immediately of independence a war broke out between Georgia and Armenia over some parts of the former country populated mostly by Armenians. As Georgia was under British protection between 1918 and 1920, this conflict was ended by British intervention. The Red Army attacked Georgia in 1921 and installed in Tbilisi a Communist government, but the rule by the Soviets was not firmly established until 1924 when a revolt was brutally suppressed. Georgia was incorporated into the Transcaucasian SFSR constituted in addition by Armenia and Azerbaijan. This artificially created State disintegrated during the following years, and each of its component elements became a Soviet Republic in 1936. When the Soviet Union imploded, Zviad Gamsakhurdia became the first president of independent Georgia in 1991, deposed in a coup d'état in 1992. The former Soviet Foreign Minister, Eduard Shevardnadze became president in 1995.²

¹ BUCHANAN, Pat, *Blowback From Bear-Baiting*: "For a decade, some of us have warned about the folly of getting into Russia's space and getting into Russia's face. The chickens of democratic imperialism have now come home to roost — in Tbilisi." <http://www.creators.com/opinion/pat-buchanan/blowback-from-bear-baiting.html>. In a different piece, Steven La Tulippe writes about "our imperial elites." <http://infowars.net/articles/august2008/180808Neoconhtm>; whereas Arnaud de Borchgrave speaks of "imperial hubris" in his article *Israel of the Caucasus?* published in *The Washington Times*, 4 September 2008.

² It is not known widely that at the moment of the dissolution of the USSR, the United States government recognized as legitimate the Soviet borders which existed before the Molotov-Ribbentrop Pact in 1933 when the Roosevelt administration established diplomatic relations with

The Ossetians are from an entirely different ethnic group than the Georgians.³ They believe that they descend from the Scythians and wish, therefore, to reunite with their brothers north of the Caucasus to restore Alania, the ancient kingdom, the mythical home of their ancestors. This is the reason that many South Ossetians want to become part of Russia.⁴ After the disappearance of the Soviet Union, the Ossetians living in Georgia remained without official documents as the Soviet pass was not valid anymore, Georgia did not care to give them one and, therefore, the population of South Ossetia rushed to obtain a Russian pass. This explains why there are so many Russian citizens in this territory. South Ossetia is a mountainous land with a population of around 70,000 (less than the capacity of the Beijing Olympic Stadium). There is no real economic activity in the region whatsoever, and illegal trade in drugs and armaments through the arid Caucasus Mountains attained enormous proportions since the country's independence, in contrast to Abkhazia for which the Black Sea coast represented a strategic asset and where there was some industrial base (gravel and concrete production).

The Georgian Supreme Court banned regional parties in the summer of 1990; whereupon South Ossetia proclaimed itself a Soviet Socialist Republic (the USSR still nominally existed) and initiated their own elections. As a response, Georgian president Gamsakhurdia declared this election illegitimate and abolished South Ossetia's autonomous status in December 1990 stripping the Ossetians of their right to self-determination. A violent conflict broke out both in South Ossetia and Abkhazia in 1991 and the two provinces achieved de facto independence at that time. The interethnic violence resulted in the expulsion of around 250,000 Georgians from Abkhazia in 1992-1993 and roughly 23,000 Georgians fled South Ossetia. In South Ossetia, nearly 1,000 people died and about 100,000 ethnic Ossetians crossed the border to North Ossetia.

Thus, immediately after the implosion of the Soviet Union and the declaration of independence of Georgia, an armed conflict broke out between the Georgian State and the two regions that intended to break away from it. In 1992, when a ceasefire was imposed by Russia between the parties in conflict, a temporary arrangement was reached between Georgia, the two separatist regions and Russia, — the agreement of Dagomys, — in accordance with which Russian peacekeepers were placed in both South Ossetia and Abkhazia to supervise the respect of the ceasefire. Russian role in the arrest of the hostilities was natural not only because the whole region belonged before to Soviet Russia and the larger portion of Ossetians were part of Russia since the beginning of the 19th century, but also because in both separatist territories there was a sizeable Russian population which immigrated during the Soviet rule. Georgians and South Ossetians were not the first time in conflict in recent times because already at the beginning of the 1920s, before the Soviet troops definitely occupied the whole region and South Ossetia was incorporated into Georgia, the Georgians tried to occupy South Ossetia and killed some 5,000 people during the fight and caused the death of more than 13,000 through devastation and hunger.

Who was the aggressor?

The Georgians never accepted the secession of the territories inhabited by ethnic minorities, and tried several times to recapture them. Between 1992 and 2008, the Western great powers and the United Nations never proposed a solution to this 'frozen conflict' through, for example, the organization of a referendum to respect the will of the Ossetian and Abkhaz populations in accordance with the Wilsonian principle of self-determination, but let the temporary arrangement of 1992 in vigor. No Western representative thought what will be the consequences in the case of such 'frozen conflicts' when they imposed, as a result of the Balkan war, the separation of Kosovo from Serbia, although in the beginning of 2008, at the moment of Western recognition of Kosovo's independence, the Russian foreign minister, Lavrov, called the attention of NATO members specifically to the possible effect of such a move on the situation in South Ossetia and Abkhazia. In fact, Kosovo's independence was regarded by Eastern European States having large Hungarian minorities as a dangerous precedent, and, therefore, Slovakia and Romania refused to recognize Kosovo. A refusal accepted without further ado by the Western powers.

After the demise of Eduard Shevardnadze as president of Georgia, he was replaced by Mikheil Saakashvili, a Harvard trained, pro-American politician, whose re-election a couple of months ago was tainted by fraud according to an extensive

---

the Kremlin. With reference to this decision, the first Bush administration supported the secession of the Baltic States, but very wisely did not want to get involved into the claims of independence and territorial conflicts of Georgia, Armenia, Azerbaijan and any other part of the Transcaucasus region.

³ The ignorance of Western politicians in respect of realities in the planet's different regions is not only amazing but troubling. Do this people, like Bush, Sarkozy or Merkel not dispose of knowledgeable staff that could call their attention to such realities? In an article entitled: *Language as a root of strife in Caucasus*, the International Herald Tribune (24 August 2008) writes "that languages of the Caucasus explain much about the current conflict. About 40 indigenous tongues are spoken in the region — more than any other area in the world aside from Papua New Guinea and parts of the Amazon... As a result, there is a dense collection of ethnic groups — the kind of arrangement that was common before the Greek and Roman empires swept through Europe and Asia, shaping ethnic patchworks into states and nations... The riddle of the Caucasian ethnicities became suddenly relevant this summer, when local hatreds in South Ossetia opened into the biggest rift between Russia and the West since the Cold War."

⁴ International Herald Tribune, 27 August 2008. The IHT adds: "In South Ossetia... most people want to become part of Russia... The South Ossetian separatists set their clock to Moscow time, an hour earlier than Tbilisi, and have used rubles as their currency."

report by the Helsinki organization. Georgia became a highly praised democracy (as if before it had not been, proof of it Shevardnadze's dismissal), a State enjoying full American support and military assistance (arm deliveries and training) in the middle of the Caucasian region and at the frontier of Russia. A geopolitical development of great importance for the West, for Russia even more, and one of the successful examples of democratic imperialism.

On Thursday, 7th August 2008, President Saakashvili's troops attacked Tshinkvali, capital of South Ossetia, probably with the tacit approval of US advisors, destroying a good part of the city, obliging thousands of people to leave it, and killing about 10 of the Russian peacekeepers stationed there. At the request of the autonomous government of South Ossetia Russian troops entered the territory of this province on Friday, 8th of August, and quickly forced the Georgian troops to retreat. True, the Russians went over the administrative limits of the Ossetian territory, occupying Gori and the Black Sea port of Poti, important transit centers, just as did the American army when defending Kuwait's sovereignty against Saddam Hussein's treacherous attack, by entering the aggressor's territory. Who was then the aggressor in this case? Not Russia, but the American supported democratic state of Georgia.

Here is the place to deny the supposed parallelism between the Russian intervention in South Ossetia and in Hungary in 1956. Whoever is doing this, and especially some leaders and representatives of the Hungarian political parties, they are intentionally degrading this glorious revolution for short-sighted and short-term political interests. First of all, there is no resemblance between the two events from the point of view of international law. Unfortunately, Soviet intervention in Hungary in 1956 was justified because the government of the only Hungarian State recognized by the community of States requested its ally in accordance with the terms of the Warsaw Treaty, to intervene against its own people (the only open question still is whether Imre Nagy did or did not sign this request together with Prime Minister Ernő Gerő). No Western government recognized the Hungarian revolutionary government whose appeal to the United Nations remained, in truth, without response. At that time, Hungary was a country occupied by the Russian army — around 80,000 men — in accordance with the Warsaw Treaty as well, and the repression of the revolution was a typical imperialist move against a colony which dared to revolt against the exploitative foreign rule and oppression. The Soviet repression of Hungary's 1956 revolution must be condemned not on a legalistic basis, but on the basis of ethical principles, the fundamental right to self-determination of people and genuine human solidarity with the oppressed.

Wilsonian Self-Determination and the Sacred Principle of Territoriality

For whom and in what situation are applicable President Wilson's 14 points securing the self-determination of people on the territory they live? Are they applicable only if they serve the interests of great powers for whatever reason, like in the special case of Kosovo (the 'special case' belongs to Western terminology), and not applicable when they want to maintain minorities in a subordinate situation, like in the case of Georgia or after the two World Wars in Europe, even if history and ethnic as well as cultural realities evidence that such an arrangement menaces to prolong a conflictual situation? Is such a geopolitical arbitrariness leading to world peace?

President Woodrow Wilson of the United States declared at the end of World War I the principle of self-determination of populations which meant that all minorities in the prevailing form of nation-states are entitled to secession from the State in which they were incorporated, and to have an independent political entity, their own State, member of the interstate system. This extremely audacious move served the dismemberment of the Hapsburg Empire and multinational States, like Hungary, but was not considered at the time to be applicable to the colonies of Western powers. Wilson's own Foreign Secretary recognized the dangerous nature of this principle and told his President that with declaring the right of self-determination of people, he put a bomb in the middle of the modern world.

Opposed to the Wilsonian principle is the generally accepted convention concerning the sacred nature of each State's territorial integrity as a substantial element of their sovereignty. Although it is well-known that no State has an indisputable natural territory, that no State's population is ethnically pure in the world (except, perhaps, of Japan and the Koreas), or that a nation is more a cultural phenomenon than an ethnical reality and to be citizen of a State was in the course of history always due to contingent factors, the sacredness of a State's territorial integrity was simply founded in modern times not on any legitimate claim, but on a politically useful convention. On the other hand, minorities living on a State's territory possess an ethnic, historical and cultural identity, or construct one on the basis of mythical events of the past. Identity awareness became more and more pronounced in the last decades,⁵ especially after the great movement of decolonization, due to the globalizing

⁵ "This absence of territorial legitimacy as territories are rarely larger than their conventionally established size, renders such arrangements not only contingent, but makes them vulnerable to all sorts of protest by minorities that invent themselves in the course of time, or that reconstruct their past of long ago. As a consequence, our contemporary international life is full of permanent, ever-increasing tensions, between a convention which the world needs badly, but which appears more and more fragile and permanently put into question by aspirations based on identities that are inevitably contesting these artificial creations... [Thus] territorial integrity and the right of peoples to self-determination are totally incompatible principles on which and on whose complementarity a stable international order is expected to be

trend that, precisely by enforcing the globalization of Western values and social practices, encourages the revival of anything local, essentially particular identities, cultures and histories.

The Georgian crisis like the Balkan War and the recognition of Kosovo's independence are the two most recent events that put in the limelight the fundamental contradiction in today's international politics, which renders the good functioning of the interstate system as well as of the United Nations impossible. The only solution to the dilemma is outspoken or hidden arbitrariness. The States, big and small, judge a situation in accordance with their own momentary interests — covering their action with reference either to the Wilsonian principles or to territorial integrity as an element of sovereignty. It is undeniable that Russia's policy with regard to Kosovo reflected the respect and necessity to safeguard Serbia's territorial sovereignty, whereas the Western powers' argument was based on the respect of the right to self-determination of peoples. In the Georgian crisis, the positions are just the opposite: the West pretends to protect Georgia's territorial integrity and Russia champions the right to self-determination of the South Ossetians and Abkhazians. However, there is an important difference in the latter case: whereas the West 'packages' the whole debate in a democratic discourse, emphasizing the democratic character of Saakashvili's regime because it became a Western outpost on the southern flank of Russia, whereas the Russians simply use military force to impose the respect of the minority populations' right to self-determination. Therefore, all the forceful condemnations of Russian military intervention against the tiny (but US armed, organized and staffed) Georgia sounds more than hollow and constitutes the most recent example of what I call 'democratic imperialism.'

It was reported in the international media that the Russian foreign minister, Lavrov, cautioned his colleagues from NATO countries last February that with the precedence of Kosovo, they will open up the Pandora box of nationalist claims. The first case justifying Lavrov's caution is, for the time being, the Georgian crisis. Why Romania and Slovakia hesitate to recognize Kosovo, evidently because of the fear that their own Magyar minorities, like the Székelyföld in Transylvania, will claim independence, or at least autonomy. Who knows when the 'frozen conflict' in Moldova will explode into a similar conflict? And what will happen, especially in view of Ukraine's adhesion to NATO, when the extensive Russian minorities in Ukraine's eastern regions bordering on Russia, including the Crimean Peninsula, will proclaim their will to rejoin the fatherland? And why China does not ever speak of her minorities if not because of the claim of self-determination of the Uighurs in her westernmost province.

In addition, the Georgian crisis raises even more fundamental questions: Are democratic messianism and the so-called war on terror sufficient to justify morally and legally an aggression by Western powers against other members of the United Nations, such as Afghanistan and Iraq, when it is undeniable that the reasons evoked to explain these aggressions were untrue? Are such aggressions not clear proofs of democratic imperialism because the invocation of democracy and human rights serve only to cover real intentions, like in Iraq (appropriation of energy resources), or the aggression is nothing but a deliberate initiation of the conflict of civilizations, like in Afghanistan, where the so-called coalition forces battle the Taliban, who had nothing to do with the events of September 11, 2001 but resist and fight the invading armies of foreign powers?

The Fear of Encirclement

In the course of history, Russia's eternal fear was her encirclement by hostile powers. Should they be the czars or Stalin, they always wanted to avoid this danger. One of the last examples of this political obsession was the opposition of Soviet leaders to the Baghdad Pact in the 1950s, and nowadays it is the opposition of the Russian leadership against the so-called 'Natoization' — admission as full members to the North Atlantic Alliance — of States in their sphere of influence. Georgia and the Ukraine are the first candidates for such a fateful step in the Russian eyes together with putting of a radar system and missile defense equipment in the Czech Republic and Poland. The Russian intervention in South Ossetia was an unavoidable step to break these efforts of encirclement and to signal to the West that further moves in this direction will not be tolerated.⁶ The 'Natoization' of Russia's periphery is a non-negotiable matter.

The case of Georgia should also be a good lesson for the West. To embark in the NATO alliance such States, governed by irresponsible and immature politicians like Mikheil Saakashvili, would create an enormous risk for the Alliance because any adventurous move would put at risk the equilibrium in international relations and world peace. 'Natoization' will inevitably give an international resonance to any small, local conflict making of it, automatically, a global crisis, as it happened in the quasi-NATO member Georgia.

---

based." *Pour Bertrand Badie la guerre en Géorgie annonce d'autres crises dans l'ex-URSS*. Chat avec Bertrand Badie, professeur de Science-Po. [Le Monde online](#), 26 August 2008. (my translation)

⁶ Michael McFaul, a Stanford University professor and the chief Russia adviser for Senator Barack Obama, the Democratic presidential nominee, said, "The potential [of a growing hostility between Russia and the West after the Georgian conflict] is big because at the end of the day, they are the hegemon in that region and we are not and that's a fact." BAKER, Peter, *U.S. sees much to fear in a hostile Russia*. [International Herald Tribune](#), 21 August 2008

Russia: The Liberating Act

Every nation needs to have a strong sentiment of self-esteem. Since Peter the Great, united Russia was always a great power in European politics — let us remember of the Holy Alliance in the 19th century — and it was a weighty member of the community of States even when tsarist Russia was transformed into a destructive, totalitarian behemoth, the Soviet Union. After the fall of the latter, Russia lost her great power status during the Jeltsin years. One does not have to be a Russophile to understand what a profound feeling of resentment and unease such a loss of status on the international scene caused in the Russian population. A liberating act was needed at an appropriate historical moment to restore the nation's self-esteem — and that moment happened to be the Georgian crisis.

Thus, to comprehend the reasons of Russia's intervention in South Ossetia when this region was attacked by its nominal ruler, Georgia, it is necessary to recall what happened in Russia after the dissolution of the Soviet Union. The country became the victim of opposing forces — the still strong Communist believers, the various shades of nationalist forces as well as different trends of adherents to the liberal credo — a situation in which the only merit of President Jelcin was that he impeded falling apart of the State. Otherwise, Jelcin's era cannot but be characterized as a total decline of the country with increasing poverty, the economy in shambles and the country's main resources and enterprises unduly expropriated by individuals (like in former Soviet satellites, such as Hungary), and its army disintegrating and consciously disbanded. Let us not forget that in this age Russian nuclear scientists went to countries, like Iran, to sell their know-how and, sometimes, stolen material from the centers of nuclear research. Moral and pay were so low in the army during the second war against Chechnya that soldiers sold arms and ammunitions to rebels. On the international scene, Russia was nobody with whom, according to someone's imaginative expression, the Western powers played around like his trainer with a big bear in the circus, telling him at their ease when to jump or what to do. This former great power did not play any role at the world's stage.

The undeniable merit of Jelcin's heir, Vladimir Putin, was — from the point of view of the Russian people, his nation — that he started to rebuild the devastated country, especially the huge economy disposing of tremendous natural resources, and to realize this objective through an unavoidable strengthening of the central power structure. Slowly, Russia gained some respect on international level without being really accepted among the members of the reigning club of powers, led by the United States. Putin quickly developed the exploitation of the oil and gas resources of the country through which Russia became a dominant player in energy supplies, in particular in Europe — a continent for which Russia supplies 20 per cent of imported oil (fully 80 per cent for Germany, and 90 per cent or more for former Eastern European members of the Soviet bloc).

Putin initiated a military build-up of enormous proportions. According to Sebastian Alison, "Russia's military budget will be 1.029 trillion rubles in 2008 and 1.267 trillion in 2009, up from 841 billion in 2007 source... Among the more advanced weapons are T-90 battle tanks, Iskander missile complexes, the S-400 air defense system and more than 30 fighter jets. Russia also has raised pay for its troops, which numbered 1.13 million in June [to be reduced] to 1 million by 2013 so it can increase wages more as its conscript army is honed into a more professional force."⁷ According to a New York Times military analysis, the Russians "seem to have harnessed all their instruments of national power...[and their action] suggests a level of coordination in the Russian government between the military and civilian agencies and departments that we are striving for today."⁸

This is the reason why people shouted on the streets of Tshinkvali and newspapers titled on their first pages that 'Russia is back!' or, as the Russian Foreign Minister Lavrov more precisely expressed on 1 September: "Russia is back on the world stage." Journalists reported the excellent mood and the trust in the future of Russian soldiers who entered South Ossetia, and some reporters sent cables from Moscow saying the whole of the country's population is behind its leaders, Putin and Medvedev. This is the sense of the expression 'Russia: The Liberating Act' — liberation from the shadows of quasi-nonexistence in the world to become again a fully sovereign great power.

⁷ ALISON, Sebastian, *Georgia War Shows Russia's Army Now a 'Force To Be Reckoned With.'* [Bloomberg](http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid_aRlwRZOT07_8), 28 August 2008. http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid_aRlwRZOT07_8

⁸ SHANKER, Thom, *Russians Melded Old-School Blitz With Modern Military Tactics.* [The New York Times online](http://www.nytimes.com), 17 August 2008.

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Katolikus Szemle

1980.

XXXII. évfolyam 2. szám

ILLYÉS, Elemér :

Románia — Tudományosság és megmaradás

I.

Erdélyben a tudomány művelése már évszázadokkal ezelőtt kettős feladatvállalást jelentett: a hazait és az európaiakat. Az 1919-es hatalomváltás után egy ideig még nyitva maradtak a szellem ablakai Európa felé, az 1945-ös fordulóval már csak a hazai talaj nyújtott lehetőséget — erősen leszűkült keretek között — a tudomány művelésére.

A két világháború között az *Erdélyi Múzeum Egyesület*¹ és az *Erdélyi Gazdasági Egyesület* anyagi és jogi alappal rendelkező tudománypártoló intézmények voltak; az *Erdélyi Irodalmi Szemle* és folytatása, az *Erdélyi Múzeum*, az *Erdélyi Iskola* és a *Hitel*, a tudományos publikálásokat adtak teret: 1945 után is egy ideig még a volt Erdélyi Múzeum Egyesület munkatársai folytattak tudományos munkát a kolozsvári egyetemen, de csak igen korlátozott lehetőségek között. Az egyetem mellett működő kutatóintézeti helyek száma is erősen megcsappant. A kutatóknak nem állt módjukban külföldi tudományos intézmények látogatása, legtöbbjük domidoctus, önművelő munkára szorult. Az egyetem mellett működő akadémiai intézetekben a kutatás területe szigorúan elhatároltá vált, a kutatások eredményei pedig többszörös ellenőrzésnek lettek alávetve, így került például a kutatómunka 1965 után az úgynevezett Tudományos és Technológiai Nemzeti Tanács, a Kommunista Párt egyik szervének az irányítása és ellenőrzése alá. A kutatásra vonatkozó irányelveket több párthatározat, miniszteri- és kormányrendelet, valamint az 1973. május 11-i 275. számú dekrétum szabja meg.

Tudományos intézetek, ahol magyar kutatók is dolgoznak: a Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiájának keretében alakult Nemzeti Osztály, mely az « együttélő nemzetiségek » kérdéseit tanulmányozza, a bukaresti Nicolae Iorga Történettudományi Intézet Nemzetiségi Osztálya, a bukaresti Folkór Intézet kolozsvári fiókjá, a kolozsvári Irodalomtörténeti Intézet, Történettudományi Intézet, Nyelvészeti Intézet és Történeti Múzeum, továbbá a Román Tudományos Akadémia marosvásárhelyi fiókjá. Akiknek nem jut akadémiai kutatóhely, azok magányosan dolgoznak, az ország különböző vidékein. Magyar nyelvű tudományos munkák közzétételének ad helyet a kolozsvári egyetem *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* című tudományos sorozat, a kolozsvári *Ştudiul şi cercetările de istorie* és a sepsiszentgyörgyi múzeum kiadványa, az *Aluta*; a közlemények száma azonban egyre jobban csökken. A magyar tudományos irodalom végeredményben a napilapok, vagy időközi kiadványok publikálási lehetőségeire szorult, ez is a minimumra csökkent, a papírkorlátozás bevezetése óta (1974).

De nem minden a publikálási lehetőség korlátozottságán és a szűkös anyagi kereteken, vagy tudományos intézmények hiányán múlik. Hiszen így is számottevő magyar nyelvű tudományos munka jelent meg az elmúlt harmincöt év alatt, a közzétett munkák azonban csupán egy néhány, korlátozott számú tudományágra terjednek ki. A romániai magyarság történelmi múltjáról, jelenkori népesedési problémáiról, társadalmi- és gazdasági helyzetéről, a nemzeti kisebbségi lét vitális kérdéseiről, kisebb részlettanulmányokon kívül még egyetlen tudományos munka sem jelent meg. Pedig szakemberekben nincs hiány. Az okok tehát máshol keresendők.

Szembetűnő mindenekelőtt az olyan magyar nyelvű történeti tárgyú publikálások teljes hiánya, amelyek — mint a nemzeti kisebbség önismeretének, történeti tudatának és végül megmaradásának döntően fontos tényezői — a valóságnak megfelelően tárnák fel Erdély múltját. Történeti kutatásnak, történeti tárgyú tudományos munkáknak csakis akkor van létjogosultsága, ha

¹ Az Erdélyi Múzeum Egyesület folyóirata, az *Erdélyi Múzeum* 1859-ben indult és 1874-ben vált önálló folyóirattá. Az ugyancsak *Erdélyi Múzeum* nevet viselő irodalmi és tudományos folyóirat Döbrentei Gábor szerkesztésében jelent meg 1814 és 1818 között.

szempontjuk mindenben egyezik a román történetírás nemzeti-nacionalista szemléletével². A marxista román történetkutatás központjában a dák-római kontinuitás, az « egységes nemzeti román állam » megteremtése, a 18. és 19. századbeli « nemzetiségi függetlenségért » vívott harcok és a két világháborút követő « nemzeti vívmányok » állnak.

A román történetírás a nemzetfelettségre törekvő marxizmussal sem vesztett hagyományosan nemzeti-nacionalista szemléletéből³, ellenkezőleg, a marxista történetírásban a nemzeti jelleg hangsúlyozottabbá vált: 1954-től 1955-ig sikerült a « három román tartomány » (Havaselve, Moldva és Erdély) történelmét — a merőben ellentétes történelmi fejlemény és adottságok ellenére is — teljesen szinkronba hozni⁴. Erdély történelmét tehát kizárólag a román vonatkozású történelmi eseményekkel kapcsolatban vizsgálja a román történetkutatás, holott a kortárs magyarországi és romániai magyar történészek is nemegyszer rámutattak arra a tényre, hogy több százados korszakok vannak Erdély történetében, amikor az ott élő románságnak még egyáltalán nem volt történelmi szerepe. Ezt a felfogást egyébként a nemzetközi történetkutatás is osztja⁵, s kétségtelen, hogy Erdély történelmének ezt a szakaszát — de egyébként Erdély történelmének az. egészét — csakis az erre vonatkozó latin, magyar és német forrásanyag alapján lehet vizsgálni. A romániai történetírás a mai politikai és a kommunista párt által meghatározott szemléleten, retrospektív vizsgálja a történelmi múltat, így, Erdély történetét is, anélkül, hogy figyelembe venné a történelmi — gazdasági — és társadalmi fejlődést, a demográfiai és művelődési élet sajátos jelenségeit⁶. Kihagyások, elhallgatások, torzítások, szándékos hamisítások és önkényes átírások, korszakos történelmi események bagatellizálása folytán Erdély történelmi fejlődésének egész fejezetei estek a meghamisított történetírás áldozatául, miközben a román nemzeti történelem harmonikusan, zökkenők és negatívumok nélkül simul bele az egyes fejezetekbe. A marxista román historiográfia továbbra is a román nemzet fejlődésére előnyös, vagy előnyös megvilágításba helyezett tények szemléletéből indul ki. Olyan tételek megvédését követelik a tudomány művelőitől, amelyek a román nép múltjáról alkotott eszmékkel mindenben megegyeznek. Fő rangot nyert a nemzeti történelem dicsfényben álló fejezeteinek az aposztrofálása, vagy legalábbis előnyös beállítása, miközben elsikkadnak a nacionalista önszeretnek kevésbé hízelgő tények⁷.

És milyen helyet foglalnak el a történelmi események feltárásában és ábrázolásában a romániai magyar történetírók? Nem nehéz meghatározni szerepüket, ha ismerjük a kutatás premisszáit. Azonkívül, hogy a partvezetőség kisajátította a történetírást, elsősorban politikai fegyver kovácsolására, a Magyarország, illetve Erdély történelmével összefüggő események bemutatása — a vitás területi konfliktus miatt — különös módon terhelt indulatokkal, elfogultsággal, torzításokkal. Leegyszerűsítve, a kortárs román történetírás a következő megfogalmazásba sűríti a román történelmi képet: « A román és más nemzetiségű dolgozók évszázadok óta... megtanulták ismerni, tisztelni és becsülni egymást. Mindaz, ami évszázadok során a románok és más nemzetiségű dolgozók lakta tájon megvalósult, közös munkájuk eredménye. Annak ellenére, hogy a múlt rendszerében a kizsákmányoló osztályok, nemzetiségüktől függetlenül, osztályuralmuk biztosítása érdekében a nemzeti pusztítás politikáját gyakorolták, a társadalmi és nemzeti mozgalmak történelme nagyszerű példákkal szolgál a munkások, parasztok, értelmiségiek, nemzeti különbség nélküli testvéri harcáról a hűbéri és tőkés-földesúri elnyomás ellen, a társadalmi és nemzeti igazságért »⁸. « Azok a népek — idézem tovább Bányai Lászlót — amelyek a mai Románia területén élnek, mindenekelőtt azok, amelyek a mai Románia etnikai csoportjait képviselik, különösképpen az újkortól kezdve, többé-kevésbé tudatosan járultak hozzá a román nemzeti állam kialakulásához. A szocialista állam létrejötte ugyancsak az összes Romániában élő nemzetiségek közös erőfeszítésének az eredménye »⁹.

Ez a történelmi kép vörös fonalként húzódik végig a marxista román történetírás s kötelező szemléletté vált a romániai magyar történetírók munkáiban is. A különbség csak abban áll, hogy egyesek, mint például *Bányai László*, *Deac (Deák) Agoston* írása sem szemléletben, sem ideológiailag, de még stilisztikailag vagy részleteiben sem különbözik a román történetírók munkáitól, éppúgy románok is írhatták volna, de *Demény Lajos*, *Egyed Ákos*, *Imreh István*, *Csetri Elek* és *Balogh Ödön* témakörének a központjában is a szociális-forradalmi események állnak, a marxista román történetírás szempontjának

² A román nacionalizmusról lásd az Egyesült Államokban élő román eredetű tudós Stepen Fischer-Galați tanulmányát: *The Origins of Modern Rumanian Nationalism. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Georg Stadtmüller (München) szerkesztésében, Band 12/1964. Wiesbaden 1964. 48-54 l.

³ Dionisie Ghermani, Münchenben élő román történész tanulmánya: *Die kommunistische Umdeutung der rumänischen Geschichte unter besonderer Berücksichtigung des Mittelalters*. München 1967, 124. l.

⁴ Idem, 126/127 l.

⁵ Többek között Mathias Bernath: *Habsburg und die Anfänge der rumänischen Nationsbildung*, Leiden 1972, 49-50 l.; Otto Mittelstrass: *Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter*, München 1961.

⁶ Ștefan Pascu: *Voievodatul Transilvaniei (Az erdélyi vajdaság)*, I-II. k. Kolozsvár 1971, 1979.

⁷ Idézet Ovid Densusianu román nyelvész-történész 1901-ben megjelent *Histoire de la langue roumaine* című munkájának a bevezetőjéből.

⁸ Bányai László: *Közös sors — testvéri hagyományok*, Bukarest 1973, 7 l.

⁹ Bányai László: « Luptele comune ale poporului român și ale naționalităților conlocuitoare pentru libertate și progresul social (sec. XIV-XX) » [A román nép és az együttélő nemzetiségek közös harca a szabadságért és a szociális haladásért (14-20. század)]: *Buletinul uniiversității V. Babeș și Bolyai. Științe sociale*. Kolozsvár 1,1-2 (1956) 245 l.

megfelelő szemléletben. A román kommunista párt mind a két világháború közti időben, mind a második világháború után — a történelmi tényekkel ellentétben — mint történelemalakító tényező jelenik meg, viszont annál kevesebb szerep jut az erdélyi magyarságnak, vagy az erdélyi szászoknak, az erdélyi történelem alakításában.

Elenyészően kevés a szakmunka, tanulmány, korrajz, monográfia, nem is szólva a jelen problémáihoz viszonyuló írásokról. Erdély történelméből csupán részlettanulmányok látnak napvilágot magyar történészek tollából, magyar, de leginkább román nyelven, s ezek is csaknem kizárólag társadalmi-forradalmi mozgalmak, parasztfelkelések, a klasszikus történelmi materializmus módszerei szerinti feldolgozásban. Mindenekelőtt hiányzanak a dokumentációs, forrásértékű munkák. Feldolgozták a székely lustrák, a *Bözödi György* által gyűjtött Székely Oklevéltár 1600-ig terjedő anyagának, körülbelül 6000 okmánya tehető, eddig ismeretlen részét, kiadására azonban nem került sor. Ugyanígy évtizedekig foglalkoztak Románia történelme VI. kötetének a feldolgozásával, mely a két világháború közti eseményeket tárgyalta volna, s amelynek több magyar társszerkesztője is volt: *Jakó Zsigmond*, *Pataki József*, *Benkő Samu*, *Egyed Ákos*, *Bányai László*, *Kovács József*. Míg azonban Moldva és Havasalföld oklevélforrásának a feldolgozása 1630 körül tartott, a hasonló erdélyi sorozat az 1350-es évnél megrekedt; 1955-ben megálltak a további kutatómunkák. Végül is a tervezett VI. kötet az alkalmazott szempontok miatt nem jelenhetett meg, s ezért újraírták, de az új szöveg sem látott mindeddig napvilágot. Ehelyett a Politikai Könyvkiadó gondozásában, *Bányai László* és *Bilay Ödön* szerkesztésében, *Bodor András*, *Demény Lajos*, *Imreh István* és *Csucsuj István* történészek közreműködésével, 1976-ban megjelent a « Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel » című kötet. Nem kell hangsúlyoznunk, mennyire eltérnek a szociális konfliktusok jegyében íródott kötet egyes fejezetei a történelmi valóságtól: az erdélyi románság szerepe viszont primordiális értékelésben mutatkozik.

Tulajdonképpen csak a hatvanas évek közepétől látszottak egy fokozottabb magyar nyelvű történelmi kutatás körvonalai kibontakozni. Ebben az időben kezdett a *Korunk* történelmi cikkeket is közölni: az 1970-es évfolyam 4. számát a történelmi kutatásoknak szánta. A történelmi részlettanulmányok közül megemlítendő *Pintér Lajos* munkája. *Az aradi tizenhárom vértanú* (1972), mely az 1848 utáni abszolutizmus elnyomó politikáját mutatja be, *Jordáky Lajos Szocializmus és történettudomány* (1974) című könyve, *1848 — Arcok, eszmék, tettek* (1974) című tanulmánygyűjtemény, *Magyar történetírók Avram Iancuról* (1972), ugyancsak *Kovács Géza* válogatásában és bevezető tanulmányával. *Székely vértanúk 1854*. *Károlyi Dénes* válogatásában (1975), *Varga Katalin pere* (1979) *Kiss András* bevezető tanulmányával és magyarázó jegyzeteivel, továbbá *Székely felkelés 1595-1596*, *Benkő Samu* és *Demény Lajos* feldolgozásában, Bukarest 1978.

Magyarországi történészeknek kevés kapcsolata van román, vagy romániai magyar történészekkel. Ismeretes, hogy az ötvenként megrendezett nemzetközi történészkongresszuson gyakran keletkeznek heves viták magyar és román résztvevők között, mint legutóbb a moszkvai és bécsi találkozón. 1970 július 3-án Bukarestben magyar-román Történész Vegyes Bizottság alakult; az 1971. június 1-5-i ülés anyaga « A magyar és román történettudomány negyedszázados fejlődése » címen jelent meg *Csatári Dániel* szerkesztésében (1974).

Katolikus Szemle

1981.

XXXIII. évfolyam 2. szám

ILLYÉS, Elemér :**Románia — Epilógus a 15. Történettudományi Világkongresszushoz****(Bukarest, 1980. aug. 10-17.)**

Az időtávtat ma még kevés ahhoz, hogy a Nemzetközi Történettudományi kongresszuson elhangzott előadások lényegét kellőképpen lehetne a tudomány mérlegén kiértékelni. Annyi bizonyos, hogy sem a politikum, sem az ideológia nem záródott ki az ökumenikusnak szánt 15. bukaresti nemzetközi történettudományi kongresszusból. Így V. Pasuto, moszkvai történész «A történelemkutatás helyzete és szerepe a 20. század emberének formálásában» című előadásában heves támadást indított a jelenlegi nyugat-német oktatási rendszer ellen.¹ A kelet-berlini Helmut Neef és a Halle-i Horst Diere — nem kevesebb polémiával — a potsdami protokoll határozatainak az alkalmazását hiányolta a nyugat-német történelempedagógiában és politikai oktatásban². Ugyanakkor az ázsiai szovjetköztársaságok szószólói — a valóságos helyzetnek nem megfelelően — az ottani nemzetiségi politika messzemenő lojalitását hirdették³.

A bukaresti történettudományi kongresszus súlypontja azonban a román rendezők részéről — amint előre várható volt — a nemzeti-nacionalista eszmék propagálására összpontosult, óvatosan kerülvén heves viták kirobbanását. (Itt elsősorban a magyar-román történészvitára gondolok.) Hogy a « nemzeti szempont » és a párt ilyen irányú politikája milyen mértékben érvényesült, mi sem mutatja jobban, mint az « első központositott független dák állam 2050 éves évfordulójának » a nemzetközi kongresszus évében való megünneplése (1977 október 26-27-i párthatározat), valamint a résztvevő román történészeknek a számbeli túlsúlya: a 2500-3000 kongresszusi résztvevőből mindössze 1700 volt külföldi történész, a többi román.

Fenti tényekre való hangulat előkészítése Ceaușescu május 27-i beszédével indult, amelyben az aktualizáló történetfelfogás jegyében, a párt irányelveinek megfelelően, a román történészeket « hazaszeretetre » intette, mindennemű kétséget kizárva, mely Románia függetlenségét és határainak az épségét veszélyeztetné, amely végül is — mint revansista felfogás — háborúhoz vezetne⁴. A végső hangulat előkészítését a magyar nyelvű sajtónak is át kellett vennie a román központi lapokból: « A pártfőtitkárnak az elvi megállapítása — idézem *A Hét*-ből — vörös fonalként húzódik végig Burebista uralkodásának megünneplésében. A hangsúly a nagy történelmi műre — a független államalapításra — kerül. S arra a jó két évezreddel ezelőtti törekvésre, hogy a tájainkon lakó géta-dák nép, befogadva a környező népek civilizációs és kulturális hatásait, saját egyéniségéhez alakítsa azokat, s ezzel még jobban kidomborítsa egyéniségét, hangsúlyosabbá tegye társadalmi-politikai célkitűzéseit... A magát a géta-dákok örökösének valló román nép — idézem tovább *A Hét* cikkét — a 2050 évvel ezelőtti államalapításra emlékezve mai, szocialista viszonyok közötti törekvéseire keres korabeli előzményeket ».⁵

A nyugat-német történész, Karl-Dietrich Erdmann (Kiel) elnöklete alatt és Ștefan Pascu, román történész, a román szervező bizottság elnökének a közreműködésével megrendezett nyolcnapos kongresszus programja — mint ismeretes — négy nagyobb egységre oszlott: az első részt az úgynevezett « Nagy témák », a második csoportot a módszertani kérdések megvitatása, a harmadik csoportot vegyes témájú előadások és viták, végül a negyedik részt az időrendi szekciók alkották. A « Nagy témák » keretében hangzottak el azok az előadások is, melyeknek központi témája a dákoromán folytonossági kérdés » volt. Hadrian Daicovicu « A dákok és a civilizáció » című összefoglalója nem tért ki közvetlenül erre a témára, de nyilvánvalóan erre utalt a mondanivalója. Az előadások nacionalista megközelítése, a történelem vulgarizálása s az ebből levont tudománytalan következtetések, melyeknek vezérfonala a dákoromán állam megszakítás nélküli folytonossága a szocialista Romániáig, Burebistától Nicolae Ceaușescu-ig, nemcsak a magyar történész-küldöttség részéről váltott ki vitát⁶, — a külföldi történészek is fenntartásokkal fogadták azokat. Az értékrendek meghamisítása és a nacionalista érdekek előtérbe való helyezése, a rejtett politikai propaganda, semmiképpen sem illett bele a tudomány nemzetközi keretébe. Hiszen mi sem időszerűtlenebb ma, mint

¹ Dietrich Grille, « XV. Weltkongress der Historiker in Bukarest — Eine ökumenene mit Schönheitsfehlern », *Die Welt*, 1980. aug. 20.

² Idem.

³ Idem.

⁴ Aurel Loghin, « Historical Science, an Instrument of Understanding and Cooperation Among Nations », *Era Socialistă*, 11.szám, 1980 június.

⁵ « A történelemtudománynak a mából kell kiindulnia », *A Hét*, 1980 július 4.

⁶ *Magyar Nemzet*, 1980 augusztus 24.

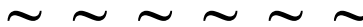
a történettudomány politikai fegyverré való kovácsolása. Minél később érte el egy nép nemzeti függetlenségét, minél később alakult ki önálló államisága, annál inkább kiütözköznek történetírásában a nacionalista szemlélet jegyei. De már a felvilágosodás tanaival — melyek később érkeztek Kelet-Közép-Európa országaiba — sem férhettek össze semmiképpen az olyan nézetek, melyek az öntudatosodni kezdő, még önálló államisággal nem rendelkező kis népeknél a nemzeti-nacionalista büszkeség felszításának az indítói lehettek. A nemzetiségi (például magyarországi) mozgalmak önkéntelenül is nacionalizmushoz vezettek: a történelem mitizálása éppen abban állt, hogy a történelmi régműltből olyan elődök kerüljenek az események központjába, akik a nemzeti felemelkedés dicső mintaképei lehettek.

Meglepő, hogy miután a trianoni békeszerződés Erdélyt és a kelet-magyarországi területeket, valamint a Bánát keleti, nagyobbik részét Romániához csatolta s ezáltal beteljesült a minden elképzelést felülmúló román nemzeti törekvés, folytatódott és a két világháború közti időben még inkább eluralkodott a román történetírás egyirányú, nemzeti-nacionalista romantikája. A történettudomány továbbra is a román vezetőség politikai fegyvere maradt. Sőt, az ötvenes évek proletár internacionalizmusának rövid periódusa után (Mihail Roller), a marxista historiográfia képviselőinek döntő többsége az aktualizáló, propagandisztikus történetfelfogásnak kötelezte el magát. A múltból kiválasztott legendás alakok, a prekonceptiónált történelmi séma, most már nemcsak a történelmi igazolást szolgálja, de ugyanakkor eltereli a figyelmet a jelen nehézségeiről, a belpolitika melléfogásairól.

A történelemnek a mai Romániában a pártfőtitkár, Nicolae Ceaușescu által meghatározott, előre koncepiált irányelvek szerint kell íródnia, illetve újraíródnia⁷. A valóságú történelem és a mai politikai érdekeket szolgáló séma között a történelmi tények tiszteletét illetően áthidalhatatlan szakadék tátong, amelynek árnyéka a bukaresti történettudományi kongresszusra is rávetődött, amely végül is a nemzeti eszmék, a « dákoromán folytonossági elmélet » propagálásának a fórumává vált. A túlzott, vagy alaptalan következtetésekre felépített és a történelemkutatás alapvető elemeit nélkülöző elmélet, vagyis a román nép és nyelv etnogenezise a Kárpátmedencében és a Dunától északra, megszakítás nélküli jelenléte több mint kétezer év óta, az egyetlen elfogadható történelmi szemlélet a mai Romániában⁸.

A « dákoromán folytonossági elmélet », a romantikus-nacionalista történet szemlélet — ellentétben a racionális-realistikus történet szemlélettel — továbbra is vita tárgyát képezi a magyar és román történészek között. De a hetven tagú magyarországi történészcsoport tagjai nem értettek egyet a román kortárstörténészekkel Erdély történelmi szerepében sem, az 1848-as szabadságharc problematikájában, a trianoni békeszerződés körül kialakult nézetekben, sem a magyarok és románok második világháborús szerepében⁹.

Örvendetes hírként kell elkönyvelnünk a magyarországi történészek sikeres szereplését, valamint Ránki György történész megválasztását a Nemzetközi Történettudományi Bizottság elnökségi tagjai közé.

⁷ Dionisie Ghermani, *Die kommunistische Umdeutung der rumänischen Geschichte unter besonderer Berücksichtigung des Mittelalters*, München 1967; D. Ghermani, « Wandlungen der rumänischen Historiographie im Spiegel der ersten vier Bände der 'Istoria României', *Siidostforschnungen* 26, 1967, 354-367 I; Michael J. Rura, *Reinterpretation of History as a Method of Furthering Communism in Rumania*, Washington D.C., Georgetown 1961.

⁸ A mai román történetírásról és a dákoromán folytonossági elméletéről részletes kritikai analízist nyújt a cikkíró ez évben megjelenő munkája: *History and Ideology. The Daco-Roman Thesis in Rumanian Historiography*. Wien-Stuttgart 1981.

⁹ *Magyar Nemzet*, 1980 aug. 24; Dr Ságvári Ágnes, *Rádió Budapest* 1980 aug. 18; Nemes Dezső, *Magyar Nemzet*. 1980 aug. 15.

Katolikus Szemle

1981.

XXXIII. évfolyam 2. szám

ILLYÉS, Elemér :**Egy felbecsülhetetlen értékű könyv új kiadása****ORBÁN BALÁZS: *A Székelyföld leírása***

Amikor szinte naponta érkezik hír ezeréves erdélyi történelmünk egy-egy lapjának a megsemmisítéséről, erdélyi kulturértékeink haláláról, s amikor a Romániában élő magyarság túléléséért harcolunk, vessük szemünket Orbán Balázs több mint százestendős, a maga nemében mindmáig legkimerítőbb és legizgalmasabb, még ma sem idejétmúlt művére. Soha még senki sem tárta fel hasonló alapossággal és tudással a Székelyföld értékeit, mint az udvarhelyszéki Lengyelfalván született « legnagyobb székely ». Az időközben elpusztult vagy szándékosan megsemmisített kulturkincseinknek csak « *A Székelyföld leírása* »-ban maradt nyoma.

Ennek a megfontolása indított az Orbán Balázs-i hagyaték, a birtokomban lévő hatköteles, *eredeti, első kiadásos*, felbecsülhetetlen értékű mű újra kiadására. Erre nem történt eddig kísérlet, még töredékesen sem. Célunk elsősorban, hogy a székelység történelmi, kultúrtörténelmi és társadalmi múltja hozzáférhető legyen mind az emigráns és hazai olvasó, mind a tudományos kutatás számára is. A magyar irodalom e rendkívül nagy történelmi könyvritkaságának, művelődésünk, történelmünk átmentéséről van szó — az utánunk jövőknek. Nyugaton — tudomásom szerint — alig létezhet egy-két vagy talán egynéhány példány, otthon csak könyvtárakban, intézetekben őrzik, vagy talán egy szép napon — s ez az erdélyi példányokra vonatkozik — papírzúzdába kerül. Orbán Balázs művének könyvészeti ritkaságát mi sem mutatja jobban, mint az a rendkívüli érdeklődés, amely « *A Székelyföld leírása* » megjelenésének századik évfordulójára kiadott könyvet (Beke György — Fodor Sándor — Mikó Imre; « Orbán Balázs nyomdokain », 1969) kísérte. Napok alatt foglyak el a példányszámok.

Az 1868 és 1873 között napvilágot látott monumentális munka, amelynek teljes címe *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, hat kötetre tagolódik: I. kötet Udvarhely-szék, II. és III. kötet Csík-szék és Háromszék, IV. kötet Marosszék, V. kötet Aranyosszék és a VI. kötet Barcaság. Irodalom és tudomány, — elsősorban történelem. Körülbelül 150, fénykép vagy rajz után készült eredeti fametszet gazdagítja a művet: tájak, kastélyok, udvarházak, népviselet. S ha meggondoljuk, hogy Orbán Balázs fotóművészete, melyet Victor Hugo körében sajátított el — milyen üttörő munkát jelentett a múlt század közepi Erdélyben, akkor bontakozik ki igazában a vállalkozás rendkívülisége: egy egész néprajzi és kultúrtörténelmi intézmény munkáját végezte egyedül.

Az új kiadáshoz magam írtam a bevezető tanulmányt, jegyzetekkel és magyarázatokkal láttam el. A három kötetbe foglalt mű ára előmegrendelőknek 66 US-dollár, plusz portó. Megrendelhető a kiadónál: Dr. Elemér Illyés, Aiplspitzstrasse 8 a, D-8162 Schliersee 2, West Germany.

Katolikus Szemle

1982.

XXXIV. évfolyam 1. szám

ILLYÉS, Elemér :**Orbán Balázs: A Székelyföld leírása**

Az új bővített kiadást sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel ellátta Illyés Elemér. A három kötetbe összevont eredeti hatkötetes munka teljes nyomtatott szövegét Orbán Balázs kiadatlan kézírásos jegyzetei egészítik ki. 1693 oldal. Készült: Bibliofilo Nyomda, Firenze-München, a megjelenés éve 1981.

Az 1868 és 1873 között napvilágot látott monumentális munka, melynek teljes címe *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, hat kötetre tagolódik: I. kötet Udvarhelyszék, II. kötet Csíkszék, III. kötet Háromszék, IV. kötet Marosszék, V. kötet Aranyosszék és a VI. kötet Barcaság. A művet 49 egészoldalas, 250 szövegközi, összesen 356 fénykép vagy rajz után készült fa- és acélmetszet gazdagítja: tájak, kastélyok, udvarházak, váralaprajzok, népviselet.

Ha kezünkbe vesszük ezt a maga nemében egyedülálló munkát, legnagyobb könyvritkaságunk egyikét, önkéntelenül felvetődik a kérdés: vajon jól sáfarkodtunk-e örökségünkkel? Történelmünk, hagyományaink bővizű forrásáról van itt szó: múltunk még fel nem tárt hagyatékairól. Ami értékbeli besorolásunkat illeti ugyanis a világ többi népei közé, e tekintetben — örökségünk birtokában — felemelt fővel járhatunk.

Nem új a gondolat Orbán Balázs hagyatékát közkinccsé tenni; csak éppen nem szökkentek, vagy nem szökkenhettek mindeddig tettekbe a tervek. Így többek között Orbán Balázs művének folytatóját a nagynevű erdélyi történelemtudóst, Kelemen Lajost, élete végéig foglalkoztatta *A Székelyföld leírásának* jegyzetelt újrakiadása. « Ha fogékony lelkekbe múlt- és fajszeretettel akarunk ültetni, — vallja a húszas évek végén Kelemen Lajos, — akkor a Székelyföld leírásának azt a saját kezűleg előkészített, bővített és javított kiadását, melyen úgyszólván élete végéig dolgozott, ma is mérhetetlen értékű szolgálat volna kezébe juttatni ». Egyidejűleg — a geológus Bányai János irányítása mellett — Udvarhely megyében is mozgalom indult *A Székelyföld leírásának* új, jegyzetelt kiadása érdekében, mivel akkoriban egyik székely megyének sem volt részleges monográfiája és Orbán műve « nagyon megritkult, megdrágult s könyvtári példányai úgy megviselődtek, hogy az új kiadást már pusztán ez is szükségessé és kívánatossá teszi ». Végül, száz esztendővel *A Székelyföld leírása* első kötetének a megjelenése után, Mészáros József mentette meg a pusztulástól Orbán Balázs hátramaradt fényképgyűjteményét és Erdélyi Lajos helyezte a kötetet az olvasó asztalára.

Orbán Balázs maga *A Székelyföld leírásának* egy második módosított és kiegészített kiadását tervezte. A nyomtatott oldalak közé tiszta lapokat kötött, ahol két évezeden át az újabb — főként levéltári — kutatásainak eredményét, kiegészítéseit saját kezűleg rögzítette, sok helyen lényeges módosításokat és nagyobb kihagyásokat is végezve az eredeti szövegen. A kiegészítések folyamatosan illeszkednek a nyomtatott szövegbe. A szerző idő előtti halála azonban nemcsak hogy megghiúsította a már nyomdakész szöveg második kiadását, de a jegyzetelt három kötet további útja hosszú évtizedekig az ismeretlenségbe merült. Végül is, a Háromszéket és Marosszéket magába foglaló, jegyzetekkel ellátott harmadik és negyedik kötet ismeretlen helyről és módon került — még 1937 előtt — Biás Istvánnak, a marosvásárhelyi Teleki Téka könyvtárosa, majd főlevéltárosa tulajdonába; ennek halála után fiától, Biás Bélától, 1954-ben Imreh Barna, református lelkész vásárolta meg « a keménykötésű, sokat forgatott, s így pótlapjaiban és kötésében rongált » könyvet, mely ma a budapesti Országos Széchényi Könyvtár kéziratára állagában van. A többi kötetek lelőhelye továbbra is ismeretlen.

Ki volt Orbán Balázs és mit jelentett annak idején és ma monumentális munkája, *A Székelyföld leírása*? Változatos és hányatott sorsáról életrajzírói, lexikonok, bevezető tanulmányok, eszme-futtatások — ha nagy távlatú időközökben is — bőven adtak hírt. Szinte érthetetlen lenne viszont emberfeletti vállalkozása, erőfeszítése, ha rá nem világítanánk korára s arra, hogy miért szegezte Orbán Balázs vigyázó tekintetét oly végtelen konoksággal a szülőföldre, mely bölcsője s majd sírja is lett.

De vegyük szemügyre vállalkozásának körülményeit, — romantikamentesen. Az osztrák önkényuralom és a nemzeti reformmozgalom malomkövei között őrlődött a nemzet, amikor Orbán Balázs 1829. február 3-án az udvarhelyszéki Lengyelfalván meglátta a napvilágot. A sors véletlen játékaként lehetne felfogni, hogy éppen az osztrák hatalmi rendszer külföldtől izoláló politikája idején, már tizenhét éves korában Konstantinápolyba került. S mialatt Európa-szerte a nagy

politikai és gazdasági átalakulások forgószelei söpörtek, s Széchenyi *Hitele* önvizsgálatra indította a nemzetet, Erdélyben is telítődött a levegő: 1848 október 16-án hatvanezer székely szervezett Berzenczey László felhívására Habsburg-ellenes népfelkelést az agyagfalvi réten, ahol már nem egyszer történt kísérlet a történelem kerekének a megfordítására, s ahol kimondták, hogy « a székelység az Erdélyben élő más anyanyelvűek ellen harcot nem kezd, de az országban élő magyar testvérei pusztulását hidegen nem nézheti ». S miközben a fiatal Orbán Balázs az ókor klasszikus tájait járja, távol a lengyelfalvi szülőháztól, — meg is történt a robbanás: 1848/49. A szabadságharc hírére felkelő csapatot szervezett, de százötven emberével csak Drinápolyig jutott el, ahol egyre gyarapodott a magyar emigránsok száma, akik török földön kerestek menedéket. Akkorra ugyanis már a szabadságharc elfojtásáról is hírek szállingóztak. A szülőföld felől fagyos történelmi szelek fújtak, a nemzet halálosan megcsönkült.

Míg '48 után a hazában közjogi kérdések vitájával teltek az évek, a székelység lelkiismeret-riasztóba kezd, de a Makk-Gál féle összeesküvés felgöngyölítésével ez a megmozdulás is kudarcba fulladt. Népe történelmének sorsformáló eseményei s európai kitekintése, felvillantották a fiatal Orbán Balázs lelkében is a nemzeti feladatok értelmét: rendbe hozni sürgősen a ház táját, felmérni és tovább adni a szülőföld még romlásba nem indult hagyományait.

1862-ben indult el a Nyikó völgyéből az erdélyi helytörténetírás nagy úttörője, Orbán Balázs, anyaggyűjtő munkájára, a szülőföld szeretetének a megszállottjaként, a Székelyföld akkor még úttalan-útjain, vállalva munkája minden terhét és keserűségét. Hátán cipelte negyedmázsás súlyú fotófelszerelését, sötét kamra berendezését, mozgó laboratóriumát, jegyzetkönyvét. Hat év alatt, 1868-ig, amikor napvilágot látott élete nagy művének, *A Székelyföld leírásának* az első kötete, több mint ötszáz székelyföldi helységet járt be esőben, metsző szélben, gyalogszerrel, lóháton vagy szekérrel, töretlen erővel. Az első kötet előszavát történelmien idézve, « könnyebb az óceánon túli Amerikába, mint ez irányban a hon véghatárain fekvő Székelyföldre eljutni ».

A székelyföldi tájegységek enciklopédikus helyzetfelmérésénél Orbán Balázs egyik fő iránytűje a történelmi emlék. A történettudomány oldaláról közelíti meg feltárásait, szemügyre véve a kor gazdasági és társadalmi viszonyait is. Összevetve kora problémáival. Nemcsak a falut mérte föl, hanem a székely kisvárosok polgárságáról, a kézművességről, a Maros tutajosainak az akkori életéről és a már, a szájhagyományokból is kiveszőfélben lévő bányászatról is felbecsülhetetlen értékű képet nyújtott. Majdnem hiánytalanul térképezte fel Udvarhelyszék száz év előtti műemlékanyagát. Több száz régi származásoltárt és mennyezetfestményt, több mint száz régi egyházi építményt, harmincöt templomerődöt, tizenegy régi kápolnát, százon felüli, az első világháború idején nagyobbrészt beolvasztott ősi harangot, huszonnégy régi kelyhet írt le a régészeti és művészettörténeti szempontok figyelembevételével; hetvenöt-nyolcvan váromot vett számba, melyeknek nagyobb részét ő fedezte fel, vagy a kevésbé ismerteket részletesen leírta. Ő a Székelyföld középkori eredetű műemlékeinek az első ismertetője s ezzel megvetette a további kutatás alapjait.

A Székelyföld leírásának talán a legértékesebb részei melyek pusztulóban lévő műemlékeket rögzítenek. Nem egy későromán kori és gótikus alkotás semmisült meg azóta, ha másként nem lebontották. Sőt minden, ami megmaradt átalakult, a változásokkal történelmi helynevek tűntek el, s így az Orbán által gyűjtött és gyakran elpusztult vagy másokba olvadt településekre utaló helynévanyagának különös jelentősége van. Ő mutatott rá először nálunk a helynévkutatás történeti fontosságára. A statisztikától kezdve a tudomány közel minden ágát felhasználja, hogy teljességre és kísérteties pontosságra törekvő leírásával megmentse a múlandóságtól a Székelyföld értékeit.

A Székelyföld leírásának a jelentőségét, ezt a nagyszerű vállalkozást annakidején még nem fogadta a kiérdemelt elismerés; még nem tudatosult, hogy ez a legnagyobb erdélyi honismeretetés egyben egyedülálló teljesítmény az akkori Kelet-Közép-Európában. Ma már tudjuk, hogy történelmi, régészeti, földtani és földrajzi leírásai a tudományosság igényével íródtak és legnagyobb részben ma is megállják helyüket; néprajzi leírásai, adatközlései, összevetései, néprajz-történeti feltárásai korszakalkotóak, mondagyűjtésének egyes elemei immár egyetemes rangot értek el, a közlésük óta eltelt száz év alatt sem vesztek értékükből s ma is útmutatói a tudomány művelőinek. « A tudományok nagy ezmesterének életműve — olvashatjuk egy romániai magyar hetilapban — nem egy tekintetben ihletőként, kiindulási alapként is, de módszertani útmutatóként kínálkozik még a mai kutatóknak is ».

Végezetül hadd idézzem emlékezetbe Orbán Balázs emberi portréjának azokat a vonásait, melyek nem tartoznak szorosan az életmű érdembeli tárgyalásához, de ennek nagyrészt meghatározói voltak.

Még frissen éltek az erdélyi közéletben '48 keserű emlékei, — egy elfojtott szabadságharc, Kemény Zsigmond vészjtósló látomásai még a táj fölött lebegtek, amikor Orbán Balázs elkötelezte magát a közéletnek. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szülőföld történelmének és társadalmi viszonyainak a felderítésén túlmatatnak a feladatok. A bejárt tájakhoz fűződő emlékek is ezt sugallták, az ember sorsát is ez alakította. A kor és a közösség parancsa politikai cselekvést kívánt. Túl minden lokálpatriotizmuson — felelet a történelemnek. Csakis a politikai szabadság volt képes újból talpra állítani a megrendült nemzetet, mely egyik legvégzetesebb sorsfordulatát élte át. Miközben a 48-as szabadságharc vívmányainak a visszaállításáért folyt a parlamenti vita s a közéletet az alkotmányosság helyreállításának a kísérlete fütötte, Bécs továbbra is a katonai erőszak

politikáját követte: a rövid időre visszaállított alkotmányos élet után 1861 augusztus 22-én feloszlatta az országgyűlést. Időben egybeesett Széchenyi István és Teleki László öngyilkossága.

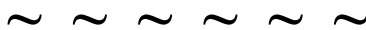
Az alkotmányos élet megnyíltával, a liberalizmus kezdetével, mint a Kossuth által irányított Függetlenségi Párt szélső ellenzéki, szabadelvű képviselője, Orbán Balázs 1870-től élete végéig a független Magyarországért harcolt, mint radikális demokrata « néppel a népért », a budapesti parlamentben; beszédeit 1870-1887-ig hat kis kötetben adta ki; az utána következők az ismeretlenségbe merültek. Nemzedéke a forradalom bukásának az okait vitatta, amikor « A Postaréten elhaltolt vértanúk emléke » című írása miatt sajtóperbe fogták. *A Székelyföld leírása* maroszéki kötetének arról a fejezetéről van szó (IV., 23. fejt. 153-162 l.), amelyben az 1850-54 évi Makk-Gál féle Habsburg-ellenes székely forradalmi mozgalom vezetőinek a kivégeztetéséről s az ítéletet hozó per lefolyásáról értekezve, megnevezte a titkos konspiráció áruóját, a kisgörgényi Biró Mihályt. Senki sem sejtette, hogy a maroszéki és aranyosszéki mozgalom egyik vezetője, Biró Mihály valójában a bécsi kémszolgálat embere volt és az emigrációs Kossuth által irányított szervezkedés minden mozzanatáról jelentést tett báró Heydte-nek, a császári hadsereg udvarhelyi katonai körzete parancsnokának. Az 1852 tavaszára kitűzött felkelés vezetőire már ez év január 24-én éjjel rajtaütött az osztrák titkos rendőrség: 1854 március 10-én a marosvásárhelyi Postaréten, a mai Székely mártírok terén, Török János kollégiumi tanár, Gálffy Mihály székelyudvarhelyi ügyvéd és Horváth Károly háromszéki földbirtokos kötél általi halált halt; április 29-én Sepsiszentgyörgyön a háromszéki mozgalom vezetőit, Várady Józsefet és Bartalis Ferencet akasztották fel, majd ismét Marosvásárhelyen, május 27-én, Bertalan László és Benedek Dániel földműveseken hajtották végre a halálos ítéletet. A szervezkedés többi résztvevőit hosszú évekre, vagy életfogytiglani börtönre ítélték.

A pesti esküdtszék több koronatanú kihallgatása után, végül is 1871 március 2-án felmentette Orbán Balázst: formailag sajtó vétségért pénzbüntetésre ítélte; az összeget Orbán Balázs hívei adták össze. Orbán Balázs szót emelt az idegen zsarnokság ellen, amikor azt vallotta: « Tizenöt évig felségsértés volt dicső önvédelmi harcunkról és a nemtelen bosszúnak azt követő rém korszakáról szólni, vagy írni. Tizenöt évig némák voltak a sírok, amelyek alatt a nemzet hősei és vértanúi porladoztak; de nekünk utódoknak... rehabilitálnunk kell azok emlékét, akiket az önkényuralom kegyetlen vadsága átkos árulás folytán ítélte el ».

Budapesten halt meg a « legnagyobb székely », 1890 áprilisában, egy héttel utolsó parlamenti beszéde után. Halálát a kolozsvári Ellenzék április 19-i száma közölte. Családi birtokán, a Székelyudvarhely melletti Szejkefürdőn helyezték örök nyugalomra; 1921-ben a családi kriptá összeomlott, földbe ásott sírba tették koporsóját. Megmaradt zsindeyes, két kopjafás síremléke, a Nagy Küküllő völgyére tekintő szejkai dombok hegyoldalában. Díszes, faragott székelykapuk egész sora alatt vezet az út a nyugvóhelyhez. A síremlék elé a halála előtt két évvel általa készíttetett székely kaput is felállították. Kilencven éve pihen ott. *A Székelyföld leírása* megjelenésének századik évfordulója alkalmával, 1969-ben, új síremlékek jelölték nyugvóhelyét, de szobrot még máig sem állított az utókor. S ha arcának földi mása a múlandóságba is veszett, neve kitörölhetetlenül átköltözött a nagy erdélyiek örökös galériájába: ott ragyog mint a Firtos feletti csillag Apáczai Csere János, Mikes Kelemen, Körösi Csorna Sándor, a két Bolyai, az iskolaalapító Mikó Imre, Benedek Elek, Tamási Áron és más erdélyi halhatatlanok között.

* * *

Az elegáns, vászonkötésű, három kötetbe foglalt teljes mű új kiadásának a kiállítása elsősorban: a több mint 350 fénykép vagy rajz után készült fa- és acélmetszet mesteri reprodukciója a legigényesebb nyomdatechnikai követelményeknek is megfelel. Az eredeti mű hú tükre. Az új kiadás szakmai értékét különösen emeli a 136 oldalnyi — eddig még kiadatlan — kézírásos kiegészítő-helyesbítő szöveg, melyet Orbán Balázs egy újabb kiadás céljából készített a háromszéki és maroszéki kötetek margójára. Az új kiadás megrendelhető az ellenérték előzetes beküldése ellenében a kiadónál: Dr. Elemér Illyés, Aiplspitzstr. 8 a, D-8162 Schliersee 2, West Germany. Ára portóval együtt 200.— D-márka, vagy ennek megfelelő US-dollár.

Katolikus Szemle

1982.

XXXIV. évfolyam 3. szám

ILLYÉS, Elemér :**Az emberi jogok és a romániai magyarság**

Tanulmányom¹ vázlatos képet szeretne nyújtani az erdélyi, illetve a romániai magyarság jogi védelméről a nemzetközi rendelkezések komplexumából kiindulva, továbbá azokról a tényezőkről e kérdéssel kapcsolatban, melyek a román nemzetiségi politika irányítása alatt állnak. Nehéz azonban a nemzetiségek jogi helyzetéről beszélni egy olyan államban, ahol jelenleg a legelemibb emberi jogokat sem tartják tiszteletben.

Ha a romániai magyarság jogvédelméről van szó, vissza kell vetítenem az eseményeket az I. világháborút lezáró Párizs-környéki békeszerződésekhez. Ismeretes, hogy az 1919/1920-as Párizs-környéki békeszerződések nem oldották meg Kelet-Közép-Európa politikai, etnikai és gazdasági problémáit. Ellenkezőleg: az újonnan megvont határok, az újonnan létrejött önálló nemzeti államok újabb konfliktusok forrásaivá váltak: az egyik nemzet önrendelkezésének a megvalósulásával más nemzeteket foszlottak meg ettől. Így a 19. századba visszanyúló és a két világháború közt még inkább fokozódó konfliktus-situáció állam és a nemzeti kisebbségek között európai, sőt világproblémává növekedett. Az első világháború után 40 millióra emelkedett Európában a nemzeti, etnikai, nyelvi és vallási kisebbségek száma, melyeknek egy negyedét a kelet-középeurópai államok kisebbségei tették ki. Magyarország szomszédállamai közül Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia soknemzetiségű államként jött létre és etnikai összetételüket tekintve nem sokban különböztek az Osztrák-Magyar Monarchiától. A lakosság számarányát véve, népi és területi veszteségek tekintetében Magyarország állt az első helyen: a trianoni békediktátum által területének 71.3 százalékát, magyar nyelvű lakosságának 33 százalékát veszítette el; ebből több mint kétfélmillió az államhatár közelében él ma is.

Mivel a békeszerződések nem tartalmaztak kimondott kisebbségi jogvédelmet, a Szövetséges és Társult Hatalmak egy külön szerződést, úgynevezett kisebbségvédelmi szerződést kötöttek — az egyes békeszerződések mintegy kiegészítéseként — Lengyelországgal, Romániával, Jugoszláviával, Csehszlovákiával és Görögországgal. Ez a szerződés két különleges garanciát foglalt magában: a kisebbségek jogvédelmét az illető államokban azáltal, hogy az alkotmányjogilag biztosítva legyen és az illető állam területén élő kisebbségeknek a Népszövetség védelme alá helyezését. Románia és Csehszlovákia mindent elkövetett, hogy e nemzetközi jogi kötelezettség alól kibújhasson. Romániában kormányváltásra is sor került a kisebbségvédelmi szerződés aláírása miatt, amely végül is csak a szövetséges hatalmak energikus felszólítására valósult meg. Tény az, hogy Románia annak ellenére, hogy a trianoni békediktátum aláírása előtt ígéretet tett, nemhogy nem vette be alkotmánya szövegébe az 1919. évi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseit, de még alaki, illetve eljárási jogilag sem tartotta be a szerződés előírásait.

Az I. világháborút lezáró Párizs-környéki (versailles-i, trianoni) békeszerződésekben és az azokhoz csatolt nemzetközi egyezményekben a nemzetiségi elv a szó valódi értelmében még kifejezésre jutott: a kisebbségi jogvédelem az egyéni diszkrimináció kizárásában és a kollektív jog garantálásában konkretizálódott, a nemzetiségi kérdés a nemzetközi jog színvonalára emelkedett. A Népszövetség nem tudott ugyan hatásos eszközévé válni annak, hogy megóvja a nemzeti kisebbségeket a diszkriminációtól, mégis lehetőséget nyújtott arra, hogy a kisebbségek képviselői a Népszövetség és más nemzetközi fórumok elé terjeszthessék a kisebbség — mint kollektívum — panaszait.

Ezzel szemben, a II. világháborút lezáró békeszerződések, a Szövetségesek és a Tengelyhatalmak — Olaszország, Finnország, Románia, Bulgária és Magyarország — között, nem tartalmaznak nemzetközi jogi értelemben vett kisebbségvédelmi szöveget, rendelkezéseik kizárólag az egyén — mint magánszemély — és nem a kollektívum diszkriminációjára vonatkoznak (a békeszerződések II. része). Ugyanígy, a nemzetközi problémák megoldásánál nem érvényesült a nemzeti önrendelkezés; s ha szó is esett erről az 1946. évi párizsi békekonferencián, ez csak a győztesekre vonatkozott. Az I. világháború utáni békeszerződésektől eltérően az önrendelkezésre vonatkozóan általában nem alkalmazták a népszavazás elvét és a kisebbségek védelmére csak a legyőzött államokat kötelezték. Ezáltal a kisebbségek jogi helyzete az illető állam belügyi hatáskörébe került, így az emberi jogok kérdése is, hogy végül is, maga az állam vonhassa meg azokat. A kisebbségek jogvédelme tehát a nemzetközi jogból állami joggá degradálódott. A Szövetséges Hatalmak és Románia közt létrejött 1947. évi február 10-i párizsi békeszerződés 3. szakasza, az úgynevezett politikai klauzúra, végeredményben csak azt

¹ Elhangzott Münchenben a KMEM 1982. június 24-i kultúrestélyén.

nyilvánítja ki, hogy « Románia lakóinak fajra, nyelvre, vallásra vagy nemzetiségre való tekintet nélkül egyenlő jogokat biztosít. » Ez azonban, ahogy említettem, csak az egyénre vonatkozik, s így az állami apparátusnak mindenkor lehetősége van arra, hogy a nemzeti kisebbséget, mint kollektívumot, szétrombolhassa. A támadás a nemzeti kisebbség — mint kollektívum — ellen irányul, még akkor is, ha csak az egyént éri, — aki viszont a nemzeti közösség tagja.

A nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek kérdésével nemzetközi fórumokon érdemben hosszú ideig nem foglalkoztak, a szabályozást — amint említettük — az illető államok kormányaira bízta. Az első próbálkozások az Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ) kezdeményezéséből indultak ki. Így például az ECOSOC, az ENSZ gazdasági és társadalmi tanácsa az egyéni jogokon felül, gyakran foglalkozik kollektív jogi kérdésekkel is. Az ENSZ Chartája és az 1948. évi december 10-i ENSZ-gyűlésen elfogadott emberi jogok egyetemes nyilatkozata (Universal Declaration of Human Rights) nemzetközi jogszabállyá emelte a kisebbségek védelmét. Ezenkívül egy sor nemzetközi egyezmény jött létre a második világháború után a nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozóan, mint például a nemzetirtást büntető 1948. évi december 9-i ENSZ-megállapodás, az 1950. évi európai konvenció, az 1960. évi, december 14-i ENSZ-megállapodás az oktatásban való diszkriminációra vonatkozóan és az 1966. évi december 16-i ENSZ-világegyezmény, mely a magán- és politikai jogokkal foglalkozik. Ezenkívül 1949 óta figyelemre méltó tevékenységet folytat az ENSZ-bizottság hatáskörébe tartozó « Subcommission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities » (Albizottság a diszkrimináció megelőzésére és a kisebbségek védelmére), mely kimondottan faji diszkriminációval foglalkozik. Konkrétabb megfogalmazást nyert a kisebbségek nemzetközi jogvédelme 1972 óta, az úgynevezett « Capotorti-jelentések » közzététele után.

A « Föderalistischer Union Europäischer Volksgruppen » (FUEV) az emberi jogok általános nyilatkozatának a 2. és 14. szakaszára hivatkozva fekteti le a nemzeti kisebbséget illető jogokat, Ezek szerint minden egyes személynek joga van szabadon dönteni afölött, hogy melyik nemzetiséghez kíván tartozni, az anyanyelv szabad használatára, ahhoz, hogy származási lakóhelyén maradhasson, vagyis tiltakozhat az ellen, hogy idegen nemzetiségek által lakott területre helyezték beleegyezése nélkül, továbbá joga van szervezkedésre, kulturális és területi önkormányzatra, saját, regionális törvényrendelkezések életrehívására és a parlamentben való képviselőre, arányszámának megfelelően; jogainak orvoslására, illetve azok korlátozása ellen, panaszt emelhet az illetékes nemzetközi fórumokon. A FUEV dokumentumában foglalt jogok egyformán vonatkoznak mind az egyénre, mind a nemzeti kisebbségre, mint kollektívumra. Alapelveit a FUEV az 1979. évi, 27-i apenradi kongresszusán dolgozta ki.

Végeredményben azonban megállapítható, hogy az ENSZ kisebbségjogvédelmi kontextusa nem tartalmaz olyan nemzetközi értékű jogszabályt, mely világosan kimondaná a nemzeti, etnikai, nyelvi és vallási kisebbségek jogvédelmét, jóllehet az ENSZ-Charta és az 1948. évi emberi jogok egyetemes nyilatkozata a regionális nemzetközi jogon rangban felül áll. Viszont a nemzetközi jog egyik, e témakörre vonatkozó alapelve továbbra is hiányzik: az tudniillik, hogy az egyén ne szenvedjen hátrányt azáltal, hogy egy bizonyos nemzetiséghez, vagy etnikai közösséghez tartozik.

Nemzetközi eseményként számítanak még az ENSZ által Jugoszláviában, Ljubljánában és Ohridban rendezett 1965, illetve 1974. évi kisebbségi szemináriumok és az 1975. évi helsinki « Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet », amelynek záróokmánya kimondja, hogy « a részt vevő államok, amelyeknek területén nemzeti kisebbségek élnek, tiszteletben tartják az ilyen kisebbségekhez tartozó személyek jogát a törvény előtti egyenlőségre, maradéktalanul biztosítják számukra azt a lehetőséget, hogy ténylegesen élhessenek az emberi jogokkal és az alapvető szabadságokkal, és ily módon védelmezik a nemzeti kisebbségek törvényes érdekeit ezen a téren. » A helsinki záróokmány szövegét analizálva kitűnik, hogy rendelkezései ha nem is hordják magukban az államok közti egyezmények jogi tulajdonságait, a benne foglalt emberi jogokra vonatkozó részeket alapelveként lehet tekinteni, amelyek a részt vevő államok képviselőinek az aláírása által politikai-erkölcsi kötelezettséget szavatolnak.

Említést érdemel a müncheni « Internationale Institut für Nationalitätenrecht und Regionalismus » tervezete az « Európatanács » tagjaihoz tartozó etnikai csoportok vagy nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó ENSZ-egyezmény végrehajtására. Két ilyen tervezetet nyújtott be az intézet: egyet az ENSZ-hez, másikat az « Európatanács »-hoz. A tervezet a kisebbségek jogvédelmén kívül világos szöveget tartalmaz a különböző önkormányzatokra vonatkozóan. Így az 5. szakasz értelmében a nemzeti kisebbségeknek jogukban áll az illető államban, amelyben élnek, jogi helyzetüket saját maguk meghatározni. Sőt, ha kompakt etnikai területen élnek, területi autonómiát igényelhetnek.

Ugyancsak említést érdemel a jugoszláv kormány 1978. évi február 8-i beadványa az ENSZ-hez, amelyben a nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogainak a védelmét szorgalmazza.

A területi autonómiával kapcsolatban kitérőül néhány szót az 1952-es román alkotmány által létesített « Magyar Autonóm Tartományról », mely a tulajdonképpeni Székelyföldet, a négy székely megyét, Háromszéket, Csík- és Udvarhely megyét és Maros-Torda megyének egy részét foglalta magába. E terület önkormányzati joga azonban kezdetől fogva formális volt: jogszabályait, melyek alig különböztek az autonóm tartományon kívül eső területek jogszabályaitól, végső fokon a bukaresti « nagy nemzetgyűlés » hagyta jóvá. Az autonóm tartomány létesítésének az ára a « Romániai Magyar Népi Szövetség » végleges felszámolása volt; ez volt a romániai magyarság egyetlen — első és utolsó — 1945 utáni jogvédő szervezete. Érdekes

azonban megvilágítani a « Magyar Autonóm Tartomány » létrejöttének az okait. Elsősorban is szovjet kezdeményezés szüleménye volt, abból a taktikai megfontolásból kiindulva, hogy mindennemű magyar területi követelést semlegesítsen, illetve hogy az alig nyugvópontra tért erdélyi status quot véglegesítse. Romániának propagandaként szolgált egyrészt, hogy az erdélyi magyarság lojális kezelését a külföld felé is hangoztatni tudja, másrészt az autonóm tartomány létesítésével eleve ki akarta zárni annak a lehetőségét, hogy a Székelyföld visszakerüljön Magyarországhoz. Fontos szerepet játszott a területi önkormányzat megvalósításában az a szempont is, hogy a román kormány még inkább érvényesíthette az autonóm területen kívül élő magyarsággal szemben elnyomó politikáját: az erdélyi magyarságnak az autonóm területen kívül; ezek a másodrendű állampolgár státusába süllyedtek. Beolvasztásuk is könnyebbnek bizonyult, mivel az új területi-közigazgatási átrendezés következtében arányszámuk sehol sem haladta meg a 6.5, illetve a 28.4 százalékot. De magán az autonóm tartomány területén is, különböző el- és hozzácsatolásokkal, a magyarság számát 77.3 százalékról 62.2 százalékra süllyesztették. Ezzel szemben a román lakosság számát majdnem megkétszerezték: 20.1 százalékról 35 százalékra emelték. Végül is, 1960-ban, az autonóm tartomány nevét « Maros-Magyar Autonóm Tartományra » változtatták, 1968-ban aztán végleg megszüntették.

Vissz térve az emberi jogok kérdéskomplexumára, illetve a nemzeti kisebbségek jogvédelmére, az ezzel szemben tanúsított meglehetősen csekély nemzetközi érdeklődés elsősorban a kelet-nyugat politikai-ideológiai ellentétre vezethető vissza. És itt tulajdonképpen tanulmányom lényeges részéhez jutottam: a romániai magyarság és az emberi jogok problematikájához. Azáltal ugyanis, hogy Románia a kelet-európai totalitárius rendszerbe tartozik, alig kereshetünk sérelmeire, elnyomatására más orvoslást, mint az emberi jogokra való hivatkozást, — nemzetközi szinten.

Ha figyelembe vesszük azonban, hogy Románia az ötvenes évek óta UNESCO-tag és hogy a helsinki nyilatkozatok egyik aláírója, s ennek ellenére sem tartja tiszteletben a legegyszerűbb emberi jogokat sem, lehetőségeink — a romániai magyarság helyzetét illetően — nem túlságosan biztatóak. Az 1947 utáni román rezsim nemzetiségi politikája következtében, a Romániában élő nemzetiségek léte — a jogi és elméleti találgatásokon túl — kérdésessé vált. A ma körülbelül 350.000 lelket számláló romániai német nemzeti kisebbség nyolcvan százaléka a kivándorlás híve: nyolcszáz éves történelmi létét feladta, jövője kilátástalanná vált, helyzete tarthatatlan.

Hosszú lenne részletezni a Romániában élő, körülbelül két és fél milliónyi magyarság második világháború utáni történetét, azt a közel négy évtizednyi időszakot, amelynek folyamán az 1944. évi teljes jogfosztástól kezdve — időközi helyzet-javulással — a hetvenes évek asszimilációs törekvű politikájának élet-halál harcot jelentő fázisába jutott.

Nem részletezem tehát a romániai magyarság helyzetét: újság cikkek, jelentések, szemtanúvallomások szinte naponta adnak hírt róla. Tény, hogy az utóbbi években egyre világosabban és megdöbbentőbben bontakozik ki tragédiája: a maradék magyar nyelvű iskolahálózat szétrombolása, a provinciális szellemi gettóba való szorítás, a szétszórás, az afrikaans fajmegkülönböztető törvényeket messze túl szárnyaló « belső rendeletek ».

A sztálini évekhez viszonyítva enyhültek ugyan az eszközök, modorbéli különbség észlelhető, de a jelenségek ugyanazok, a taktika csak annyiban változott, hogy nem nyílt harcmodorban, mint a két világháború között, hanem indirekt úton folyik az elrománosító politika. Szinte nincs látványos elnyomás, a törvények és rendeletek szövegén keresztül aligha érzékelhető az alkalmazott taktika. « Belső ügyként », titkos vonalon, szinte láthatatlan eszközökkel működik az állami apparátus: a cenzúrával, a magyaroknak « magyarul beszélő románokká » való minősítésével, a káder-rendszerrel, a kontraszelekcióval. És végül a diktatorikus-nacionalista légkör megteremtésével: az úgynevezett dákoromán elmélettel és a nemzeti egység rögeszméjével, a lépten-nyomon való hangoztatásával annak, hogy Románia egységes nemzeti állam, ahová a századok folyamán magyarok, németek és más nemzetiségű lakosság is betelepedett. Nem kétséges, hogy hasonló hivatalos megfogalmazások gyakran a másodrendűség érzetét keltik az ott élő nemzetiségekben. Nem kétséges az sem, hogy e politika célja az, hogy a magyarságot elszakítsák és izolálják saját nemzeti kultúrájától és helyette a román nemzeti kultúra szellemét ültessék tudatába. A magyar sajtó és irodalom kezdi elveszteni tartalmi funkcióját: létük mindinkább formálissá válik, pusztán az anyanyelvre korlátozódott, minden mástól megfosztották. Mindez egy erőszakos iparosítás és a szocializálódás folyamatában játszódik le, az úgynevezett társadalmi homogenizálódásban, mely az elrománosító politika és a nemzeti azonosság megsemmisítésének egyik leghatásosabb eszközévé és a nyílt asszimilációs törekvések hordozójává vált.

A román alkotmányokban és törvényekben lefektetett — nemzeti kisebbségekre vonatkozó — rendelkezések éppúgy kijátszhatók, mint a nemzetközi kötelezettségek, melyeket Románia formálisan elismert és képviselői aláírtak. Az alkotmányos jogok szerint például a magyarságot kulturális, gazdasági, társadalmi, jogi és politikai egyenjogúság, vagy egyfajta autonómia illetné meg. A kulturális jogegyenlőség alapfeltétele lenne elsősorban az anyanyelv szabad használata a munkahelyen, a közhivatalokban, a bíróságoknál és más téren, ami azonban nemcsak hogy korlátozva van, hanem az anyanyelv használatának a legegyszerűbb követelménye, a kétnyelvűség sincs meg gyakorlatilag sehol. Kolozsvárott például, vagy Nagyváradon, ahol a magyarság valóban nagy számban él, nyoma sincs magyar feliratoknak. Az oktatást szabályozó törvények fondorlatos megfogalmazására jellemző, hogy csak az anyanyelvi oktatást szavatolják, nem pedig az anyanyelvi iskolákat. Már pedig az anyanyelvi iskola elengedhetetlen alkotórésze az emberi jogoknak. Megszűnik a lehetősége annak, hogy a magyar anyanyelvű

gyerek magyar iskolát látogathasson, nemcsak saját nemzeti azonossága van veszélyeztetve ezáltal, hanem a nemzeti-etnikai csoport további léte is kérdésessé válik, amelyhez tartozik. Az anyanyelvi oktatás, az anyanyelv szabad használata tehát az alapvető emberi jogok elsődleges fokmérője. A hetvenes évektől kezdve a romániai magyar gyerekek csak magyar nyelvű előadásokat látogathatnak, iskolai önkormányzat a legkisebb mértékben sincs meg.

Románia nemzetiségi politikájának az álcázása kifelé, a külföld felé csaknem tökéletes. Gyakran jelennek meg külföldi lapokban, a kormány hivatalos közleményeiben spektakuláris statisztikai számok, melyek a nemzetiségek jogait, a művelődés, az iskoláztatás terén elért eredményeket, látványos engedményeket adnak hírül. És Ceaușescu biztos a dolgában, hogy egy távolabbi perspektívából tekintve, a nemzetiségek beolvasztása megvalósul. Számtalan hivatalos kijelentés, pártprogram, beszéd utal erre. Az asszimilációs politika legnyilvánvalóbb megfogalmazása a pártprogramnak abban a kitételében jut kifejezésre, amely szerint Romániában rövidesen nem lesznek nemzeti kisebbségek, csupán egyetlen nemzet, a szocialista román nemzet.

Az elmondottak után nehéz jóslásokba bocsátkozni, « megoldásokat » keresni a Romániában élő magyarság egzisztenciális problémáival kapcsolatban. Tudnunk kell, hogy a romániai nemzetiségek jelenleg egy olyan rezsim rendszerébe tartoznak, mely a status quo erőszakos fenntartására törekszik és minden változásban, minden újításban vagy a rendszer megdöntésénél, vagy az ország határai integritásának a veszélyeztetését látja. Minden kívülről érkező hang, mely a nemzetiségek elnyomásáról, vagy az emberi jogok be nem tartásáról ad hírt, a szokványos slogannal, a « belső ügyekbe való beavatkozással » nyer elutasítást. Magyar részről érkező hang « nacionalizmusnak » számít. A magyar-román viszony amúgy is terhelt, történelmi-területi konfliktusok keresztezik egymást. Azonban fölösleges hangsúlyoznunk, hogy a magyar-román viszony jelenleg kimondottan nagyhatalmi függvény, vagyis a keleti blokkba tartozván, — a Szovjetunió függvénye.

Felmerül tehát a kérdés: mi legyen a konkrét teendő, hogyan valósíthatók meg az emberi jogok, honnan induljunk ki az előbb felvetített sötét, — mondhatnám szinte reménytelen — kép után? Mondanivalóm a következőre összpontosul:

- A Romániában élő magyarság autonóm jogainak a megvalósítása a jelenleg fennálló rezsimen belül is;
- a nyugaton élő magyar és nem magyar értelmiség szerepe a kelet-közép-európai nemzeti kisebbségek elnyomásával kapcsolatban;
- azoknak a kezdeményezéseknek, megmozdulásoknak az egységesítése, koordinálása, illetve aktiválása, melyek bár nagy erőfeszítéssel, de szétesően — s ezért erőt pazarlóan jelentkeznek az emigráció soraiban, a romániai magyarság problémaival kapcsolatban;
- felkészülni arra az időre, amikor a Ceaușescu vagy az azt követő rezsim lazulásának a jelei mutatkoznak;
- idegen nyelvű munkák publikálása, melyek a romániai magyarság ügyét a világ közvéleménye elé viszik.

Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a romániai magyarság ügye nem választható el a kelet-közép-európai kérdéskomplexumtól és mégis specifikus helyzet, mert két szomszédos ország friss történelmi eseményei keresztezik egymást. De nem kétséges, hogy a világhelyzet pillanatnyilag nekünk kedvez: a nemzeti kisebbségek sorsa világkérdéssé nőtt. És minél többet hangoztatjuk a világ előtt — nemcsak magunk előtt — a Romániában élő magyarság létét fenyegető elnyomását annál nehezebb lesz az ottani rezsimnek nemzetiségellenes politikáját fenntartania. Tehát rajtunk is múlik, hogyan élünk további lehetőségeinkkel.

Katolikus Szemle

1983.

XXXV. évfolyam 1. szám

ILLYÉS, Elemér :**Valami elindult Erdélyből**

Írásom vázlatos és válogatott kronológiai híradás az erdélyi (és általában romániai) magyarság utolsó két évi történetéről, mely csupán sejteti, de távolról sem tükrözi a felszín alatt lejátszódó események súlyát, a mindennapi élet emberi megrázkódtatásait, az erőszakkal létrehozott lelki töréseket. Magánlevelekből, névtelen jelekből, rokonok, barátok elbeszéléseiből bontakozik ki igazán a tragédia. Ritkán érezte nemzeti kisebbség annyira bőrén a történelmet, mint az európai kultúra peremén élő erdélyi magyarság. És az is tény, hogy kisebbségi helyzetbe való taszításának több mint fél évszázadnyi időszakában létének jelen pillanatban legválóságosabb idejét éli. A fennmaradás vagy az alámerülés alternatívája előtt áll.

Mint ismeretes, a kilátástalan romániai gazdasági helyzet, a katasztrofális ellátási viszonyok még inkább kiélezték a sovinszta-nacionalista érzelmeket, s a fenyegetettség érzését nemcsak az értelmiségi és a munkahelyén dolgozó, de a kisember is naponta bőrén tapasztalja. A problémák — nem utolsósorban a nemzetiségi kérdés — súlya alatt a politikai vezetőség az egész állami apparátus mozgósításával azon van, hogy azt vonja meg nemzeti kisebbségeitől, ami létükben összefogó, megtartó erejű. Egy olyan rezsím, mely nincs tekintettel sem az anyanyelvre, sem a történelemre. Az alkotmányban és a törvényekben szavatolt nemzetiségi jogok tetszés szerint kijátszhatóak, másrészt minden nemzetiségi kérelemre vagy követelésre a szavatolt jogokra hivatkoznak a legfelsőbb vezetőségtől a legalantasabb végrehajtókig. Ezen az alapon a nemzetiségek saját látszatintézményei szolgálják az elnyomást: revizionistának, nacionalistának tekintenek minden olyan megnyilvánulást, megmozdulást (szervezkedésről szó sem lehet), melyet nem maga az államhatalom irányít.

Az alapvető emberi jogok megtagadásáról van szó: magáról a *létezésről* és a *nemzeti azonosságról*. Itt már nincs egyezkedési alap, mint 1945-1948 között volt. Minden kompromisszum valami lényeges feladását, s végül is önfelszámolást jelent. S ezt tudja a sorsát vállaló erdélyi értelmiség is. Az emberi felségjogoktól való megfosztottság iránti ellenállás kezdetben — mint ismeretes — egyéni tiltakozás formájában jelentkezett. (Király Károly, Takács Lajos, Sütő András). Nyílt töresre, szervezeti fellépésre 1981 végén került sor.

Az egymást — közhellyel élve — drámai gyorsasággal követő események és a külföld visszhangja röviden a következőkben foglalható össze:

1981 november 23: a *Le Figaro* a francia-román viszony megromlásáról ad hírt.

1981 december: megjelenik az erdélyi magyar értelmiségiek alkalmoszerűen szerkesztett magyar nyelvű szamizdat folyóirata, az *Ellenpontok* első száma. Célja, ahogy a lap névtelenségben őrzött szerkesztői megfogalmazták, « a kelet-közép-európai emberi jogfosztottságnak — s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális elnyomásának — ismertetése. A « végveszélybe jutás » fázisában elsősorban az intézményes önvédelem és a kulturális autonómia biztosítása fogalmazódik meg.

1982 tavaszán a kilencedik magyar-román vegyes történelmi bizottság ül össze Bukarestben a román Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiája helyiségeiben (a volt Osztrák-Magyar Monarchia bukaresti nagykövetségének az épülete) és Nagyszebenben. A konferencián — mint rendszerint — éles szóváltásra került sor a vitatott kérdések során a magyar és román történészek között.

1982 áprilisában jelenik meg ötvenezer példányban Ion Lăncrăjan erdélyi származású román író *Cuvînt despre Transilvania* (Vallomás Erdélyről) című könyve, melynek történelmi hazugságai és nemzetgyalázó hangja a hazai és nyugati magyar sajtóban egyaránt nagymértékű felháborodást és tiltakozást váltott ki. Erdélyben a nyílt ellenállásnak és az első kollektív tiltakozásnak új korszakát fémjelezte. Ezt annál is inkább, mivel a hivatalos román vezetőség is azonosította magát a könyv tartalmával, melynek célja kétségtelenül az Erdéllyel kapcsolatos román közvélemény áthangolása volt. A magyar és román értelmiségiek két közösen aláírt memorandumban tiltakoztak a könyv hecckampánya ellen. Időközben a bukaresti magyar követség is tiltakozását fejezte ki a román kormánynál a könyv terjesztése miatt.

Az *Ellenpontok* 2. és 3. száma ugyanebben az időben lát napvilágot. « Reménytelen itteni helyzetünkben — idézek a 3. számból — gyakori szokás mások reményeibe kapaszkodni » (a lap itt a lengyel helyzetre utal).

1982 május 15: a német nyelvű sajtó egyik legtekintélyesebb napilapja, a svájci *Neue Zürcher Zeitung* közel háromhasábos cikkben foglalkozik Illyés Elemér német nyelven megjelent erdélyi tárgyú könyvével, s ezzel azonosítja magát a lap a könyv tartalmával, az erdélyi (romániai) magyarság jogfosztását illetően.

1982 júniusában megjelenik az *Ellenpontok* 4. száma és majdnem teljes egészében az egyházak helyzetével foglalkozik. Bepillantást nyerhet az olvasó a « másik front » helyzetére is, ahol klerikusok soraiba « beépített » rendszert kiszolgáló személyek ellen kell a különböző egyházaknak a mindennapi küzdelmet felvenniük. Tipikus példája annak, ahogyan a hatalom leválasztani igyekszik az egyéneket a közösség testéről.

1982 július 1-2: a Párizsban megjelenő *Le Monde* napilap többek között az egyre növekvő és sovén formát öltő román nacionalizmusról ad hírt, mely táptalaja az erdélyi magyarság elleni revansista politikának. Megemlíti továbbá a lap a Párizsban élő disszidens román író, Virgil Tanase ellen tervezett Securitate-merényletet, mely végül is Mitterrand szeptemberre tervezett romániai látogatásának a lemondásához vezetett.

1982 augusztusa: az US-kongresszus tárgyalásokat folytat a Kínának, Magyarországnak és Romániának engedményezett « legnagyobb kedvezményes (kereskedelmi) klauzuláról », melynek során először került napirendre a romániai magyarság helyzete. A kongresszus egyes képviselői egy Ceaușescuhoz intézett levélben tiltakozásukat fejezték ki Románia elnyomó nemzetiségi politikája ellen.

1982 augusztusa: a nyugat-németországi *Der Spiegel* című folyóirat 34. száma hosszas cikkben foglalkozik az erdélyi magyarság helyzetével és a budapesti *Népszabadságban* közölt Ceaușescu-karikatúrát az eddigi « legélesebb » magyarországi kritikának minősíti a szomszédország ellen. A *Népszabadság*, a párt lapja — írja a *Der Spiegel* — a « szatirikus támadást » tehát a legmagasabb szinten mondták ki. A folyóirat közli Románia térképét, kijelölve benne Erdély, illetve az 1940-1944-ig ismét Magyarországhoz tartozó Észak-Erdély határait.

1982 szeptember: a Szegeden megjelenő *Tiszatáj* című folyóirat Lăncrănjan könyvéről ismertetést közöl az Erdélyből származó Köteles Pál tollából. Ebből kitűnik, hogy Lăncrănjan könyvét most már a magyar párt vezetőség sem nézhetette tétlenül. És mégis meglepő, de egyébként jellemző a pártvezetőség Romániával szemben gyakorolt politikájára az a tény, hogy a Lăncrănjan -kritika közlése miatt elbocsátották a *Tiszatáj* egyik szerkesztőjét és a főszerkesztő is intést kapott. Pedig Köteles írása minden tekintetben mérsékletes és visszatartó hangvételű.

1982 szeptembere: az *Ellenpontok* szerkesztői memorandumot intéznek a madridi Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia résztvevőikhez és mellékelik Programjavaslatukat, amelyben « helyzetük megoldása érdekében, a román állammal szembeni legfontosabb követeléseiket igyekeznek megfogalmazni. » A Memorandum életmentési akció, a Programjavaslat — túllépve az « ahogy lehet » kényszerű helyzetén — követel, az emberi jogi normák alapján. Követeli a demokrácia játékszabályainak a betartását, teljes társadalmi, kulturális és politikai egyenjogúságot. A két dokumentum soraiból kicsendül mindaz, amit a két és egy negyedmillió romániai magyar nemzeti kisebbségtől három és fél évtized alatt megvontak. Hangsúlyozzák a dokumentumok szerkesztői, hogy a Romániában élő magyar nemzetiség kulturálisan szerves, elidegeníthetetlen része a magyar nemzetnek és még sines, sem anyanyelve, sem történelme, sem sajátosságai, sem szokásai, sem hagyományai intézményes keretekben biztosítva. Az *Ellenpontok* és a dokumentumok a holtpontra való jutás idején láttak napvilágot. Akkor, amikor a román vezetőség a *cuius regio eius religio* elvének újraalkalmazása által megsemmisíteni törekszik a nemzeti kisebbség létfeltételeit.

1982 októbere: a magyarországi szellemi-politikai vezetőség fél-hivatalos politikáját képviselő *Valóság* című folyóirat közli Száraz György író kritikus bírálatát Lăncrănjan könyvéről. Az írás hangja mérsékelt, cáfoló, semmint támadó. A Magyar Rádió október 25-én egy Száraz Györggyel folytatott interjút közvetít, amit október 26-án megismétel. A beszélgetés szövege nagyjából a *Valóságban* megjelent könyvismertetésre alapozódott, tehát hangvétele is ugyanolyan visszatartó volt. A rádióadás Erdélyben nyugtalanságot váltott ki.

Nem először nyilatkozott hivatalos vagy félhivatalos formában a magyar politikai vezetőség az erdélyi magyarság sorsát illetően, jóllehet a kormány véleményét kifejező sajtó rendkívül tartózkodó hangú volt. Ám tudjuk azt is, hogy minden eddigi kijelentés kizárólag a Szovjetunió tudtával és kezdeményezésével történt. Nyíltabb — és mondhatni önállóbb — fellépésre csupán a két utóbbi évben került sor. A háború befejezése után még hosszú ideig közömbösség uralkodott az otthoni szellemi életben és történelemszemléletben a területi és népi veszteségek okozta nemzeti megrázkódtatás iránt, s a közel negyvenéves hallgatás már többé jóvá nem tehető mulasztásokkal bosszulta meg magát.

1982 október 25: a Magyar Távirati Iroda hét oldalas jelentésben analizálja a magyar-román feszültséget.

1982 október 28: a dési magyar művelődési élet vezetői memorandumban jelentik az ottani magyar művelődési életnek a román hatóságok általi lassú megszüntetését.

1982 október 29: a párizsi napilap, a *Le Monde* a magyar-román viszony különös kiéleződéséről ad hírt. Az erdélyi kérdést továbbra is terheli a feszültséget, melyet Lăncrănjan könyve csak tovább fokozott. Beszámol a lap továbbá a *Valóságban*

megjelent könyvismertetésről és a Száraz Györggyel folytatott beszélgetés budapesti rádió közvetítéséről (A pszichománia veszélye a Kárpátokban).

1982 október végén megjelent Bodea I. Gheorghe *Archangelii gruzimii (A borzatom arkangyalai)* című magyarellenes pamfletje, folytatása a hetvenes évek elejétől elindított hecckampánynak. Bodea a máramarosi román katonaszökevények 1944-es kivégzéséről ír és az egeresi (Kolozs megye) magyarok kivégzését is a « horthysta fasiszták » számlájára írja, holott ez — ahogy hiteles adatokkal is bizonyítható — a Maniu gárdistákat terheli. Bodea könyvét látszatra visszavonták, de « pult alatt » kapható.

1982 november 5 és 6: a kolozsvári és nagyváradi román biztonsági szervek egéjszapos házkutatás után letartóztatták Szöcs Géza költőt, Tóth Károly tanárt és Ara-Kovács Attila filozófiai író. Mindhárman az *Ellenpontok* munkatársai. Rajtuk kívül őrizetbe vettek más személyeket is, köztük Tóth Károly feleségét és Kertész Attila diákot. Több személyt kihallgatásra rendeltek be. A kihallgatás során Tóth Károlyt és feleségét, valamint Szöcs Gézát is súlyosan bántalmazták. Ara-Kovács Attilát és a Tóth házaspárt öt nap után szabadlábra helyezték. Szöcs Géza holléte továbbra is bizonytalan.

1982 november 18: a svájci evangélikus sajtószolgálat (*Schweizerische Evang. Pressedienst, Zürich*) 46. száma a teológiai hallgatók felvételére alkalmazott teljes *numerus clausus*-ról ad jelentést Romániából. A rendelkezés a római katolikus, református, lutheránus és unitárius — elsősorban tehát magyar — egyházakat sújtja; az ortodox egyház jelöltjeire nem vonatkozik a korlátozás.

1982 november 22: a *Le Monde* a letartóztatásokról, bántalmazásokról és Szöcs Géza költő eltűntetéséről ad hírt. Megemlíti az *Ellenpontok*at is.

1982 november 24: több magyarországi értelmiségi aláírásával a letartóztatások ellen tiltakozó memorandumot juttatnak a magyar halóságokhoz.

1982 november 26: a francia sajtóügynökség (AFP) összefoglaló jelentést ad az erdélyi helyzettel és eseményekkel kapcsolatban, valamint Illyés Gyula budapesti sajtónyilatkozatáról. Illyés « elviselhetetlennek » tartja az erdélyi magyarság létét, szerinte különösképpen Szlovákiában és Romániában aggasztó a magyar kisebbség helyzete... A sajtóügynökség megemlíti a madridi konferencia résztvevőikhez intézett memorandumot is.

1982 november 27-28: a *Le Matin* is részletes képet ad az erdélyi eseményekről és megállapítja, hogy néhány hónap óta különösen megnőtt a feszültség a két szocialista ország, Magyarország és Románia között; az elégedetlenség nemcsak Magyarországon, de Erdélyben is nő.

1982 december 9: a marosvásárhelyi megyeházára kitűzik a magyar zászlót. Provokáció? Utána az épület restaurálásával megbízott magyar munkavezetőt elbocsátották állásából.

1982 december 30: a *Neue Zürcher Zeitung* szerint a román pártvezetőségnek több gondot okoz az erdélyi magyarság soraiban észlelhető lázongás, mint az ország rossz gazdasági helyzete és az ellátási problémák. A közhangulatban — írja a lap kelet-európai levelezője — egyfajta elszigeteltségi érzés tapasztalható. A nyugati kegyvesztés félelme.

1983 január 12: a svájci *Neue Zürcher Zeitung* hosszú cikket közöl a Székelyföldről és Lăncrănján könyve visszhangjáról; a székelyeket, mint a Nyugat egykori előőrseit említi.

* * *

Valami elindult Erdélyből. A továbbiakra nézve nehéz lenne jóslatokba bocsátkozni, mint ahogy az erdélyi problémára « megoldást » keresők kérdéseire sem lehet választ adni. Ahhoz azonban alig fér kétség, hogy az utolsó két év jelenségei beleszólnak majd a további események menetébe. Történelemmé váltak.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Katolikus Szemle

1983.

XXXV. évfolyam 2. szám

ILLYÉS, Elemér :**Erdély: Egy vállalkozás távlatai**

A Katolikus Szemle előző számában vázlatos kronológiai összefoglalót közöltem azokról az eseményekről, illetve a nemzetközi sajtó visszhangjáról, amelyek valamilyen formában az erdélyi (és általában a romániai) magyarság létkérdéseivel foglalkoztak. Kiegészítésül még annyit, hogy a francia és svájci sajtón kívül az ismertebb német — és általában nyugati — napilapok is közöltek terjedelmesebb cikkeket az *Ellenpontokról* és dokumentumairól. Magyar viszonylatban 1982 november 20-án 71 magyar értelmiségi nyilatkozatot intézett Lázár Györgyhöz, a Magyar Népköztársaság elnökéhez, a Magyar Írók Szövetségéhez és a Magyar P. E. N.—Klubhoz, amelyben az erdélyi letartóztatások ellen tiltakoztak. « Felhívunk mindenkit, aki teheti, — idézem a nyilatkozat szövegét — tiltakozzék a romániai hatóságok eljárása ellen. » Az aláírók között országos hírvű költők, írók, művészek, tudósok és a magyarországi szamizdat-kiadvány ismertebb személyiségei is szerepelnek. Ezenkívül A Száműzött írók P. E. N.—Klubjának franciaországi tagozata táviratban felszólította a Nemzetközi P. E. N.—t és *Writers in Prison* Bizottságot, hogy követeljék a hatóságoktól az erdélyi magyar írók és értelmiségiek azonnali szabadonbocsátását és az ellenük indított eljárás beszüntetését. A táviratot a disszidens román író, Paul Goma (elnök), Méray Tibor (alelnök) és a csehszlovák Jan Vladislav (főtítkár) írta alá.

A kronológiai összefoglaló után nyert általános helyzetkép önkéntelenül szükségessé teszi az események mélyebb vizsgálatát és nemzeti, nemzetközi, valamint nemzeti kisebbségi (romániai) viszonylatban való kiértékelését. Figyelmünk elsősorban a romániai magyar nyelvű szamizdat-kiadványra, az *Ellenpontokra* és szerzőinek a *Programjavaslatára*, illetve a madridi Európa-konferenciára benyújtott *Memorandumára* összpontosul. A helyzetkép megértéséhez ismernünk kell a román politikai vezetés két alapvető törekvését: megakadályozni minden eszközzel, hogy az országon belül a pártpolitika lazulása valamilyen formában is felüthesse a fejét, s ha igen, ezt magvában kell elfojtani. A kelet-európai típusú totalitárius államoknak minden eszköze megvan erre. Ehhez kapcsolódik szorosan az ország külföldtől való elszigetelése. A külpolitikában, mint második szempont, a Nyugattal szemben továbbra is a Szovjetuniótól való gazdasági és részben politikai — de mindenképpen külpolitikai — függetlenséget hangoztatni. Ez nemcsak gazdasági előnyökhöz juttatta Romániát, hanem nyugati körökben bizonyos rokonszenvet is keltett az ország vezetősége iránt, elterelvén ugyanakkor a figyelmet az akut nemzetiségi problémáról.

A belső ellenzékétől való félelem gyökerei közvetlen az első világháborút követő évekre nyúlnak vissza, pontosabban a minden várakozást felülmúló területgyarapodás és a nemzetileg viszonylag egységes román állam több nemzetiségű állammá való alakulása idejére. A nemzeti, nyelvi és vallási kisebbségek problémája — elsősorban a magyarság nagy százaléka — kezdettől fogva lázalomként nehezedett a korrupciós és gazdasági-kulturális nehézségekkel küzdő új román államra. Ehhez járult, hogy a megoldatlan nemzetiségi kérdés mögött ott leelkedett a területi integritás megőrzésének a problémája is, a neuralgikus pont, amely ma is a pártvezetés központi problémája. Az 1940 évi területi elcsatolások (Besszarábia, Dél-Dobruzsza és ideiglenesen Észak-Erdély) kitörölhetetlen nyomot hagytak a román közhangulatban. A közel két és fél milliós romániai magyar kisebbség jelenléte ma is több gondot okoz a román vezetőségnek, mint — mondjuk — az ország katasztrófális gazdasági helyzete. Jóllehet a kettő semmiféle okozati összefüggésben nincs egymással, a román belpolitika mégis összeköti őket: hogy a gazdasági bajokról elterelhesse az elégedetlen lakosság figyelmét, a magyar kisebbség ellen uszít, nem egyszer a bajok okozójának tekinti¹. Ezen a ponton már a nemzeti elnyomás nemcsak az állami intézményeken keresztül keres magának utat, hanem az egyén is (írók, történészek) részt vesz benne: a román nemzetiségi politikának azt a szakaszát jelzi, amikor a hatalom a nemzetiségi lét feltételeinek fokozatos megsemmisítésére, a végső asszimilációra törekszik. A gyakorlatban állandósl e törekvés és gyakrabban ölt nyílt formát: « A közeljövőben — idézem Ceaușescut — nem lesz nemzeti kisebbség Romániában, csupán egyetlen szocialista nemzet. »²

A kisebbség és a hatalom közt fennálló konfliktushelyzet a kisebbségeket a kompromisszum és az ellenállás alternatívája elé állítja. A kompromisszum annyi mint önfeladás, az ellenállás viszont a túlélés igénylése. Az ellenállás nyílt vagy passzív

¹ Magyarellenes pamfletek, többek között Ion Lăncrăjan könyve *Cuvînt despre Transilvania* (Vallomás Erdélyről).

² Hans Bergel, *Die Sachsen in Siebenbürgen nach dreissig Jahren Kommunismus*, Innsbruck 1976, 16. l; továbbá *Die sozialistische Nation*, Bukarest 1973.

(passzív rezisztencia) formában jelentkezik. A nyílt ellenállást rendszerint tiltakozás előzi meg, de úgy is lehetne megfogalmazni, hogy az ellenállás alsóbb foka a tiltakozás, mely egyéni vagy kollektív jellegű. A kommunista parancsuralom létrejötte után Romániában *egyéni* tiltakozásra először 1977 második felében került sor: Király Károly, mint ismeretes, a kommunista pártvezetőséghez intézett levelében fejezte ki tiltakozását a romániai magyar, szerb, zsidó és német nemzeti kisebbség kollektív elnyomása ellen. Király ellenzéki magatartásával Sütő András író és Takács Lajos volt egyetemi rektor is szolidaritást vállalt³. Egy fél évvel később, 1978 március 14-én, Bodor Pál, a bukaresti televízió magyar műsorának igazgatója emelt szót a magyar kisebbség diszkriminációja ellen:

« Én nem tartom szerencsésnek a megfogalmazást 'nemzetiségre való tekintet nélkül'... Egy kommunista nem engedheti meg magának, hogy egy másíknak a nemzetiségét ne vegye figyelembe. A nemzetiség egy sajátos lelkiséget, egy bizonyos múltat, egy jó néhány szokást és hagyományt, egy kontextust hordoz magában. Mi már hosszú évek óta... lemondunk a kisebbség fogalmáról, ennek ellenére a magyar nemzetiség hatvan év elteltével is még mindig nemzeti kisebbség ».⁴

Az erdélyi (és általában a romániai) magyar kisebbség jogfosztottsága elleni *kollektív* tiltakozását fejezi ki a memorandum, melyet az erdélyi magyar értelmiségiek egy csoportja a helsinki értekezlet megállapodásainak betartását ellenőrző madridi Európa-konferencia résztvevőikhez intézett. A memorandum történetéhez szervesen fűződik a romániai magyar nyelvű szamizdat-kiadvány, az *Ellenpontok*, szerkesztőinek *Programjavaslata* a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében. A nyugati magyar lapok részletesen foglalkoztak mind az *Ellenpontok*-kal, mind pedig az *Ellenpontok* 8. számában közölt két jelentős dokumentummal, a *Program javaslattal* és a *Memorandummal*. Közülük a párizsi *Irodalmi Ujság* (1983. 1. sz.) és a *Bécsi Napló* (1982. júl.-aug. sz.; szept.-okt. sz. és 1983. jan.-febr. sz.) az eredeti szövegen kívül értékes kommentárt is közölt.⁵

Megfelelő távlatból tekintve az eseményeket, szükségesnek találjuk a kollektív tiltakozásnak a jelentőségét nemzeti, nemzetközi és belpolitikai (romániai) vetületben is felmérni. Az *Ellenpontok* szerzőinek a *Programjavaslata* « a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében » megfogalmazói szerint csak vázlatosan tárja fel a magyar kisebbség létét és fejlődési lehetőségeit érintő problémákat. Mégis úgy látjuk, hogy a kilenc fő- és a körülbelül ötven alpontban benne van az egész lényeg: a romániai magyar etnikum fennmaradását biztosító feltételek. Tagadhatatlan, hogy e tételeken megfogalmazott követeléseket az egzisztenciális félelem, a fenyegetettség érzése váltotta ki: bennük van egy nemzeti kisebbség létbiztonságáért és szellemi önmegvalósulásáért való küzdelem aggodalma. Mindaz, amitől az erőszakos nemzeti elnyomás megfosztani törekszik:

- a) nemzetiségi létének legsajátosabb kifejezőjétől, saját kultúrájától, e sajátosság megőrzésétől és ápolásától, anyanyelvétől, anyanyelvi iskoláitól;
- b) azonosságtudatától, nemzeti történetétől;
- c) a történelmi és kulturális múltjához kapcsolódó környezetétől;
- d) attól a lehetőségtől, hogy az egész magyarság elszakíthatatlan részének tekinthesse magát;
- e) társadalmi, államjogi (állampolgársági) és gazdasági egyen jogúságától;
- f) kollektív jogaitól és végül
- g) intézményes, önvédelmi lehetőségeitől.

Az erőszakos nemzeti elnyomás egyik fő fegyvere a románosítás, megszámlálhatatlan — törvényes és törvényen kívüli — módszereivel. Leghatásosabb eszközei a nyelvi és kulturális ráhatások: a kisebbség nyelvének és kultúrájának a többség nyelvével való behelyettesítése, annak a felfogásnak a hangoztatása, hogy csak a többség nyelvén szerzett tudás lehet a társadalmi haladás biztosítója, más szóval, a kisebbség etnikumának a lebecsülése és a többségi nemzet történelme és kultúrája felsőbbrendű mivoltának állandó hangoztatása.

Az anyanyelv intézményes elnyomása az úgynevezett « egységes, homogén, román nyelvű szocialista nemzet » fogalmának a kodifikálásában nyert nyílt kifejezést, s mint ismeretes, az iskolával kezdődik: a kisebbségi anyanyelvi iskolák megszüntetésével vagy elrománosításával. A módszerek itt is váltakoznak, törvényen belül, törvényen kívül.⁶ A törvényes módszerek praktikáin túl, az oktatás terén is hathatós fegyvernek bizonyult a román nyelv szupremáciájának az állandó

³ Bővebben: Elemér Illyés, *Nationale Minderheiten in Rumänien. Siebenbürgen im Wandel*, Wien 1981, 166-167. 1.

⁴ *Korunk* 1978, 3. sz. 195. 1.

⁵ A *Kanadai Magyarság* 1982. karácsonyi száma Koréh Ferenc ismertetését közölte.

⁶ A román oktatási törvényeket részletesen elemzi Illyés Elemér, « Das Schulwesen der nationalen Minderheiten Rumäniens », id.m., 175-227. 1.

hangoztatása. Sok esetben a többségi nemzet tanítói is igyekeznek a szülőket befolyásolni, meggyőzni arról, hogy csak előnnyel járhat, ha gyerekeiket a többségi nemzet nyelvén működő iskolába járatják. Ennek a felfogásnak az érvényesülése a bizonytalanság, az alacsonyabbrendűség, s végül a félelem érzését váltja ki a kisebbségben: anyanyelvi közösségén kívül igyekszik saját nyelvét lehetőleg feltűnés nélkül beszélni, vagy egyáltalán nem beszélni. Ilyenképpen visszaszorul az anyanyelv használata a családi szintre, idővel kopik, primitív, vegyes nyelvvé fajul s végül elsovrad.

Az anyanyelv elsovadásához szorosan kapcsolódik az azonosság-tudat kifejlődésének a meggátlása is, ami ugyancsak iskolai szinten kezdődik. Elsősorban a saját nemzeti történelem kiiktatásával, vagy torztükörré alakításával. Elég legyen példának felhozni a román nacionalista történetírásnak azt a tanítását, amely szerint a magyarság a román nép jelenléte után jóval később « telepedett » be Erdélybe (az úgynevezett dákoromán folytonossági elmélet), évezredek óta létező és virágzó román kultúrát rombolt szét és később is, századokon át, annak az eltűntetésen fáradozott. Az egymás után napvilágot látó magyarellenes pamfletek ennél is tovább mennek: a magyarságot « betolakodó », « jövevény » népnek minősítik. Mi más lenne mindennek a célja, mint a kisebbségi érzés és az elbizonytalanító hatás állandó és tudatos táplálása, a kiszolgáltatottság és alacsonyabbrendűség éreztetése, a *cuius regio eius religio* elvének a mindennapi életben való alkalmazása.

A Marosvásárhelyen megjelenő *Vatra* (Tűzhely) című román lap például az utóbbi időben rendszeresen közli az 1944 évi észak-erdélyi magyar-román harcokban résztvevő román katonák tanúvallomásait: a nacionalista érzelmektől fűtött írások alaphangja a magyarellenes uszítás.⁷

A nemzeti identitástudat kialakulásának és fejlesztésének gátlását célzó román nemzetiségi politika minden eszközzel igyekszik a Magyarországgal való kapcsolatokat ápolását — mind intézményi, mind pedig egyéni szinten — megnehezíteni, magyar könyvek behozatalát korlátozni, a magyar nemzetiség történelmi és kulturális múltjához kapcsolódó környezetét szétrombolni.

Nemcsak a szocialista társadalom « homogenizálódása » nyújt hathatós lehetőséget a tömör etnikai tömbök, települési- és társadalmi szerkezetek fellazítására, de a jelenlegi általános urbanizálódás, modern iparosítás eszközein keresztül is megragad a román politikai vezetés minden alkalmat a tágabb értelemben vett Erdély (vagyis a történelmi Erdély, a kelet-magyarországi részek és a Bánság) etnikai összetételének a megváltoztatására. Példának hozhatnám fel többek között a korábban színmagyar székelyföldi városok vegyes lakosságúvá tételét: a negyvenes években 7000 lelket számláló Csíkszereda lakosságát 1977-ig 23.000-re, Székelyudvarhelyét a negyvenes évek 12.000 lakosáról a nyolcvanas évekig 32.000-re, Sepsiszentgyörgyét a negyvenes évek 14.000 lakosáról a nyolcvanas évekig 45.000-re duzzasztották; az újabb betelepítések által a románság arányszáma 25-30 százalékra emelkedett. Ugyanakkor folyamatban van a kisebbség által lakott terület gazdasági elhanyagolása, visszafejlesztése, a munkalehetőségek megvonása s ezáltal a létbizonytalanság megteremtése és az elvándorlás következtében előállt demográfiai fehér foltoknak román telepésekkel való benépesítése. Mindez egy tervszerűen irányított települési politika programján belül megy végbe: a gazdasági-civilizációs elnyomás sajátos példája.

A kulturális, társadalmi és gazdasági jogaitól megfosztott romániai magyarság utolsó érdekvédelmi szervét, a *Romániai Magyar Népi Szövetséget* 1953-ban megszüntették s ezzel egyetlen intézményes, önvédelmi lehetőségét semmisítették meg. De sem az alkotmány, sem semmiféle más törvény kollektív jogot nem biztosít, s mint ismeretes, az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi megállapodásoknak vagy elvhatározatoknak vajmi kevés hatása van a keleteurópai típusú rendőrállamok belpolitikájára.

Az *Ellenpontok*, a *Programjavaslat* és a madridi Európa-konferencia résztvevőiehez intézett *Memorandum* megfogalmazói tisztában vannak azzal a ténnyel, hogy jogfosztottságuk és erőszakos nemzeti elnyomásuk e végső szakaszában — romániai viszonylatban — semmiféle módjuk nincs jogorvoslatot keresni. A látszatengedmények szemfényvesztő játékán is már régen átláttak. Cselekedniük kellett, bár tudatában vannak vállalkozásuk veszélyességének: számolniuk kellett azzal, hogy a hatalom megtorlása módszereiben kiszámíthatatlan, eszközeiben nem válogat. « Minek szépítsük — a fejünkkel játszunk », írják az *Ellenpontok* szerkesztői (7. sz.). Azzal azonban, hogy szót emeltek a jogtalanság és az önkény ellen, a hallgatás több évtizedes csendjét törték meg: új folyamat kiinduló pontjává lettek.

Ezek után önkéntelenül vetődik fel a kérdés: milyen mértékben lehet az *Ellenpontokat* és a névtelenségben maradt szerzői által megfogalmazott *Programjavaslatot* és a *Memorandumot* nemzeti-nemzeti kisebbségi és nemzetközi mozgósító, tudatformáló erőnek tekinteni?

A magyar nemzeti közösségből kiszakított s a történelem balszerencséje folytán kisebbségbe taszított nemzet-részről lévén szó, elsősorban az anyaország, a Magyar Népköztársaság feladata lenne valamilyen formában a romániai magyarság jogfosztottságára jogorvoslatot kieszközölni. Terjedelmes tanulmányt igényelne és nincs is szándékomban itt bővebben fejtegetni azt a messzemenő politikai és szellemi támogatást, amelyben az Osztrák-Magyar Monarchiában élő román kisebbséget annak idején anyaországa részesítette. Nyilván nehéz — a politikai konstellációra való tekintettel — a Monarchiában élő román és az erdélyi magyar kisebbség helyzete közt párhuzamot vonni. Mindenekelőtt, nem lehet a

⁷ *Vatra* 1982, 5. (május) sz., 134/A-134/D 1.; 1982, 10. (október) ., 7-9. l.

kelet-középeurópai államok feletti jelenlegi szovjet-gyámságot figyelmen kívül hagyni. De hangsúlyozzuk, hogy a blokk-hűségen és a « belső állami ügyekbe való beavatkozás » elvének a tiszteletben tartásán túl még mindig fennáll a lehetősége annak, hogy az anyanemzet — hivatalos szinten is — szolidaritást vállaljon a határokon kívül rekedt anyanyelvi közösségeivel és annak védelmében az illető államok kormányainál közbenjárjon. Ez azonban egynéhány — kizárólag szovjet-kezdeményezésű — félhivatalos kijelentéstől eltekintve a második világháború utáni évtizedekben semmilyen formában sem nyert kifejezést. Konkrét eredményt nem ért el a budapesti kormány, de még enyhíteni sem tudott a végső veszélybe jutott romániai vagy csehszlovákiai magyarság helyzetén. Egypár magánszemély biztató szaván kívül még csak erkölcsi támogatásban sem részesülnek. Az évtizedes mulasztás jóvátehető: a közömbösséget, az érdektelenséget semmi sem igazolja.

Van-e tehát általános vagy részleges nemzeti mozgósító hatása a romániai magyar kisebbség *kollektív* tiltakozásának? (Én kollektív tiltakozásnak nevezem akkor is, ha csak az erdélyi értelmiségiek egy csoportjáról van szó: ők ugyanis azokat a jogsérelmeket hozták nyilvánosságra, amelyeket a romániai magyarság minden egyes tagja a bőrén érez). Hogyan reagált a magyar kormány erre? A válasz egyszerű: Mind ez ideig sehogysem. Sem a sajtó, sem a rádió, sem a televízió nem foglalkozott az erdélyiek vészharang-kongatásával, nem tiltakozott az erdélyi értelmiségiek letartóztatása és megkínzása ellen. Ion Lăncrăjan magyarellenes könyvére (*Cuvînt despre Transilvania — Vallomás Erdélyről*) elkerülhetetlen volt egy enyhe — inkább védekező — válasz. De hol marad a hazai kormány szolidaritása a kisebbségi sorban sínylődő magyar anyanyelvűekkel? Mikor fogja érezni a Romániában vagy Csehszlovákiában élő magyar, hogy sorsával nemcsak magánszemélyek, hanem a kormány felelősei is foglalkoznak? Nem hallgathatjuk el, hogy a hazai értelmiség érdeklődése a más államokban lévő magyar kisebbségek iránt hirtelen megnőtt. Erről tanúskodik a hetvenegy magyar értelmiségi tiltakozása az erdélyi őrizetbevételek és bántalmazások ellen. Ez azonban magánkezdeményezés volt.

Nemzetközi vonatkozásban elsősorban abban látom a madridi Európa-konferencia résztvevőihez intézett *Memorandum* jelentőségét, hogy a második világháborút lezáró békekonferenciára benyújtott *Aide-Mémoire* óta⁸ először került az erdélyi magyar kisebbség jogfosztott helyzete egy nemzetközi fórum elé. Ha csupán az emberi jogokra vonatkozó elvhatározatokat és a helsinki konferencián elfogadott megállapodásokat venné tekintetbe a madridi konferencia, akkor is figyelmet érdemelne a *Memorandum*, mivel — mint ismeretes — az emberi jogok komplexumához hozzátartozik a kisebbség korlátlan nemzeti kibontakozásának a lehetősége is. A helsinki *Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet* az 1. számú Kosár (a napi program szinonimája) VII. és VIII. alaptételeiben, valamint a 3. számú Kosárban is foglalkozik az emberi jogokkal és az alapvető szabadságokkal, ugyanakkor kötelezővé teszi a vonatkozó nemzetközi jogszabályok alkalmazását. Ezenkívül a helsinki értekezlet 1975 augusztus elsejei csúcstalálkozóján, a tanácskozó országok állam- és kormányfőinek a részvételével, az úgynevezett Záróokmányban, az emberi jogokra és alapvető szabadságokra vonatkozó elvhatározatok két helyen is rögzítődtek: a VII. számú alaptételben, valamint a 3. számú Kosárban, mely az együttműködést az emberi kapcsolatok ápolására is kiterjeszti.

A Katolikus Szemle hasábjain már szó esett az emberi jogokra és az alapvető szabadságokra vonatkozó nemzetközi megállapodásokról (1982 3. sz.) s ezért itt mellőzzük a további felsorolást. Az eddigi tapasztalat azonban azt mutatja (s itt ismételnem kell az előbb mondottakat), hogy a nemzetközi megállapodásoknak a nemzeti kisebbségi problémák megoldásának a tekintetében vajmi kevés hatása van a kelet-európai típusú államokban. A totalitárius rendszer nem nyújt lehetőséget az elnyomott kisebbség emberi jogi és általában kulturális követelményeinek a megvalósítására. Egymagában már az is diszkrimináció, ha egy rendszer politikai feltételekhez köti a társadalmi, szellemi, jogi és gazdasági érvényesülést.

Mindez áll a romániai magyar nemzeti kisebbség vonatkozásában is: ahogyan hasonló társadalmi-politikai rendszerű országokban, úgy Romániában sincs hivatalosan nemzetiségi kérdés. Ceaușescu elődje, Gheorghiu-Dej, már 1953 januárjában kijelentette, hogy « Romániában a nemzetiségi kérdés megoldást nyert »⁹. Azután is több hivatalos kijelentés, beszéd, párthatározat utalt erre, rejtjelesen vagy nyíltan. Következésképpen, a rendszer ellenzéki magatartást vél mindenki, aki a hivatalos felfogástól eltérően szót emel a nemzetiségi problémák érdekében. Ellenzéklet pedig rendőrállam nem tűr. « Nyomoz a szeku (*Securitate* — államrendőrség) — idézek az *Ellenpontok* 7. számából — mint várható volt, (de a vártnál később), hozzájuk is eljutott az *Ellenpontok*. Mint várható volt, egyelőre még csak a besúgókat mozgósította ». A rendszer ellenzékinek tekint mindenkit, még a hatalmi szférán belül is, aki nem szolgálja teljes mértékben ideológiai és politikai érdekeit. Minden másként gondolkodót, még akkor is, ha az illető egyébként lojalitását fejezi ki a rendszer iránt.

Az elnyomó intézkedések keresztülvitelére a hatalomnak igen sok törvényes és törvényen kívüli eszköz áll a rendelkezésére, amit rendszeresen és a helyzetnek megfelelően alkalmazhat. Ürügyet találni erre mindig lehet, ha másként nem, akkor az alárendelt helyi hatóságok intézkedéseinek keresztül. A helyi hatóságok szabotázsja lehet önkényes, de sok esetben felsőbb szintről, úgynevezett titkos intézkedések (*dispoziții interne*) útján történik. A kisebbség elnyomásának a lehetőségeit

⁸ *La Transylvanie demande à être écoutée. Aide-Mémoire présenté à la Conférence de la Paix par le Comité Hongrois de Transylvanie*, Paris 1946.

⁹ (9) *Igazság*, kolozsvári napilap, 1953 I, 29. 1.

tehát maga a jogrend teremti meg, mely a rendszer politikai jellegét és fejlődését támogatja. Ezért a kisebbség jogait szavatoló alkotmány és a törvények, valamint a törvény által létesített kisebbségi jellegű intézmények, mint például az iskola, voltaképpen az elnemzetietlenítést szolgálják; ezekre hivatkozni merő önámítás mindaddig, amíg az alkotmány és a törvény nem biztosítja kollektíve a jogszerűséget,

A parancsuralom és a kisebbség viszonyából fakadó torzulások különös hangsúlyt nyertek a román állam és a magyar kisebbség vonatkozásában. A két nép közös múltját friss történelmi események keresztezik. Minden magyar igényjogosultságot « nemzeti szeparatizmussal », « polgári nacionalizmussal » bélyegez meg a román politikai vezetőség. Az elnyomás tehát kettős: nemzeti (történelmi) és egyeduralmi (ideológiai) jellegű.

Nem kell hangsúlyoznunk, hogy mennyire tisztában vannak a helyzetképpel az *Ellenpontok* szerkesztői. Vállalkozásuknak az ad különös jelentőséget, hogy a tiltakozás *belülről*, az elnyomást közvetlen a bőrükön érzőktől jött. Nyilván, hogy náluknál hitelesebben senki sem tárhatta volna fel a romániai magyarság jogfosztott helyzetét. Ám nehéz lenne elmélkedni azon, hogy mennyiben válik, vagy hogy egyáltalán válhat-e majd cselekedetük mozgósító, tudatformáló erővé a Romániában élő magyar anyanyelvi közösség szélesebb rétegeiben is. Az *Ellenpontok* kiadói tudják a legjobban, hogy reménytelen helyzetükben politikai szövetségesek nélkül, a hatalom érdekkörén belül vajmi kevés lehetőségük kínálkozik erre.

A romániai magyarság jogfosztott helyzetének a fejtegetése során, eljutottam a Nyugaton élő magyarságra váró feladatok tárgyalásához. A lehetőségekről és a mulasztásokról terjedelmes tanulmányt lehetne írni. Alig hiszem, hogy lenne egyetlen magyar újság vagy folyóirat, mely ne foglalkozna valamilyen formában az erdélyi magyarság problémáival. A nyugati magyar emigráció megértette a vészharang kongatását: a sürgető és felhívó szándékot. Azt sem lehet tagadni, hogy ne kínálkoznék elég alkalom arra, hogy a romániai magyarság helyzetét a nemzetközi nyilvánosság elé vigye. Mégis úgy látjuk, hogy sok olyan írás is napvilágot lát, sok olyan kezdeményezés is indul, mely nem szolgálja annak a szellemnek a kialakítását, amelyre alapozva — politikai szinten is — síkra lehetne szállni az erdélyi magyarságot megillető jogokért. A nyugati magyar emigráció segítő vállalkozásából hiányzik az állandóság, a folytonosság és főként az egység. Az összhangolása annak, hogy mikor, hol és hogyan kellene szólania, vagy cselekednie. De mindenekelőtt önámítás volna azt hinni, hogy Ceaușescu elnemzetietlenítő politikája megváltoztatható, vagy különösképpen befolyásolható lenne. Útjában áll ennek a parancsuralmi rendszer és a román belpolitika (nemzetiségi politika) megszámlálhatatlan és kifürkészhetetlen praktikája. Az eddigi tapasztalat azt mutatja, hogy minden segítő készség, jóindulat és erőfeszítés ellenére is a közelmúltban csak rosszabbodott a romániai magyarság helyzete: újabb megmozdulás újabb megtorlás táptalaja. De viszont tagadhatatlan, s ezt többször elmondottuk, hogy az erdélyi magyarságnak szüksége van a nyugati emigráció támogató munkájára. Tudniuk kell, hogy foglalkozunk sorsukkal, sérelmeiket és jogfosztottságukat a világ közvéleménye elé szándékozzuk vinni. A tétlenség végzetes lenne.

Az emigráció feladata, hogy a külföld megváltoztassa a rólunk alkotott elfogult történelmi képet és azáltal, hogy a romániai magyarság helyzetét nemzetközi szinten is feltárja, megteremtse a politikai szellemet, mely kedvező talajt kínál majd az Erdély-probléma megoldására. Hisz a nemzetiségi kérdés reneszánszát éli: világméretű problémává nőtt.

Katolikus Szemle

1984.

XXXVI. évfolyam 1. szám

ILLYÉS, Elemér :**Erdélyi krónika**

Amint várható volt, a Romániában élő magyar kisebbség sorsával való törődésünk indulatos reakciót váltott ki mind a bukaresti politikai- és állam vezetés részéről, mind a nyugati román emigráció soraiban. Egy egységes, központilag irányított és az általános lélektani háború minden lehető eszközeit igénybe vevő magyarellenes kampány van kialakulóban. Bukarest egységes frontba szólította belföldi értelmiségeit és a nyugati román emigrációt. A cél kettős: belföldön, a sajtón és a hírközlő szervek eszközein keresztül a magyarellenes hangulatkeltés, a magyarság lelki megfélemlítése, külföldön a közvélemény figyelmének az elterelése a magyar nemzetiség ellen alkalmazott elnemzetietlenítő politika praktikáiról.

A román propaganda eltorzulásainak és koncepciók vádaskodásainak legklasszikusabb példái a magyarellenes pamfletek. Bármennyire is meglepetést keltő gondolatmenetük, történelmi torzításai, gyűlölködő dilettantizmusuk, bármennyire megkérdőjelezhető valóság fedezetük, mégsem lehet szemet hunyni felettük. Nem lehet, mert elvileg azzal a szándékkal íródnak, hogy a nyugati közvélemény előtt negatívvá formálják a magyar nemzetképet és hogy a nemzeti uszítás, a nemzeti indulatok levezető csatornáit legyenek. Az sem lehet közömbös, hogy e pamfletek a román kommunista pártvezetés és az állami szervek jóváhagyásával, sőt ösztönzésével és anyagi támogatásával íródnak. Határon belül és határon túl is. Ebben a tekintetben teljes a szövegtartalom a Ceaușescu-rezsim és a Nyugaton élő román emigráció között.

Amint várható volt, a Romániában élő magyar nemzetiség sorsával való törődésünk, még inkább súlyosbította az általános helyzetet. De vajon nem súlyosbodna-e még inkább, ha közömbösek maradnánk és cinkostársként szabad kezet engednénk az erőszaknak? Valami végső leszámolás-féle indult fentről, a hatalom felől egyrészt, másrészt, a kisebbség soraiból az önmegvalósulás, a bátor helytállás biztató jelei érkeznek szinte naponta hozzánk.

A múlt évi Kós Károly-centenáriumot betiltották a hatóságok. Pedig Kós Károly a transzilvanizmus híve volt. De nemcsak híve, hanem egyik fő előharcosa: a három erdélyi nemzet, a magyar, román és szász megbékítője. Az ünneplés elmaradt, de házsongárdi sírját ismeretlen kezek nemzetiszínű szalaggal borították. Nem nemzetieskedésként, bizonyára, hanem az élniakarásnak, a történelmi vállalásnak egy parányi jeleként.

A Kós-centenárium betiltásával egyidejűleg kezdődött a magyar színházak felbomlasztása, felszámolása. A hat romániai magyar színház közül nagyobb szellemi önállósággal a Kolozsvári Magyar Színház és Magyar Opera, valamint a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház tevékenykedik. A marosvásárhelyi, szatmári, nagyváradai és temesvári magyar színházak a helyi román színházak keretén belül működnek. Az eddigi tapasztalat azt mutatta, hogy a kétnyelvű színházak anyagi fedezetét a magyar részleg biztosította: a színházlátogató közönség jelentős része ugyanis magyarokból állt.

Erdély nagy egyházi személyisége, Márton Áron püspök halála után, súlyos gondok szakadtak a római katolikus egyházra. A lelkesi utánpótlás, az egyház jövője, megteelik kérdőjelekkel. 1982 őszétől bevezették a teológián a *numerus clausus*, mely elsősorban a kisebbségi egyházakat sújtja. A hat katolikus egyházmegyében évente összesen csak 30 papnövendéket vehetnek fel; az evangélikus és a református növendékeknek évente csak három hely jut. Az unitáriusoknak 1982-ben nem volt elsőéves teológusuk. (*Katholische Nachrichtenagentur*, 1982 november 11-i sz.).

Az erdélyi protestáns egyházat kettős veszély fenyegeti: a hatalom erőszakos felszámolásra való törekvése és a rezsimet kiszolgáló vezetőinek a bomlasztó munkája. Az egyetemi rangú, kolozsvári Egységes Protestáns Teológiai Intézet belső problémái talán a hatósági erőszak fenyegetettségénél is aggasztóbb tüneteket mutatnak. A rendszer kiszolgálóinak, Nagy Gyula kolozsvári és Papp László nagyváradai püspököknek a szubverzív munkája, egzisztenciális gondok forrásává vált. (Tőkés László professzor és egyházkerületi lelkesi főjegyző ügye). És mégis: a hozzánk érkező magánlevelek arról tanúskodnak, hogy valami megújulás-féle indult el az intézet fiatalabb nemzedékének a soraiból. A súly alá került pálma erőteljes hajtása.

A nemzetközi sajtó továbbra is figyelemmel kíséri az Erdély problémát. A német nyelvű sajtó tekintélyes napilapja, a *Die Welt* 1983 december 9-i számában, hosszabb cikket közölt « Die Not der Ungarn in Rumänien » cím alatt. A cikk idézi többek között a magyar kormány álláspontját is, « nem lehet tovább hallgatni » mottó alatt. Kétségtelen, hogy a hazai értelmiség türelmetlen nógatósára, a hivatalos szervek érdeklődése is fokozódott a szomszéd államokban élő magyar nemzeti kisebbségek sorsa iránt.

Katolikus Szemle

1984.

XXXVI. évfolyam 4. szám

ILLYÉS, Elemér :**Újabb jelentések Erdélyből**

Ki ne tekintene közülünk ma mindennapos aggodalommal az erdélyi magyarság felé? Kit ne rázna fel lassú pusztulásuk? Alig telik el nap, hogy ne érkezne segélykiáltás, üzenet, írásos hír szorongatott helyzetükről, nyomorúságukról. Emberek tűnnek el nyomtalanul, embereket kínoznak halálra vagy hajszolnak öngyilkosságba, gázolnak el autóval. De az eseteknek nagy része a félelem következtében nem is jut nyilvánosságra. Valaki egy videó készüléket kért a múltkoriban, hogy megörökíthesse a még meglévő nemzetiségi történelmi emlékeket; lebontásuk, megsemmisítésük folyamatban van. Ne legyenek illúzióink: végveszélybe sodródott az erdélyi magyarság, s fennmaradását csak konok önvédelmi küzdelmének köszönheti.

Többször hírt adtunk arról, hogy a nemzeti elvekre épített román hatalmi politika a nemzeti kisebbségek — elsősorban a magyarság — teljes felszámolására törekszik. Vagy két évtized óta, az erdélyi magyarság a művelődési, társadalmi és gazdasági élet periferiáira szorult s ennél fogva egyenlőtlenségi helyzetbe került a többségi néppel szemben. Ugyanakkor a bukaresti párt és állami szervek hamis statisztikák és statisztikai kiértékelések által külföldön a nemzetiségi kérdés megoldásának a hamis látszatát igyekeznek kelteni.

A hetvenes évek elején a román párt és állami vezetőség a nemzeti kisebbség életfunkcióit ellátó artériát kezdte ki: a nyelvhasználat és a továbbképzés lehetőségét. Tudatában van, hogy a kisebbség végső menedéke az anyanyelv és fennmaradása kizárólag attól függ, milyen mértékben tudja értelmiségi utánpótlását biztosítani. A nemzetiségi arányeltolódás a többségi nép javára pár év leforgása alatt nyilvánvalóvá vált: a magyar diplomások arányszáma évről évre csökkent a román értelmiség aránytalan növekedésével szemben. Ez az az időszak, amikor elkezdik a Székelyföld iparosítását, egy látszólagos gazdasági fellendülés megteremtését, mely egyelőre elterelte a figyelmet az értelmiség jövőbeli utánpótlásának a gondjairól. Ám már az iparosítás kezdeteinél megmutatkozott a román nemzetiségpolitika végcélja: az üzemek vezetésére román diplomásokat alkalmaztak s egyidejűleg olcsó román munkaerőt telepítettek a magyarlakta községekbe. Ez a terv már belekapcsolódott a demográfiai kép megváltoztatását célzó politikába is, vagyis abba a kétirányú nemzetiségpolitikai intézkedésbe, amely a szétszórás és a betelepítés feladatát végzi. A szétszórás azóta kíméletlenebbül és következetesebben folyik a nemzetiségi vidékektől távol eső romániai területekre és elsősorban a családokat tépi szét. Egy 25 éves székelyföldi tanárnak például tizenhét órát kell megtennie vonattal, hogy az orosz határhoz közel eső moldvai faluban tanító feleségét meglátogathassa. A példát hiteles forrásból vettem.

De maradjunk a kultúrafenntartó réteg, az értelmiségi utánpótlás nyomasztó gondjainál, melyek — ahogy említettem — kizárólag nemzetpolitikai célokra vannak alávétve. Mindeddig, jóllehet szűkösen és korlátok közé szorítva, a magyar értelmiség gyarapíthatta kulturális javait, s így is, jelentős értéktermelést tudott felmutatni. Amióta azonban aggodalommal figyeljük menekülésüket a szomszédos Magyarországra és megbízható adatok szemléltetik az anyanyelvű oktatás és az értelmiségi utánpótlás fokozatos fölszámolását egy kíméletlenül következetes román oktatásügyi politika eredményeként, kétségeink támadnak az erdélyi magyarság fennmaradását illetően. Elég legyen példaként megemlíteni, hogy az ötvenes években még magyar intézményként működő marosvásárhelyi *Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet* magyar nemzetiségű tanárainak a száma az 1970-71-es és az 1982-83-as évek között 44-el csökkent, amíg a román nemzetiségűeké 33-al emelkedett. A teljes elrománosítás már csak idő kérdése. Ugyanakkor a kolozsvári *Babes-Bolyai Tudományegyetemen* az 1970-71-es és az 1980-81-es tanévek között a magyar tanárok száma 55-el fogyott, míg ugyanabban az időben a románoké 33-al növekedett. Az 1980-82-es tanévben a magyar egyetemi hallgatók az ország összes egyetemi hallgatóinak csupán 5,36 %-át tették ki; az ötvenes években az arány még 10 százalék volt. Ezekkel az intézkedésekkel már eleve eldőlt a magyar értelmiségi utánpótlás jövője.

A *numerus clausus* bevezetése után újabb lényeges számbeli eltolódások várhatók a többségi nép javára, mely társadalmi és közügyi téren a kulcspozíciókat eddig is a maga javára igyekezett kisajátítani. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy az érdemleges anyanyelvi oktatás felszámolásával és az értelmiség számottevő rétegeinek eljelentéktelenítésével vagy teljes kikapcsolásával a bukaresti párt- és államvezetés új módszerekhez folyamodott. Az oktatásügyi politika cselfogásain túl, az állambiztonsági apparátus egyik fő feladatának tekinti a kultúrmunkát végző személyeknek — mint például vidéki tanároknak vagy papoknak — a lelki megtörését vagy éppen fizikai megsemmisítését. Ez az eljárás egyelőre vidéken figyelhető meg. Ugyanakkor a

magyarság érdekvédelmét szolgáló — még meglévő — intézmények, mint például a nemzetiségi könyvkiadó, a Kriterion, és a fontosabb kultúrposztokat betöltő személyek ellen is megindult a támadás. Ezek részben rezignálnak és Magyarországon igyekeznek letelepülni, vagy a lehetőségek határaitra leszűkült keretek között, intézmények nélkül végzik alkotó munkájukat. Nem szükséges hangsúlyoznunk, mekkora veszélynek van kitéve a vidéki — és nemcsak a vidéki — magyarság nemzeti identitása, ha szellemi vezetők nélkül marad. Az értelmiségi réteg hiánya utat nyit a román nemzetiségpolitika végcéljának: az erőszakos beolvasztásnak. A romániai oktatást tárgyaló öt nyelven publikált állami propagandakiadvány főleg a külföldieknek íródott mintegy bizonyítékául annak, hogy Romániában demokratikus alapokon oldották meg a kisebbségek oktatását. A külföldi olvasó képtelen eligazodni a statisztikai számok bonyodalmai között, buktatójukat csupán bennfentesek ismerik.

Üldözések, provokációk, letartóztatások, vallatások és megaláztatások, öngyilkosságba hajszolások, házkutatások, a letartóztatottak könyvtárainak, kéziratainak az elkobzása és megsemmisítése szinte mindennapos jelenség Romániában. Az áldozatok legnagyobb része magyar nemzetiségű. A belügyi szervek különös ellenőrzése alá esnek azok a személyek és hozzátartozók, akiket a nyugati híradók névszerint említenek. S ez a Vasgárda pogromjait idéző hangulat, mely a román párt- és államszervek helyeslő elnézésével történik, sokaknak már a puszta életben maradásra csökkentette a létet: bujkálniuk kell életük védelmében. Alig csitultak el a Ion Lăncrăjan könyve verte magyarelles hullámok, újabb — talán még Lăncrăjan könyvét is túllícitáló — céltudatos heccírás került a mindennapi forgalomba, Romulus Zacharia *Ademenirea* (Az ámitás) című regénye. A magyarelles hangulat szítását célzó írásokra a védekezés minimális lehetőségét is megvonja az állami apparátus, s az emberségükben való megaláztatás a gazdasági nyomor elviselésénél is súlyosabb teher. Ugyanakkor, az állambiztonsági szervek kihívó akciói, mint például a magyar zászló kitűzése a marosvásárhelyi megyeházára, vagy a Sepsiszentgyörgyön felállított Vitéz Mihály-szobor robbantási kísérlete, jó ürügyül szolgálnak a terror továbbplántálására.

Egyébként a politikai vezetőséget különösképpen irritálja minden nyilvánosságra hozatal. A nyugati közvéleménybe ugyanis lassan behatolt, hogy a bukaresti párt- és államvezetés Európa legszélsőségesebb nacionalista-fasisztoid kormányzati rendszere. És valóban: a román vezetőség tanújelét adta és adja, hogy képtelen a nemzetiségi problémák megoldására. Európában nincs egyetlen állam sem, mely nemzeti kisebbségeit oly következetes kíméletlenséggel diszkriminálta volna mint Románia. Elég, ha a magyar nemzetiség elleni elnemzetlenítő törekvéseket, a kivándorlásra való hajlamot és az önvédelemre szorultságot idézzük, de a német és zsidó kisebbség állandóan csökkenő száma is erről tanúskodik.

Tiltakozásunk kinyilvánítására azonban nem elég a magyar nyelvű sajtó. A világ lelkiismeretének a felrázása idegen nyelvű közleményeket és kiadványokat követel, s csak akkor válhat hatékony eszközzé, ha hiteles képet tudunk adni. Ám ismeretes, hogy a nemzetiségi viszonyokról szóló megbízható adatok Romániában államtitoknak számítanak, szörványos kiszivárgásukból nehéz valóságos képet alkotni. S ehhez hozzá kell tennünk, hogy a nyilvánosságra nem kerülő, úgynevezett titkos állami statisztikák sem felelnek meg a valóságnak, mivel a helyi szervek — gyakran felső utasításra — megváltoztatják a helyi jellegű adatokat. De a hozzánk érkező hírek sem tükrözik mindig a való helyzetet. Éppen ezért, a nemzetközi közvélemény felvilágosítását szolgáló idegen nyelvű írások többszörös megfontolást, higgadságot és tárgyilagos józanságot követelnek.

Katolikus Szemle

1985.

XXXVII. évfolyam 1. szám

ILLYÉS, Elemér :**Értelmiség és sorsvállalás****Romániai helyzetkép 1984-ből**

Egy olyan folyamatnak vagyunk a tanúi a jelenlegi Romániában, amely a nemzeti kisebbségek erőszakos beolvasztására törekvő önkényhatalmi rendszer módszerein keresztül az ott élő magyar értelmiséget a teljes felszámolással fenyegeti. Minden jel arra mutat, hogy az állami hatóságok elérkezettnek látják az időt céljaik megvalósítására. A mezőgazdaság csődje és általában a gazdasági nyomorúság, az agrárlakosság menekülése a városok ipari központjaiba, az erőltetett iparosítás és urbanizáció csak elősegítik a folyamatot. Másrészt az elbizonytalanodás és a félelem jelei mutatkoznak Bukarest politikai és állami vezetőinek a soraiban: fejtörést okoznak a fent említett jelenségek és más belpolitikai természetű gondok, s nem utolsósorban a megoldatlan nemzetiségi problémák. Tagadhatatlan Románia nemzetközi elszigetelődése is. S mivel a sikertelenség rendszerint bizonytalansággal és — a hatalom birtokában — bünbakkereséssel jár, így valakinek felelnie kell a csődbe jutásért. Ahogy a két világháború között és főként a negyvenes évek első felében, úgy most is a kisebbségre hárul a bünbak-szerep, — a bukásért a kisebbségnek kell bünhődnie. Tovább menve, a félelem fokozott elővigyázatosságot követel: a besúgó-rendszerre épült jelenlegi román rezsim tovább építi belső biztonsági hálózatát. Erre mutat az új, titkos államvédelmi intézmény megszervezése is Ceaușescu vezetése alatt, mely semmiben sem különbözik a két világháború közötti legionárius-hitlerista szervezetektől, céljuk ugyanaz: faj- és kisebbségellenesség. A szervezet úgynevezett « különítményekkel » rendelkezik, amelyek feladata a milícia és a titkos rendőrség felerősítése és preventív intézkedéseivel az ellenzék megtörése. A különítményeknek kizárólag román nemzetiségű lehet a tagja, magyarlakta vidékeken is.

Annyi bizonyos, hogy a romániai nemzetiségek helyzete nem vált könnyebbé a katasztrófát jelző légkörben. Ellenkezőleg: a romániai ember, különösen ha kisebbségi, a bizonytalanság és félelem közegeiben éli napjait.

A nemzetiségellenes-diszkriminációs politika gyakorlata, mely rövidesen Erdély Romániához való csatolása után kezdődött és megszakítás nélkül folytatódva állandósult, a nemzeti kisebbség szabad kibontakozási és fejlődési lehetőségeit mind társadalmi és közéleti, mind oktatási és gazdasági téren a minimumra csökkentette. Ez a törekvés az utolsó húsz év leforgása alatt egy — ma egyetlen európai államban sem található — önkényes-sovén hatalmi rendszerben még hangsúlyozottabbá vált. Újabb évtizedekbe telne, amíg az elszenvetett veszteségek pótolhatók lennének.

Ismeretes, hogy a nemzeti kisebbségekre és általában a nemzeti-kisebbségi viszonyokra vonatkozó statisztikai adatok Romániában államtitoknak számítanak, ennél fogva szinte lehetetlen a teljes helyzetkép megrajzolása. A probléma lélektani-társadalmi megközelítése pedig mélyebb elemzést igényelne, ami túlhaladná e voltaképpen felvilágosító jellegű írást. De így is, a rendelkezésünkre álló hitelt érdemlő adatok megdöbbenő képből szemléltetik a romániai értelmiség nemzetiségi megszűlésében beállt eltolódást a többségi nemzet javára és természetesen a kisebbség rovására.

A nyugati idegen nyelvű sajtó egy idő óta gyakran foglalkozik a romániai magyarság helyzetével, jóllehet a híradások nagy része másodforrásból kerül nyilvánosságra, történelmi múltunkat illetően gyakran elfogult hangnemben és pontatlan adatokkal. Hatásuk azonban, ami a nyugati közvélemény felvilágosítását illeti, tagadhatatlan. Pozitív tényként könyvelendő el a Nemzetközi Jogász Bizottság nyugat-német tagozatának a würzburgi ülésén elhangzott nyilatkozata, mely elítélte Románia, Lengyelország, Bulgária és Albánia nemzetiségi politikáját, továbbá az Európatanács 1984. szeptember 29-i strasbourg-i határozati javaslata a romániai kisebbségek ügyében. A plenáris ülésen elhangzott határozat felszólította a román Államtanácsot a helyzet kivizsgálására és a sérelmek orvoslására. Itt megjegyzendő, hogy a romániai magyar nemzetiség számbeli súlyánál és történelmi jelentőségénél fogva reális alapot nyújt ahhoz, hogy helyzetét politikai tényállásként fogjuk fel és ennek megfelelően kezeljük. A több nemzetiségű Romániában az 1977. évi népszámlálás a románon kívül 19 nemzetiséget tartott számon: az összlakosság 11,9 százaléka nem román, ami 2 millió 555 ezer főt tesz ki. A hivatalos adatok azonban semmiképpen sem tükrözik a valóságos etnikai képet, hiszen számításom szerint egyedül a magyar nemzetiség száma közel jár a fenti, össznemzetiségi számhoz.

A kisebbség értelmiségi rétegének a megsemmisítésére törekvő román nemzetiségi politika gyakorlata időrendben a magyar nyelvű oktatási és művelődési intézményektől való megfosztással kezdődött és a felsőfokú oktatás fokozatos korlátozásával folytatódott és folytatódik továbbra is. A negyvenes évek második felétől még fenn álltak a teljesen magyar nyelvű felsőfokú

oktatási intézmények, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem, az egykori magyar egyetem folytatása, a mezőgazdasági, képzőművészeti és zenei főiskola, a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet (kezdetben a kolozsvári egyetem orvostudományi részlege, 1948-tól önálló), a romániai magyarság érdekvédelmi szervezete, a Magyar Népi Szövetség és sok más autonóm magyar intézmény, melyek azonban rövid életüket a még le nem zárt békeszerződéseknek, illetve az Erdély-ügy még nyitva lévő rendezésének köszönhették. A jogalkotás és a joggyakorlat menetét figyelve ugyanis kiderült, hogy a kisebbségekre vonatkozó törvények és rendeletek létét, mint amilyen az 1945. február 7-i Nemzetiségi Statútum volt, az akkori politikai és nemzetközi erőviszonyok határozták meg: a belpolitikában az önigazolás, külföld felé a propaganda szerepét töltötték be. Így nyilvánvalóvá vált az is, hogy a román nemzetiségi politika most már több mint egy fél évszázadon keresztül, kimondottan faj- és nemzetiségellenes volt.

A hagyományosan nacionalista román politika az 1947. évi kommunista hatalomátvétel után intézményesített formát nyert. Az előbb kivívott demokratikus jogok máról holnapra hatástalanná váltak, a nemzetiségi érdekek megvalósítását és megvédését szolgáló intézményes keretek nagy része megszűnt, ugyanakkor megkezdődött a még meglévő autonóm intézmények fokozatos felszámolása. Az ötvenes évek végétől megállapítható a kisebbségek felsőfokú oktatásának a korlátozása s ezáltal az értelmiségi utánpótlás veszélybe sodródása.

A román nemzetiségi politika további fejleményei, illetve változásai és praktikai ismeretek: több tanulmány, nagyobb összefoglaló munkák és Erdélyből érkezett hírek erről részletes tájékoztatót adtak. Ezzel szemben kevesebb a megbízható híradás az utolsó húsz év helyzetéről, az úgynevezett Ceaușescu-korszakról, arról az időről, amikor a romániai nemzetiségek szellemi-kulturális fejlődésében végzetes törések álltak be.

Az egyenjogúság politikai elve alapján a nemzetiségeket nem csupán az egyetemes emberi jogok, de sajátos kollektív-autonóm jogok illetnék meg. Romániai viszonylatban azonban a helyzet másként fest. A gyakorlatban még nyomát sem találni annak a nemzetiségpolitikának, mely faji és nemzetiségi egyenjogúságot, nyelvi és vallási szabadságot biztosítana a nemzeti kisebbségeknek; kötelezettségek, melyeket a több nemzetiségű Románia egykor magára vállalt és amelyeket külföldi propagandájában ma is terjeszt. A román párt- és államvezetés mindent elkövet, hogy egy sovén-diktatórikus politikai rendszer következtében erőszakos módszerei által megtörhesse kisebbségei nemzeti identitását és megsemmisíthesse több évszázados kultúrhagyományait. Az értelmiségtől való megfosztó politika, az üldözés és a rendőrsikánok elsősorban a magyar kisebbség ellen irányulnak. Nem célom az elnemetietlenítő oktatásügyi politika egyes praktikáit felsorolni, de nem hallgathatom el a kolozsvári magyar katolikus gimnázium sorsát. A négyszáz éves múltra tekintő (a két világháború közt Piarista gimnázium, a hatvanas évek románosítása folytán Matematika-Fizika-Líceum) középfokú oktatási iskolában 1984. szeptemberétől öt román nyelvű osztályt indítottak, s ezzel az intézkedéssel megszüntették Kolozsvár utolsó anyanyelvi menedékvárát is, ahol az oktatás és a nevelés még kizárólag magyar nyelven folyt.

A kulturális-oktatásügyi nemzetiségi eltulodások, ahogy említettem, szemléltető példákkal érzékeltetik a magyar anyanyelvi oktatás korlátozását és megszüntetését az alsófokú oktatástól kezdve a főiskolai szintig, aminek közvetlen következménye a nemzetiségi kultúra elszíntelenedése és az értelmiségi réteg társadalmi eljelentéktelenedése. E torzulási folyamat következtében a román diplomások száma évről évre növekedést mutat, a nemzeti kisebbségeké ehhez viszonyítva a minimumra csökkent. A bukaresti kultúrpolitika elsődleges célja ugyanis a kisebbségnek az alacsony vagy középszintre való visszaszorítása s ezáltal az értelmiségi utánpótlás elvágása. A nemzetiségek létfeltételeit meghatározó intézmények megszüntetésével, vagy a még meglévők fokozatos felszámolásával, a romániai magyar kisebbség a nyolcvanas évek közepén lényegében kiszorult a kulturális, társadalmi és gazdasági élet aktív területéről, — elmaradt a modern fejlődés követelményeitől. Szellemi megnyilvánulásának és létének egyik fontos eszköze, a nemzetiségi nyelvű *Kriterion Könyvkiadó* további működése is végveszélybe került: felszámolása vagy teljes átalakítása csak idő kérdése; sorsával a Román Kommunista Párt — a kisebbségek nyelvét nem ismerő — úgynevezett « különleges brigádja » foglalkozik. Magyar nyelvű könyvkiadása — a román szakkiadók eddigi magyar nyelvű kiadásaival együtt — az utóbbi 35 évben egyharmadára csökkent. A romániai magyarság történelmének, művelődés- és társadalom-történetének, néprajzi és zenei kultúrájának a feltárása mindössze egynéhány kiadásra korlátozódott.¹ Az eddig kiadott címek aránylag magas száma nem tükrözi a magyarság valóságos szellemi igényeit, a művek nagy része ugyanis fordítás párt beszédekből és román írók műveiből; a statisztikai számokat Bukarest önigazolásra és a külföldi propaganda céljaira használja. A valóságos kép megdöbbentő: évente ugyanis általában egy magyar nyelvű könyv jut egy romániai magyar főre.² Ez még a legszerényebb művelődési igényeket sem elégíti ki, különösen akkor, ha számításba vesszük, hogy a szóbanforgó csekély számú, a cenzúra gyakorlatának alávetett művek nem mindenike közvetíthet érdemleges nemzeti kultúrát.

A román kormányzati szervek elnemetietlenítő módszereihez tartozik a fontosabb magyar nyelvű sajtóorgánumok vezető-szerkesztőinek a leváltása vagy önkéntes lemondatása, amit — az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentése szerint —

¹ Bővebben erről: Illyés Elemér, *Erdély változása. Mítosz és valóság*, 2. bővített kiadás, München 1976, « Tudományosság és műhely » c. fejezet.

² *A Hírmondó. Erdélyi Magyar Hírügynökség* 1984. szeptember-októberi száma.

« általában betegnyugdíjazással » álcáznak. Az intézkedések a nyolcvanas években léptek életbe. Így például a Bukarestben megjelenő *Művelődés* című havilap főszerkesztője, Kovács János, már 1980-ban nyugdíjaztatta magát, de a mai napig sem neveztek senkit a helyébe. Leváltották az ugyancsak Bukarestben megjelenő *Jóbarát* című gyermeklap szerkesztőjét, Bartha Zoltánt, a bukaresti *A Hét* főszerkesztőjét, Huszár Sándort és helyettesét Horváth Andort és leváltás várja a *Korunk* főszerkesztőjét, a nemzetiségszociológus Gáll Ernőt is. A román rádió és televízió magyar és német nyelvű televíziós adásának az igazgatója, Bodor Pál, 1979-ben nyugdíjaztatta magát és áttelepedett Magyarországra. A leváltottak vagy « nyugdíjaztatottak » helyébe a rezsimet kiszolgáló személyek kerülnek, s következésképpen romlik a lapok színvonala is. A magyar televíziós adás műsora heti 180 percről 55 percre apadt.³

A romániai magyarság maradék szellemi várai ellen irányuló hadjárat egyik célpontja az egyházak: ezeken belül az anyanyelvi oktatás csökkentése és az értelmiségi utánpótlás fokozatos felszámolása. Miután a hittudományi főiskolákra bevezették a *numerus clausus*t, az egyházi ellátás súlyos gondokba jutott. S mivel elsősorban az anyanyelv templomait kezdi ki a hatalom, az utolsó év leforgása alatt főként az erdélyi magyar református egyház került a támadások keresztútjába. A román egyházpolitika körmondfont módszerekkel törekszik az egyház fokozatos gyöngítésére, szegregációjára s végül szórványegyházzá csökkentésére, vagy teljes felszámolására. A szórványegyházakkal könnyebb elbánni. Az egyházpolitika bevált módszerei szerint először is korlátozni kell az egyházvezetés szabad mozgási területét és kollaboránsokat helyezni az egyházi vezetés soraiba. A református egyház szféráiba való durva állami beavatkozás máris gondterhes eredményekkel járt: a kolozsvári egyházkerület református közgyűlése 1984. május 24-én püspökhelyettesi megbízásából önkényesen eltávolította Tökés István teológiai professzort, a *Református Szemle* főszerkesztőjét, s ugyanakkor fiát, Tökés Lászlót, felfüggesztették Dés-i állásából és egy jelentéktelen mezősi faluba helyezték.⁴ A két református püspök, a nagyváradi Papp László és a kolozsvári Nagy Gyula, valamint az egyház élére helyezett más kollaboráns személy, a román állami egyházi hatóságok segédeszközeiként az elnemzetlenítő politika megbízható cinkostársainak bizonyultak. Mint az egyházon belüli ellenállás denúciánsai, időközönként hűségnyilatkozatban nyilatkozzák ki az állam iránti lojalitásukat. Bukarest hatalmi politikája módszereiben kérlelhetetlen. Nem tűr semmiféle olyan vallási megnyilvánulást, mely valamilyen formában a magyar identitás tanújelét adja. Még a katolikus egyháznak olyan évszázados hagyományát sem, mint a csíksomlyói búcsú, ahonnan a múlt év júniusában a román rendőrség elűzte a résztvevők nagy részét.

Aggodalomra ad okot a romániai magyar értelmiség Magyarországra való folyamatos áttelepülése is; következményeiben súlyosabb, mint ahogy a kívülállónak tűnik. A magyar állam kezdetben igyekezett megállítani e folyamatot abból az okból is, hogy a Romániában élő magyar kisebbség ne maradjon vezetők nélkül és hogy az alkotó szellemi réteg utánpótlása bizonyos mértékben biztosítva legyen. Az utóbbi idők fejleményei azonban túlhaladták ezt a magatartást: újabban mindinkább növekszik azoknak a romániai magyar értelmiségieknek a száma, akik az anyaországban keresnek menedéket; de olyanokról is tudunk, akik a tengerentúlra vándorolnak. Az új haza keresését nem csak a romániai helyzet kilátástalansága teszi indokolttá, de az a tény is, hogy az anyaország képtelen jogvédelmet nyújtani a szomszédállamokban élő magyar anyanyelvi kisebbségeinek, helyzetükkel is csak félhivatalosan, erősen korlátozott mértékben foglalkozik.

Nem kell hangsúlyoznunk, hogy az értelmiség szerepe, társadalmi és gazdasági érvényesülése, mennyire döntő fontosságú a kisebbség életében: a szellemi vezetői nélkül maradt nép további léte belátható időn belül megkérdőjelezhető. S a tehetetlenségre és kényszerhelyzetre ítélt írástudók helyállását csupán a szülőföld jogosultsága tartja még. Felelősségérzetük napi gondná változott. További megmaradásuk azon múlik, hogy milyen fokú erkölcsi magatartással néznek saját problémáik elébe és hogy mennyire erős a nemzeti identitásukhoz való ragaszkodás.

³ *Erdélyi Magyar Hírügynökség*, 1984. május 20-i jelentése.

⁴ Uo. 1984. május 5.

Katolikus Szemle

1986.

XXXVIII. évfolyam 1. szám

ILLYÉS, Elemér :**Román Történeti Atlasz**

A több mint nyolcvan térképet tartalmazó kiadvány a román nép és nyelv kialakulási folyamatának történelmi és területi képét igyekszik szemléltetni a párt által megszabott hivatalos történetiszemlélet értelmezése szerint. Az atlasz — *Atlas pentru istoria României* (Bukarest 1983) — főszerkesztői Mușat Mircea és Pascu Ștefan, a kolozsvári egyetem rektora, e modell legismertebb képviselői.

A hatvanas évek közepétől, a román nemzeti történet « újraírását » követően, de főként az 1974. évi pártkongresszus határozatai után megjelent román történelmi munkák változatlanul ugyanazt a monoton képet mutatják: marxista klisék, közhelyek és egy előre kialakított koncepció séma-rendszere, amelybe zökkenők nélkül illeszkedik a román nép története Burebista dák uralkodó idejétől (i.e. 1. század) napjainkig. A nemzeti elv historizálásának és nacionalista-hazafias értelmezésének a lényegéhez tartozik a jelen idő történelmi szemléletének évszázadokra való visszavetítése. Az ideologizált történetírásnak hármass funkcióit kell betöltenie: 1. a párt által megszabott történetiszemléletnek mint a nemzeti fejlődés « megdönthetetlen » ténytárának kell érvényre jutnia; 2. a történetírás a jelen problémáinak a kompenzáló eszköze és egyúttal mitikus-patriotikus példa a nemzeti tudat erősítésére; 3. tájékoztató a tájékozatlan — főként idegen — olvasó számára.

A Romániára nézve kedvező kimenetelű két világháború, elsősorban a területi gyarapodás, új távlatokat nyitott a történetírás és a történetírást irányítók számára. Szükség volt mindenekelőtt a kétszeresére megnagyobbodott Románia területi birtoklásának az igazolására, a területi igények várokozason felüli kielégítésének a legitimitációjára. Itt tehát nem a nemzeti múlt őszinte feltárása és tárgyilagos kiértékelése bizonyult elsődleges szempontnak, hanem a jelenlegi helyzet visszavetítése és azonosítása a középkor és az újabb kor történelmi eseményeivel.

Az atlasz képanyaga

De vizsgáljuk csak meg közelebbről a történeti atlasz képanyagát. Az ember elvárna, hogy a vaskos kiadvány, mely az őskor szemléltetésével kezdődik és a mai Románia közigazgatási-területi ábrázolásával végződik, majd csak árnyalt képet nyújt a román állam történeti-területi kialakulásáról, a történelmi tények szigorú figyelembevételével. Ehelyett olyan séma-képeket kapunk, melyek minden korban és minden történeti-politikai konstellációban az új területekkel gyarapodott Nagy-Románia (Bessarabiát és egész Dobruzsát is beleértve) geopolitikai határait törekszenek fedni, s ezáltal az « ősiséget », a dákoromán folytonossági-elméletet dokumentálni. Ilyen értelemben a tényleges határok is kitágulnak a Kárpát-dunai-feketetengeri térségre, amelyet az ókorban a románok elődeinek tekintett népek a dákok, géták, illetve dáko-géták és trákok, egyszóval a közvetlen ősök, a dákorománok lakták. Visszavetítve Nagy Románia határait a 3-4. századba, már a népvándorlás korabeli térképen (27. 1.) megjelennek a dákorománok és a 28. oldalon — egy nagy történelmi ugrással — a 6-13. században kialakult « román vajdaságok », köztük az erdélyi vajdaság is. E látványosan szerkesztett térképeken a határok nyugaton a Tiszáig, keleten a Dnyeszterig terjednek, de a népvándorlás több százados nagy hullámai — a jelenkori román történetírás doktrínáit követve — jelentéktelen módon érintik az egységes dákoromán (román) területet. A századoknak a folytonossági konstrukciót célzó összevonása azt a közel ezeréves űrt igyekszik áthidalni, mely Dacia feladásától (271) a románok első hiteles erdélyi említéséig (1210) ível.

A Román Történeti Atlasz különös súlyt helyez Erdély történeti területének a szemléltetésére. A hamisítások, torzítások és kihagyások itt mutatkoznak a legszembetűnőbben. A 31-32. és a 35-38. oldalon a 14. és 16. századi Erdély « Transilvania » néven Moldvával és a Havasalfölddel együtt mint történeti fejedelemség szerepel. A határok olyképp vannak feltüntetve itt is, hogy fedjék — sőt némely helyen túl is haladják — a mai Románia nyugati határait: így például, Huszt és Ungvár is belül van a román érdekhatárokon; Szegedtől délre a Tisza és részben a Duna képezi a határt. A térképek színezése halványsárga és egész — csaknem szürkésfehér — halványsárga olyképp, hogy Erdély színe mintegy beleolvadva a román fejedelemségekbe az egységes Nagy-Románia benyomását keltse. E színektől persze teljesen elüt az élénkzölddel ábrázolt nyugati szomszéd, a Magyar Királyság területe. A 16. és 17. századi erdélyi fejedelemség és a Habsburg kormányzat alatt álló erdélyi nagyfejedelemség (1688-1867) élénkebb színezése viszont Erdély relatív önállóságát, illetve a Habsburg fennhatóságot jelzi, hangsúlyozván ezáltal Erdélynek a Magyar Királyságtól való különállását. A 19. századi térképeken Erdély színezése újból

eggyé válik Románia általános színterével és csupán egyetlen térkép utal a 61. oldalon arra, hogy Erdély az első világháború kezdetekor az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott; a helynevek azonban a később Romániához csatolt területeken kizárólag románul vannak feltüntetve. Végül az 1918. évi térkép (64. 1.) befejezett tényként szemlélteti a román nemzeti állam fejlődésének a « kiteljesedését », az « összes román területek egyesülését », mely a román történetírásban, mint egy « természeti törvény » következménye, « nagy egyesülés » (*unirea mare*) néven honosodott meg.

A Román Történeti Atlasz illusztráció valamihez, ami a következőkben rövid magyarázatra szorul. A dákoromán folytonossági-elmélet szerint a román nép, a dákok és a rómaiak keveredése folytán az egykori római tartomány, Traianus Daciája (i.sz. 106-271) területén alakult ki, ahol megszakítás nélkül, egészen a mai napig megőrizte létét. A román nyelv eredete (romanizálása, latinosodása) az elmélet szerint ugyancsak erre a területre vezethető vissza.

A dákoromán folytonossági-elmélet

A latin eredet koncepcióját a 18. század első évtizedeiben az úgynevezett « Erdélyi iskola » (*Școala ardeleană*) szellemi képviselői hozták létre és alakították politikai fegyverré. Később a dák komponensre tevődött át a hangsúly, sőt a tulajdonképpen Dacia területén kívül élő antik népelemeket, a gétákat és a trákokat is bevonták az etno-genetikai térségbe, mely nagyjában megfelel Románia területének. Ennek a feltevésnek azonban ellentmondanak nemcsak a korabeli történeti források, de a régészeti és nyelvi bizonyítékok is.¹

Onnan kell kiindulnunk, amikor a dákok által lakott terület nagy részét Traianus római császár légiói két háborúban (i.sz. 105-106) meghódították és római provinciaként bekebelezték. A Dacia Traiana-nak nevezett terület magába foglalta Erdély jókora részét, a Bánát keleti felét és a mai Oltenia egész területét. A háborúk folyamán — a korabeli források szerint — a dák férfiak legnagyobb része elpusztult, a lakosság jelentős hányadát vagy széttelepítették, vagy elhurcolták és más római provinciákból idegen gyarmatosokat telepítettek be. Traianus Daciájának a léte körülbelül 165 évig tartott: barbár törzsek nyomására Aurelianus 271-ben feladta a Dunától északra eső területet. A tartomány feladásakor eltávozott a közigazgatási apparátus, a latin nyelv tulajdonképpen hordozói az arisztokrácia, a városi lakosság és a katonaság. Mindazok, akiket valamilyen érdekeltség a római birodalomhoz kötött. Egy régebbi felfogással ellentétben nincs kizárva, hogy a helybeli lakosság egy része a tartomány feladása után is Daciában maradt, de téves lenne « dákorománokról » (románokról) beszélni. E fogalom etnikailag már önmagában véve is helytelen, politikai-ideológiai célzatú: vagy dákokról, vagy rómaiakról, legjobb esetben romanizált dákokról lehet szó. E népelemek szakadatlan dáciai fennmaradásáról azonban semmiféle korabeli írott forrás nem tud. S ami több, mind a régészeti leletek tanúsága, mind a nyelvi vizsgálgatások eredményei s nem utolsósorban a történeti tények ellentmondanak ennek a feltevésnek.

Kezdjük mindjárt a romanizáció, a latinosodás problémájával. Dacia 165 évi római katonai megszállása túl rövid lett volna ahhoz, hogy a provincia dák lakossága elrómaiásodjon. A latin kultúra hordozója, mint említettem, a városi arisztokrácia, a kereskedők és a megszálló katonaság volt, de ezek nagy része is idegen, nem római elemekből állt. A latin nyelv használata nehezen, vagy egyáltalán nem hatolt be a vidéken élő, nagyjából ellenséges magatartású dák lakosság alsóbb rétegeibe. A román történészek által feltételezett « gyors és példátlan » dáciai romanizálódás minden reális alapot nélkülöző merő elképzelés. Pannóniában, vagy Noricum Mediterranae-ban (mai Szlovénia) például jóval tartósabb volt a római uralom mint Daciában, mégsem rómaiásodott (latinosodott) el a helybeli lakosság; ez alól Dacia sem lehet kivétel. A maradék római, vagy romanizált lakosság Daciában legkésőbb az 5-6. század folyamán teljesen eltűnt. S ha régészetileg ki is mutatható egy ideig, legkésőbb a 4. századig a provinciális római kultúra hatása, ez még nem jelent « elrómaiásodást », még kevésbé teljes « latinizálódást ». Már a 3. század harmadik negyedében, Dacia feladása után kialakult a római élet utolsó lángja is a volt provinciában és máris mutatkoztak a népvándorlási kor anyagi kultúrájának első jelei. A római birodalomnak egyáltalán nem állt érdekében további kapcsolatok ápolása a volt tartománnyal; erre később sem került sor, a Duna vonala, a római birodalom határa (*limes*) válaszfal maradt a folyótól északra és délre fekvő területek között.

Dacia elrómaiásodása ellen szól az a tény is, hogy a provincia feladása után az egykori római városok a teljes pusztulás képét mutatják; a romok közt talált római vagy római stílusú tárgyak nagy része import áru. Daciát római városnevek (Apulum, Napoca, Porolissum, Potaissa) nem maradtak fenn a román nyelvhasználatban, ami szintén ellentmond a római kontinuitásnak. A *Napoca* (Kolozsvár) római név újjáélesztése egy 1974. évi rendelet szüleménye. A római légiók volt katonai táborait a provincia feladása után semmilyen más célra nem használták, lakatlanná váltak.

A jelenlegi román történetírásban mindinkább érvényre jut az a törekvés, hogy a Dacia határain kívül eső területek (Moldva és a Havasalföld) is bekerüljenek a kontinuitás hatáskörébe. Ez a célzatosság azonban mint feltevés sem állja meg a helyét, mert mint ismeretes, ezek a területek semmilyen időben sem tartoztak a római birodalomhoz és arra sincsen bizonyíték, hogy Moldvában,

¹ A kérdéstről sajtó alatt a szerző angol nyelvű tudományos feldolgozása: *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Basin. History and Ideology*.

vagy a Havasalföldön — s egyáltalán az Aldunától északra — a 12. század előtt egy latinul beszélő etnikum élt volna. A latinitás minél nagyobb területre — de legalább a mai Románia területére — való kiterjesztése s ezáltal a dákoromán-folytonosság konstruálása elsősorban politikai eszköz s azt a célt szolgálja, hogy a Romániához csatolt területek birtoklását legitímálja és az erdélyi prioritás elvének nyomatékot adjon.

Mit tudunk a dák őslakosságról?

Ami az egykori Dacia Traiana dák lakosságát illeti, a létezésüket bizonyító írott forrásokon kívül csupán az anyagi kultúrájukra utaló régészeti nyomokra támaszkodhatunk. Ebből azonban sem a római uralom előtti Dacia lakosságának a nagyságára, sem a Dacia feladása után helyénmaradt dák etnikum létszámára következtetni nem lehet. De annyi bizonyos, hogy sem Burebista, sem Decebal dák királyok idejében nem lehet dák államalakulatról beszélni és a régészeti leletek tanúsága szerint Dacia feladása után csekély számú dák lakosság tételezhető fel. A dák nyelvről vajmi keveset tudunk, egynéhány tulajdonnéven, glosszán, növénynéven és egyetlen feliraton kívül dák nyelvemlékek nem maradtak fenn. A mai Románia területén talált római feliratokon sem dák személynevek, sem dák istenek nevei nem fordulnak elő. A daciai latin nyelvű római feliratok a 3. század közepén megszűntek. A Dacia feladása után (271) talált római, úgynevezett provinciális stílusú használati tárgyak a legtöbb európai országban megtalálhatók. Meglehetősen szegényes dák régészeti leletek figyelhetők meg Délkelet-Erdélyben, ahová a római kultúra kihatása csekély mértékben, vagy egyáltalán nem jutott el. Daciának ez a része nemcsak magától a kereskedelmi utaktól, de a Közép-Nyugat-erdélyi római városok kulturális kisugárzásától is távol esett. Az itteni római katonai táborok lakói elszigetelten éltek a helyi népességtől, a daciai légiók tekintélyes része amúgy is idegen, nem római elemekből állt. Az elszigetelődés ellenére is, legkésőbb a 4. században, megszűnik a dák anyagi kultúra s máris olyan jelenségek figyelhetők meg, melyek a népvándorlás korabeli gót jellegű Černiachov kultúra jeleire utalnak. E területen fennmaradt dák — és nem dák-római, még kevésbé dákoromán — népesség legkésőbb a 6-7. század folyamán az itt megtelepült szlávokba beolvadt. Mindezek ismeretében nyilvánvalóvá válik, hogy Traianus Daciájában — s egyben a Dunától északra — nem folytatódhatott a római életforma, tehát ezen a területen nem alakulhatott ki, nem « latinizálódhatott », vagy nem « rómaiásodhatott » el sem a román nép, sem a román nyelv. Erre nincsen semmiféle bizonyíték s ezt a tényt megerősítik a régészeti és nyelvi argumentumok is.

A román tudományos kutatás az utolsó két évtized óta különös súlyt helyez a régészeti források feltárására. A kutatások lényegében a dákoromán folytonossági-elmélet konstruálásában merülnek ki s ennél fogva tudományos módszerek helyett egy előre kialakított koncepcióval közelítik meg a vizsgálódást. E koncepció *a priori* jellege aztán kizár minden más felfogást vagy véleményt, ezért elsikkadnak említést érdemlő megállapítások is. A régészeti kutatásokkal kapcsolatban általánosságban le kell szögeznünk, hogy valamely nép anyagi kultúrájának az átvétele még nem jelenti az átadó nép etnikumával vagy nyelvvel való azonosulást. Más szóval: a római anyagi kultúra átvétele még nem jelent romanizálódást, még kevésbé a latin nyelv teljes átvételét. A régészeti ásatások során előkerült tárgyakból nem lehet föltétlenül az azokat használó nép sajátosságára vagy nyelvére következtetni. Ezek a tárgyak behozatal vagy kereskedelem útján is kerülhettek a lelőhelyre. Ebből nyilvánvalóan az is következik, hogy a volt római tartományban, Daciában, s általában az Aldunától északra eső területen előforduló római eredetű, vagy római stílusú régészeti leletek semmi bizonyítékot nem nyújtanak az ott élt antik népesség (ebben az esetben a dákok) romanizálódására vonatkozóan. Ez a megállapítás különösképpen érvényes Dacia történetének arra az időszakára, mely a provincia feladásától, az úgynevezett post-Aurelianus-i periódustól a népvándorlás koráig terjed. A román kutatás különös érdeklődéssel fordul a post-Aurelianus-i korszak régészeti felderítésére abból a nyilvánvaló okból, hogy a római (dáko-római, dákoromán) kontinuitás argumentációjával Erdélyt az « ősiség » révén nemzeti területnek deklarálhassa. Ez az a korszak ugyanis, mint az előbbiekből kitűnt, amikor a volt Dacia Traiana területén a római életforma teljesen megszűnt.

Az ókor végén és a középkor kezdetén nagyrészt tisztázódnak a délkelet-európai etnikai viszonyok: írott források, régészeti kutatások eredményei és a történettudomány más segéddisziplínái alapján nyomon lehet követni. A román tudományos kutatás, amint említettem, sajnálatos módon egyre inkább eltávolodva a tudományos módszerek alkalmazásától, a nemzeti ideológia és az önigazolás erejébe vetett hit fanatizmusával próbál továbbra is e térség történetében elődöket keresni. Ezeket az etno-genetikai elképzeléseket legtalálhatóbban talán egy nemzetközi tekintélyű erdélyi származású szász régész panasolta fel röviddel Nyugatra való távozása után.²

Kik lakták Erdélyt a korai középkorban?

A minket közelebről érdeklő Erdély települési és etnikai történetét a korai középkorban röviden a következőkben foglaltam össze. A germán törzsek Erdélyben való tényleges jelenléte a 4. század második felétől a 7. századig nyomon

² A sztálinizmus idején a Romániában élő Kurt Horedt régész azt az egyértelmű megbízatást kapta, hogy « Erdélyben szlávokat kell találnia ». Horedt, Protase román régész szemrehányó soraira válaszolva úgy véli, hogy okosabb lenne, ha nem az a törekvés mutatkozna a jelenlegi román kutatásban, hogy « szlávok (antok) helyett rómaiakat kelljen felkutatni és találni ». Kurt Horedt, « Germanen und Romanen in Siebenbürgen », in: *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 6 (77) évf., 2. füzet, 1983. pp. 170-171.

követhető. Arra nézve, hogy már Dacia feladása után beáramlottak volna erre a területre, nincsenek bizonyítékok, csupán feltevések. Viszont az 5-6. század írott forrásai Erdély területén kizárólag germán törzseket ismernek s a régészeti leleteknek is egyértelműen germán jellege van. A vizigótoknak (nyugati gótok) tulajdonítható például a marosszentannai Černjachov kultúra.

A germán törzsekhez tartozó vizigótok Erdélyben való megtelepedése körülbelül 376-ra tehető, de az is lehetséges, hogy már előbb szállták meg e területet. Az osztrógótok (keleti gótok) a hunok nyomására telepedtek Erdélybe, a jelenlétükre utaló régészeti nyomok 471-ig kimutathatók (az apahidai I, II, és III fejedelmi sírok, Kolozsvár-Szamosfalva és a szilágysomlyói kincs). A gótok erdélyi uralmának a gepidák vetettek véget.

A Kárpát-medence és egyben Erdély korai középkori történetét egy évszázadon át a legjelentősebb keleti germán-eredetű törzsek közé tartozó gepidák irányították: az 5. század második felétől a 6. század harmadik negyedéig (454-567) Erdély neve Gepidia. A gepidák a 4. század utolsó negyedében nyomultak be a Kárpát-medencébe és a Tisza-hát vidékén telepedtek meg. Az 5. század második felében, 454 és 455 között, megtörték a gótok (valószínű keleti gótok) uralmát és elfoglalták a volt Dacia egész területét és annak határain is túl a Tisza, az Olt és a Kárpátok közti területet. Uralmukat az avarok jövetele törte meg; 567-ben avar uralom alá kerültek. A gepidák régészeti maradványai Erdélyben főként a Maros középső folyásvidéke mentén kimutathatók (Malomfalva-Morești, Mezőbánd-Band). Az Erdélyt megszálló utolsó germán törzsek a 7. század utolsó negyedében eltűntek.

Itt meg kell említenünk, hogy az 5. és 6. század fordulóján beállt délkelet-európai nagy történelmi-etnikai változást a történetírás « egyetemes katasztrófa » néven tartja számon. A fordulatot a hunok Európába való jövetele váltotta ki. A régészeti leletek tanúsága szerint a hunok első szállásterülete az Aldunától északra alakult ki, 425-ben a Nagy-Magyar Alföldre helyezték fejedelmi központjukat. Létrejött a hun birodalom, mely Attila korában élte fénykorát. Uralmuknak a gepidák vetettek véget a Nedao folyó (feltehetőleg a Tisza egyik mellékfolyója) menti csatában (454). A hunok leveretése után a gepidák és más keleti gót törzsek vették át az uralmat a Kárpát-medencében. Hun régészeti maradványok alig fordulnak elő Erdély területén (Kolozsvár, Malomfalva-Morești és Sáromberke).

Az avarok európai megtelepedése ugyancsak mélyreható változást idézett elő a Kárpát-dunai térségben. A Nagy Magyar Alföld 567-ben avar szállásterületté válik és megalakul az avar birodalom. Uralmukat Nagy Károly frankjai törtek meg (791-803). Lovasnomád-avar településekre utalnak Erdélyben a Maros középső folyása vidékén és az Aranyos völgyében feltárt avar sírok jellegzetes anyagi kultúrájuk maradványaival (Mezőbánd, Mezőgombás, Marosnagylak-Noșlac). Erdélyben a késő avar régészeti nyomok a 9. századig még kimutathatók, ezután a szláv komponens kerül túlsúlyba. Avar-szláv szimbiózisra utal (630 és 700 közt) a barátfalvi-Bratei temető.

A Kárpát-medencében 670 körül Keletről jövő lovas nomád nép telepszik meg, valószínűleg a magyarokkal egykor közösségben élt türk- vagy onogur bulgárok csoportja. E történelmileg bizonyítható esemény nyomán alakult ki a kettős honfoglalás elmélete³, amely szerint a lovas nomádok nem lehettek mások mint az előmagyarok népe, akik magyarul beszéltek. A magyar régészeti kutatók egy része módszertani nehézségeket lát a kettős honfoglalás elméletében s ezért nem tartja elfogadhatónak. Am nemcsak régészeti, de időrendbeli problémák is felmerülnek az elmélettel kapcsolatban, jóllehet egészében nem elvetendő. Az is feltételezhető, hogy az onogur bulgárok egy része már 567-ben telepedett meg a Kárpát-medencében. A kutatás további fejlődése dönti majd el, hogy milyen mértékben lehet a kettős honfoglalás elméletét tudományosan is megalapozottabbnak tekinteni.

Valószínű már az 5. század második felében keleti szláv törzsek foglalták el a gepidák által megszállt Erdély egy részét. Az írott források és a régészeti leletek tanúsága szerint a 6. és 7. század fordulóján végképp megszűnik a germán törzsek jelenléte a Kárpát-medencében és a terület nagy részén szláv törzsek veszik át az uralmat egészen a 10. századig, a magyarok érkezéséig. A magyar honfoglaláskor Omurtag kán bulgárjai tartották megszállva a Tiszától keletre terjedő területet, egészen a Kárpátokig. Egykori szláv települések régészeti nyomai kimutathatók több erdélyi lelőhelyen (Medgyes, Malomfalva, Mezőbánd, Baráthely 2).

A szlávok 7. századi erdélyi megtelepedésével és a terület elszlávosodásával teljes törés következett be: megszűnt mindenfajta előzetes népi kontinuitás. Megváltozott a temetkezés rítusa, a halottak elföldelését (*inhumatio*) a hamvasztásos temetők (*crematio*) váltották fel. A népvándorlás kori soros temetőkből feltételezhetőek a római provinciális kultúra anyagi kultúrájának a nyomai, de a 7. századi hamvasztásos szláv temetőkből már nem. A szlávok érkezésével eltűnnek az antik helynevek a délkelet-európai szubkontinensen, Erdélyben nincs egyetlenegy helynév sem, mely a szlávok előtti időből maradt volna fenn. A nagyobb erdélyi folyók neve is (Maros, Szamos, Olt) szláv közvetítéssel került a magyar, illetve — legtöbb esetben a magyarból — a román nyelvbe.

³ László Gyula, *A kettős honfoglalás*, Budapest 1978.

A régészeti kutatások alapján követni lehet Erdély magyar honfoglalásának 10. századi gyepléteit, s a régészeti vizsgálódás eredményeit megerősítik az írásos hagyományok is. Az általános felfogással ellentétben, mely szerint Erdély birtokbavétele kizárólag nyugatról kelet felé haladt volna, régészetileg ma már megállapítható, hogy a magyaroknak legalábbis egy része a besenyők elől menekülve a Keleti-és Déli-Kárpátok szorosain át a honfoglalók zömével egyidőben hatolt Erdély területére.

Az ókori és korai középkor történelmi eseményein keresztül tehát nyomon követhetők a Kárpát-medencében a régészet és a helynevek bizonyítékai, melyek csupán települési, de nem etnikai folytonosságról tanúskodnak. Ezt egészítik ki a nyelvi érvek. A román nyelv latin előtti ősrétege elemeinek legnagyobb százaléka a balkáni román nyelvjárásokban és az albán nyelvben is előfordul, ami az egykori együttélésre és a román nyelv balkáni latinizálódására (kelet latin) utal. Sem a balkáni román nyelvjárásokat beszélők, sem az albánok nem éltek a mai Erdély területén. Ha a román nyelv a volt római provinciában, Daciában, tehát a mai Erdély területén alakult volna ki, akkor egy különálló, sajátos latin jellegzetességet mutatna, nem pedig oly nagy mértékű hasonlatosságot a többszáz kilométerrel délebbre élő arumunok nyelvjárásával, vagy az albán nyelvvel. A román őshaza tehát a nyelvi érvek alapján is a Balkán félszigeten keresendő.

Mit bizonyít Anonymus Gestája?

Mit mond a névtelen jegyző, Anonymus, a *Gesta Hungarorum* írója? Az egyetlen írott forrás ugyanis, amelyet a román történetírás fő argumentumként használ a dákoromán kontinuitási-elmélet alátámasztására, III. Béla király névtelen jegyzőjének a krónikája.

Anonymus gestájában négy etnikumot említ a honfoglalás kori Kárpát-medencében: szlávokat, bulgárokat, blachokat és a rómaiak pásztoraikat (*Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum*). A román történetírás Anonymus *Blach*-jaiban és a rómaiak pásztoraiban egyértelműen a mai románok (vlachok-oláhok, romániai) őseit látja és mintegy az elsőbbségi « történelmi jogra » hivatkozva, koronatanúként idézi a névtelen jegyzőt. A magyar és részben a nemzetközi kutatás kétségbe vonja az Anonymus-i gesta valóságtartalmát arra hivatkozva, hogy Anonymusnak közel háromszáz évvel a honfoglalás után alig lehetett világos képze a honfoglalás kori történelmi és etnikai állapotokról és a saját korában uralkodó viszonyokat vetítette vissza a 10. századba. Anonymus olyan népeket is felsorolt, akik a honfoglalás idején nem éltek a Kárpát-medencében.

Anonymus gestájának a történelmi hitelével, illetve szerzője következtetéseknek a megbízhatóságával több magyar és nemzetközi történész foglalkozott, erről bőséges irodalom is van⁴, s ezért fölösleges lenne a kérdéssel itt behatóbban foglalkozni. Említettem, hogy a magyar és a román állásfoglalás merőben eltér egymástól az Anonymus-i kérdéssel kapcsolatban. A nemzetközi irodalom megosztott álláspontra helyezkedik s egyes képviselői úgy tekintik, hogy mindkét érdekelt fél — magyarok és románok — a saját szempontra előnyös szövegmagyarázatot igyekezik Anonymus elbeszéléséből kikövetkeztetni. Kétségtelen, hogy Anonymus gestája Közép-Kelet-Európa korai középkori történetének egyik igen fontos forrása, de helytelen lenne — mint a középkori krónikák híradásait általában — szerzője megállapításait sommásan történelmileg elfogadni, vagy elutasítani. Egy szóval: téves lenne a kizárólagosság elvére helyezkedni. A román történetírás, a forráskritikai vizsgálódásokat mellőzve, a pusztá megállapításokon kívül elfogadható érveket felhozni nem tud. Ha például Anonymus *Blach*-jaiban egyértelműen a románok elődeit látja, akkor a névtelen jegyző azt a megállapítását is el kellene fogadnia, amely szerint a székelyek Attila közvetlen leszármazottai és a honfoglalást megelőzően a Kárpát-medencében éltek, — sőt, a honfoglaló magyarokkal együtt harcoltak. A népevek és történelmi személyek téves felsorolása Anonymusnál már egymagában elegendő lenne ahhoz, hogy következtetéseknek megbízhatósága megkérdőjelezhető legyen.

⁴ Kristó Gyula, *Tanulmányok az Árpád-korról*, Budapest 1983; Konrad Schünemann, « Die 'Römer' des anonymen Notars », in: *Ungarische Jahrbücher* 1926, pp. 450-451; Györfly György, *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai*, Budapest 1958; Nicolae Drăganu, *România în veacurile IX-XIV pe toponimie și onomastice*. București 1933, — és mások.

Katolikus Szemle

1988.

XL. évfolyam 1. szám

ILLYÉS, Elemér :**« Erdély története »****Utószó egy történeti műhöz**

Egy évnek kellett eltelnie, hogy mérleget készíthessünk mindarról, amit az 1986-os év legnagyobb könyvsikere, a háromkötetes *Erdély története* kiváltott. A mű hatása több szempontból figyelemreméltó: serkentője és részben indítója több olyan jelenségnek, amelyek a magyar társadalom felszíne alatt lappangva, egyszerre világosabb megfogalmazást nyertek és eddig elhallgatott vitaproblémákat kavartak fel. S nem tévedünk ha úgy véljük, hogy közgondolkodásunkba is behatoltak olyan nézetek, amelyeknek eddigi hordozója csupán a hazai értelmiség egy kisebb elit-csoportja volt.

Az *Erdély története* tehát nemcsak magyar-román vitát indított, hanem olyan kérdéseknek a vizsgálatát is újból felvetette, mint a történelemtudat és a nemzettudat hazai állapota. Megteremtődött egy új pszichológiai helyzet, tudatosabbá váltak azok a tények, amelyekkel kimondatlanul vagy kimondottan a magyarságnak szembe kell néznie: a nyolcvanas évek rendkívül nehéz problémáival.

Egyelőre felderítetlen marad, hogy milyen mértékben játszottak, vagy játszottak-e egyáltalán politikai okok az *Erdély története* megjelentetésében. Egy azonban bizonyos: a mű magyar és román részről is politikai reakciót váltott ki. Az események időrendi egymásutánja ismeretes, s ezért csupán a főbb mozzanatok felvázolására, inkább felsorolására szorítkozom.

Nicolae Ceaușescu román államfő és párttitkár vezetésével 1987. február 27-én együttes ülést tartott a Magyar és a Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa. Ceaușescu, mint ismeretes, beszédében éles hangú vádaskodásokkal illette az *Erdély története* kiadóját, a Magyar Tudományos Akadémiát és a mű szerzőit. A párt által kijelölt felszólalóknak a szolgálalkúság és a nemzeti gyűlölködés hangnemében íródott és előregyártott szövegben kellett magukat azonosítani a párttitkár beszédével. A közös gyűlésen elhangzott beszédet, illetve a felszólalásokat csaknem valamennyi magyar nyelvű sajtóorgánumnak is közölnie kellett¹. Rövidesen utána, a román politikai vezetőség megszólaltatta Ștefan Pascu, Mircea Mușat és Florin Constantinescu történészeket, a hivatalos történelemszemlélet ismert képviselőit.²

A vitába a nyugati román emigráció és a román irodalom képviselői is beavatkoztak. A nagy tekintélyű angol napilap, a *The Times*, 1987. április 7-i száma egyoldalas hirdetést közölt *Conscious Forgery of History Under the Aegis of the Hungarian Academy of Sciences* címmel. A közlemény a Pascu-Mușat-Constantinescu-féle pamflet kivonatolása³. Elképzelhető a sokmillió példányban megjelenő londoni napilap ilyen terjedelmű hirdetésének a bérleti díja. Másrészt tudjuk, hogy a román állam többet áldoz külföldi propagandájára, mint az ország kulturális életének a fejlesztésére. És arról is van tudomásunk, hogy a nyugati román emigráció egy része — kiváltképpen a Londonban élők — készséggel támogatja anyagilag is a Nyugaton kifejtett román propagandatevékenységet. Feltételezhető, hogy a hirdetést közzétevő C. Marino és St. Meletoiu (Athén) fiktív nevek. Hogy milyen befolyással volt a gigantománikus hirdetés a nyugati közvéleményre és hogy szövegét az érdekelt feleken kívül valaki más is elolvasta volna, arról lehetne vitatkozni.

A román írók közül Titus Popovici vállalkozott az *Erdély története* elleni « vádirat » megírására. Amikor megismerkedtünk, még magyarbarát volt, ahogy maga is írja. « magyarok közt nevelkedett ». Ő vitte be a román irodalomba a Maniu-gárdisták szárazajtai kegyetlenkedéseit⁴. Később, előttem még mindig ismeretlen okból, magyargyűlölő lett. Ő fogalmazta meg az *Erdély története* ellen indított sajtóhadjárat legdurvább és egyben leggroteszkebb rágalmazó cikkét.⁵

¹ *Előre*, 1987. március 5.

² « Falsificarea conștiența a istoriei sub egida Academiei Ungare de Științe. (Tudatos történelemhamisítás a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt). Eredetileg a *România liberă* című bukaresti napilap március 12. száma közölte és a *Magazin istoric* május 5-izsáma is átvette; magyar fordításban az *Előre* című bukaresti napilap 1987. március 13-i száma közölte.

³ V.ö. 2. számú lábjegyzet.

⁴ Titus Popovici, *Străinul* (Az idegen), Bukarest, 1972, 438-444. 1.

⁵ « Metode și stiluri în serviciul falsificării intenționate a istoriei » (Módszerek és stílusok a szándékos történelemhamisítás szolgálatában), *România Literară*, 1987. március 26. *Előre*, 1987. április 2. A román nyelvű történettudományi szaklap, a *Magazin istoric* 1987. májusi száma ugyancsak átvette Popovici írását.

Barabás János, a Központi Bizottság propagandaosztályának a vezetője, Ceaușescu beszédét követően kijelentette: « Sajnálatos, hogy Magyarországot időnként elavult nacionalista irányzatok támogatásával, sőt revíziós igényekkel vádolják. » Barabás véleménye szerint. « azok, akik ilyen magatartással vádolják Magyarországot, azért teszik, hogy saját problémáikat leplezzék »⁶. Köpeczi Béla, magyar művelődési miniszter, a La Repubblica című olasz lapnak 1987. február 12-én adott interjújában hangsúlyozta, hogy « Magyarországon különbséget tesznek a politika és a történelmi kutatások között » és hogy « anakronisztikus azt hinni, hogy a jelenlegi helyzet egybeesik a történelmi helyzettel »⁷. Szűrös Máttyás, a Központi Bizottság titkára, az Erdély-vitával kapcsolatban kijelentette:

« A Romániában élő magyar nemzetiség helytálló marxista megítélése és felbecsülése elsősorban Románia ügye — belügye, joga és felelőssége. De... a nemzeti kérdésnek, a nemzetiségi kérdésnek, szintén van nemzetközi vetülete... A lenini nemzetiségi politika megvalósítása a szocialista demokrácia jelentős alkotórésze... A nemzetiségek követelésének a teljesítése ebben a szellemben megköveteli... az egyéni és kollektív jogokat, beleértve a lehetőséget, hogy megszorításoktól mentesen kiterjeszthessek a kapcsolatokat azzal a nemzettel, amely anyanyelvüket beszéli és más állam keretein belül él »⁸.

Végül, Bányász Rezső államtitkár, a Minisztertanács Tájékoztató Hivatalának elnöke, a kormány szóvivője, április 1-én a sajtó képviselőinek közvetítette a magyar kormány hivatalos állásfoglalását az Erdély-vitával kapcsolatban. Visszautasította és « érthetetlennek » tartja a román vádaskodásokat.

« Mi abban vagyunk érdekeltek, — jelentette ki, hogy a Romániában élő magyarok anyanyelvüket megőrizve, nemzetiségi kultúrájukat fejlesztve,... egyenrangúan vegyenek részt a szocializmus építésében »⁹.

Egyidejűleg nyilatkozatot tett közzé a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége is, amelyben a román politikai vezetőség részéről ért vádaskodásokat « megalapozatlan rágalomnak ítéli, s méltatlannak tartja, hogy ilyen jellegű vádaskodó polemiákba bocsátkozzon. Tudományos vitákat, — folytatja a nyilatkozat, csakis a tudományosság keretei között lehet eldönteni »¹⁰.

A felsorolt román közlemények és még jó néhány, különböző román sajtóorgánokban megjelent ingerült hangú cikk, feltűnően egyszabású stílusban fogalmazódott, mintha csak egyetlen szerző írta volna: nem egyéni vélemények, hanem a beidegzett hivatalos álláspont sztereotip reflexei és közhelyei; többnyire merő állítások, vagy úgynevezett logikai argumentumokra épült ideológizálás és historizálás. A tiltakozások neuralgikus pontjai rendszerint a dákoromán folytonosság elmélet, 1918-19, Erdély 17-18. századi etnikai képe és valamivel kisebb mértékben az 1848-49-es forradalmi események.

Az *Erdély története* publikálása meggyőző példa arra, hogy magyarok és románok közé olyan konfliktus-fogalmak ékelődtek, amelyek inkább az eltávolodás mintsem a közeledés irányába mutatnak. A kényes pont Erdély történelme és a romániai magyarok helyzete. Általánosságban szólva, az erdélyi történelem egyes fordulóit a román történetírás homlokegyenest másként értelmezi, mint a vonatkozó magyar szakirodalom. De nemcsak a történész szemlélete, hanem maga a megközelítésmód is szöges ellentétben áll a két nép történetírásában. Míg a nacionalisztikus, öngazolásra törő román felfogásban a nemzet fogalma túlharsoz állampolitikát és történetírást, a hazai történetírás még mindig bizonytalanul, körülírva keresi a nemzet fogalmának az értelmezését. A fellebbezhetetlen román történetész szemlélettel szemben áll a tapintatos, de őszinte tárgyilagosságra törekvő, részleteiben talán kissé túl óvatos, visszafojtott hangnemű történetírás. És nem változtatott semmit sem a román történetírók történelemmagyarázó módszerén a két nép közös történetét illetően a magyar vonatkozó szakirodalomnak az a felfogása sem, hogy a visszafojtott hangnem a román partnert majd tárgyilagossá szemléletre serkenti. Ez a magatartás, ahogy az *Erdély története* megjelenetése után kiderült, épp az ellenkezőjét váltotta ki annak, amit a magyar történészek hosszú ideig elkerülni igyekeztek: a román féllel való nyílt vitát. A tapintatos, erőszakolt hallgatás, a konfrontáció szándékos kerülése, tárgyilagossá helyett még inkább fokozta a román történészek fölényeskedő, kihívó hangnemét. S amíg a hazai történetírás, évtizedekig húzta-halasztotta Erdély története megírását, a tudományos vagy fél tudományos (a pamfleteket nem számítva) vonatkozó tárgyú román történelmi munkák többszörösen meghaladták a más témájú szakmunkák számát.

Erdély történetének sok olyan fordulata van, amelyet újabb adatok feltárásával a három erdélyi néppel közösen lehetne megvitatni, s ahogy elképzelem, együttesen megírni.

Addig azonban, amíg az egyik fél mintegy öngazolásként kizárólagosságra törekszik, ideológiai-politikai fogalmakban gondolkodik, államnemzeti igényekkel lép fel s a másik fél saját erdélyi történelmét igyekszik elvitatni, alig lehet termékeny eszmecsere és a közös ügy tisztázására gondolni.

⁶ *Politika*, 1987. március 4.

⁷ Uo.

⁸ *Népszabadság*, Budapest, 1987. április 2.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

Ahogy említettem, az *Erdély története* nemcsak magyar-román vitát idézett, hanem olyan kérdések felülvizsgálatát is újból felvetette, mint a történelemtudat és a nemzettudat hazai megnyilvánulásainak jelenlegi állapotát, s nem utolsósorban a kisebbségben élő — főként romániai magyarok — helyzetét. A három témakör megközelítése nem új a hazai tudományos-publicisztikai irodalomban, de nem is annyira régi keletű és főként korántsem annyira kiforrott, hogy az *Erdély története* ne adhatott volna újabb impulzust a kérdések iránt fogékony közvéleménynek. Nem is annyira a további tudományos kutatás serkentésére gondolok (bár ez is várható) mint inkább arra a lélektani hatásra, amit a mű megjelenítése a magyar társadalomra egy jelentős részében kiváltott: megtépázott nemzeti történelmi tudatunk felerősítésére. Az összmagyarság létezéséről végre kezdünk Kárpát-medencei méretekben gondolkodni. Közbevetésül csupán annyit, hogy 1946 óta Magyarországon nem jelent meg egyetlen összefoglaló sem Erdély történetéről. Négy évtized mulasztása terheli a hazai történetírást.

Megdöbbenőek tehát a nemzettudat formálása körül történt mulasztások. 1945-ig kellene visszatekintnünk, hogy a nemzet- és történettudat sorsáról általánosabb képet alkothassunk. Arra az időre, amikor az akkori politikai és társadalmi vezetőség minden áron arra törekedett, hogy a magyarságból kisulykolja a legcsekélyebb nemzeti tudatot is. A mulasztás, pontosabban fogalmazva a mulasztás mögött megbújó szándék elképesztő: mindmáig tartott és még mindig tart a nemzeti tudat irányított elsorvasztása és kórokozónak elhallgatása. Alig két évtizede, hogy nemzeti azonosságtudatunk, történelmi múltunk és közelmúltunk, s általában nemzeti problémáink szélesebb — de még mindig igen elhatárolt — szinten is az érdeklődés központjába kerültek. Végül is, a hetvenes évek végén, a veszélyre figyelmeztető felismerések (első lakiteleki találkozók) kikényszerítették a hivatalos fórumoktól a nemzettudat folyamatos pusztulásának és a kisebbségi magyarok helyzetének a szociológiai feltárását. Ám sem a nemzettudat sorvadásának az okait sem a kisebbségi magyarok veszélyeztetett helyzetét nem hozták nyilvánosságra. Hogyan lehet tehát nemzeti tudat ott, ahol a nemzet maga nem lehet forrása, azonosulása az egészséges nemzeti tudatnak? Pedig vannak jó néhányan Magyarországon, akik a nemzetet fenyegető veszélyeket tisztán látják, a társadalmi és szellemi megújulás tényezőit meg is fogalmazzák, de hangjuk alig jutott túl a maguk alkotta kör falain. Sok függ persze attól, hogy ez a reformokra törekvő gondolkodás mennyire hatol be a köztudatba, és hogy képes lesz-e serkentőjévé válni a nemzeti megújulásnak.

Az írók voltak, akik először tárták fel a nemzeti válság súlyosságát. Az irodalom vállalta elsőnek nemzeti gondjainkat, az irodalom felől hangzottak el az első riasztó jelzések. Újabban a társadalom- és történettudomány is kiveszi a maga részét. S amikor a nemzeti fennmaradás kérdésessé kezdett válni, újból felrémlett a nemzethalál-kép: vajon túléli-e a magyarság félelmetes számbeli fogyását, az önpusztítást, erkölcsi hanyatlását és a kisebbségi magyarság rohamos pusztulását? Mindazt, ami az ezredforduló küszöbén mélységes válságba sodorta.

A megmaradás esélyeit mérlegelve, elég egy példának az említése, hogy felmérhető legyen a válság mérete: az előreszámításuk szerint 2010 körül az ország népességének a létszáma kilenc millióra csökken. S ami éppoly riasztó: ugyanannyival emelkedik az adott periódusban a minket körülvevő népek szaporulata. Nem az én egyedüli meglátásom, hogy a Kárpát-medencei magyar etnikum történelmének talán legsúlyosabb válságát éli. És minél bénultabb, érzéketlenebb egy társadalom, annál sötétebben vetül fel a nemzetkép, és fordítva, minél sivárabb a jövő, annál inkább eluralkodik a pesszimiztikus téltelenség.

Ennek a felismerésében gyűlt össze 1987. szeptember 27-én Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront főtitkárának a részvételével, nyílt eszmecserére a magyar szellemi élet több mint másfélszáz különböző világnézetű és pártállású tagja¹¹. A résztvevők reformokat sürgettek a politikai intézményrendszerben, a gazdasági struktúrában, a tulajdonviszonyokban, a művelődési intézményekben és a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek kérdésében. Egy kompromisszum-féle a hatalom és a reformot sürgetők közt az egyenlőségi elv alapján, az adott törvényes kereteken belül, de demokratikus alapon, a közvéleményt képviselő közösség minél szélesebb rétegeinek a bevonásával. Röviden: az értelmiség válaszalternatívát keres, a kormány felelőseivel való kompromisszumot, hogy a nemzetet érintő fontos kérdésekben részt tudjon venni. Az értelmiség ezúttal nem vonult a fedezetbe: a párbeszédet, a konszenzust keresi. A találkozón szóba került a Magyar Demokratikus Fórum létrehozásának a terve is, s még jó egynéhány olyan probléma, ami pillanatnyilag megoldhatatlannak látszik.

A szomszédos államokban élő magyarok ügye iránt a magyar kormány felelősei évtizedekig érdektelenséget tanúsítottak, a nemzet testéről leszakadt etnikumot eleve kizárták tekintették a magyarság egyetemességéből, s ezzel azonosították magukat a hivatalos román állásponttal, amely szerint a szocializmus rendszerében kisebbségi kérdés nincs, s ha volt is kezdetben, már régen megoldódott.

Közbevetésül csak annyit, hogy a román politikai vezetőség magáévá tette az 1948 utáni Kelet-Európában meghonosodott sztálinista elvet, hogy « minden kisebbség ügye az illető ország belső ügye. » Ez a felfogás, a leninista nemzetiségpolitikával ellentétben, tagadja a nemzeti kisebbségek kulturális autonómiáját¹². A román a nemzetiségi politikának persze kapóra jött ez a

¹¹ A találkozón lefolyt megbeszélések jóval később, november 14-én kerültek nyilvánosságra: Pozsgay Imre interjúja « A közmegegyezés hajszálerei » címmel: *Magyar Nemzet*, nov. 14.

¹² Sztálin, *Marxizmus és nemzetiségi kérdés*, 1913.

sztálinista koncepció, amennyiben erre való hivatkozással elháríthatja és « az ország belső ügyeibe való beavatkozásnak » minősítheti a romániai magyarok ügyét is. A hivatalos magyar politika eltávolodott a nemzetiségi kérdés ilyenfajta értelmezésétől s ezt meg is erősítette a legújabb magyar-román vita alkalmával.

Azt azonban nem lehet elhallgatni, hogy a magyar politikai vezetőségnek ma sincs kialakult koncepciója arra vonatkozólag, hogy milyen hatások lépéseket kellene tennie, vagy tehet az adott politikai konstellációban a magyar kisebbségek helyzetének az érdekében. De elfogadható nemzet-jövőképe sincs. A magyar külpolitika a kisebbségek ügyében idült elveknek kötelezte el magát, a hallgatás cselekvőképtelenné tette s változás csak belső megújulás vagy külső kényszer hatása alatt várható.

Az értelmiségi körök egyre sürgetőbb kérdéseire az ország vezetői érdemleges választ eddig nem adtak, mindössze olyan kijelentések hangzottak el, hogy például « a határokon kívül élő magyarok helyzete érdekli a magyar kormányt », vagy hogy a magyar kormány « aggodalmát fejezi ki a romániai magyar kisebbség helyzete miatt. » Ezek a már közhelynek számító félhivatalos kinyilatkoztatások azonban semmit sem változtattak a kisebbségi magyarság romló helyzetén, s az *Erdély történeté*-t követő fölényeskedő román reagálások igazolták a leglátványosabban a kijelentések frázisos ürességét. A magyar-román vita után a magyar művelődési miniszter valamivel hangsúlyozottabban fogalmazott, amikor kijelentene, hogy « tárgyalni kell az erdélyi magyarok helyzetéről..., ez ma már szükségszerűség és realitás »¹³. A tárgyaláshoz azonban, nem kell mondanunk, tárgyalófélre is szükség van: a jelen helyzetben kölcsönös megértésre a legcsekélyebb kilátás sincs. Fenti nyilatkozatokkal kapcsolatban a kormány felelősei hivatalos szinten is rendszerint kijelentik, hogy « a jelenlegi határokat véglegesnek tekintik. » Az igaz, hogy a mostani politikai helyzetben határrevízióra gondolni nem lehet, de akkor fölösleges is erről beszélni.

Az a felfogás, hogy a magyar kormány példaadó nemzetiségi politikát folytat a Magyarországon élő kisebbségekkel szemben s ez a román politikai vezetőséget jobb belátásra bírja a romániai magyarokkal szemben, rövid időn belül tévesnek bizonyult. A szomszédos országok kisebbségi politikája kezdettől fogva, a hatalomváltást követően, változatlanul a maga útján haladt, függetlenül a magyarországitól. Az ott élő kisebbségek kérdését « megoldottnak » tekintik olyan értelemben, hogy beolvastásukra törekednek. Csupán a módszerek változtak idővel.

Hosszú évtizedek teltek el, amíg a magyar társadalom tudomást szerzett a szomszédos államokban élő magyarok létezéséről. De létezésük csupán akkor kezdett a köztudatba is behatolni, amikor azok már létükről lemondani kényszerülnek. Az összmagyarság számára alkotott kép elhalványul, mielőtt túlhalad az ország határain. És ami több, a hallgatás még inkább felbátorította egyes szomszédaink kisebbségellenes magatartását. A magyarországi kultúrpolitika felelőseinek az érdektelenségére vall, hogy a magyar kisebbségek helyzetének tudományos felmérését végző Magyarságkutató Csoport csupán a nyolcvanas évek közepén jött létre. A békeszerződések például sokáig mellőzött kérdésnek számítottak, felülvizsgálásukra mindössze a 70-es években került sor, s az első tudományos feldolgozások a 80-as években láttak napvilágot, így hát nem meglepő, ha a hazai közvélemény összmagyarság-képe vagy hiányos, vagy bizonytalan, ami egyúttal azt is jelenti, hogy nincs a kor követelményeinek megfelelő magyarságtudata sem. Alig egy évtizedes a felismerés, hogy a kisebbségi kérdés, a Kárpát-medencei méreteiben való gondolkodás a magyarságtudat szerves alkotórésze. A kisebbségi magyarság helyzetét feltáró tudományos-publicisztikai törekvések alig másfél évtized óta észlelhetők.

Az igaz, hogy a kisebbségben élő magyarság sorsa iránt Magyarországon az utóbbi években egyre fokozottabb érdeklődés mutatkozik, jóllehet a kérdés a társadalomnak csupán egy szűkebb rétegét, főként az értelmiségieket foglalkoztatja. Az osztálytársadalmat irányító lelkiismerete azonban még odáig sem jutott el, hogy hangot adjanak nyilvános fórumon is az ország minden polgárának, akiket a kisebbségben élő magyarok helyzete foglalkoztat. Az újabb szociológiai felmérésekből kiderült, hogy a szomszédos államokban élő magyar kisebbséget az ország lakosságának mintegy a fele sorolja a magyarsághoz, a szórványmagyarságot pedig csupán a megkérdézettek egynegyede tekinti a magyar nemzethez tartozónak¹⁴. A magyar középiskolásnak nincsenek történelmi ismeretei a magyar kisebbségről, de még a főiskolás tájékozottsága is hiányos, bizonytalan. A bizonytalanságért elsősorban az oktatási rendszer felelős, de a zavarok forrása éppúgy lehet a hivatalos álláspont és a szerzett információk (a kérdéssel foglalkozó írások, személyes tapasztalatok) közt fennálló ellentmondás is. Nem kell csodálkoznunk a közvélemény tájékoztatatlanságán, ha a kormány ellenőrzése alatt álló tájékoztatási szervek kizárólag szempontos ismereteket közölnek, vagy elhallgatják a problémát. Nem meglepő tehát, ha a magyarság zöme bizonyos közönyt tanúsít a nemzetet biológiai állományában fenyegető veszélyekkel szemben. A népességfogyásról, az alkoholizmusról, az öngyilkossági kvótáról, de főként a kisebbségbe jutott magyar etnikum felszámolásáról a problémák súlyosságához mérten még mindig kevés szó esik, s azt a keveset is politikai megfontolásokból adódó kihagyásokkal, óvatos megfogalmazásban, majdnem körülírva lehet kimondani.

¹³ *Politika*, 1987. március 7.

¹⁴ Böhm Antal, « Nemzetstudat a nyolcvanas évek második felében », *Látóhatár*, 1987. augusztus, 164. 1. A tanulmány eredetileg a *Kritika* 1987. évf. 5. számában jelent meg. 15-18. l.

Közbevetésül csak annyit, hogy a magyar kormány vezetőinek tétlensége, a nemzeti problémák iránti közömbössége nemcsak az ország geopolitikai helyzetében vagy a jelenlegi rendszer ideológiai megkövesedésében keresendő, gyökerei ennél sokkal szövevényesebbek. Okfejtésükre, az okozati összefüggések elemzésére és a kérdés elbírálására nem térek ki. Tény az, hogy a nemzeti tudatában megerősödött magyarság már csak lélektanilag is bizalmat kölcsönözne a szorongatott helyzetben élő magyar kisebbségnek. Honnan várhatnának bátorítást, ha nem a nemzettől, amelyhez nyelvük, kultúrájuk és történelmük köti.

A 80-as évek végi nemzedékváltással olyan jelzések mutatkoznak Magyarországon, mintha elérkezett volna a reális számadás, az önbizalom ideje és a politikai gondolkodás megújulása. És valószínűtlen, hogy a sötét nemzetkép felvetítése pesszimisztikus tétlenséget okozna a 80-as évek fiatal nemzedékénél. A társadalomkutatók « racionálisnak, igazságkeresőnek » tartják ezt a nemzedéket.

Egy hazai megítélés szerint « számos jel arra mutat, hogy a 80-as évekre a magyar társadalom kiheverte a nemzeti kérdés korábbi traumáit..., következésképpen ma az irredentizmusnak, sovinizmusnak, a határrevízióknak nagyon kevés híve volna társadalmunkban. Hazánk jelenlegi helyzetét ennél jóval realitásabban ítéli meg a magyar közvélemény »¹⁵.

A megújuláshoz azonban olyan átalakulásnak kellene bekövetkeznie, amelynek feladata lenne a politikai-állami felügyelet megváltoztatása, vagyis az eddigi önigazoló rendszertől eltérően az állam társadalmosítása és nem fordítva. Az értelmiség által sürgetett reformigénynak is ez lenne az előfeltétele. Más szóval: csakis a társadalom tényleges demokratizálódása, a demokratikus átrendeződés, a központi ellenőrzéstől való eltávolodás képes elfogadható társadalmi programot nyújtani és a közvéleményt a nemzet ügyének megnyerni.

A magyar társadalom megújulásában különös hangsúlyt kap a történelem ideológiamentes újraértelmezése, az önvizsgálat, a valóság megismerése, a magyarság önazonosítása. A jelen számbavétele nélkül nincs letisztult, kialakult jövőtudat. Ahhoz, hogy a magyar társadalom a nemzet gondjait tudatosítsa és összmagyarság-képben, illetve Kárpát-medencei méretekben tudjon gondolkodni, először önmagával kell tisztába jönnie, önmagáról kell kialakított tudata legyen.

Hogy a magyar társadalom minőségi megújulásának milyen esélyei vannak, hogy megvan-e a készség a megújuláshoz és hogy jelenlegi állapotában teherbíró képességének próbáit kiállja-e, azt majd a jövő nemzedéke dönti el. Egy szellemében megújult nemzedék kell ahhoz, hogy a sürgető társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai reformigények, az új magyarság-koncepció megvalósulhasson. Helytelen lenne azonban a magyarság-képletet csak hazai viszonylatban tekinteni. Ahhoz, hogy ne fenyegetsen a provincializmus, a kelet-európai bezárkózottság veszélye, a mércének legalábbis európai távlatokhoz kell igazodnia. A jövő magyar értelmiségének lenne a feladata, hogy kialakítsa a nemzetképet, amely meghatározza helyünket Európában.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

In this selection one encounters several writings of Elemér Illyés, all published in the periodical *Catholic Review* (*Katolikus Szemle*). Mr. Illyés focuses his research on the past and present of Transylvania. The writings presented in this selection bear the following titles:

- Romania — Science and Endurance
- Romania — Epilogue to the 15th World Congress of Historiography
- Reprint of an Invaluable Book
- Balázs Orbán — Description of Szekler Land
- Human Rights and the Hungarians in Romania
- Something Commenced in Transylvania
- Transylvania: Horizons of a Venture
- Transylvanian Chronicle
- New Reports from Transylvania
- Intellectuals and their Lot
- Romanian Historical Atlas
- « History of Transylvania »

¹⁵ Uo.